

Revija SRP
/Svoboda, Resnica, Pogum/

Letnik 16, junij 2008
shtevilka 85 - 86

Izdajatelj revije

Revija SRP /Svoboda, Resnica, Pogum/
zavod za založništvo na področju kulture
in umetnosti, Ljubljana
m.sh.1339427, d.sh.71461965, b.r. 10100-0038333910
e.m. urednistvo@revijasrp.si
i.a. <http://www.revijasrp.si>

Naslovnica

Janez Milkovich – Jano: Ledenka, 2007

Izbor likovnih del

Branko Lipnik

Tisk

VED d.o.o., Ljubljana

Uredništvo

Revija SRP, Prazhakova 13, 1000 Ljubljana

Uredniški odbor

Rajko Shushtarshich – odg. urednik,
Ivo Antich – lektor in korektor,
Lev Detela (Dunaj) – neprevedene knjige,
Damir Globochnik, Branko Lipnik – likovna priloga,
Franko Bushich (Split), Matjazh Jarc
Matej Krajnc, Jolka Milich, Bogdan Novak,
Just Rugel (Moskva), Iztok Vrhovec

Narochila, prodaja

Knjigarna KONZORCIJ, Založba Mladinska
knjiga, Slovenska 29, 1000 Ljubljana

Izposoja na dom

Slovanska knjižnica, Einspielerjeva 1,
p.p. 2670, 1001 Ljubljana

Antikvarni izvodi

Antikvariat Cunjak, Gallusovo nabrežje 21,
1000 Ljubljana

Izdajo omogočajo

sodelavci v reviji

ISSN 1318–1912

Vsebina

<i>Primozb Trubar</i>	Vecherna molitov	4
<i>Oton Zhupanovich</i>	Zvecher	5
<i>Matej Krajnc</i>	Povodnjak	6
<i>Dushan Marolt</i>	Krhkost	13
<i>Luka Hrovat</i>	Med reshetkami besed	15
<i>Milenko Strasbek</i>	Pesmi mojih gmajn	17
<i>Mak Dizdar</i>	Beseda o besedi	24
<i>Franko Bushich</i>	Skrivnost snezhne kraljice	25
<i>Danilo Dolci</i>	En dan je veliko ali malo?	25
<i>Iztok Vrhovec</i>	Oranzhna in Bela dezhela	37
<i>Bogdan Novak</i>	Slovo	46
<i>Boris Vishnovec</i>	Obsedenost	50
<i>Iztok Vrhovec</i>	Bach ali Nasvidenje v naslednji vojni	53
<i>Milan V. Smolej</i>	Grenki konec neke zgodbe o uspehu	56
<i>Polde Bibich</i>	Dotiki pekla, I	66
<i>Lev Detela</i>	Literarna popotovanja, II	86
<i>Andrej Lutman</i>	Met umetnega za um /spis za na glas/	89
<i>Polona Shkodich</i>	Vizije minevanja in spominov /Milkovich/	94
<i>Janez Milkovich – Jano</i>	Likovna dela /reprodukcije slik/	96
<i>Damir Globochnik</i>	Svetovna vojna v slikah in pesmi	105
<i>Ivo Antich</i>	Tex Willer – prijazni tujec med domachini	109
<i>Giovanni Bonelli – Aurelio Galleppini</i>	Tex Willer /iz stripa/	111
<i>Ivo Antich</i>	Janez & Jovan /strip – karikatura/	112
<i>Ivo Antich</i>	Aforizmi	113
<i>Ivo Antich</i>	Epigramizmi: Anti(ch)kronika	114
<i>Ivo Antich</i>	Popare	118
<i>Ivo Antich</i>	Mnozhihnomedijske belezhke	123

Chlovekov razvoj

<i>Milan V. Smolej</i>	On ni njegov mozh in ona ne njena zhen /Skrivnosti finskega jezika/	142
------------------------	--	-----

Za zgodovinski spomin

<i>Andrej Lenarčič</i>	In tako se ponavljajo vedno ene in iste zgodbe /junashka drzha Borisa Pahorja – redka izjema/	147
------------------------	---	-----

<i>Andrej Lenarčič</i>	Avstrijska drzhavnost in koroshki Slovenci /Brez oboroženega boja koroshkih Slovencev med drugo svetovno vojno Republike Avstrije ne bi bilo/	149
------------------------	--	-----

Iz zgodovinskega spomina

<i>Lucijan Vuga</i>	Veneti v Troji, IV /Zagate o izvoru Indoevropcejev/	151
---------------------	--	-----

Neprevedene knjige

<i>Lev Detela</i>	Tajno drushtvo ne-bralcev knjig /Bayard/	180
-------------------	--	-----

Chitalnica

<i>Lev Detela</i>	Trije razmisleki: Trizob, Tripot, Tristih /Antich/	182
-------------------	---	-----

<i>Ivo Antich</i>	Chrkovanje in vzklikanje /Lutman/	187
-------------------	-----------------------------------	-----

Vprashalnica

<i>Bogdan Novak</i>	Skupna jedra se uresnichujejo	190
---------------------	-------------------------------	-----

<i>Jolka Milich</i>	O prevajanju in poeziji, IX	193
---------------------	-----------------------------	-----

Dokumenti

Dokument 1

<i>Rajko Shushtarshich</i>	Opomnja sistemu: She o neodvisnih medijih /Kabinetu predsednika vlade RS, Ministrstvu za kulturo – Kabinetu ministra/	206
----------------------------	---	-----

VECHERNA MOLITOV

Kriste, kir si imenovan
prava luch, zarja, beli dan,
s svitlobo si v temi obdan,
svejtí nom v ta tuj svitli stan!

Per tim mi tebe prosimo,
v tuji luchi de hodimo,
tujo besedo lubimo,
po nji nuch, dan de zhivimo.

Ponochi gledaj na nas ti,
de hudich nas ne prehini,
aku nashe mesu zespi,
de tuj Duh spet tu obudi.

Ti si se dal nom prov spoznat
inu v te trdnu verovat,
vizhaj nas z dobro vistjo spat,
v jutro z veseljem gori vstat.

Ti vejsh, de ti tuji verni,
kir so tebi podvrzheni,
so od svitá zepushcheni,
od vraga zlu sovrazheni.

Kedar si pak oblubil nom
s tejm tujim svetim angelom
obárovat nas pred vragom,
nervech pred tejm vechnim zlegom,

tiga se mi vsi troshtamo
inu nishter ne cviblamo,
samuch z veseljem chakamo,
de s tebo v nebu pridemo.

Tam te bomo prov chestili,
z angeli se veselili,
od tuje mochi pravili,
imer, vekoma hvalili.

(1575)

(opomba k manj znanim besedam: nom – nam; tuj – tvoj; vizhaj nas – vodi nas; svita – svetá; zlegom – zlom; samuch – temvech; prehiniti – prevariti, ogoljufati; cviblati – muchiti, pestiti, nem. zwiebeln)

Oton Zhupanchich

ZVECHER

Vsa tenka, vsa mirna
je zarja vecherna,
da vidim zvezde skozi njo:
nad kupolo mrachno
chez mesto temachno
se tiho v loku svetlem pnó.

Golobov se dvoje
med nebom, vodó je
preneslo s perotmi bleshchechimi ...
Dovolj si trpelo,
kaj zahrepenelo,
srce, si spet po srechi mi?

OPOMBA K TRUBARJU IN ZHUPANCHICHU

Ob 500-letnici rojstva Primozha Trubarja (1508-1586) in 130-letnici rojstva Otona Zhupanchicha (1878-1949) se zdi, da je chas dozorel za razvid njunega specifichnega in pomenljivega medsebojnega »dopolnjevanja« kot zacetka in vrha slovenske pesnishke besede. Ob Trubarju se obichajno spregleduje, da je tudi utemeljitelj slovenskega pesnistva, ne sicer v danashnjem smislu izvirnosti (ki ni njegova »mochna stran«, protestant je postal pod vplivom Bonoma, latinico mu je predlagal Vergerij; Trubarjeva izvirnost je skoraj nedoumljiva vztrajnost v slovenskem pisanju), nedvomno pa z najbolj profiliranim obvladovanjem pesemske strukture med slovenskimi protestantskimi pesnikovalci, ki jih ni bilo malo. Ob Zhupanchichu pa se je v zadnjih desetletjih, v chasu t. i. modernizma, razvila prava »otonofobija«, ki je njegovo pesnistvo nonshalantno oznachevala kot zastarelo besedno afektacijo, ceneno »cingljanje«, po dobrshnem delu opusa pa tudi kot servilnost vsakrshnim oblastnikom. Vendar pa je danes, ko je zbledel marsikakshen »sprotni hrup«, tako rekoč znova povsem jasno, da je Zhupanchicheva poezija v svojem »najchistejšem jedru« (vsaj kakshen ducat pesmi) enkratno mojstrstvo prechishcheno spevne besede, kakrshnemu se v slovenski poeziji ni priblizhal nihche drug. Tako je tudi odgovor na vprashanje, kdo je v 20. stoletju »najvechji po Preshernu«, naposled lahko »vidmarjansko« nedvoumen: med nekaj tekmezi (npr. Kocbek z divjo ekspresijo, Strnisha s kvaziznanstveno pravljico, Zajc z elementarno patetiko itd.) na vrhu znova ostaja Zhupanchich sam. Eden od ključnih dokazov je npr. drobna pesem *Zvecher*, v svetovni poeziji zgled skrajno prefinjene in briljantno oblikovane lirske miniature, individualistichno prvoosebni »kontrapunkt« ustrezni Trubarjevi kolektivistichno mnozhinski vecherni meditaciji (slednja po A. Gspan, Cvetnik, I, 1978).

Izbor in opomba Ivo Antich

Matej Krajnc

POVODNJAK

iz Presherna in Levstika

*Tole zadevo mi nekoch
Mochilar je povedal.
Ker dobro se pozna, vem,
da se ni sprenevedal.
Neko nedeljo me je tam
pod lipo, jasno, v senci,
po rami lopnil in dejal:
takole je: študent si,
pa ti bo bržhkoda prishlo
prav, kar ti bom povedal;
ker dobro se pozna, se
ne bom nič sprenevedal.*

*Si bral Povodnega možha?
– Presbernovega? – Teslo!
Chigavega pa sploh je kdaj
iz Ljubljane prineslo?
Bilo me je kar malo sram,
proslulega poeta,
da vprašam, kar dandanes vé
menda že um teleta.*

*Ko sem nekako izjecljal,
da se opravičujem,
je rekel: no, poslušaj zdaj,
kaj ti pripovedujem.*

*Povest bila je chudna in
nekoliko abstraktna,
a iz Mochilarjevih ust
predvsem zelo eksaktna.
Kjer je Presberen stvar konchal,
Mochilar nadaljuje,
zato bo bralcu včasih znano,
včasih pa malce tuje.*

*A jaz povzemam, kot mi je
Mochilar govoril;
zdaj celo sliko narod moj
dokončno bo dobil.*

*

Ondan pa shel sem plavat, ja.
Bazen je bil usran.
V vodi sem postal v sekundi
chisto zapacan.
Od shoka rahlo prizadet,
sem plavat kar pozabil;
na dnu bazena me chez pas
je chuden tip zagrabil.

S kisikom bil je zhe kar krizh,
je rekel: *hit, hit, hit!*
Na dnu bazena naenkrat
se je odprl zid.
Peljal me je skozi tunel,
sva bogve kam prishla.
Je rekel: *tu nad nama, glej,
smrdi Ljubljana.*

Sva shla she dlje in dlje in dlje,
potem sem videl vrata.
On je potrkal, slisal sem
od znotraj: *si ti, ata?*
Je potrdil, potem pa vrata
so se končno odprla.

Za mizo je sedela zhenska
in postrv zhrla.

Je rekla: *Stane, idiot,
dans si pa nekam pozñ.*
Kter je pa ta model s teboj?
Je videt ornk grozn.
Jaz bil sem tiho, ker me ni
nihche nichesar vprashal,
iz kota sobe pa se hud
otroshki jok je oglashal.

Je rekla zhenska: *ti, budich,*
odkar si zjutri shel,
Urb pet minut ne neha vpit,
se dere koker vol.
Teb fajn naokol je hodit, ja,
pa utaplajoch folk fopat,
jz sem mu morala pa dat za zibret,
previt ga, pol pa skopat!

Sem konchno se she jaz oglasil:
a bi labko zdaj shel?
 Je vprashal tip: *kam pa bi shel?*
 Jaz pa: *ja, kam? Domov.*
 Je rekla zhenska: *pa she kej!*
Ta ma pa fantazijo!
Dej, vrzh ga v rumplkamro, tja
med drugo svinjarijo!

On me je krog pasu prijel
 in nesel v neko sobo.
 Skelele so me vse kosti,
 ker nesel me je grobo.
 V sobi bila je tema in
 ko vrata je zaprl,
 sem tuhtal: *to je ziber Had,*
se pravi, da sem umrl.

Na hitro zraka sem zajel,
 ker bil sem res presran,
 nato pa, menda prav zato,
 zaspal sem kot zaklan.
 Zbudil me je shepet: *gospod,*
hej hej, gospod, gospod!
 Je poleg mene she nekdó
 zaklenjen bil tu not.

Sem vprashal: *mene klichete?*
 On pa: *dobil vas je!*
 Sem rekel: *shel sem na bazen*
bladit se ... to je vse.
 On pa: *ja ja, mi prav tako,*
zdaj pa smo tukaj not.
 Sem zmeden vprashal: *vas je vech?*
 On pa: *vsaj sto, gospod!*

Sem segel v zhep (mokrih) kopalk ...
Vzhigalnik! Mamma mia!
Zdaj končno videl bom lahko,
kaj se tu not odvija!
Previdno in napol she trd,
plamenček sem prizhgal
in pri svetlobi iz vseh pljuch
od groze zakrichal.

V sobi bilo je tam nekje
vsaj kakih petsto glav,
vsak njih lastnik je gledal v tla
in nekaj si mrmral.
Sem vprashal onega mozha,
ki prej je shepetal:
*kaj pa počne tako zavzeto
vseh teble ... mnogo glav?*

Je rekel: *recitirajo
Povodnega možha.
A od Presberna?* zinil sem,
odvrnil je: *kaj pa!*
*Stane nas vse ima tu not,
in she bomo mrmrali,
saj izpustil nas bo shele,
ko pesem bomo znali.*

Sem zmeden vprashal: *kdo je sploh
ta Stane, me zanima.
Pri vsej tej chudni sbtoriji
mi chisto nich ne sbtima!*
*Stane? On je povodni možh,
se odgovor je glasil.*
Sem rekel: *ah no, a vam mrak
je zhe ves mozeg spil?*

Je rekel oni: *to je res!*
Jaz pa: *pochakaj malo!*
*Povodni možh, ta, ki o njem
je vse slovenstvo bralo?*
Je rekel: *ja, seveda, no!*
Sem rekel: *ne noret!*

*Che on bi bil povodni možh,
bi moral Urshko imet.*

*Je rekel oni: saj babshe,
ki z njim zivi, je Urshka.
Sem rekel: dajte, to pa ne,
to lažh je metalurshka!
Pa tudi che bilo bi res –
ta baba je debela,
rit tako ima, da komajda
na stolu je sedela.*

*Urshka pa, tako France
je v pesmi govoril,
bila je angel na pogled,
shvic z nje se ni cedit.
Potem pa vendar: to se je
zgodilo kdo ve kdaj;
nihche menda ni vечно zviv;
no, boste rekli kaj?*

*Je rekel oni: ja, saj res,
zredila se pa je!
Saj nich ne dela drugega
kot zbre in zbre in zbre.
Kar pa zadeva chas, ga tu
v podvodnem svetu ni.
Tu vedno je enako vse,
enako se zivi.*

*Sem rekel: odkod pa se potem
je vzel njun otrochich?
A sogovornik moj: vi ste
pach techni kot hudich!
Pa pikolovski, da je kaj –
povodni možh vse zna.
Che hoche sina z Urshko imet,
potem ga pach ima!*

*Vse nas, ki zdaj smo tule not,
vse nas dobil je Stane.
Deset jih je z Dolenjskega,
drugi pa vsi iz Ljubljane.*

*Zapr! nas je sem, pusti
pochasi nas umirat,
vsak dan opoldne pa hudich
nas sili recitirat.*

*Nobeden izmed nas ni, zhal,
zaljubljen v poezije,
zato se muchimo kot psi
za tele litanije.
Bi Stane rad, da vsi bi znali,
kar je Presheren pisal:
kako je Urshko zgrabil in
z valovi vred jo zbrisal.*

*She Urshka, nora babnica,
verjame v vso to famo,
cheprav jo Stane ima – zakaj?
Zato, da ima reklamo!
Spochela mu je majhnega
povodnega mozhibka,
on pa jo muchi z luskami
in kliche jo prasichka!*

*So v tistem hipu vrata se,
odprla na stezhaj
in Stane je zachel hrumet:
prekleti shvajneraj!
She zdaj ne znate izdrdrat,
kakor se to spodobi!
Ste proti poezijam, kaj?
Prekleti anti lobi!*

*Obrnil se je k meni: no,
pa ti, kaj bosh povedal?
Bosh kaj izdaval ali pa
lobistichno bosh gledal?
Si tudi proti Franciju,
kot tile bedni klinci?
Se drl je, da so mi shli
po kozhi gor mravljinici.*

*Ampak sem zbral se hitro in
odgovoril: no ja,
che imate chas, pa che ste za,
lahko poskusiva.*

Pesmi sem vedno rad imel,
jih cele kupe znal;
Povodnega mozha sem mu
koj na izust zdrdral.

Stane je chisto obsteklel,
ko sem odrecitiral,
jaz pa sem malce zhivchen bil,
debelo sem pozhiral.
A Stane je zavpil: *balo,*
madona, zakon si!

Z izjemo Severja nihche
od tebe boljsbi ni!

Dodal je she: *zaslužbish si,*
da vrnesb se na kopno!
Cigaro mi je dal in me
mochno po rami lopnil.
Cigaro sem s huronskejšim
veseljem pokadil
in se od vseh trpechih dush
prijazno poslovil.

Sem rekel: *vam zhelim, seve,*
da rata vam chimprej.
Je rekel Stane: *bebci so*
in bodo she naprej!
Zachetek jim nekako gre,
cheprav zelo jecljavo,
potem pa konec je in vse
obrnejo na glavo!

*

... Ko vnovich odprl sem ochi,
lezhal sem na brisachi.
Bil sem izchrpan, kot da bi
me muchili Apachi.
Zraven lezhal je listek: *hej,*
che kdaj ti v glavo kane,
se vrzi spet v usran bazen
in pridi recitirat.

Stane.

Dushan Marolt

KRHKOST

RAZPRTJE

vrneva se z zadnjim krikom
izpraznjene narave.
odeta v neslišnem trajanju,
zjutraj,
malo pred razprtjem vek,
ozeleniva odmev vedrega vetra,
da v krhki rosi chasa,
izzoveva novo rojstvo.

TELESI

objem uzre srzh blizhine.
dotik nochi
ji ponudi povrshino ogledala,
osvetli se slika telesne resnice
in jutro v zenici zgosti
pramen njenega trebuha.
ne odide. ne prestrashi.

shivam ugrize rojene strasti,
stopam na sled popka
in s smehom budnosti
se prilepim nanjo.

obrisheva zrak mezhikov
in na relief obraza izrisheva
piko oči.

KRHKOST

krhkost navdahnem s poljubom
in prebudim hitrost obrisa.
konica gibanja razbere dih
in drget shepetanja kozhe.

skrivnosten je izgovor,
ki spregovori v dolgi tishini,
ne vzdrami niti solz,
ki vlazhijo slepoto zrkel.

krhkost navdahnem s poljubom
in zaspim v nochnem trajanju.

SVETLOBA

moder zaliv s strastjo,
staplja vame ples soli
in moja polt
postaja zgodba koral iz globine.
vчасih dno izprazni majhnost
in nastopi trenutek za trenutek.
prezhivim v plimi,
ob vsaki uri,
za vse zhivljenje,
odvrzhem sidro
in ob soncu naselim otok.

Luka Hrovat

MED RESHETKAMI BESED

1

Med reshetskami besed plavajo skozi preprih spominov in ukradenih vzorcev – v presekih, v odtujitvah chrk chakajo lastne smrtne podobe, v grozechih maskah brez odtisov: kot pripoznanja zbora glasov, ki ne pripadajo nikomur: zmeshanih, tujih, glasnih, nerazumljenih,

chrnih, temachnih kot stojeche mlake blata, ki jih ne ochistijo niti padci solz, potnih voda in sline. V luzhah breztelesnosti, kjer so glave in udi odrezani in vrzheni vsak sebi, se glasovi potaplajo v grozechih pogledih, ki zrejo v prazno nebo, kjer si niti veter, ptice in

listje ne upajo leteti. V razsekih, sechishchih – v raztrganinah se pletejo spomini kot mreze za lovljenje trupel: velikih, majhnih, preganjanih, sedechih, barvastih, utrujenih in zhenskih ...

2

V prekinitvah teme samota pozhira svoje otroke – prek nochnih potepov grize telo lastne odpadke izgubljenosti in nichnosti prepadov, v katerih lezhijo umazani udi milijonov pozabljenih, zapushchenih, prekletih. V njihovih sanjah tipamo za optimizmi

nakopichenih krizhev – nikjer postavljenih, skritih, nikoli videnih. V ostankih prihodnosti, v nikoli uzrtih obrazih, ocheh, lichnicah, nabranih solz in pretakajochih ljubezni – v teh nikoli budnih sanjah visoke roke, dvignjene v zrak, grabijo svoje mrtve

sosede; krichijo, upajo, pozablajo, odpushchajo ... V jokajochih dnech, ko se duh umika v votline skritih pogledov in se v pljuchih nakopichi zrak – – takrat: se telo v lastnih mocheh prelomi

3

Predolgi dnevi ovijajo zhivljenje in v zharechi megli, v tishini se rojeva srce, a odprto truplo she oddaja znoj in vodne solze sproshchajo dih – nich vech trzavice, ki jo oklenja noch, nich vech strahu o padcu dushe na telo, nich vech vzdih, ki elektrificira ljubezen, nich

vech rok, ki grabijo meandre sklenjenih gibov, nich vech lezhanja na plazhi, kjer luna potone, in nich vech utopljenih glav, ki ishchejo svoje podobe. Ni vech chasa. Izdih govori v veselju besed: semantika se iztroshi in odstavki ohranjajo pogum. Zharecha krogla pa ne zaide – samo zhre vse naokoli

in rana ostaja necela. Aorte in vene se zapletejo v divji ples zank, ki se ne razvezhejo, in vozli ne pushchajo zraka in stiskanje ne izpljune chrk. Molk se izchisti, glas odmre, kri odteche in telo – v trepetu – zamre

4

Hrbtishcha obrazov so padla na mochvirna tla bolechine; preko jezika, na konvoje trupel, ki pritiskajo na tishino upajochih pogledov – pri dnu pa ochi izgublajo svoje poplavljene barvne obrise: zastreljene, pohabljene, pretepepe

v beli zhivosti, v igrah spominov, v odhajanju, kjer se pena zdruzhi z valovanjem. Na plitvini pa diha meso v smrtonosnem bljuvanju; tam se morje izliva v vrch ledenih lazhi. V ocheh ni vech pomenov, ni pritiklin

gubastih besed – je samo sivina vechera, ki se umika v rojstvo, v smrt, v nich molka; in shkoljke se izkopljejo iz peska pozabe ... in neskonchno smrdijo

Milenko Strاسبek

PESMI MOJIH GMAJN

Drevesne gobe

Vandrovcev ne begajo daljave,
polne prahu, ostrega kamenja in razbolelih nog.
Krizhane cepelige srboritih samotarjev pozna le bog,
ki kdaj pa kdaj jechi skupaj z vandrovci.
Vchera, ob mraku, so me spreletele daljave begave.

Vchera ob mraku. Lenobno odklenkal shesto je zvon.
Drugi pritegnil. Brez veselja, neubrano, slabo uliti bron.
Melodija je poniknila v podzemlje, vendar sem jo she pomnil.
Ljubosumno sem hranil zase tiste chase, tisti zven.
Nich ni shlo v pozabo, nich v zaton.

Na moji ulici je hreshche odlomilo vejo.
Za oknom v pritlichju je nemarno krehal klavrni pustezh,
ki ga vandrovec ni pustil pri miru,
ker je bil zaljubljen v njegovo orhidejo.
Dishala je, na ulico je silil vonj, chutil ga je she v snu.

Spotakljiva odpisanost se je potikala okoli tistih oglov.
Med zborovalci mraka in lepljive privlachnosti nochi.
Drevesa na moji ulici, tihi prijatelji zmenet z vseh vetrov,
ginevajo dan za dnem, jechе umirajo, prepolna drevesnih gob.
Zachno sesati na debelem, na tankem konchajo mrtvashki ples!

Mrak vchera, mrak danes: pol dreves odhaja v gnilobo.

Zgodbe, ki jih ni

Preshinila ga je zhalost, razletel se je in sum se je obesil nanj:
plot, prekrasen plot s panjskimi konchnicami
mu je zastavil pot, ko je razbolen korakal po melovju,
z bekami poraslim, s pustim regratom in trdozhivim lapuhom.
Tisti dan so ga pretepli, brez milosti, ker je utonil v njenih ocheh.

»Vsak ima svoj plot, zmerjeno je, dorecheno in zapisano...«
 so kanalje vpili za njim, slamuhom menda, ki kalil jim je mir.
 Bili so bosopetniki, zgodb niso poznali, ne vedeli zanje,
 nikomur ni bilo mar, she ljudi, ki bi to znali, ni bilo vech.
 Dekle je zgodbe poznalo, jih ljubilo, vendar ji je bilo vseeno.

V hladnem dnevu, kristalchki so krichali od veselja,
 napovedovala se je pomlad, menishki je hlad zavel izza plotov,
 za katerimi so se skrivali ozkezh, burkashka svojat,
 in delali silo zhivljenju, na vesinah nagneteni, kjer zhanje
 stokajoch poleti Jernejc in zhuzhnja dobrovoljno.

Gorjachaste misli so tkali tamkaj za zavetjem plotov,
 gorjachaste in robustne, sirotkam redkim povshechi,
 ki ne preneso blagih, pozornih in milih duhov,
 dihajochih v ljudeh, ulicah in vaseh, gnezdecih toplih.
 Dekle se ni nikoli vech obrnila, zavila je k potoku navzdol.

Jutro v kavarni

Vestalkle lebde v svezhini jutra, drncajo z nogami,
 prizadevne pomochnice chasa in vremena
 z blago mislijo oblegajo svetishcha in zglajene dveri,
 da bi, ko se na varna tla spuste, raztrosile semena.

Sedim. Pijem kavo. Brnim. Drevenim.
 Dekle pred menoj gleda v podboj, zaspano mezhika.
 Mochan občutek , da »nikoli vech« sipinam
 mojih dni valovanje odreka, chas odmika.

Ne vem, kako, zgrnile so se okoli moje mize.
 Vestalkle, device blage , oznanjevalke vechne,
 smeje odrinile so histerijo krize,
 ki slepila je oči in vodo
 nalivala v kolena?

Ko si sam (ni deklin in ne vestalk), zapojesh mizerere.
 Ko si sam, reminescencam ne verjamesh.
 Ko si sam, planesh v svet in ga zajamesh.
 Ko si sam, gol, zaspan in razdejan, oropan vere ...

Prezrta

»Mora pa je najrevnejša
in najbolj prostashka oblika sanj.«
(K. Blixen, Spomin na Afriko)

Ko sem se dotikal tvojih las, prsi, bozhal srne vrat ...
So trave za vasjo she tako vabljive in ne poveshash vech oči ...?
Morala bi mi zaupati, zakaj sem kot brat v tebi.
Ne smela bi tajiti mojega strahu in postavljati vprasanj.
Kako odreshujoče: v tebi sem nashel zgodbo,
ritem, obdržhal drget prijaznosti, cvetne lističe vročega
diha. Rekla si, spovednica sem, grobnica prelepa,
govorica davnih chasov, naj ne bo te strah, vame vstopi.
Postani misel moja in odpiraj se,
shkoljka bodi, prod, belina in vročina na obali.
Zdrzнеш se, nagnesh glavo ...? She vedno, kajne?
Nenadoma zajočesh in kriknesh,
divje klatish z rokami naokrog in iztrgash: ni nujno,
da je vse, kar mislimo, tudi res ...
Zaupaj, zakaj se nisem izpel v tebi?
Bolela me je melodija, glas narashchal in jechal ...
Moral bi najti privid, ki ga hranish in je moj.
Do prisvajanj imam odpor.
Ko si bila she praznik mojih oči,
mojih odhajanj,
moje strasti za svetlobo,
so strasti postale pravice
in pravice strasti.
Ljubila si konje, chrno vino, vetrove z vzhoda,
Hoelderlina, nashe gmajne z drenom in osatom,
encijanom in travico, ki piska,
zatrpana si bila v rjavost hrasta in ponorela si ob pogledu na
cerkveni stolp med vejami stoletne lipe,
kjer leto za letom rojile so chebele.
Ni zmota lazh in lazh ne nujno zmota.
She sem v tebi, v nastajanju, v silovitem trenju.
Ne verjamem ti, da venesh od hudega.
Tistikrat sem zamenjal v treznem upu brezup pijani.
Odshel zgaran, posushen, razbit in razvaljen.
In se vrnil v zhile. Tako preprosto.
Nor si, si rekla, pusti, naj te najdejo stvari,
nor si, pusti ljudi k sebi, saj vesh,
vse, kar obstaja, ima svoje davne, globoke korenine.

Pusti, ne dotikaj se jih, vechnost so.
 Prihajajochi te zapushchajo,
 odhajajochi moledujejo: ostani.
 Kup besed, kup pretvez, bog, kako vse mine.
 Ko si odshla, si zmetala v kovček vsa vprasanja.
 Ne prenezhno.
 Vse odgovore.
 Jezljivo dodala krila, hlačke, maje, knjige,
 kajpak Hoelderlina, nikoli prebrane zapiske,
 in neodločno izginila med podboji v senco.
 Tudi prav. Pojdi mi s poti, si she rekla.
 Moja je. T a k o p r e k l e t o m o j a.
 In ne izgovarjaj se na sanje.
 Da zhiveti morash za nekaj ali za nekoga.
 Ko dojel bosh smisel, bo – i z g i n i l !

Klic iz teme

V srebrno se lesketajočem bodečem robidovju sem se,
 prerivaje in hodech domala po kolenih,
 odrl do krvi,
 ves.
 Tudi v obraz.
 Zato, ker sem sprozhal se v neznano, v prasnobodo, da bi jo s strastjo uzhil.
 Poganjal sem se skozi gorechi cirkushki obroch, namenjen levom,
 in venomer odhajal v daveche slutnje, da bi bil,
 se z roso v blagodejna jutra skrila ...
 zaslutil neodkriti bi eon.
 Nisem ji dovolil, da mi iztrga sanje. Za vechno sem v njih,
 sam svoj sodin, sam trpin v nerazvidnem,
 in nepojasnjeno ekstatično odrivam,
 za pedenj od bozhanskega,
 tja dalech v globine arhetipskega, tja, kjer sem!
 To je – tiholazje, lamentiranje v nevidnem,
 so kraji, kjer ni ne senc ne hladu in prehodi ozki,
 tesni globoke, prelazi strmi in visoki in renche zhivali.
 Zheljan sem in zdi se, da je prav tako. Tako dobivash.
 Se ne izneverish. Ne izgubljaxh.
 Prastari organon se izmaknil je ljudem.
 Naročeno je bilo, naj ga najdem.
 Premeteno: sam sem se odlochil!
 Ujamesh se, v kar verjamesh.

Katharsis

Klanec in navzdol.
Nazaj v globino.
In v sebe, v notrino,
chvrsto pretkano z odpovedno vedrostjo.
V gomazeche nemosti veselja.
Kot izziv.
Posoda sem in v njej sem vino.
Mashno vino. Kar oboje.
In mir naj bi bil, nedelja.
Chasha z bridkostjo.

Moram se spustiti vase,
tvegati besede, biti moč in zven dejanja.
Ne smem se razprshiti, celost potrebujem.
Ne približkov, klevetanja,
nikakršnih obetov,
ki bi me pahnilo divjashko na kolena.
Hočem se imeti,
preden se sesujem
v prah pred vami,
uzhivashko noro in le zase.

Z dobrimi nameni tlakovana pot je v pekel.
Nisem preganjavec, učenec le in ne apostol.
In ne vem, kaj pochnem sredi teh luchi,
zmedenih ljudi,
metamorfoz in presezhkov zdravega razuma.
Ne manjka mi poguma:
zdaj me vrag pesti, privija, gnjavi
do kosti, nič ga ne ustavi.
Gluhost chakam na chistini,
bisernih meglic privid me muchi ...

Franko Bushich

SKRIVNOST SNEZHNE KRALJICE

Zima prodira na področje nikogaršnjega kraljestva. Viharji nanashajo gomilo snega in zametavajo vhode v medvedje brloge. Celo votlina se ne razlikuje vech od planine niti planina od vetra. Vse je belo. Kot platno, kot krzno najlpshega volka ... kakor tableta, ki sem jo pogoltnil pred to vizijo ...

Bela noch
na belem nebu
za belim dnem

Ledene sveche visijo na trepalnicah kraljice belega opustoshenja. Prihaja in me kliche. Z iztegnjeno roko in chvrstim pogledom se avtoritativno vsiljuje izpraznjenosti moje osame. Zasedovati zheli moje srce. Ukrasti zheli moje misli. Snezhna kraljica. Hladna gospa, oblechena v chrno.

Povelichuje neskonchnost
s skrcheno lepoto
kraljica snega

Njena krona so ledeni kristali. Ogrlica, pas – kristali so iz ledu. Ta nakit, ki je mati materija v svoji trdni formi, dela kraljico she bolj hladno in skrcheno – gospodarico techajev. Kot statua je prevzeta s trdnostjo ledene skrchenosti in vprasham se, kdaj se bo zlomila in razprshila kakor iluzije, ki mi jih ustvarja bolestni um.

Nekdo je umrl
zastavljajoch vprashanje
na katero odgovor ve

Toda ne. Ne lomi se. Vizija je fiksna. Gospa me kliche, gospa me potrebuje. Snezhna kraljica zheli napraviti iz plavolasega dechka statuo za prochelje svojega ledenega parka pred svojim ledenim gradom.

Skushnjava strah
materializiran
beli prah

Nisem preprichan, ali ji hočem slediti, chetudi mi srce daje takshen ukaz. Nisem preprichan, ali ji hočem slediti, chetudi mi impulz nagona pravi, da ni nevarnosti, istočasno-kontradiktorno dvigajoch mi adrenalin. Nisem preprichan, ali ji hočem slediti, chetudi prikrito tezhim po zdruzhevanju z njeno sproshchenostjo.

Negotovost je
dokaz eksistence
fanta v moshkem

Prepushchanje, prepushchanje, prepushchanje je izhodishche za pridobitev nauka iz vizije, mi svetuje moj vishji jaz, in zato sem rekel:

– O, snezhna kraljica, gospodarica ledenih brezpotij, reci mi kaj!

Moja samozavest, ki jo je vodil racio, me usmerja v nasprotno smer od tistega, kar mi narekuje srce. Razkrij mi skrivnost svoje vzvishenosti, resnichnostno, iskreno – slishati jo hočem.

Propad mnogih
ekscentrichnost je ponos je
nestrpnost je

In glej, dobil sem odgovor, ki mi je telepatsko, pospremljen z zhvizhgom vetra, odjeknil v malih sivih celicah:

– Hlad je samo tisto, kar vidi tvoje oko, je samo informacija, ki jo ta prenasha umu.

Um, kakor vladar, prenasha sporochildo telesu, ki prichne chutiti tako, kot je obveshcheno. Izkljuchi svoj um, pa bosh lahko zhivel z menoj v ledenih brezkrainostih, brez bojazni, da bi se tvojemu chloveshkemu telesu kaj pripetilo.

Izkljuchiti um
dozhiveti satori
morejo tudi volkovi

Mak Dizdar

BESEDA O BESEDI

Beseda o besedi

Besedo grizejo chrvi Ona jih stre

Beseda je v krvi Beseda

V smrti jè

OPOMBA K MAKU DIZDARJU

Po abecednemu zaporedju je za Albancem (Musa Ramadani, SRP 81-82) in Bolgarom (Vladimir Levchev, SRP 83-84) v prichujochi rubriki kot mikroantologiji poezije balkanskih narodov tokrat na vrsti BiH z »Bosnjakom« Makom Dizdarjem, najpomembnejšim imenom v pesnishtvu tega geokulturnega prostora. Literatura BiH je z vidika Zagreba in Beograda kot vechjih in bolj profiliranih nacionalnih kulturnih centrov tradicionalno veljala za »regionalno«, za nekakšen »rezervoar talentov«, ki pa so se do najvishjih kvalitè lahko izoblikovali le z odhodom iz te regije v eno od obeh omenjenih sredishch (najbolj izraziti primeri v prvi pol. XX. stol. so avtorji evropskega formata Ivo Andrich in Jovan Duchich v srbski ter A. B. Shimich v hrvashki literaturi). Po letu 1945 in formiranju republike BiH v okviru jugofederacije se je ta nekoliko poenostavljena podoba zachela spreminjati. Sarajevo je postalo kulturno sredishche, kjer se je izoblikovalo vech markantnih literarnih ustvarjalcev; sohasni vrh v treh osnovnih zvrsteh in sploh ključne dosezhke v avtohtoni literaturi BiH XX. stoletja pomenijo zbirka pesmi *Kameni spavach* Maka Dizdarja (1966), roman *Dervish in smrt* Meshia Selimovicha (1966) in drama Miroslava Janchicha *Bosanski kralj* (premiera 1967).

Mak (Mehmedalija) Dizdar je bil rojen v kraju Stolac v Hercegovini leta 1917, v Sarajevu je konchal gimnazijo, bil chasnikar in urednik knjizhevnihih revij, umrl 1971; tudi njegov brat Hamid (1907-1967) je bil znan pesnik, avtor zbirke z znachilnim naslovom *Zapisi u kamenu* (1936). Prav »zapisi v kamnu« so bili tudi Makova zhivljenjska »obsesija«, saj je vztrajno preuceval stehke, specifichne bosanskohercegovske (predturshke) nagrobnike, na njih likovna znamenja in kratka besedna sporočila t. i. »krstjanstva« ali bogomilstva (hereza patarenov, var. »poturice«, ker so pod Turki preshli v islam). Pojma poezije in kamna sta si blizu z vech vidikov; verjetno so bile sploh prve zapisane pesmi kratke opombe na nagrobnikih, npr. dvostishni grshki epitafi (pozneje epigrami), slovanska beseda kamen in latinska muza pesnishtva Kamena (Ca/r/mena) ter carmen (lat. pesem, izrek), anagram za verz je vrez (v kamen?); v pesnishtvu srbohrvashkega podrochja je vech naslovnih metaforichnih zvez kamna, spanja, pesmi (Nastasijevich: *Tuga u kamenu*, Kashtelan: *San u kamenu*, Jadikovka *kamena*, Miljkovich: *Usnih je od kamena*, Raichkovich: *Kamena uspavanka*, Sholjan: *Bacach kamena*). V zbirki *Kameni spavach*, ki je Makov »opus magnum«, se tako kot v vsem njegovem pesnishtvu izmenjujejo daljši, gostobesedni in uchinkovitejši kratki, redkobesedni, »stechkovski« teksti (Minijature, 1965), oboji brez interpunkcije. Bogomilstvo omeni zhe v prvi, sicer socialno poudarjeni zbirki (Vidovopoljska noch, 1936), pesnishko zrelo pa ga domisli v *Kamenem spavachu*. Klesanju v nagrobnik se izrazito zastavlja vprashanje pisave, chrke, zgoshchenega, lapidarnega (lapis) izraza kot esencialne oblike poezije (Dichtung), nujno blizu aforizmu. Zgoraj predstavljena pesem je iz cikla z izvirnimi naslovom *Slovo o slovu* (KS, 1966); slovo v srhr. pomeni chrka, beseda, govor; odtod je Mak izvajal tudi svoj letrizem (variiranje glasov-chrk). Sintagma »kamenu spavachu« je zanimiva tudi za slovshchino: mozhen je le »naglasni prevod« (namesto troheja v jamb: kaméni spavách) ali pa »kamniti spalec«; slovensko »slovó« seveda ustreza epitafu.

(Izbor, prevod in opomba Ivo Antich)

EN DAN JE VELIKO ALI MALO?

Za tistega, ki je poznal lakoto *

*

Kaj pomeni kolonialisti?
Naj bi pomenilo, da “obdelujejo”,
a v najboljšem primeru
kot koze na pashi:
vedno vech obgrizejo, kot za sabo pustijo.

Stara MINISTRSTVA ZA VOJNO
je treba po novem nazivati Ministrstva
za obrambo:
gre pri tem bolj za razshirjanje hinavshchine
ali za demistifikacijo vojne?

Ena od chlovekovih mej:
doslej je bil bolj veshch v ropanju
kot v ugotavljanju vrednot.

In najbolj sposobni v tehtanju vrednot,
prevzeti od svojih obvez in nesposobni
analiziranja in koncentracije prebliskov,
nezmozhni, da bi organizirali uspehne strategije –
so ostali spodaj.

*

Za tistega, ki je poznal lakoto,
ki chloveka izprazni od glave do kolen,
in je videl bingljati od izchrpanosti
otroshke glavice,
zveni kot jedka ironija
voshchilo na mizi “Dober tek”:
ta izlochek lepega vedenja
vseh tistih, ki jih trapijo problemi
s prebavnimi preobremenitvami.

Vsi ti – saj sploh ne vem, koliko kopalnic
 imajo v svojih domovih,
 medtem ko imamo mi pol ure vode na dan,
 ko pach priteche, za cele vasi –
 obchudujejo bozhjo podobo,
 ki igra na flavto v Indiji, in nebesa, kjer
 kerubini igrajo na violine:
 cheprav rade volje pustijo nekaj drobizha
 v pomoeh, ali ga dajo tistim,
 ki hochejo pomagati drugim, da si nato sami
 pomagajo,
 stiskajo ochi in motno strmijo vate
 kot ribe, ki so zhe dva dni mrtve,
 brz h ko slishijo, da revnim otrokom
 ob morju
 dash v roke flavto in Bachovo glasbo.

*

Delal je kot kamnosek
 v kamnolomih.
 Na vsem lepem zgrmijo dol skale;
 che se potrgajo jeklene zhice, ko se
 mukoma naprezash in te ujamejo, te
 pokosijo; z minami, ko ne pochijo in
 gresh pogledat, si je mogoche pozhgati
 obraz, in zaslužhek v teh razmerah
 ni vreden tveganja.

Zdaj Franco dela kruh:
 bolj ko se družhi s ljudmi, vech se nauchi,
 bolj ko se družhish s kruhom, vech se
 nauchish. Zhe ob mali nepazljivosti se
 ti skazi vsa peka. Tudi za delanje
 kruha se moramo nauchiti pravil:
 za hranljivi domachi kruh naravni
 kvas in na vrhu sezam, lazhje vrste
 kruha kakor zhempljice, kruhki iz
 listnatega testa z oljem namazani,
 francoski kruh z moko posut, bolj
 hrustljav je, che ga malo dlje
 popechemo, in krushni kolachi z
 okusom po janezhu in koromachu.

Ko je nekega dne shel na obisk k
prijateljem, je srechal Rosalbo,
bila mu je simpatichna,
in potem, ko je opazil, da je tudi
pridna, je zachel govoriti z njo
in zdaj sta zaročena.
Ne zheli imeti nekoristnih rechi:
z zhivljenjem se hoče mirno spoprijeti,
nauchil se je, da je vse,
tudi kruh, che ga delash z ljubeznijo,
umetnina.

*

Vchasih gre mimo tebe obraz, ki te ochara –
tebe ni vech
razen obzhalovanja, da ta trenutek
se ne bo nikoli vech ponovil:
vendar ne vesh, koliko gre za
tvoje sanje in koliko je bilo res.

Che pa nato kak blizhji vzgib
ali senca skali dovrsheno podobo,
ki je nastala ob srechanju nekega telesa s sanjami,
trpish, a skoraj se potolazhish: bilo je
prelepo zate.

*

Temu mishice in ljubo zdravje,
onemu ograjeno zemljishche,
tretjemu v last avtomobil,
onim drugim lahkoto učenja
in spretnost, da kaj naredijo,
tistemu pa cigaretni dim
in izjemen smisel za spletkarjenje,
njej seveda zlató in blago,
oni drugi pa napeta prsa,
ki poskakujejo pod bluzo –
in vse se ujema in združuje na različne načine:
zhivljenjske prilozhnosti,
varnost, odlochnost, samozavest in zaprtost.

Kaj pa meni?

*

Ko ne drzhish besede, ki si jo dal tovarishu,
se ne drzhish dogovora,

je kakor ko je v cholnu na visokem morju
in se mu odpre shpranja, voda vdira vanj,
ne ve pa, kako bi luknjo zamashil –
ali se mu veslo zlomi;

je kakor da bi motorju izskochil kos –
ni mogoche nadaljevati poti brez popravka;

je kakor da bi mizi na chuden nachin
popustila noga –
ali oboku opeka:

zhe nepogreshljivo vitalni del sveta
spolzi v kaos.

*

Ni pes
in pes se mi smili,
da je samo pes:
gane me ta chlovek, ne vech mlad,
tako dober in pozoren do mene –

in vendar me jezi,
da se on, tako dober, chuti prisiljen
vsakich, vsakich, vsakich,
da je tak, kot je.

*

Oporekajo shkofom in papezhu,
obdolzhujejo jih avtoritarnosti:
to je nekako kot terjati
od Gospodarjev, naj se odrechejo svoji posesti,
ali od Shefov mafije, da se odpovejo svojemu prestizhu,
Razsvetljeni naj nehajo
razsvetljevati ljudstvo v temi,
Gospodovi Izbranci naj slednjih postanejo
chisto navadni ljudje,
Pastirji pa naj se branijo pasti
svoje ovchice.

Po tolikshnih spustih Besede z neba
– in sicer iz najbolj razkoshnih
palach, in najmogochnejshih –,
po stoletjih avtoritarnosti,
se ti bistrourni fantje
tako premochrtno trudijo oporekati
farjem, mafijcem, kifeljcem in profesorjem,
da se – ko tile zmanjkajo –
pochutijo v praznini.

*

Morda, ko bi jim to povedal, bi se chudili,
a tisti ljudje, ki so preprichani,
da je nenasilna revolucija
bila umorjena z Gandhijem,
ali da je med chrnci spodletela,
ko je Kingova kri prepojila zemljo,
so podobni chloveku,
ki je ob smrti Einsteina mislil,
da je umrla fizika,
in materi, ki ob sinovi smrti
ne ve vech, kako je mogoche
vsakega sina chisto znova izumiti.

*

Prispem na delo, ko je jutro
she obsijano od meseca:
belomodri zidovi na cestah,
luknjaste sence balkonov,
tezhki vozovi, ki razgrebejo tlak,
psi, negotovi med domachnostjo
mojih korakov in vonja ter med
moralno dolzhnostjo, da zalajajo.

Ponovna hoja ob vsaki zori ne
jemlje chara tem starim hisham.
In tudi che je chlovek stopil nanj,
je mesec ostal mesec.

*

Dnevnik porocha: po nekem zakonskem
dolochilu jushni izvlechki in koncentradi ne

In nekdo obstane zamaknjen, z
zaljubljenimi ochmi.

*

Pinov oče Leonardo pripoveduje:
"Bili smo v jeklenem obrochu, ko
pa imash dvajset let, si marsikaj zhelish:
najprej sem pomislil, da bi nashel
svoje zhivljenje dalech od tod –
zhelel sem zazhiveti boljshe,
ko sem odhajal, sem kopal zemljo.
Trikrat sem poskusil in mi je spodletelo.
Imel sem veliko prijateljev, dragih sodrugov,
a ko je kdo popil kaj vech, je rad bleknil:
– Ubogo revshe sestradano,
zakaj se ne vrnesh v svojo vas!? –
Ni bilo reshitve,
in sem se vrnil v domachi kraj,
kjer nisem tujec.
Moj nepismeni oče me je nauchil,
da se zhenata smeje
osem dni in joka vse zhivljenje:
delo nam pomaga, da mirno spimo,
nezasluzheni denar pa nam prinese
veter in veter ga tudi odnese.
Vechkrat me niso razumeli,
a se nisem uzhalil:
boljshe je, da te zhalijo, ko da sam zhalish.
Che nekdo ljubi zhivljenje, ljubi delo,
ljubi zhenoto, ljubi zemljo,
druzhino, prijatelje –
odvzemi ljubezen in je zhivljenje prazno.
Ta dar mi je zapustil oče
in jaz ga zapushcham svojim otrokom.

Le po nechem se mi tozhi, po glasbi.
Ko sem bil nekoch vojak, me je vprashal
narednik vodnik: Kdo od vas je godbenik? –
Stopil sem iz vrste korak naprej, pa cheprav
nisem poznal ene same note.
In ko me je vprashal, koliko chasa
zhe igram, sem mu rekel
– petnajst dni – da mi ni bilo treba rechi

– niti en dan –

on je prasn timer smeh,
in cheprav sem mu obljubil, da se bom uchl,
me ni hotel imeti zraven.”

*

En dan:

en dan je lahko zrn timer peska
na plazhi, ali v pushchavi,
lahko je Hiroshima,
in je lahko tvoj rojstni dan.

En dan je veliko ali malo?
Bi si znal odgovoriti,
kako je lahko pomemben en dan?

* Iz zbirke *Lunin limonovec*
(Pesnitev za radio revezhev)
Zalozhba Laterza & Figli, Bari 1970

Zhiveti stane*

*

zagrizejo se najrajshi v tilnik
v mehko kozho tik ob ocheh,
da bi se izognili besu nohtov in zob –
dokler ne nabreknejo od krvi:

che jih udarec odtrga,
kaplja trebuha odpade,
vendar ostri kavlj timer ostanejo pripeti
v tujem mesu

tudi chloveshki klopi se spoprimejo
in s piki prisesajo drug v drugega –

shiri se brezupno cementno
gnezdo,
mesto klopov –

sesajo
sesajo, da bi pozabili

na vsakem razpotju:
ko slani veter mokro zavrshi,
te spreletavajo njegovi nenadni sunki –

pesek svetov se vate vrtinchasto zaganja
bolj ko se pogrezash v svetovja,
tem vishje se povzpnesh,
nosijo te nenadejana krila.

*

Prileze previdno,
a ko se zarije
v tujo kri,
pichi, razzhira, pouzhije –
kajpada
od zunaj.

*

Imate polna usta glavnic,
nalozhb, proizvodov, prihrankov –
vendar ne znate rachunati:
rachunate z ugaslimi ochmi,
rachunate z mrtvo domishljijo.
Bolna je vasha ljubezen –
je nekrofilija.

Zhiveti stane:

vendar prevech, prevech
zapravljanja, brizganja strupa
in rushilnih strategij pa
zgoshchanja mrzhnje v napravah,
ki naj prereshetajo svet;

vedeti stane manj
stane manj nauchiti se zgraditi
zemeljsko mesto – stane manj
nauchiti se zdraviti
se varovati in se sporazumevati.

*

dozorish, ko odkrivash slepe zveze
ko povezuješ drobce

kot kisel grozd med redkim
vejevjem v soncu – vsrkavati,
pustiti, da prenikne vate

na sebi chutiti zobe lakote
brezupno trganje, kratkovidne ugrize –
dozorish, ko se pustish pojesti
zhivega:
vendar ne od klopov

*

Skushajo mu dokazati, kako se moti,
kako nezanesljivo stopa in kako
neutemeljene
so njegove napovedi:

skushajo ga spodkopati, unichiti,
in si izmishljajo prisrčne izgovore,
ne iz golega sovrashstva –

prepadeni
upajo, da je vse, kar je predvidel,
nemogoče.

* Iz zbirke *Bog klopov* ;
Arnoldo Mondadori Editore, Milan 1976

O avtorju

Italijanski pisatelj, pesnik, esejist, sociolog in družbeni delavec Danilo Dolci se je rodil v Sezhani 28. junija 1924. Njegov oče Enrico je bil italijanski zheleznishki uradnik, mati Karmela (Meli) Kontelj pa Slovenka iz Sezhan. Nekaj razredov osnovne shole je obiskoval v Sezhani, ki je bila takrat pod Italijo, potem pa se je z družino odselil najprej v Lombardijo, na italijanski sever, nato na jug, na Sicilijo. Maturiral je na milanski Breri, v Rimu pa shtudiral arhitekturo, vendar ni nikoli diplomiral, ker so ga zachela zhivo zanimati socialna vprashanja pa pisateljjevanje. Od leta 1952 je zhivel v najsiromashnejshih predelih Sicilije (Partinico, Trappeto), kjer je ustanovil shtudijsko raziskovalno sredishche in kjer je do smrti bojeval z neustrashno odlochnostjo svoje sicer nenasilne gandijevske družbeno reformatorske bitke, zaradi katerih je bil neshtetokrat preganjan in zaprt ter imel tezhave z oblastmi, s cerkvijo in sicilijansko mafijo. Umrl je za infarktom v Trappetu (blizu Palerma) 30. decembra 1997, star 73 let. Njegove kar shtevilne knjige (shtudije, eseji, razprave, pesmi, novele in she kaj) so bile prevedene vsaj v petnajst jezikov, dve tudi v hrvashchino. Nekaj naslovov: *Far presto (e bene) perché si muore* (Stori takoj – in dobro – ker bosh umrl), 1953; *Banditi a Partinico* (Razbojniki v Partinico), 1955; *Inchiesta a Palermo* (Anketa v Palermu), 1957; *Spreco* (Zapravljanje), 1960; *Conversazioni* (Pogovori), 1962; *Verso un mondo nuovo* (Novemu svetu naproti), 1964; *Chi gioca solo* (Kdor se sam igra), 1967; *Inventare il futuro* (Izmisliti si prihodnost), 1968; *Il limone lunare* (Lunin limonovec), 1970; *Chissà se i pesci piangono* (Kdo ve, ali ribe jokajo), 1973; *Esperienze e riflessioni*

(Izkushnje in premishljevanja), 1974; *Poema umano* (Chloveshka pesnitev), 1974; *Il Dio delle zecche* (Bog kloпов), 1976; *Da bocca a bocca* (Iz ust v usta), 1980, in *Creatura di creature* (Kreatura kreatur; – brez slovenskega slabshalnega pomena besede kreatura, morda je ustrezen prevod: Bitje bitij), 1983. Slednja knjiga je bolj kot antologija izbor besedil iz zhe tiskanih zbirk od leta 1949 do 1978 s kakšnim obveznim dodatkom, oziroma gre za njihove včasih kar skrajne krajshave in do nerazumljivosti proste predelave, ki jih sicer pesnik na koncu knjige s poldrugim stavchichem imenuje sintetiziranje, vechkrat pa so nekaj povsem drugega, ne samo po zvenu, tudi po pomenu, z veliko tezhje razberljivimi sporochili, ki so bila prej domala linearno in otroshko nedvoumna. To je za navadne bralce, ki prvotnih zbirk niso brali, lahko samo zavajajoche; vsi ti veliki, najvechkrat kar drastichni rezi in spremembe so na koncu knjige tako bezhno omenjeni, kot da bi shlo le za drobne stilistichne posege in miselne precizacije, tako da pomensko razsezhnost opombe kar spregledash; ko pa primerjash staro verzijo z novo, se zhivo zavesh, kaj vse se je razgubilo v nemar s strnitvijo, ter sploh ne razumesh, zakaj je avtor tako korenito posegel v svoja besedila, ki so imela vedno, kar je v primerih socialne kritike samo hvalevredno, zelo jasno in konkretno sporochilo, in jih preobrazil v dokaj hermetichne ali enigmatichne lirske tekste. Da bi ustregel pesnishkemu okusu chasa? Se shel tudi sam na vsem lepem hermetika? Da bi bil s temi rezi in manipulacijami pogodu tudi tisti literarni kritiki, ki ji je zlasti do visokodoneche in chiste poezije, ki se ne ubada – vsaj ne tako intenzivno, kot se je on – z mizerijami in krivicami realnega sveta? To vprashanje bo verjetno za zmeraj ostalo brez pravega odgovora.

Pisal in objavljaj je seveda do svoje nenadne in prezgodnje smrti, a zhaj nimam kasnejshih podrobnejshih podatkov o njem, mislim pa, da po zadnji omenjeni pesnishki zbirki ni izdal nobene vech. Da so ga vmes in v letih, nenaklonjenih njegovi brezkompromisno nepodkupljivi in napredni politiki, deloma pozabili oz. ignorirali in zelo radi zamolchevali, je samo po sebi umevno, vendar se je medtem zanimanje zanj mochno razmahnilo, to pa je vsekakor dobro znamenje. Leta 1976 je sezhanski odbor za proslavo 50-letnice smrti Srechka Kosovela povabil med drugimi tudi njega, z namenom, da navezhemo stike z zaslužnim italijanskim in deloma tudi nashim piscem. A takrat se ni mogel odzvati sorojakom. Obiskal je Sezhanu na jesen tri leta kasneje, na povabilo takratne Delavske univerze. In prav on je svetoval sezhanskim gostiteljem, ko so mu med drugimi krajevnimi posebnostmi razkazovali tudi krashko jamo Vilenico, naj priredijo v tako pravljichno sugestivnem ambientu kakshno lepo literarno prireditev. Pri prvi je leta 1980 tudi sodeloval, saj so takratni sezhanski kulturni delavci njegovo pobudo oberocho sprejeli in se je “zgodila” prva primorska literarna Vilenica, ki je z leti zrasla v nacionalno in nato v mednarodno prireditev z letno prestizhno nagrado za tuje pisatelje.

Dolci je prejel vech pomembnih nagrad in priznanj: leta 1956 Zlato medaljo za ohranitev idealov odpornishtva, leta 1958 Leninovo nagrado za mir, leta 1968 mu je univerza v Bernu podelila chastni doktorat za pedagogshko delo, sledila je nagrada Sokrates v Stockholmu leta 1970, naslednje leto v Kopenhagnu nagrada Sonning, leta 1975 nagrada Etna Taormina za poezijo, leta 1989 pa mednarodna nagrada Gandhi za poglobitev nenasilnih revolucionarnih vrednot; leta 1996 mu je univerza v Bologni podelila diplomu *honoris causa* za vzgojne vede. Devetkrat je bil nominiran za Nobelovo nagrado za mir, ki je pa ni nikoli prejel.

Dne 28. 8. 2004 ob 10. uri je na prochelju hotela Tabor v Sezhani (v neposredni blizhini zhelezhnishke postaje, kjer je nekoch stala njegova rojstna hisha) Kulturno drushtvo Vilenica Sezhanu Danilu Dolciju odkrilo spominsko ploschko.

V Gorici, Trstu in nato tudi v Sezhani so mu lani in letos kar shtevilni kulturni organizatorji s Sicilije, iz Pize, Trsta in Sezhanu posvetili vech prireditev z veliko in nadvse pregledno razstavo z naslovom “Danilo Dolci in njegova zhivljenjska izkushnja. Zhivljenje za nenasilje”.

Prevod iz italijanshchine in zapis o avtorju Jolka Milich

ORANZHNA IN BELA DEZHELA

»Ochi?« se je Svit nekega večera zamisljeno zazrl v svojega očeta.

»Ja?« je dejal oče.

»So pravljice resnične?«

»Tako kot vse drugo,« je po kratkem razmisleku odvrnil oče, se popraskal po glavi in se zazrl skozi okno v cheshnjo velikanko.

»Kot nasha cheshnja?« je zanimalo Svit.

»Kot nasha cheshnja velikanka,« je brez odlashanja pokimal oče.

»Jaz bi pa rad eno obiskal,« je predlagal Svit.

»Pravljico?«

»Ja, takšno chisto ta pravo,« je resno pokimal Svit.

Oče se je znova pochohal po chelu, potem pa odvrnil: »No, bom videl, ali se da kaj storiti.«

»Takšno, v kateri bosta kralj in kraljica,« je she naprej mlel Svit. »Pa po možnosti she danes.«

Oče je sédel na rob sinove postelje, se tokrat za spremembo podrgnil po rami, potem pa začel pripovedovati:

»V dezheli, ki se imenuje Oranzhna in Bela, zhivita Kralj in Kraljica.«

»Z velikima zachtetnicama?«

»Ja, ker sta chisto prava Kralj in Kraljica. Zato morata imeti veliki zachtetnici.«

»Ker drugache ne bi bila chisto prava, kajne?«

»Natanko tako.«

»Aha,« je pokimal Svit. »V Beli in Oranzhni dezheli ... To se mi zdi kar simpaticšno. Grem zdaj lahko tja tudi jaz?«

»Samo malo potrpi,« se je zasmel oče. »Torej: Kralju je devetindevetdeset let in Kraljici petinosemdeset,« je nadaljeval.

»Uf, sta pa zhe precej stara,« se je namrshčil deček in se po vzoru svojega očeta podrgnil po chelu.

»Imata sedemnajst hchera, devetnajst sinov in vsaka od njunih hchera ima petnajst otrok in vsak od njunih sinov ima devet sinov, tri pse, sedem machk in pet hrchkov,« je nadaljeval oče.

»Velika družhina,« se je chudil Svit in zazehal. »Ochi, a cheshnja zhe spi?«

»Kot vsak večer,« se ni dal zmesti oče. »No, Kralj in Kraljica zhivita na gradu zhe sedemdeset let.«

»Sedemdeset let,« se je spet chudil deček. »To je pa vech, kot si star ti, a?«

»Ja, ja,« se je smel oče, »precej vech, kot sem star jaz.«

»In precej vech od mene tudi,« je she naprej modroval Svit.

»Ja, tudi precej vech od tebe,« se je znova strinjal oche.

»In kako ju lahko obishchem?« je bil neuchakan sin.

»Ko bosh zaprl ochi ...« je dejal oche in se sklonil chisto k njemu, kot bi mu hotel razkriti najvechjo skrivnost, kar jih je bilo kadar koli na katerem koli planetu in ki je ne sme slishati nihche drug kot le on, »... ko bosh zaprl ochi in zaspal, ju lahko obishchesh.«

»Aha,« je zavzdihnil Svit in she enkrat na shiroko zazehal. »Torej: lahko noch, ochi.«

»Lahko noch,« je dejal oche, ga poljubil na chelo, pogladil po laseh, ga z odejo pokril chisto do brade, potem pa se tiho kot mishka odpravil iz sobe. Ko je bil pri vratih, je Svit zhe drnjohal.

»Lepe sanje,« je zashepetal oche, ugasnil luch in odshel spat she sam.

Ko se je ulegel v posteljo, ga je v zhelodcu nekam chudno, a obenem prijetno zashchemelo. Za hip je namrshchil chelo, potem pa se je, kot zhe vechkrat ta dan in mnoge dni pred njim, poznavalsko pochohal po svoji grivi, globoko zajel zrak in zaprl zaspane veke. »Dolg dan je bil!« si je zabrundal, she enkrat na shiroko zazehal, potem pa je zaspal tudi on.

Ko je utonil v spanec, je k njemu pritekel Svit.

»Greva, greva, ochi!« ga je priganjal. »Greva v pravljichno dezhele, v kateri sta Kralj in Kraljica.«

Oche se je malce zmedeno razgledoval po sobi. Ni bil chisto prepričan: bi v sanjah raje mirno spal ali bi shel s sinom na obisk pravljichne dezhele? Potem pa se je pochasi le dvignil s postelje – in sta shla.

»She dobro, da sva v sanjah,« je ugotovil Svit, »pa se nama ni bilo treba oblachiti, a?«

Oche je shele zdaj opazil, da sta v pizhamah.

»Presneto,« je zavzdihnil in malce zardel. Na vsa pomembna srechanja je namrech vedno hodil lepo urejen.

»Ah, nich ne skrbi,« ga je tolazhil sin, »saj si samo zamislish, pa si lahko oblechen, kakor si zazhelish.«

»Kaj res?« se je zachudil oche in pomislil, da bi se popraskal po glavi. In she preden se mu je misel dodobra usidrala v glavo, ga je roka – tako se mu je vsaj zazdelo – kar sama podrgnila po temenu. Potem je ochka pomislil, da bi imel chrn frak z malinovo vejico v gumbnici, in ko se je Svit v naslednjem trenutku zazrl vanj, se je veselo zasmel:

»No, ochi, vidish, saj sem ti rekel, da imash lahko katero koli obleko. Tudi svoj ljubi frak, ki so ga izgubili v chistilnici. Zdaj vsaj veva, zakaj ga niso mogli najti. A v sanjskem svetu se oчитno ne znajde vsak tako dobro kot midva. Tukaj ti ga, kot je videti, ni she nihche speljal.«

»Bo zhe drzhalo, che *ti* tako pravish,« je narejeno resno odvrnil oche, potem pa mu v daljavi pokazal tablo z velikim belim in oranzhnim napisom.

»Poglej,« je rekel, »tam je Bela in Oranzhna dezhela.«
»V kateri zhivita Kralj in Kraljica?«
»In njunih devetnajst sinov in sedemnajst hchera,« je kimal ochka.
»In sta skupaj stara natanko sto shtiriinosemdeset let.«
»In imata sto in she sedemnajst psov in sedemkrat sedem machk.«
»In sto petindvajset ...« Ravno ko je Svit hotel povedati, da imata she petkrat po petkrat pet hchera, sta prishla do velikega belo-oranzhnega napisa, na katerem je z velikimi in bleshchechimi belimi in oranzhnimi chrkami pisalo:

POZDRAVLJEN, OBISKOVALEC DOBREGA SRCA! PRIHAJASH V
BELO IN ORANZHNO DEZHELO, KJER JE VSE ORANZHNO IN BELO,
IN V KATERI ZHE DOLGIH SEDEMDESET LET VLADATA ORANZHNI
KRALJ IN BELA KRALJICA.

»Aha,« je naucheno ucheno kimal Svit. »Zdaj vsaj veva, kako je dezhela dobila ime.«

»Drzhi,« se je nasmihal oche.

»Kot pribito,« je she enkrat pokimal Svit in si zazhelel, da bi bil tudi sam oblechen v oranzhno in belo obleko. Zhe hip zatem se je natanko tako tudi zgodilo.

Z ochetom sta pochasi zakorakala v Belo in Oranzhno dezhelo, v kateri – kot se spodobi za vsako pravo pravljichno dezhelo – so bile, do koder je segal pogled, posejane majhne pravljichne hishe, med katerimi so zhuboreli potochki, na njihovih bregovih so rasle cheshnje in jablane in macesni, v njihovih kroshnjah pa so se igrala veverice.

»Tule je pa lepo, a?« je oche shiroko razprl ochi.

»Oranzhna cheshnja,« se je smejal Svit. »Pa bele veverice. Pa belo-oranzhne strehe na oranzhno-belih hishah. Uf, tile pa niso od muh!«

»Kdo bi si mislil, da se lahko le z oranzhno in belo ustvari tako lepo pravljichno dezhelo,« se je she naprej chudil oche in si zazhelel, da bi se chrni frak in rdecha malina v gumbnici spremenila v bele in oranzhne barve – in natanko to se je zhe naslednji hip seveda tudi zgodilo.

»Zdaj pa si zhe tak kot pravi prebivalec Bele in Oranzhne dezhele!« je bil navdushen Svit.

Pochasi sta stopala skozi vas, prebivalci pravljichne dezhele so okopavali svoje bele in oranzhne njive, pobirali bela jabolka z belih jablan, hrustali oranzhne cheshnje in se kopali v mlechno belih potokih; in ko sta s Svitom prishla zhe skoraj do roba Bele in Oranzhne dezhele, je k njima pristopila zhenica srednjih let, z oranzhno ruto na glavi in belim medaljonom okoli vratu. Pogledala je dechka, pa ocheta in potem spet Svita.

»Grad je na levi, za tretjim oranzhnim ovinkom na desni,« je dejala, nato pa brez besed odkrevsljala po svojih opravkih.

»Hvala,« je pokimal oče in se popraskal po glavi, ker je hotel she nekaj reči, a je zhenica zhe izginila v sedmi beli hishi na levi.

Na tretjem oranzhnem ovinku na desni je stala velika belo-oranzhna tabla, na kateri je z velikimi oranzhno-belimi chrkami pisalo:

TUKAJ ZHE SEDEMDESET LET ZHIVITA KRALJ IN KRALJICA IN
NICH NE KAZHE, DA JIH NE BI DOZHIVELA SHE VSAJ
SEDEMDESETKRAT TOLIKO.

Ko sta ochka in Svit vstopila skozi velika belo-oranzhna grajska vrata, so se prizhgale bele luchi, v kotu sobe je zamijavkala zaspana oranzhna machka, na steni pa se je naslikala velika bela slika.

»Zanimivo,« je kimal oče.

»Nadvse zanimivo,« je she bolj navdusheno kimal Svit. »Tale pravljichna dezhelela *zares* ni kar tako, ti rechem.«

Med tem njunim sila pomembnim pomenkovanjem so se nenadoma odprla velika belo-oranzhna vrata, soba se je odela v pravljichne barve in vstopil je Oranzhni Kralj, ki je imel natanko devetindevetdeset let in nich vech in nich manj.

»Jaz sem Oranzhni Kralj,« je ponosno spregovoril.

»Me veseli,« je odvrnil oče in mu ponudil roko.

Kralj si ga je nekaj chasa previdno ogledoval in tuhtal, kakshni obichaji vladajo v svetu, iz katerega prihajata prishleka. Prichakuje, da mu bo v roko stisnil oranzhno ali belo banano? Morda pa sploh ne prichakuje banane? Morda si, tako kot tisti gospod z rdechim klobukom in zelenimi hlachami, ki jih je obiskal predvcherajshnjim nekaj sekund po polnochi, zheli, da mu v roko stisne najbolj belega od vseh belih machkinih repov ali pa morda oranzhno pomado za lase svojega sina Kraljevicha trinajstega. Kdo bi vedel? Kralj je bil tako zelo zamishljen, da je po nesrechi, she sam ni vedel, kdaj, iztegnil svojo oranzhno roko proti ochkovi in mu jo stisnil. Ko se je zavedel, kaj je storil, je za trenutek postal chisto temno oranzhen; v opravichilo je zachel jecljati neke silno nenavadne besede.

»Zares zanimiva govornica,« je prijazno kimal ochka.

»Kako je pooranzhel,« se je chudil Svit. »She malo prej pa je bil popolnoma blede oranzhen.«

Ochka je medtem odmaknil roko in predstavil svojega sina:

»To je moj Svit,« je dejal ponosno.

In she preden bi Kralj lahko zadobil svojo obichajno bledichasto oranzhno barvo, mu je v roko segel she Svit, in Kralj je zopet tako silovito pooranzhel, da je ocheta zaskrbelo, da bo zdaj zdaj postal chisto rdech ali pa – bog ne daj! – celo vijolichast.

A she preden so lahko razchistili, kako *te* stvari tukaj zares potekajo, so se na levi odprla velika bela vrata, in ko so bila odprta chisto na stezhaj, je skoznje pridrsela Bela Kraljica. Na glavi je imela velik bel turban, v rokah je stiskala eleganten bel vrch, okoli njenega kraljevskega zhivota se ji je ovijal prelep bel steznik.

»Jaz sem Bela Kraljica,« je dejala, pridrsela do Svita in ocheta, narahlo sklonila svoj beli vrat in vsakemu od njiju stisnila v roko belo banano. »Moj najmlajshi sin, triintridesetletni Oranzhni devetnajsti,« je rekla, »mi je naročil, naj vama dam belo.«

»Aha,« je dejal ochka. »Hvala lepa.«

»Aha,« je pokimal she Svit. »Najlepsha hvala.«

»No, kar povejta, kaj vaju zanima!« je rekel Kralj in sédel na velik oranzhen stol, ki se je nenadoma pojavil iz belega nicha. »Sedita tudi vidva, lepo prosim, sposhtovana gosta.«

In she preden je Svit znova vdihnil, je bilo v sobi vse polno najrazlichnejshega belega in oranzhnega pohishtva, pa oranzhne in bele hrane ter bele in oranzhne pijache.

»Le postrezita sil!« je veselo zaploskal Kralj »Kar vama srce pozheli, otroka mojal! In je segel na mizo, zgrabil veliko oranzhno cheshnjo in jo vrgel enemu svojih velikih belih psov, ki so leno polezhavali v senci velikega oranzhnega hrasta.

Kraljica je elegantno zavrtela svojo lepo belo glavo, da je njen beli turban v trenutku ubogljivo odfrlel na obeshalnik, v sobi pa je zavelo po opojnem vonju njenih belih las.

»Tudi jaz imam rada oranzhne cheshnje,« je rekla Kraljica in njena bela usta je spreletel nadvse ljubek smehljaj.

»Kako to, da ste pri vas vsi oranzhni in beli?« je zanimalo Svita.

»Ti si pa gotovo znanstvenik, a?« ga je Kralj pogledal s svojimi prijaznimi oranzhnimi ochmi.

»Ne she,« je odkimal Svit. »Moram prej konchati she nekaj shol.«

»Aha,« je pokimal Kralj in se popraskal po svoji oranzhni glavi.

»Aha,« je dejala Kraljica in se s svojimi belimi ochmi zamaknjeno zazrla v oranzhnega Kralja.

V trenutku, ko sta se njuna pogleda sreчала, je v sobi zavladala svečhana tishina in Svitu se je zazdelo, da je med njima zagorelo majhno sonce. Kralj in Kraljica sta she vedno zamaknjeno in nepremichno zrla drug v drugega, ko je Kralj spregovoril:

»Lahko si zazhelish, da bo svetilo v kateri koli barvi.«

»Sonce?« je Svit presenečeno razprl svoje modre ochi.

»Ja, sonce,« je prijazno odvrnila Bela Kraljica in she naprej nepremichno zrla v Kralja.

»Pa naj bo ... rumeno,« je predlagal Svit in sonce, ki je sijalo natančno tam, kjer sta se stikala pogleda Oranzhnega Kralja in Bele Kraljice, je zasijalo v rumeni barvi.

»Kot pri nas, a, ochi?« je ponosno zazhvrgolel Svit, ne da bi pravzaprav vedel, zakaj ga je nenadoma prevzel tak ponos.

»Ja, kot pri nas,« je pokimal oche.

Zdaj sta se Kralj in Kraljica obrnila proti ochku in Svit, rumeno sonce med njima pa je she vedno zharelo.

»Che bosh zhelel, Svit,« je rekla Kraljica in ga s svojo belo roko prijazno pogladila po laseh, »lahko tole sonce odnesesh s sabo.«

»Da bomo pri nas imeli dve sonci?« se je chudil dechek.

»Ne, ne,« se je nasmehnila Kraljica, »tole sonce je samo zate. Imel ga bosh lahko ves chas pri sebi in kadar koli te bo zeblo ali pa bosh zhalosten, te bo tole tvoje sonce nezžno pobozhalo in bo spet vse v najlepšem redu.«

»Zasebno sonce za Svita ...« se je pobalinsko muzal dechek. »Ni slabo, a, kaj pravish, ochi?«

»Jaz nimam nich proti,« se je nasmehnil oche.

Svit je – zakaj bi si dal chlovek dvakrat rechi, che zadostuje enkrat, si je rekel – zgrabil rumeno sonce in ga vtaknil v hlachni zhep.

»Raje ga daj semle,« je predlagala Kraljica in ga s svojo belo roko pogladila po srcu.

»Ampak tukaj nimam nobenega zhepa,« je ugovarjal Svit.

Kraljica se je she enkrat dotaknila njegovega srca.

»Poglej,« je dejala, »zdaj je sonce natanko tam, kjer mora biti. Zdaj te ne bo nikoli vech zeblo, in vedno, kadar bosh zhelel, bosh videl in vedel vse, kar bosh hotel videti in vedeti.«

»Ker imam zdaj svoje lastno sonce?«

»Natanko tako,« je pokimal Oranzhni Kralj, ki je she vedno sedel v svojem velikem oranzhnem stolu in srkal oranzhno vino, pridelano iz najboljše oranzhne trte njegovega nechaka Triindvajsetega Oranzhnega.

»Pridi blizhe, dragi,« je zdaj dejala Kraljica in se s svojimi lepimi belimi ochmi ponovno zazrla v Kralja. In ko sta se njuna pogleda sreчала, je med njima zagorelo novo sonce.

»Povejte, gospod,« je rekel Kralj, »kakshne barve pa naj bo vashe sonce?«

Ochka je za trenutek okleval, se zasukal k svojemu sinu, in ko je ta skomignil z rameni, chesh: kaj pa jaz vem, saj si zhe dovolj star, da se bosh znal sam odlochiti, je oche zaklical:

»Naj bo oranzhno!«

Oranzhni Kralj je ganjeno zaploskal.

»Oranzhno, Kraljica! Joj, kako sem navdushen, sposhtovani gospod! Veste, kako dolgo zhe nisva ustvarila nobenega oranzhnega sonca! Jooj, kako sem vesel!« In je she enkrat navdusheno zaploskal, iz ochesa pa mu je kanila velika oranzhna solza. Ko je zhe skoraj padla na tla, se je Bela Kraljica galantno sklonila in jo ujela v dlan. Kralj pa je Kraljico, ko je videl, kaj je storila, pogledal tako ljubeznivo, da so se tudi ochetu zasolzile ochi.

»Svit,« je dejal svojemu sinu, »poglej, to je Ljubezen.«

»Che *ti* tako pravish,« je dejal malce odsotno dechek, potem pa se namrshchil: »Vesh kaj ...«

»No, povej ...«

»Pogresham mamó.«

»Pa saj bo jutri zhe doma,« ga je skushal potolazhiti oche.

Ob teh besedah se je Kraljica s svojimi predirnimi in ljubeznivimi belimi ochmi zazrla v Svitovega ocheta in mu izrochila oranzhno sonce. Solza, ki je bila kanila iz Kraljevega ochesa in je zdaj pochivala na njeni beli dlani, pa se je spremenila v velik bel dragulj.

»Ta dragulj je pa za vasho zhenó, gospod,« je dejala Kraljica.

»Za vasho zhenó, gospod,« je pokimal she Kralj.

Ochka se je zahvalil, pokazal dragulj Svitú, potem pa ga spravil v zhep.

»In kadar koli boste zheleli,« je nadaljevala Kraljica, »da bi bila vasha zhená z vami, se morate spomniti le na ta dragulj.«

»In ona bo z vami,« je she naprej poznavalsko kimal Oranzhni Kralj, potem pa objel Belo Kraljico in jo poljubil na lice. In ko se je s svojo oranzhno roko dotaknil njenih belih ramen, se je v sobi zaiskrilo kot na kakshnem shodu razigranih kresnic. Svitú se je zazdelo, kot da so se iz malih belo-oranzhnih iskríc zachela rojevati drobna oranzhno-bela bitjeca, ki so zadovoljno frfotala okoli Kralja in Kraljice.

»Midva se imava rada,« je pojasnila Kraljica.

»Chisto zares,« je dejal zadovoljno Kralj. »Zhe vech kot sedemdeset let, si morete to predstavljati?«

»In vse, kar ustvariva, je plod ljubezni,« je dejala Kraljica. »Zato ljudje tako radi prihajajo k nama.«

»Ja,« je kimal Kralj, »cheprav se je obisk v zadnjem letu znizhal za dober odstotek. Enega mojih sinov je to zachelo tako zelo skrbeti, da je vcheraj za kosilo pojedel kar sedemindvajset oranzhnih cheshenj. Cheprav mu je zdravnik zhe zdavnaj zabichal, da mora jesti le bele cheshnje.«

»In kaj se je potem zgodilo z njim?« je zanimalo Svita.

»Ah, kaj,« je odmahnil z roko Kralj. »S Kraljico sva ga poljubila na chelo, pa je bilo spet vse v najlepshem redu.«

»Aha,« se je namrshchil Svit.

»Ne skrbi, ne skrbi,« je dejal Kralj. »Bosh videl, kako hitro bosh razumel tudi ti. Nekajkrat se bosh zasukal, se obril, preoblekel nekaj zemeljskih oblek, pa ti bo zhe vse jasno.«

»Aha,« je spet zaahal dechek in malce zbegano pogledal ocheta. A tudi on je le skomignil z rameni.

Bela Kraljica se je zdaj nagnila h Kralju in se s svojimi lepimi belimi ustnicami dotaknila njegovih, soba pa je zazharela v tako mochni in jasni svetlobi, da si je moral Svit zakriti ochi.

»Vidish, Svit,« je dejal Kralj. »To je Ljubezen.«

»Svit, Svit ...« je zdaj deček zaslíshal neki drug glas, za katerega je vedel, da ni vech Kraljev. Ko je razprl oči, je pred seboj zagledal ochetov obraz. »Ura je zhe sedem. Hajdi, vstani,« ga je priganjal oche.

Svit je nekaj trenutkov nepremichno zrl vanj, potem se je zgrabil za srce, ki je, vsaj tako se mu je zdelo, zharelo.

»Ochi,« je rekel Svit, »poglej!« In je s kazalcem potrkal po srcu. »A vesh, da tule sije pravo pravcato sonce?«

»Ja, moj dragi Svit, seveda vem,« je pokimal oche.

»Zanimivo ...« se je zachel mrshchiti deček in si z znanstveno radovednostjo ogledoval obmochje okoli srca. »In kar naprej sveti, kot neugasljiva luch.«

Oche je iz ust svojega sina slíshal zhe marsikaj, zato ni bil posebno presenechen. Malce pa vendarle.

»In tamle, v zhepu,« je nadaljeval Svit, »ja, ja, v zhepu tvoje pizhame, je beli dragulj za mamu.«

Ochka je, najbrzh zaradi zaspane glave in zgodnje jutranje ure, brez ugovarjanja segel v zhep in – glej ga, zlomka! – zdaj se je pa zares zachudil. Shiroko je razprl oči in nekaj trenutkov je bolshchal v beli dragulj, pa v Svita, pa spet v dragulj.

»Ampak, ampak ... kako ...?« je opletal.

Svit je zhe malce navelichano odkimal z glavo.

»Ampak oči, a si ti res ne moresh nichesar zapomniti?«

Oche je v obupu zvlekel rami skoraj do ushes.

»Oranzhni Kralj in Bela Kraljica sta ti ga dala za mamu. Si *spet* vse pozabil? Tako kot vsako noch. Ah, saj ne vem vech, kaj naj storim, da si bosh kakshno rech s teh nochnih potovanj konchno le zapomnil.«

Ochka se je zdaj priblizhal Svitu in mu desno dlan prislonil k chelu.

»Nisem bolan, pa tudi vcheraj in predvcherajshnjim nisem bil. Gre preprosto za to, da ti precej stvari pozabljash. Bom naslednjich, ko bova spet tam, vprashal, kaj bi se dalo storiti v zvezi s tem.«

Oche je she kar bolshchal v svojega sina; najbolj ga je begalo to, da je vedel, da Svit prav zares ni bolan. In zazdelo se mu je tudi, da je prav zares prevech pozabljiv.

»Ampak, oči,« ga je lopnil po hrbtu Svit, »tudi ti imash srce! In to oranzhno, si moresh misliti! To pa tudi ni kar tako.« In je stekel v kopalnico, da si umije zobe in se obleche.

Ochka je she za trenutek posedel na sinovi postelji in se sumnichavo oziral proti svojemu srcu.

»Oranzhno srce. Kdo bi si mislil! Kakshno domishljijo ima tale moj sin!« je mrmral.

In ko je zhe hotel vstati, je v levici ponovno otípal beli dragulj, ki mu ga je dala Bela Kraljica. »Za tvojo zheno,« je v svoji glavi zaslíshal glas, o katerem je vedel, da ni chisto njegov, in moral si je priznati, da se ne more in ne more spomniti, od kod je ta bleshchechi kamen príshel v zhep njegove pizhame.

»Ja, kaj je zdaj, oči?« je prisopihal v sobo Svit, ki je bil zhe nared za sholo. »Kaj nisi rekel, da se nama mudi? Ti pa she vedno postopash v pizhami kot kak klovn.«

»Oranzhno srce, pravish?« je oche zmajeval z glavo.

»Ja, saj si ga sam hotel,« je brezbrizhno odvrnil Svit. »Saj te je Kralj vprashal, kakshno srce hochesh. In potem je bil tako zelo vesel, ker si izbral oranzhno srce, da mu je po licu spolzela solza, in preden je padla na tla, jo je Bela Kraljica ujela v svojo dlan in jo spremenila v dragulj za mamu.«

»Aha,« se je popraskal po bradi oche in odhital v kopalnico.

»Morda si bosh pa naslednjih,« je za njim zaklical sin, »vendarle kaj zapomnil!«

»Che si po nakljuchju ne bom,« je odgovarjal oche, medtem ko si je zhe petich skushal zavezati neubogljivo kravato, »bom pa naslednjo noch dobil she eno prilozhnost, kajne?«

»Saj vesh, kaj pravish o teh stvareh,« je pokroviteljsko odvrnil Svit. »Ena izgubljen prilozhnost, dve izgubljeni prilozhnosti in tako naprej... Potem pa v tebi, zaradi vseh teh izgub, ostane tako malo prozhnosti, da postanesh trd kot kamen, na katerega lahko sem pa tja sede kak ostarel ptich, za kaj bolj uporabnega pa v tebi ni vech nichesar.«

»Jaz da to pravim?« se je namrshchil oche.

»Aja!« se je lopnil po glavi Svit. »Zdaj se je pa ta tvoja pozabljivost naselila she vame. Ampak ...« je ponosno dvignil kazalec svoje drobne desnice, »jaz sem se she pravi trenutek spomnil, da *ti* namrech pozabljash skoraj vse, kar se zgodi v pravljichnem svetu. Razen tistega najpomembnejshega.«

»In to je?« se je zdaj namrshchil oche.

»Da me imash rad,« je chisto mimogrede navrgel Svit in stekel na dvorishche. »Kot Oranzhni Kralj svojo Belo Kraljico. No, zdaj pa zhe pojdiva! Danes bomo v sholi jemali ... Kaj zhe?«

»Kralje in Kraljice!« je nenadoma izustil oche in, ne da bi vedel, zakaj, segel v hlachni zhep. Ko je ugotovil, da je beli dragulj she vedno tam, se je – pomiril.

Svit se je za trenutek ustavil, se zasukal k njemu in ga sumnichavo pogledal:

»Ti, ti ...« je pozhugal s kazalcem svoje drobne levice. »Morda pa vendarle nisi tako zelo pozabljiv, kot se delash ...«

Ochka je spet le skomignil z rameni, potem pa ga, kot vsakich, ko ga je peljal v sholo, prijel za roko in se z njim napotil po njihovi Cvetni ulici, ki se mu je danes zdela presenetljivo oranzhna in bela.

»Ponochi ti bo spet vse jasno,« je she rekel Svit, preden sta se poslovila. »Nich ne skrbi. Vse bo she natanko tako, kot je najbolj prav.«

Oche ga je she nekaj trenutkov opazoval, kako stopiclja proti vhodu, in se sprasheval, kdo od njiju je pravzaprav oche in kdo sin, potem pa se je napotil v sluzhbo. Po she vedno presenetljivo oranzhno in belo lesketajochih se plochnikih, po katerih je stopal zhe tolikokrat doslej, ga je spremljal prijetno shchemech občutek v srcu, ki mu je pravil natanko to kot malo prej njegov sin: da bo vse she natanko tako, kot je najbolj prav.

Bogdan Novak

SLOVO

Slovo

Sedela sta na vrtu morskega letovishcha na Santoriniju. Jedla sta ovchjo ribico v omaki, dushene jajchevce in grshko solato. Pila sta tezhko rdeche, skoraj chrno vino faros. Pekoche sonce, ki sta se mu nastavljala ves dan na obali, je zashlo, bila je noch, gorele so svetilke in sveche, gostinci so se trudili vzbuditi romantichno vzdushje, ki pa te je ob rachunu hipoma minilo.

»Poglej!« ga je sunila z lahtjo. »Tista dva, za tretjo mizo, ob palmi!«

»In kaj je na njiju posebnega?« se je zachudil. Ni videl nichesar izjemnega.

»Samo njuna poročna prstana poglej,« mu je rekla. »Razlichna sta. On ima debel, masiven poročni prstan, ona tankega, z drobnim briljantom. Povem ti, da shmirata.«

»Mogoche,« je zategnil. »Recimo, da sta se spoznala na otoku. Ona je ushla mozhu, on zheni, dobila sta se na obali, shla sta na vecherjo, in po vecherji bosta morda shla she na hiter kavs v posteljo, mogoche celo na mivko.«

»Ne,« mu je rekla. »Chisto moshko gledash na zadeve. A ne opazish, kako ga ona nezžno gleda, on je zhalosten? To mi vse pove. Nikogar od svojcev nimata na otoku. Ves teden, morda shtirinajst dni, sta bila na Santoriniju, ljubila sta se, uzhivala svobodo in ljubezen z veliko zhlico, jutri pa se vrachata. On bo shel na letalo za München, ona za Berlin, mogoche se bosta she kdaj videla, mogoche nikoli vech.«

»Zakaj München? Zakaj Berlin?« se je zachudil. »Zakaj ne Pariz in Marseille? Ali pa London in Bristol?«

»Oblechena sta kot Nemca,« mu je pojasnila. »Zapeto, nesproshcheno. Nihche se ne oblachi tako zapeto in staromodno kot Nemci.«

»In?« se je zachudil. »Kurbata se pach in jutri je lepega konec.«

»Oh, moshki!« je vzdihnila z vlazhnimi in napetimi ustnicami. »A ne vidish zgodbe? Ne vidish romantike? Nekoch davno sta se zaljubila. A ker sta poročena, si nista utrgala nich vech kot droben dopust. Da sta sanjala in morda izsanjala skupno zhivljenje, ki ga ne moreta uzhivati. Glej, on jo drzhi za roko in njej polzijo solze po obrazu. A vidish? Zhalost, ker gresta jutri narazen. Mogoche za vedno. Morda je on po shtirinajstih dneh spoznal, da ona sploh ni zanj, in ona to ve. Mogoche je bilo obratno. Lahko pa tudi, da sta idealen par, a ne zmoreta dovolj poguma, da bi se lochila. Razumesh? Vesta, da je po rajskih pochitnicah napochil konec. Nepreklicen konec!«

»Ne vem,« je shepnil. Segel je po metaksi s shestimi zvezdicami, kajti slabshe ni hotel piti, srknil pozhirek in ponovil: »Ne vem.«

»Jaz pa vem,« je rekla ona in ni marala metakse, ostala je pri chrnem farosu. »O, jaz pa vem!«

In je neprichakovano zajokala.

»Vem, da je konec!« je hlipala. »Nepreklicen konec!«

Opremljenost

Prishli so na plazho kot chudo vseh chudes. Kot iz znanstvene fantastike. On je bil pri tridesetih. Oblechen v potapljashko obleko, z ochali, masko na obrazu, s plavutkami, z nozhem za pasom. Na tropskem otoku so bile plavutke res priporochljive, ker so bili vchasih tokovi okoli otoka premochni, da bi izplaval brez njih, a vse drugo je bilo obichajnim smrtnikom odvech. Tudi ona je bila v popolni potapljashki opremi, z masko, shnorfljem, plavutkami, z nozhem za pasom, kot da se bo borila z najhujshimi morskimi psi. Morski psi okoli otoka so bili fishenfreserji, jedci rib, ki se niso zmenili za ljudi, to so vedeli vsi. A ta zakonski par, ki je prihajal iz Nemchije, je oчитno prebral prevech prirochnikov za pochitnikovanje na tropskih otokih. Vendar to ni bilo grozljivo.

Grozljivo je bilo, ker sta s seboj vodila tri ali shtiriletnega otroka, oblečenega v potapljashko obleko, z masko na obrazu in s shnorfljem, s plavutkami na nogah in z nozhem za pasom. Vsi trije so bili groteska na plazhi. Ljudje niso vedeli, ali bi se smejali, krohotali ali naj bi jih oblile solze.

Zapletlo se je, ko so se odpravljali v vodo. Oche je pogumno skochil v plitvo vodo lagune, preuchil podvodni svet pod seboj, zaplaval, nato je pomigal potomcema, naj prideta za njim. Sinu ni bilo do potapljanja. Mama ga je rinila v vodo, oche ga je vlekel, a vedno jima je ushel in rinil iz vode.

Oche je besno odplaval. Fantek je strgal masko s shnorfljem z obraza in jo odvrigel. Mama se je pognala za masko in jo pobrala. Fantek je trgal s sebe kos za kosom oblachila. Ves chas se je drl, kot da ga dajejo iz kozhe. Resnichno je bil videti kot lichinka, ki leze iz bube in trga s sebe kose ovojnice.

Na koncu je oche ves besen odplaval po laguni v popolni bojni opremi, kakor so mu jo ponudile nemshke revije. Mama je ostala oblechena na obali pred ochmi vseh napol golih turistov in opazovala svojega sina, ki je strgal s sebe kos za kosom dragocene opreme, jo zmetal chim dlje od sebe. Na koncu se je gol igral v mivki in vriskaje skakljaj, pljuskal vodo proti mami in se veselil.

Mama ga je nekaj chasa gledala, potem ji je postalo vroche, snela si je rokavice z rok, potem zgornji del potapljashke obleke in na koncu je odvrigla pas in nozh in shkornje in vse, dokler ni ostala v kopalkah. Bila je lepa zhenska, she posebej je njena lepota izzharevala, ko je opazovala sproshčenega sina, kako se gol kobaca v mivki in vodi ter vreshchi in krichi in mu je zhivljenje zares bivanje.

Potem sta se proti plazhi napotila dedek in babica. V popolni potapljashki opremi. Ko sta zagledala hcherko v kopalkah in golega vnuka, sta za hip obstala.

Oshinila sta s pogledom plazho, svoje potomstvo, potem sta se brez besed obrnila in izginila nazaj v svoj bungalov.

Sonce na nebu se je smejalo na vse. Na bungalov dedka in babice, ki sta se skrila, na njo v kopalkah, na sina, ki je bil brez vsega, in na ocheta, ki je besno plaval zunaj lagune v popolni bojni pripravljenosti.

Prepad

Bil je lep, sonchen dan. Hodila sta po visokogorski stezici, ki se je vila med drevjem po obrobju hribovja. Na levi breg, na desni prepad. Vse obraslo z lepimi borovci, gabri, bukvami in smrekami.

Zadaj so bile strme skale Kanina, spredaj bližnje hribovje. Namenila sta se k izviru Bljuna. Vchasih je bil to italijanski Biuno, nashi so mu rekli Bjun, a potem so ga po novoreku krstili za Bljuna. Bil je potok, ki so ga Italijani pred drugo svetovno vojno pedantno uredili, da jim je poganjal elektrarno v dolini.

Ob elektrarni je bilo 357 stopnic, poleg katerih se je raztezala cev, po kateri so spushchali Bljun, da je poganjal turbino. Nato je shla pot okoli zbiralnika in zavila na levo, vsa betonirana, da je ni bilo mogoče zgrshiti. Pod potjo je, ujet v betonski kanal, tekkel Bljun.

Sonce je sijalo, zholna je trkala po strohnelem lesu, zabetoniranega Bljuna ni bilo slishati, onadva pa sta hodila nad njegovim molkom proti izviru.

Bila je v rdechih kapri hlachah. Hodil je za njo in uzhival, ko je opazoval gibanje njenih ritnic na levo in na desno. O, Bog, kako jo je ljubil! Kako je imel rad njene gibe, njeno hojo, skodrane lase, premikanje njenih ritnic in počasno, graciozno premikanje njenih rok.

Prishla sta do velikega zbirnega jezera Bljuna. Tam je potok pritekel v betonsko korito, ob katerem je pisalo, da je ribolov prepovedan. Dno betonskega jezera je bilo obraslo z algami. Zelenimi, sluzastimi in valujochimi. Rib pa nikjer.

Pach. V poglobljenem delu ob ograji je bila kakshna stotnija postrvi, ki so se drzhale skupaj, verjetno v strahu pred nenaravnim okoljem. Nepremichno so lebdele v vodi. Ko sta se priblizhala, so se razprshile, zbrale v jato in znova obmirovale. Vrgla sta v vodo nekaj koshchkov kruha od popotnega sendvicha, a ribe se niso zmenile zanje. Lebdele so v vodi kot sence v svetlobi.

Shla sta naprej, proti izviru. Mimo vasi Kljun, ki jo je predstavljalo sedem hish in en vikend. Zatem sta morala navkreber. Ob poti sta zagledala dve maslenki in ju utrgala za dodatek popoldanski juhi.

Izvir je bil tu. Nenavaden. Bljun je izviral izpod skal, porashchenih z mahom, tekkel je naprej vzporedno s stezico in izginjal v betonskih kanalih, ki so vodili do elektrarne.

Chez mostichek sta zavila chez Bljunov izvir in obstala nad prepadom, ki je bil kot odsekan in globok sedemsto do osemsto metrov. Prav to je bil chudezh. Bljun

ni zavil na levo in se v slapu zlil chez skale v prepad, kakor bi pričakovali po naravnih zakonih, temveč je tekel po robu prepada na desno, po vijugavi poti v drugo dolino.

Stala sta ob nizki ograji, pod katero je bil prepad. Gledala sta izvir kipeče vode, ki je odtekala v naglih brzicah.

Rekel ji je:

»A me kaj mash?«

»A ne vesh?« se je smejala.

»Ne vem,« ji je odvrnil. »Vem samo to, da te imam neizmerno.«

Poljubil jo je na ustnice, nato je z desnico prijel za ograjo, odskočil od tal in se pognal v prepad.

Bilo je vse tiho. Ona je onemela v grozi, on ni med padanjem izustil niti krika, in njegovo telo je treshchilo ob tla tako daleč, da ni bilo slishati tleska.

Samo Bljun je tiho zhuborel, kot da se ne bi zgodilo nich.

Boris Vishnovec

OBSEDENOST

V rokah je drzhala zadnji izvod chasopisa in v tistem hipu ni bila sposobna izgovoriti niti besede. Telo ji je otrpnilo v nekakshnem krchu. Nekaj, chesar ni mogla prepoznati, bili so občutki groze, ki so se razlezli po telesu, se zalezli v vsako celico, v vsak najmanjši delček tkiva. Pomislila je, da se bo zgrudila po tleh, da ji odpoveduje dihanje, da se odpravlja nekam proch. Samo proch, je pomislila. Nikoli vech vrtni se v to hisho, ki je ni nikoli občutila kot svoj dom. Mnogokrat se je sprashevala, ali je v resnici sploh kdaj imela svoj dom. Sprashevala se je, ali se lahko imenuje dom tisti kraj, kjer je doživela občutke groze.

Vsako jutro je najprej vzela v roke tisti chasopis, ki sploh ni bil na najboljšem glasu. Vendar je pomirjal njeno radovednost, saj se ji je zdelo, da prinasha porochila iz najnižje točke zhivljenja. Na naslovnici so kraljevali umori in strelski obrachuni, pretepi in izsiljevanja, prometne nesreche ter gospodarski prestopki, vsa beda tako imenovanega svobodnega podjetnishtva. Zhivljenje so te zgodbe odslikavale z nasprotnega konca, kot ga imamo za normalnega ali kot se lahko znanstveno reche: v mejah normale. To, da te zgodbe kazhejo na temno stran chloveshke narave, jo je zanimalo tudi po shtudijski strani, ker je nekaj temnega v chloveshki naravi, da rad brska prav po teh zgodbah. Kazhejo pach na obdobje, v katerem zhivimo, kako si chlovek na vse pretege prizadeva priti do lahkotnega nachina zhivljenja. Motilo jo je le dejstvo, da te novice o zlorabah, procesih, prostituciji prevzemajo vodilno vlogo v obveshchanju, pisci pa ne storijo nichesar, da bi pojasnili ozadje, vzroke nastanka teh ekscesov. In she so jo pritegnile zgodbe o brezciljnem zhivljenju mlade generacije, o apatiji in tabletomaniji, o alkoholizmu. In o tem ima vsakdo svoje mnenje, lahko se potem tudi zgrazha, chesh, poglej jih, kaj pochno, nekoliko posmehljivo in brez prizanesljivosti, chesh, njemu se kaj takega ne more pripetiti. She te zgodbe o zhivljenju filmskih in televizijskih zvezd, o zasluhkih shportnikov, o poroki kakshnega princa in o visoki modi. Prav prikrito pa jo tudi skrbi za otroka, vprasha se, v kakshnem svetu bo zhivel. In potem naleti na tisto novico, ki jo vrzhe iz tira, o smrti Ukrajinke, ki je umrla za aidsom.

»Kaj imash spet?« se tedaj mozh obrne k njej. Po izrazu na njenem obrazu ugane, da se mu ne obeta nich dobrega.

Brez besed mu poda chasopis. Gledata si v oči. In she potem, ko on prichne z branjem, ne odvrne pogleda z njegovega obraza.

– Ukrajinska prostitutka, ki je v Bosni umrla za aidsom, naj bi delovala tudi v Sloveniji. V Bosni in Srbiji se bojijo epidemije, saj je zanesljivo okuzhila vech deset

strank, kaj pa pri nas? Moshki, ki so leta 2002 iskali spolne užitke pri prostitutkah, naj si dobro ogledajo fotografijo in se, če jim je enaindvajsetletna Ukrajinka znana, takoj odpravijo na zdravniški pregled. Dekle je, kakor smo zhe pisali, prejšnji torek umrlo v bolnišnici v Mostarju zaradi tuberkuloze, ki je bila posledica aidsa, okuzhena pa je bila še s hepatitisom C in sifilisom. Virus HIV je prejkone prenesla na svoje stranke v Bosni, Srbiji in vse kazhe, najverjetneje tudi v Sloveniji. Mnogo moshkih na sončni strani Alp je zlezlo med njene rjuhe. –

She vedno je bila v shoku, ko je mozh odlozhil chasopis.

»No! In?« jo pogleda.

Njegova brezizraznost jo dokončno tako razbesni, da plane iz otopelosti.

»No! In!« ponovi z ledenim glasom.

»Saj si chisto histerichna,« doda presenečeno.

»Samo to lahko rechesh?«

Zhelela mu je vrechi v obraz, da je navaden prasec. Toliko vsega se je nabralo med njima. In ta chlanek je bil pika na i. Saj, je pomislila, razchistila sta vse za nazaj. Izrekla sta si vse, kar je mogoche, ko se dva spoznata z najslabshe, temne strani. Najprej so bile na vrsti njegove shtevilne ljubice, nastavljachice, ki jih je imel v registru, prsate in ritaste, o katerih je menil, da so mnogo boljshche kot ona. In tudi tisto o njegovem prijatelju, s katerim sta prirejala nekakshne orgije, seanse s pijacho, in vchasih so kadili tudi travo. Potem pa ji je zatrjeval, da ne pije. Pa to je poznala zhe od doma, od ocheta. In tudi iz pubertete, ko se je sama zatekala v klateshtvo. Drug drugega sta vredna, ji je nekoč navrgel. Potem pa je spoznala njega, dechka iz dobre, bogate družhine. In sta se vzela. Ko sta se porochila, je bila ona še shtudentka. Dobila sta sina. V hishi, kamor se je preselila po poroki, je zhivela tudi mozheva mati, ki je marsikdaj odlochala o vsem. In tudi pomagala jima je z denarjem, ko sta ustanovila podjetje.

»Rada sem te imela, ker si bil drugachen kot tisti, ki sem jih poznala, preden sem spoznala tebe.«

»Tisti, ki so te polagali!«

»Samo eden je bil. Pri tebi pa jih je bila cela vrsta!«

»Samo zato, ker si me osirala. Naj bi poslushal tvoje zafrkancije?«

»Nepojmljivo, kako debelo kozho imash! Kot slon! Kaj slon, ta je mnogo bolj nezhen!«

»Bile so boljshche kot ti. V postelji! In imele so kaj pokazat!«

»Ja. Prsate in ritaste! In po mozhnosti obrite!«

»Ja. Spodaj obrite so mi vshech!«

»Brala sem, da imajo obrite radi infantilni moshki.«

»Sem pa infantilni! Morda je pa moda taka?«

Nikoli niti besede opravichila. Najmanjshega znamenja ni nikoli pokazal, da mu je zhal, ali da bi se ji vsaj kdaj opravichil. Niti najmanjshega znamenja obzhalovanja, niti da je dojel, kaj vse je dozhivljala ob njegovih ljubicah, med katerimi je bila ena celo njena prijateljica.

To, to sedaj, kar je pisalo v chasopisu o tisti Ukrajinki, pa je shlo chez rob. Nikoli ne bo konca, je pomislila. Nikoli vech mu ne bo mogla zaupati.

»Ali si hodil k njej?« je pochakala, da je odlozhil chasopis. »Tisti tvoj prijatelj, s katerim sta imela tiste seanse, o njem si mi pravil, da je hodil k Ukrajinkam.«

»Prijatelj?« se je naredil nevednega. »Spet si domishljash. In, che je hodil prijatelj? Zakaj naj bi hodil tudi jaz?«

»Domishljam si? Tisti, s katerim sta bandala. In si pripovedoval, da je obdeloval neko Ukrajinko.«

»In ravno to? O kateri pishe v chasopisu! Ti, ti pa imash domishljijo!«

Stemnilo se ji je. Spet ta njegova neoprijemljiva brezbrizhnost. Medtem ko njo trgajo neznane sile. Vse, vse, kar jo je pripeljalo na rob zloma. Kako naj v takem dokoncha shtudij? Dvom? Ali gotovost! Da je bil tudi on pri Ukrajinki?! Zavedla se je, kako dolgo zhe traja njuna odtujenost. In, che je bil tudi on z njo?

»Saj vesh, da se te stvari prenashajo!«

Gnusil se ji je! In gnusila se je sama sebi. Na test mora. Da se prepricha, ali ji je prinesel kaj od tistega, zaradi chesar je umrla Ukrajinka.

»Tam, kjer delajo teste za aids, je sedaj gnecha.«

»Ali naj grem tja?«

»Jaz bom shla! Vsekakor bom shla!«

Znebiti se moram te negotovosti. Znebiti se vseh dvomov. In, che bi imela mozhnost, bi odshla. Z otrokom! Kako naj sedaj, ko she ni konchala shtudija, vzdrzhuje sebe in otroka? Stanovanja nima.

Tako pa bo treba zhiveti naprej. S tem dvomom v sebi.

»Vedno znova zachenjash,« ji reche. »Pogrevash tudi vse tisto, kar sva med seboj zhe razchistila.«

»Vesh, sprashujem se, kakshen chlovek je oche mojega otroka.«

BACH
ali
NASVIDENJE V NASLEDNJI VOJNI

*Pesnik v predstavljanja otipljivega
sveta dalech zaostaja za slikarjem, v
predstavljanju nevidnega pa dalech za
glasbenikom.*

Leonardo da Vinci¹

Za šesti rojstni dan sem dobil pianino. Da je rabljen, nisem niti opazil, pa chetudi bi, me zaradi silne vznemirjenosti, ki me je prevzela ob pogledu na to, novo *igrabo*, ne bi niti najmanj motilo.

Namestili so ga v kot kuhinje poleg velike kredence, kjer je bilo, v nashi precej majhni hishi, v kateri sta bivali dve družini, she edino nekaj prostora. Enega od kuhinjskih stolov sem zvlekel predenj in s svojimi nerodnimi prsti zachel udarjati po chrno-belih tipkah, v katere sem se zaljubil na prvi pogled.

Bilo je moje zadnje poletje pred odhodom v sholo, ki sem ga, na razocharanje mnogih, vechino chasa prezhivel za to obsezhno gmoto lesa in kovine. Precej pogosto so pogledovali proti meni in se sprashevali, ali niso nemara storili usodne napake, ko so se odlochili za takshno zavestno kravzhljanje zhivcev, saj so morali cele dneve trpeti te glasbeno neizobrazhene zhalitve, ki so muchile njihova ushesa.

Med letom sem moral s svojim *igranjem* prenehati najkasneje ob Musterjevih zajchkih, po risanki in *svetem* trenutku politkomisarskega informiranja pa sem moral – spat. No, poleti, ko zjutraj ni bilo treba v sholo, se je vse skupaj vendarle razvleklo za kakshno uro ali celo dve, ko so kokoshi in zajci, oboji v svojem lesenem tabernaklju zhe zdavnaj potihnili, jaz pa sem tihi vecherni mir she vedno vznemirjal z nadležnim in neubranim trushchem, da se je she machka Meta, edina predstavnica zhivalske vrste, ki ji je babica sploh kdaj (zhivi) dovolila prestopiti hishni prag, nejevoljno zavlekla v vezho in se z obtozhujochim pogledom prese-dala po hladnih tleh.

Pochasi mi je zachelo zmanjkovati domishljije. Poizkusil sem zhe vse, kar mi je padlo na pamet, a iz svojega velikega prijatelja nisem mogel izvabiti vech nichesar novega.

Ko sem nekega jutra zamishljeno tuhtal o sebi nepredstavljevem, se mi je priblizhal ded, ki je sicer vechino chasa prezhivel z menojo v kuhinji, kjer je prebiral chasopise in knjige, gledal televizijo, se prepiral z babico ali pa s kom drugim, ki je bil ravno na obisku – v glavnem o stvarih, ki me niso niti po nakljuchju zanimale; nikoli mi ni bilo jasno, zakaj se moj umirjeni ded, ki se mi je tudi sicer vedno zdel odmaknjen od vsega, kar se je dogajalo okoli nas, tako silno razburja zaradi nekaj

bedastih televizijskih komentarjev – pa se mi ga o tem ni nikoli zdelo vredno spraševati; bom zhe izvedel, ko bo pravi čas, se mi je vedno zdelo. In seveda sem. Zdaj ga zhe predolgo she predobro razumem.

Ded je opazil mojo zadrego in prvich po dobrem mesecu, odkar smo dobili novega družinskega chlana, je sédel poleg mene in se zagledal vanj, kot da ga vidi prvich. Narahlo je pogladil tipke in me prosil, naj mu namenim malo vech prostora. Ko sem se prestavil za kuhinjsko mizo, se je she nekaj trenutkov presedal in nekaj nerazločno zhlobudral, potem pa vendarle z nekakshnim strahospoštovanjem položil prste na tipke in zamaknjeno osluskoval zvoke, ki so prihajali iz njegovega nepomichnega trupa. Bil sem ocharan. Kako ... prijetneje je bilo to za uho, kot pa tisto pomechkano cviljenje, ki sem ga *skomponiral* jaz!

Po tem zacetnem ogrevanju me je ded za hip odsotno pogledal, globoko vdihnil, potem pa zachel premikati svoje stare prste. Zazdelo se mi je, da zvoki prihajajo iz sveta, ki ga she malo prej ni bilo in bo izginil takoj, ko bo skladbe konec. Moj bog, kako lepshe od razoranih poskochnic, ki smo jih morali poslušati na dolgočasnih nedeljskih izletih, me je spreletelo.

Ko je konchal, je tiho obsedel, kot da se je pravkar vrnil z dolgega popotovanja in tiho meditira o ravnokar prehojeni poti, ker se o tem tako ali tako ne da povedati nich pametnega. Vsaj nichesar, kar bi lahko razumel kdo, ki tam ni bil tudi sam.

Potem je pochasi odprl usta.

»Vnuk moj ...« je zachel kot zhe tolikokrat. Na kratko je zastal, kot da bi hotel she enkrat preveriti, ali sem pripravljen na odkritje velike skrivnosti, ki jo bom slishal pricurjati iz njegovega grla.

»Tole je bil ... Bach,« je dahnil ganjeno.

Ime, ki sem ga slishal prvich, je izgovoril pochasi in s sposhtovanjem, ki ga obichajno ni izkazoval prav veliko ljudem. Spet se je nepremichno zazrl vame, potem pa bolj zase kot zame zamrmral: »Preludij v es-molu.² Potem naj pa she kakshen cepec reche, da v baroku niso poznali ... *romantike* ...³« Ime sem si zapomnil za vse vechne chase in občutke, ki so me prevevali ob tem dogodku, prav tako.

Potem je ded she enkrat globoko zajel sapo, se malce namrshchil, skomignil z rameni, nakar je vstal in odshel v svojo sobo. Jaz pa sem she nekaj trenutkov obstal z odprtimi usti, in ko so mi po glavi znova zachele shelesteti bolj obichajne in pritlehne misli, ugotovil, da si tudi jaz zhelim spoznati tega *strica* Bacha vsaj tako dobro, kot ga je bil spoznal moj ded.

V naslednjih dneh sem ubogljivo sedel z njim za veliko kuhinjsko mizo in se uchil risati celinke, polovinke, chetrtinke, pa take in drugachne pavze, vishaje, nizhaje, violinski in basovski kljuch ter durove in molove lestvice in akorde in, nekaj let pozneje, ko je presodil, da sem zhe dovolj zrel, je sledil she *nauk* iz harmonije, pa kontrapunkta in kar je she tega ...

Chez kar nekaj let – ko ga zhe ni bilo vech, in sem prav te note, kot jih je on takrat, prvich preigraval tudi sam – sem se ob igranju tega preludija in drugih

skladb, ki so bile njegove najljubše, v mislih in v srcu vsakih znova vrachal v tiste neponovljive, magične otroške dni, ko je moj ded tako tiho in mojstrsko odprl v meni vrata do tega chudezhnega toka energije, ki mu pravimo glasba. In do mnogih od najinih pogovorov, ki sva jih imela o tej prelestni in najbližnji sorodnici chloveshkega duha.

»Mnogi ljudje,« mi je dejal nekoč, ko sem bil zhe malce starejši, »in to tisti zelo zelo pametni filozofi,« je pristavil s kanchkom sarkazma, »se trudijo in naprezajo, da bi odkrili nekaj, kar imenujejo jezik, ki naj bi bil okleshchen vseh ideologij, ki bi znal prenashati samo bistvo nashega chloveshkega obstoja ... In veliko poizkusov je bilo zhe narejenih, da bi ustvarili tak univerzalen, neideoloshki, simbolni jezik, kot ga imenujejo. In kljub temu, da se imajo za *vzgojitelje* ljubezni do modrosti, je njihova pamet ujeta v zacharani krog lastne omejenosti, ki jo pamet sama po sebi pach ne more presechi; kajti reshitve vedno znova ishchejo na podrochju, kjer ta ne obstaja – v okviru besednih znakov. Che bi bili resnichni *poznavalci* modrost in bi dopustili, da bi se njihovih dush dotaknile njene misli, bi najbrzh zhe zdavnaj dojel tisto, kar so spoznali zhe mnogi, cheprav vechina tega ne ve zavestno. Da je tak jezik pravzaprav zhe napisan – in da se neideologije in neizrekljivega ne da razkriti s precej okornimi *orodji*, kakrshna so besede. Globino neizrekljivega se da namrech precej ... avtenticno, se mi zdi, prenashati z glasbo. Ne z vsako, seveda. A pustiva zdaj dlakocepstvo in razne vashke poskochnice, ki rabijo le za to, da lahko bledolichna raja izprazni in razbije kakshno prepolno steklenico in malce razgiba svoja zatohla in uvela chustva. Govorim o tistih, ki jim je uspelo nekaj te neubesedljive magičnosti vesoljne dushe prenesti med nas, povprečne popotnike skozi chas ...«

Seveda lahko rechem le to, da sem svojemu dedu she danes hvalezhen, da je nekaj tega svojega razumevanja in občutenja tako mojstrsko in nevsiljivo prenesel tudi name. Pa cheprav sem potem mukoma in stezhka dojel in si priznal, da glasba, vsaj v *tem* zhivljenju, ni moj pravi *poklic*. In se konchno od nje tudi *spodobno*, torej brez zamer in druge odvečne share, poslovil.

Na svidenje v naslednji *vojni*.

¹ »The poet ranks far below the painter in the representation of the visible things, and far below the musician in that of invisible things.« Leonardo da Vinci, *Selections from the notebooks of Leonardo da Vinci*; World's Classics, 1952, str. 198.

² J. S. Bach: Das Wohltemperierte Klavier I: Preludium VIII, BWV853.

³ O tem, kako je glasbeni svet osupnil nad »romantichnostjo« (in she mnogochim) izvedbe Bachove klavirske glasbe, je na primer pripovedoval pokojni slovenski pianist in profesor Aci Bertoncej (1939 – 2002), ko so slishali najverjetneje do zdaj najboljshega interpreta Bachove klavirske glasbe Glenna Goulda in njegovo, zdaj zhe petdeset let staro (1956) izvedbo Goldbergovih variacij (sledile so she mnoge, pozneje posnete različice, zadnja v letu Gouldove smrti, leta 1982, ko je imel 49 let). Njegovo interpretacijo teme, naslovljene *Aria*, so uporabili v mnogih filmih, najbolj znan je najbrzh *Ko jagenjchki obmolknejo* (The Silence of the Lambs), ko se Hannibal Lecter (Anthony Hopkins) v ograjeni kletki, dobro minuto in pol, kolikor traja *Aria*, *zamakenjeno* pripravlja, da *zagrizje* v svojo naslednjo zhrtev.

Milan V. Smolej

GRENKI KONEC NEKE ZGODBE O USPEHU

Stavbo MNZ (Ministrstvo za notranje zadeve) na nekdanji Kidrichevi ulici nasproti Nebotichnika sem obhudoval zhe od malega. Zhivo se spominjam dneva, ko so odkrivali kip Ilegalca v parku pred njo. Bil sem morda v prvem ali pa drugem razredu, ko nas je "trshica" neko popoldne okoli pete ure peljala na slavnostno odkritje. Ne spomnim se natančno, ali so nam za to prilozhnost obesili na vrat rdeche pionirske rutice. Ne spominjam se tudi, ali smo bili takrat zhe Titovi pionirji – borci za svobodo. Spominjam pa se, da je bila v parku gromozanska gnecha, neki tovarish – morda je bil sam Miha Marinko – je imel slavnostni govor, pihalni orkester Ljudske milice pa je igral tiste poznane evergreen ruske revolucionarne pesmi. Skratka, bilo je res pravo praznično vzdushje, kot se je takrat spodobilo – saj smo vendar gradili socializem. Tudi mi – pionirchki.

Spomenik, ki sem si ga pozneje prihajal she velikokrat skrivoma ogledovat, pa me je zaradi svoje nenaravne velikosti navdajal z nekakshnim občutkom nelagodnosti in prikritega strahu. Le kako se je ubogi ilegalec lahko skrival pred fashisti – sem si belil glavo. Kmalu sem nashel razlago: verjetno je bil njegov plashch pravljichni chudezhni plashch – che se je heroj pravochasno skrnil pod njim, je postal neviden in se tako izmuznil aretaciji.

Na Vechni poti, nedalech od nashe shole na Vrtachi, pa je stal she en skrivnosten kip, namrech kip talca. Dolgo je trajalo, preden sem razumel, da pach ne gre za istega chloveka, kajti obe besedi sta mi v tisti rosni mladosti v ushesih zveneli nekako podobno – talec, ilegalec, bralec, sralec, pa she Marinc, Shetinc pa en klinec itd. Tovarishica v sholi, seveda preverjen kader (ne bom izdajal njenega imena – Bog ji daj vechni mir in pokoj njeni dushi!), pa nam je pripovedovala, da sta se oba, tako talec kot ilegalec, srchno in pogumno borila za osvoboditev slovenskega naroda in delavskega razreda. Ne vem, ali sta kipa umotvor istega "hudozhnika" ali pa se mi je v moji otroshki naivnosti tako le dozdevalo – bil sem namrech trdno prepričan, da morata biti Ilegalec in Talec vsaj brata. Zdelo pa se mi je tudi nekako nelogichno, da je talec, ki si razgalja prsi, zhiv. Le zakaj ga umetnik ni ovekovechil mrtvega? Saj talce so okupatorji menda streljali. V tej zvezi se mi je zdel Ilegalec vechji junak, saj se je lahko kadarkoli skrnil pod svoj veliki plashch, tako ushel eksekuciji in nesebichno nadaljeval boj za lepsho bodochnost.

Pri stavbi MNZ pa se mi je zdelo chudno predvsem to, da so imela vsa okna prav take rolete, kot so bile pri nas doma v Valvasorjevi oziroma Muzejski ulici. Shele pozneje sem prishel do sklepa, da je obe stavbi verjetno zhe pred vojno zgradil Pokojninski zavod in je vse rolete nabavil pri istem dobavitelju. Velikokrat sem

pozneje razmisljal tudi o tem, kako globoko je to Ministrstvo podkleteno, ker sem zhe takrat od nekoga slisal za zloglasno moskovsko Lubjanko in njene podzemeljske muchilnice.

Ne prenesem ljudi z brki, čeprav so me pri vojaki v JLA v Pulju klicali Brko. Seveda niso dojali, da so moji brki izraz protesta proti takratni beograjski politiki. Brke sem si moral obriti shele po tistem, ko me je "bezbednost" poklicala na zaslihanje, ker sem se nekega dne pod nosom pristrigel "a la Hitler". Ne da bi se tega sploh zavedal, sem s to fazonersko gesto kot "bechki konjushar" veliko tvegala.

Naj se vrnem v svoje otrostvo; okoli hishe, kjer smo stanovali, je bilo brkachev vedno toliko, da se je iz njih skoraj "delal gnoj". Zhe takrat je bila na eni strani na Preshernovi uprava mestne policije, na drugi strani, takoj za parkom pred muzejem, pa na Tomshichevi stavba CK ZKS. Kjer danes stoji poslopje Drzhavnega zbora, so bile garazhe oziroma parkirni prostor vseh mogočih "budzhovanov". Jasno, da nisi mogel postati recimo Kidrichev shofer, če nisi imel stalinskih brkov. Torej – brkatih udbashev je tam okoli kar mrgolelo.

Nekega lepega dne, ko sem strumno korakal chez Park herojev, sem se zalotil pri bogokletnem razmisljanju, kaj bi se zgodilo, če bi se recimo shel poscat na grobnico herojev. Ozrl sem se na Valvasorja, pa mi ni znal kaj posebnega svetovati. Ravno v tistem trenutku mi je prishel naproti tipichen udbash – malce suhljate postave s presunljivimi chrnimi brki. Zavrtal se je vame s svojim hladnim pogledom. Spet en informbirojevec! Bil sem trdno prepričan, da ve, kaj se mi plete v glavi. Stresel sem se od strahu in si zhe predstavljal, kako sedim na Preshernovi v kletnem zaporu, kamor so v tistih chasih milichniki spravljali za konec tedna kakshne pijanchke in kakshne amaterske kurbice. Ob sobotah zvečer se je razlegal iz zaporov jok in stok. V tistem trenutku sem sklenil, da bom malo potrebo opravil raje doma ali pa kar v hlache. Res – tako hudi so bili pogledi brkatih udbashev v tistih chasih.

Po moje bi morala Slovenija po osamosvojitvi leta 1991 namesto lustracijskega zakona nemudoma sprejeti takoj zakon, ki vsem nosilcem javnih funkcij absolutno prepoveduje nositi brke. Tako pa imamo v Drzhavnem zboru she vedno vsaj 30% poslancev, ki se dichijo s stalinskimi brki: Bevk, Horvat, Kramberger, Moge, Petan, Pojbich, Prevc itd. – dalje od chrke P si nisem upal. Dvigam klobuk pred slovenskimi politiki, ki so zaznali nove vetrove v svetu in si pravochasno obrili stalinske brke – n.pr. Anderlich, pa Pukshich, pa ne nazadnje tudi rajniki predsednik Drnovshek. Imamo pa tudi goljufe, kot sta n.pr. Peterle in Rupel, ki skrivata stalinske nagibe z brado.

Zaradi tega prirojenega in podzavestnega sovrashtva do udbashkih brk me gospod inshpektor Srakar vsekakor ni razocharal. Imel je namrech lepe udbovske brke, ki se jih v mladih letih ne bi sramoval niti sam Josif Visarionovich. Po informacijah, ki sta jih zbrala Vinko in Vlado, naj bi bil inshpektor Srakar eden

izmed tistih novih slovenskih naprednjakov, izobrazhen, liberalen in blag chlovek, ki hodijo redno vsako nedeljo k svetemu obhajilu k Franchishkanom. Glede politichnega profila bi bil, po zagotavljanju prijateljev s Primorske, she najblizhe prekaljenemu politiku stare shole Gvidu, kakor ga v svoji romanci opeva Iztok Mlakar – namrech konservativno liberalen, zadržano radikalen, bolj levodesno usmerjen, malo rdech, malo bel, torej univerzalno roza, v “gustih” situacijah pa tudi pikchast. Cheprav ga mediji uradno niso nikoli omenjali, je bil po pripovedovanju kolegov eden glavnih zakulisnih akterjev preobrazbe slovenske policije in stare slovenske UDBE – menda je tudi s svojo avtoriteto dosegel, da so konchno le montirali v Kozolec tiste famozne prislushkovalne telefone, s katerimi je imela pozneje Sova zaradi Merkllove in BND take probleme. Z Bavcharjem sta se vedno odlično razumela, menda sta skupaj hodila nabirat gobe, potem ko se je s politichnega prizorishcha umaknil v vechna lovishcha Veliki gobar iz Martuljka.

Srakarjeva soba je bila v tretjem nadstropju. Skozi okno sem lahko znova obchudoval ljubljenega Ilegalca – plashcha si she vedno ni uspel ogrniti, she vedno mu je plahutal okoli plech kot v davnih petdesetih letih, v tistem chasu, ko nas RTV she ni oblagodarila z amerishko nanizanko “Superman na Gorenjskem”. Srakarjeva miza je bila prazna in chista – prava tabula rasa, kot bi rekel nash profesor latinshchine. Le trije rachunalnishki zasloni so prichali, da ima Srakar vse dogajanje suvereno pod svojo kontrolo. Na enem od zaslonov je mezhikala svetovno znana mongolska pornozvezdica Xana. Najbolj pa me je presenetil ruski kagebejevski poljski telefon, tista znana “vertushka” – za t. i. direktne zveze.

– Sedite, gospod Smolej, me je pozdravil Srakar z nekoliko medenim glasom, potem ko sva si stisnila roke. Kljub svojim relativno mladim letom je imel odlične kvalifikacije. Po dokončani pravni fakulteti v Prishtini in doktoratu pri Mariji Miloshevich je leta 1985 konchal she specialno sholo za varnostne oficirje v Ulan Batorju. Sicer so ga menda vabili v svoje vrste tudi beograjski kosovci, a je zaradi svojega trdne vere v demokratske vrednote raje odshel v tujino. V Mongoliji se je proslavil med drugim tudi s prvo MBA diplomo ulanbatorske univerze.

Njegova strankarska pripadnost v procesu demokratizacije Slovenije je bila ovita v tanchico skrivnosti; uspelo mi je izvedeti le, da je na svojem vikendu na Gorenjskem zgradil v gotskem slogu kapelico sv. Andreju Bognedaj in da je bil njegov vikend pricha mnogih, tudi precej divjih zhurov. Eden od shkandalov, ki pa so ga uspesno pometli pod preprogo, se je zgodil, ko je Srakar na svojem vikendu gostil delegacijo Združenja argentinskih gaucheov iz Mendoze. Vodja delegacije, ki je sicer v mladosti ministriral v glavni mendoshki katedrali skupaj z Bajukom, se je opil z odličnim mashnim belim vinom iz Srakarjeve vinoteke in pozno zvecher v gosti gorenjski temi ni nashel stranishcha, pa se je shel olajshat kar v kapelico. O tem slovenski mediji sicer niso porochali, dogodek pa je povzročil veliko preprirov v stranki ter seveda na Inshtitutu za veterino, ki je bil uradni gostitelj.

– Kaj se vam ne zdi, da je danes malce zadušno? se mi je opravičil in si z velikim flanelastim robcem obrisal pot s pleshe. – Govoril sem z gospodom ministrom in povedal mi je o vas mnogo stvari, ki jih gospod Lajovic ni objavil na “udba.netu” in za katere tudi sami še nismo vedeli. Vseeno pa se vse nashe in vashe informacije, s katerimi smo seveda seznanili tudi gospoda predsednika Janeza Ivanovicha, prav lepo dopolnjujejo. Moram vam priznati, da ste opravili ogromno delo, gospod Smolej.

V tistem trenutku nisem prav vedel, kam pes moli taco. Od Srakarja sem prichakoval kaj bolj konkretnega. Po tistem, ko sva s Mirom analizirala banchne izpiske in jih primerjala s korespondenco, ki nama jo je Marjan pred svojim samomorom poslal na skrivni poshtni predal, smo se vsi strinjali v eni stvari: porochilo gospoda Fuchsa, direktorja banke Sempione iz Lugana, ene izmed podruzhnic znanih financhnih institucij iz Lichtensteina, mora chimprej v celoti v javnost, dokumente pa mora policija v najkrajšem chasu dopolniti z zaznamki lastne kriminalistichne sluzhbe, nemudoma obvestiti Interpol in nato takoj iti v akcijo, she preden se lopovi razbezhijo na vse konce sveta.

Nash odbor si te stvari ne bi upal sam pripeljati do te tocke, che nam ne bi iz ljubljanske nadshkofije sporochili, da je akcija dobila uradni blagoslov od vrste kardinalov in celo od samega papezha. Tudi novi notranji minister Nebojscha Popovich se je strinjal z zahtevo svoje stranke, da je konchno napochil chas, da se preide od besed k dejanjem in da se temeljito ochistijo slovenski Avgijevi hlevi.

S Srakarjem sva nekaj chasa molche motrila drug drugega, on je verjetno prichakoval, da bom pobudo prevzel jaz. Ampak – zakaj le? Saj se nisem jaz silil k njemu, ampak me je na nekakshen zakljuchni pogovor povabil on prek kabineta predsednika drzhave. Naenkrat se mi je zazdelo, da moram pretrgati muchno tishino in rechi nekaj povsem konkretnega.

– Gospod Srakar, ste morda kaj v sorodu s pesnikom Krakarjem? se mi je utrnila genialna domislica.

Srakar me je pogledal malce zachudeno, pach ni prav vedel, ali mislim resno ali pa se le zafrkavam.

Kar chutil sem, kako se mu napenjajo trenirani policijski mozgani, ko poskusha s svojo ulanbatorsko logiko analizirati to bedasto vprashanje.

– Ne, z njim ne, ampak z gospodom Kosom sva si pa res daljnja sorodnika, in to she iz chasov Depale vasi, ko smo se igrali z Morisom in s Smolankarjem. Ah, to so bili lepi chasi – che si v tistih chasih dal mulariji lepo uniformo pa 100 mark, mulca potrepljal po rami in mu povedal, kako je bister in nenadomestljiv, si lahko z njim delal, kar si hotel. Ali veste, da mi je g. Smolankar vsako drugo soboto popoldne v zahvalo hodil na dom prat avto?

– Aha, vi ga perete doma in vsake dva tedna? Zanimivo, zelo zanimivo ...

Srakar je vstal, si prizhgal cigareto in stopil k oknu. Ko sem ga takole s strani gledal v hrbet, me je nenadoma nekaj spreletelo. Ta bedasti ritoliznishki tip je she

zmeraj kljub vsem svojim deklaracijam in obljubam chisto navaden udbash – take bi morala nova slovenska demokraticna oblast nemudoma obesiti z glavo navzdol s spomenika Revoluciji. She malo, pa bo odprl okno in zletel kot sraka na blizhnje drevo. Ali pa bo zajadral mimo Nebotichnika dol po stari Titovi mimo Name pred nekdanji CK na Tomshicevi ulici. Tam she vedno krakajo njegove vrste tichi, nemirne dushe bivshih chlanov CK, ki jih sv. Peter ne spusti v raj. Seveda, vechina je shla kar naravnost v Kumrovec na dvorishche partijske shole, kjer se morda pochutijo najbolj varne, cheprav je Tadjman zhe davno izdal ukaz, da je treba vse srake v Kumrovcu neusmiljeno postreliti. Ampak Srakar, Srakar – ta je shele pravi tichek, ta bi s svojimi letalnimi sposobnostmi nashel pot tudi nazaj v Ulan Bator. In jaz sedim v tem smrdljivem udbovskem brlogu in she vedno verjamem, da so se chasi spremenili. Tudi po tistem, ko so po smrti na zahtevo slovenske srenje razglasili prvega slovenskega svetnika – sv. Milana Zlatousta, ki ga chasti tudi hrvashka Istra in pol Dalmacije.

– Boste kozarchek, gospod Smolej? se je obrnil Srakar zopet k meni in zhe odpiral bar.

– Zakaj pa ne. Veste, vchasih sem pil veliko, ampak poredko, dandanes pa pijem manj, ampak pogosteje, sem mu serviral stari ruski vic, ki pa ga verjetno she ni slishal, saj nanj sploh ni reagiral. Ko je namrech ruski direktor veliko pil, sicer poredko, je imel doma skrbno zheno in v sluzhbi blondinko za tajnico, danes pa, ko pije v bistvu veliko manj, ampak stalno, je izgubil sluzhbo, zheno in tajnico.

Spila sva nekaksno zhganje, ki je imelo malce chuden priokus. Podzavest mi je dala signal – zastrupljeno. Ampak ne – to je bil le ostanek preganjavice iz moje rosne mladosti.

– Gospod Smolej, ne morem vam dovolj jasno povedati, kako najvishje slovensko vodstvo ceni vash delezh pri osamosvajanju Slovenije. Veste, prav vcheraj mi je kolega Anton pripovedoval, kakshne zrezke je pripravila v njegovo chast vasha soproga 26. junija 1991. She danes se mu cediyo sline zhe ob misli na te zrezke, cheprav she zmeraj ni pogruntal, ali je zrezek po angleshko shnicel ali shnajcel. Da, tudi sam gospod nadshkof se je zelo pohvalno izrazil o vas, posebej po tistem, ko so vam v Ognjishchu na otroshki strani objavili pesmico:

*»Sveti Milan Zlatoust, tebe znam zhe na izust,
za slovenske kurente – moli, moli, prosim te ...«*

Gospod nadshkof pravi, da so mu tile verzi veliko bolj vshech kot pa tista poskochnica, ki jo je ob obisku papezha zapisal Izidor Rejc v takratnem Slovencu in ki se je glasila:

*»Sveti oche je med nami sredi teh pomladnih dni,
sprejmimo ga vsi vdani, odpira svetu zdaj ochi.«*

Rejchevi verzi se zdijo gospodu nadshkofu nekoliko prisiljeni in ne dovolj globoko dozhiveti – vsaj v primerjavi z vashim tekstom. Kot najboljši psiholog ste nashli pot do najbolj skritih kotichkov slovenske psihe. Prav iz tega plemenitega vzgiba ste se verjetno tudi odlochili, da na svoja stara leta s svojimi bogatimi izkusnjami pomagata domovini.

Tole mlatenje prazne slame se mi je zazdelo nekako sumljivo. To je prav tista taktika, kakršno me je nauchil baron DeRoys: tudi največjega idiota si bosh pridobil na svojo stran, če ga znash prepričati, kako neizmerno pameten je. Kajti tudi petelin na gnojishchu poje z zaprtimi ochmi – dalech od realnega sveta, zaverovan sam vase. Koristno se je izrazhati npr. v stilu: neizmerno cenim vasho izredno inteligenco, zato se tudi obracham na vas s tem vprashanjem, na katerega mi, prosim, odgovorite preprosto, sicer s svojimi omejenimi mozhgani nikakor ne bom uspel slediti vashemu edinstvenemu intelektu. Tudi zhenski morash pokaditi z kakshnim lepo zvenechim komplimentom. (Vashe ochi so kot dve finski jezери, v katerih se zrcali vsa lepota vashe dushe. Kako je mogoche, da se niste nich poshkodovali, ko ste padli na to zhalostno Zemljo naravnost z Venere ...)

Ampak Srakar je bil verjetno eden najboljših shtudentov v Ulan Batorju, vsaj kar se tiche poznavanja svetovno znane mongolske literarne zgodovine. V sklopu shtudija za diplomu MBA so imeli gotovo tudi poseben kurz t. i. aziatskega leporechja, o katerem mi je svoje dni razlagal kolega Peter Vasiljevich iz Erevana. Soba je naekrat zadehtela po vijolicah, tako lepo je gospod Srakar znal nakladati. Kaj pa, če je Srakar sufi, sem pomislil? Kajti med sufiji je znano, da pokojni murshid svojim muridom v sholi od chasa do chasa potrdi svojo navzochnost s prelestnim vonjem vrtnic. O tem pisheta tako Hafiz kot Saadi, da o Rumiju niti ne govorimo. Morda so se tudi golobi in vrabci iz parka zaradi tega vonja zacheli drenjati na okenskih policah Srakarjeve sobe in zavzeto poslushati predavanje preroka Srakarja. Skoraj vredno sv. Franchishka iz Assisija. Ne nameravam zapisovati vsega tistega polurnega predavanja, kajti na koncu se je Srakar vendarle usmilil pernatih vernikov in preshel k stvari.

– Vse rezultate dela vashega Protikorupcijskega odbora bomo seveda uporabili, in to nemudoma. V tej zvezi sem dobil izredno jasna navodila od kolegija. V zahvalo za vashe delo in za delo Odbora vam daje domovina na razpolago dve možnosti, kako se vam bosta Slovenija in slovenski narod oddolzhila za vashe neprecenljivo delo. Sami se boste lahko odlochili, katera od obeh variant vam najbolj ustreza.

Srakar je spet stopil za svojo delovno mizo, vzel iz zhempa shop kljucev in odprl enega od miznih predalov. Zanimivo, sem si mislil, niso pozabili, konchno bo nash trud tudi poplachan. Rupel mi je sicer napisal zahvalno pismo za moje delo leta 1991, plaketo priznanja pa mi je shele po dolgem moledovanju poslal 7. 5. 1996 Zoran Thaler. Peterle se je spoprijateljil z Vajglom in na obljubljenno imenovanje chastnega konzula popolnoma pozabil. Drnulja pa mi ni mogel nikoli odpustiti, da sem pospremil njegovo grebenje za predsednika vlade leta 1991 s pismom bralca v

Mladini z naslovom »72krat Bi–predsednik«. Ampak sedaj, sem si mislil, sedaj prihaja chas dokonchnega obrachuna s preteklostjo, vse tegobe bodo poplachane, morda bo moja slika celo na prvi strani Druzhine. Pri osmrtnici v Delu pa imam tako in tako po osebnem zagotovilu gospoda Slivnika 80% popust zhe od zdavnaj.

– Poglejte, tu imam dve popolnoma enaki kuverti, je dejal Srakar in mi z njima pomahal pred nosom. – Izberite eno, toda odprete jo lahko shele doma. Che vam prva ne bo vshech, mi telefonirajte. Lahko jo pridete zamenjat.

Lepo, lepo, sem si mislil, tako širokogrudna je postala mati Slovenija. Vedno imash dve možnosti – kot tisti finski vojak, ki je umiral v zadnji vojni v jarku na fronti sredi poletnega gozda in takole filozofiral:

– Zhivljenje je radodarno, vedno ti daje dve možnosti. Che ostanem zhiv, v redu, che umrem, pa imam she vedno dve možnosti: ali me pojedjo lisice ali pa zgnijem in bo iz mene zrasel bor. Che bo iz mene zrasel bor, imam she vedno dve možnosti: ali bom prishel pod zhago ali pa me bodo predelali v celulozo. Che bom shel v celulozni les, imam she vedno dve možnosti: che bom shel za pisalni papir, v redu, che pa bom shel za toaletni papir, imam she vedno dve možnosti: z njim se bo brisala kaka stara baba ali pa kaka mlada punca. No, che se bo brisala stara baba, v redu, che pa mlada punca, imam she vedno dve možnosti: ali se bo brisala spredaj ali pa zadaj. Che se bo brisala spredaj, v redu, che pa se bo brisala zadaj, je shlo moje zhivljenje res hudichu v rit.

Nekoliko nelagodno sem vstal in si zachel ogledovati obe kuverti. Bili sta popolnoma identichni, obe sta imeli v levem zgornjem kotu slovenski grb v barvah in kratice UBSMZ. Aha – kongregacija Ubozhnih bratov svetega Milana Zlatousta. Ti so res po zaslugi umne politike RKC v nekaj letih postali najbogatejsa fundacija v Sloveniji. Vzel sem levo kuverto.

Gospod Srakar se je nasmehnil in mi pomenljivo pomezihnil.

– Vse najboljshe, gospod Smolej, upam, da se nama ne bo treba vech srechavati. Stvari so sedaj urejene. No, za vsak primer dam to kuverto vseeno she nazaj v predal – v pisarni bom se kakshno urico – che bi se sluchajno kaj premislili. Odprite kuverto doma in mirno preshtudirajte njeno vsebino.

Moram priznati, da sem bil kar nekoliko vznemirjen. Chesa le so se domislili ? Takega razpleta dogodkov nisem prichakoval, pripravljen sem bil na korenit in povsem konkreten pogovor o urniku in koordinaciji nashe skupne akcije ter o zashchitnih ukrepih, ki bi jih v vsakem primeru ob objavi Fuchsovih dokumentov morala izvesti slovenska drzhava. Tudi vprashanje razpolozhljivih kapacitet slovenskih zaporov ob aretaciji 5.000 imen s spiska se mi je zdelo vazhno, cheprav smo se predhodno nekako domenili z oblastmi drzhav chlanic EU, da nam po potrebi pomagajo, che nam bo zmanjkalo prostora v zaporih. Ampak o aretacijah in eksekucijah sta se verjetno zhe posebej dogovorila predsednik Janez Ivanich in nadshkof, sem si dosti naivno predstavljaj. Torej se ta stvar mene kot iniciatorja celotne operacije za zdaj ne tiche.

Na ulici je bil lep pomladanski dan. Policaj pred ministrstvom mi je skoraj salutiral. Nenadoma se mi je zazdelo, da sem si vsekakor zaslužil veliko pivo pri Shestici. Zakaj bi moral pismo odpirati shele doma, sem si mislil. Grem tja na vrt, se usedem pod sončnik, si naročim pivo ter nato mirno in slastno odprem skrivnostno kuverto in uzhivam ob branju. Tako sem tudi storil. Po prvem pozhirku Shrotovega napitka sem vzel iz prsnega zhepa pismo, pobral iz solnice na mizi zobotrebec in ga z njim previdno odprl.

Che ne bi imel zhe svojih let in zhivljenjskih izkushenj, bi se mi moralo ob branju dokumenta, ki sem ga povlekel iz kuverte, utrgati. V roki sem drzhal dobro poznani papirček, prav takega, kot sem jih videl kopirane na stotine med prelistavanjem Fuchsove dokumentacije. V roki sem drzhal ček Sempione Bank, Lugano – da, rdechkasti ček, le da je na tem stal malce drugachen tekst, kot sem ga bil vajen do tedaj. Na cheku je bilo moje ime in za imenom v oklepaju geslo: Silenzio. Vsota – 10 milijonov USA dolarjev, vnovchljivo takoj. Podpis: Leonardo Fuchs, lastnorochno. In zhig banke.

– Tako torej, preklete kurbe, sem si dejal. – Petdeset let vam je bilo premalo.

– Natakar! Konobar, placham!

Nekakshen Mujo se je hlapchevsko postavil na drugo stran mize.

– Devetdeset tolarjev, gospod!

– Znate, nemam tolar, mozhe u dolarima?

– Seveda, seveda, gospod! se mi je she enkrat priklonil.

Previdno sem vzel ček za 10 milijonov dolarjev in mu ga nekoliko podrzhal pred nosom. Kmalu sem zaznal, da zna brati. Nekako zhenirano se mi je she enkrat priklonil, nekaj zamrmral med zobe in izginil. Prizhgal sem si novo cigareto. She preden pa sem jo uspel pokaditi do konca, sta se na vratih, ki vodijo na vrt, pojavila dva policaja. Na oknu kuhinje sem opazil natakarka Muja, ki jima je s prstom kazal name. V trenutku sta bila policaja v strateshkem polozhaju pri moji mizi. Bila sta normalna kmechka fanta, uniforma jima je zelo lepo pristojala. Starejsi se je dokaj vljudno obrnil proti meni in dejal:

– Gospod, ali bi lahko shli z nama za trenutek na postajo?

– Zakaj pa, sem se delal neumnega, saj nimam namena potovati z vlakom. Na parkirishchu pred Maximarketom imam svoj avto.

– To bomo zhe razjasnili na policijski postaji, je dejal policaj z poudarkom.

– Kdo bo pa plachal pivo?

– No, to gre iz budzheta ministra za notranje zadeve. Je zhe vse urejeno.

Tako hitro deluje nasha notranja zashchita, skoraj enako uchinkovito kot pod Rankovichem. Samo pomislite, kakshne tezhave bi se iz te navidez tako nedolzhne stvari lahko izcimile za nashega ubogega Muja. She posebej, che nima slovenskega drzhavljanstva in mu je delovno dovoljenje zhe poteklo.

Mirno sem vstal in se v njunem spremstvu napotil nazaj na ulico.

– Gremo kar tu chez cesto na Ministrstvo, mi je zabrundal policaj.

Na semaforu za пешce je gorela rdeča luč, pa sem se odločil, da malce preizkusim njuno budnost. Mirno sem stopil na prehod in se podal na drugo stran; na srečo ni bilo veliko prometa. Kmalu sem bil na drugi strani – na vogalu nasproti Nebotičnika. Ko sem se ozrl, sta moja varuha še vedno disciplinirano stala pred Shestico in čakala na zeleno. Ko se je prižgala, pa sem jo jaz mahnil nazaj na drugo stran ulice. Nekje na sredini cestishča smo se srečali.

– Kam pa kam, angelchka?

Malce sem prečnil njun smisel za humor, kajti krepko sta me prijela vsak s svoje strani pod pazduho in me na silo odvedla nazaj na drugo stran. Mimoidochi so z zanimanjem opazovali to dogajanje. Sredi belega dne v samem središču mesta – verjetno zadnje poglavje velike kriminalne zarote! Najbrž so si mislili, da sem trgovec s heroinom in da nimam potrebne licence MNZ za trgovanje.

Zavili smo naravnost v poslopje Ministrstva. Tu me je čakalo nemajhno presenečenje. Pri vratarju je zhe stal gospod Srakar. Oba moja varuha sta izginila.

– Gospod Vrankar, sem dejal mirno, vedite, da ste se zelo zmotili. Povejte svojim gospodarjem naslednje: lovski pes pokojnega gospoda Dolanca je in bo v spolnem odnosu z njihovimi materami. Če pa gospodje tega sporočila ne bi razumeli, jim ga napishite na formular Lovske zveze ali pa ljubljanskega kinoloshkega drushtva.

– No, no, gospod Smolej, lepo vas prosim, saj ni tako hudo, ne pretiravajte! In kaj hudega vam je storil Dolanchev pes, da ga takole kaznujete oziroma nagrajujete? Saj je vse v okviru zakonov in v okviru nashih dogovorov. Zakaj se razburjate? Sami veste, da to ni dobro za vashe zhivce.

– Ne, gospod Golobar, teh vashih zakonov zhal ne poznam. Menda ne mislite, da sem vchera j po kakshni balkanski chorbi priplaval na svet? Menda ne verjamete, da ne vem, da je ček, ki ste mi ga izvolili dati, neveljaven? Leonarda Fuchsa, kot tudi sami veste, zhe dva dni pogreshajo. Njegovo obleko so nashli na bregu jezera Ticino; verjetno še vedno plava, če zhe ni potonil ali če ga niso zhe potunkali. Shvicarske oblasti pa so ga prav na nasho izrecno zahtevo zhe pred enim tednom izbrisale s spiska direktorjev in preklicale vsa njegova pravna pooblastila. Sicer pa – takshen konec te supraferne me res ne zanima. Torej – kaj je tista druga alternativa?

Srakar mi je molche pomolil drugo kuverto. To je bil zanimiv trenutek – za hip se mi je zazdelo, da je tudi Bavchar, ki je sedaj namesto Kardelja visel na sliki na steni, osredotočil vso svojo pozornost na to kuverto in njeno vsebino. Ko sem jo odprl, mi je v roki najprej ostala zheleznishka vozna karta Ljubljana-Jesenice. To me je spomnilo na širokogrudnost slovenskega Ministrstva za obrambo, ko so leta 1994 mojemu sinu Niku ob odpustu iz slovenske vojske dali celih 40 tolarjev za kritje prevoznih stroškov do Finske. Na priloženem dokumentu je v glavi blestel slovenski grb, spodaj pa je bil nejasen lastnorochni podpis.

»V soglasju s tem in tem paragrafom itd. (...) vam zaradi podtalne protidrzhavne sovražne dejavnosti v korist estonske protiobveshchevalne službe Republika Slovenija odvzema slovensko drzhavljanstvo. Potni list oddajte ob prehodu meje nachelniku mejnega prehoda. Stranka nima pravice do pritozhbe.«

Karavanshkega predora nimam rad, vse prehitro in prevech preprosto pridesh chez drzhavno mejo. Odlochil sem se za Ljubelj, na katerega me vezhe nemalo sentimentalnih spominov. Vsakich ko sem se vrachal na kakshen obisk v Slovenijo, sem na shanku spil dva dvojna pelinkovca. Bilo je zhe pozno popoldne, ko sem se ustavil pred Kompasovo poslovalnico, se zaljubljeno ozrl v prelepe gore in se spustil po stopnicah v stranishche. Na vrsti je bilo moje zadnje sranje v domovini Sloveniji. V tistem trenutku in na tistem mestu nisem chutil nobene janshevske ljubezni v stilu "I feel Slovenia", bolj sem zachutil balkanski stranishchni smrad, tako dobro poznan iz chasov sluzhenja vojashkega roka v Titovi JLA.

Iz zhepa sem vzel potni list shtevilka AA 428 in iztrgal iz njega vse strani, razen tistih dveh s fotografijo in osebnimi podatki. Po uporabi v stranishchu sem uporabljene listke skrbno zlozhil v plastichno vrechko, ki sem jo prav v ta namen vzel s seboj.

Policistu sem najprej dal skozi okence odlochbo o odvzemu drzhavljanstva, zatem revidirani potni list, nato pa se plastichno vrechko – za vsak primer. Nisem chakal njegove reakcije, ampak sem dvignil sklopko in pritisnil na plin. Kmalu sem bil na drugi strani.

(Opomba avtorja: Prichujocha zgodba je plod fantazije in nima nobene zveze z resnichnimi dogodki. Imena akterjev so izmishljena, kolikor pa so nekatera enaka imenom she aktivnih slovenskih politikov, se zadevnim osebam iskreno opraviuhujem in vnaprej zahvaljujem za spregled sodnega pregona zaradi zhalitve chasti.)

(Opomba urednistva: »Murid« je v islamski sufijski ali dervishki teologiji pripravnik, uchenec, ki pod vodstvom »murshida«, duhovnega uchitelja, stopi na pot menishtva; namesto »murshid« je na sploshno bolj obichajen izraz »shejk« ali »shejh«, sinonimi pa so she baba, dede, pir, sarkar – slednje predvsem v perzijskem in urdu jeziku; sarkar je tudi anagram v zgodbi uporabljenega priimka Srakar.)

(O avtorju: M. V. Smolej zhivi od leta 1971 na Finskem, od 1991 do 1993 je deloval kot uradni pooblashchenec RS na Finskem, bil med drugim tajnik slovenske delegacije na vrhunskem zasedanju KEVS-a v Helsinkih leta 1992, v letih 1981-1983 finski diplomat v Bagdadu, v Lajovchevem Udbe.netu pa je zapisan kot tuji diplomat in sodelavec Udbe. Je tudi veteran vojne za Slovenijo.)

Polde Bibich

DOTIKI PEKLA

Vojna! Veliko zgodb sem slisal o prvi svetovni vojni. Prislushkoval sem pogovorom starejših, ki so jo doživeli. Listal sem po ilustriranih revijah iz chasa Avstro-Ogrske, ki jih je v drvarnici hranil opapa. Bile so tudi iz chasov, ko se je monarhija vojskovala. Ko sem gledal podobe vojnih položajev, se mi je zbujala strahanska radovednost. Tako huda je bila, da sem si celo zhelel, da bi izbruhnila nova vojna in bi jo tudi jaz doživeli. Zhal sem jo. Doživeli in prezhiveli, cheprav vchasih samo za las.

Nemci sicer Jugoslaviji niso napovedali vojne, a je bila v zraku, vedelo se je, da ni dalech. Zato so naju z omamo evakuirali k teti Anchki v odrochen kraj blizu Zhalca. Nad Peklom. Omama je bila ochetova mama. Bila je mariborska Nemka. Ni znala slovensko. Razumela je, govorila pa ni. Kakshen paradoks! Na Lokah nihche ni znal nemshko. Omama se je zachela uchiti slovenske govornice, ko so prishli nacisti, ki so nam prepovedali govoriti slovensko. Ob koncu vojne je zhe govorila nash jezik, z nemshkim naglasom seveda. Pa cheprav se je zhe po kakshnem mesecu vrnila v Maribor in tam prezhivela do tako imenovane osvoboditve. Drugo protislovje pa je bilo, da se je takrat, ko se je vendar zachela vojna, pochutila najbolj srechna v zhivljenju. V idili odrochnega in odrinjenega kraja.

Z vlakom smo se peljali do Shempetra. Naprej pa pesh. Prvich sem bil tam. Vodil nas je stari oche – ota. Najprej dobro uro chez polje do transformatorja. Tam so se zame prichela chudesa. Transformator je bil velik. Z vseh koncev so se vanj stekale debele zhice. Za ograjo so bile nekakshne zhelezne skrinje, iz katerih so molele stisnjene cevi, podobne okroglim harmonikam, kakrshne so imeli klovnji, le da so bile chrne. In znotraj je brnelo na neki poseben, meni neznan nachin. Doma takrat she nismo imeli elektrike. Pri omami na Rushki zhe, samo za luch, a je niso nikdar prizhgali za dne, torej nisem videl – razen zhic po steni pa plehnatega senchnika in ugasnjene zharnice – nichesar od elektrike. Transformator je bil zame chudezhna neznanka. Che bi me danes prestavili na kakshno vesoljsko postajo, bi mi bila bolj domacha kot podloshki transformator. Do njega je peljala makadamska cesta, po kateri bi se dalo celo z avtom, a teh she ni bilo. Komaj kakshen. Naprej je vodil kolovoz za volovske vprege.

Prishli smo v gozd. Na levi je tekla Peklenshchica. Tam, kjer je pot zavila na travnato jaso pred Peklom, se je ilovnati kolovoz strmo povzpel v hrib in postal skalnat. Sonce je neusmiljeno zhgalo. Kamnita pot je bila razbeljena. Desno spodaj pod navpichno steno smo lahko obchudovali vhod v jamo. Nad njo so kamnite gmote spominjale na chloveka z razprostrtimi rokami. Velikana, mochnega kot Atlant. Na ramenih je nosil gladko steno, ki se je povzpela do gozdnatega vrha.

Danes je chistina pod cesto prerasla z drevjem in s ceste jame ni vech mogoche videti. Nich hudega! Saj iz avtomobila ni mogoche obchudovati naravnih lepote. Ko pa sem jo enainshtiridesetega gledal s ceste, me je jama Pekel she bolj fascinirala kot transformator. Che hochesh mitichni vhod videti danes, morash pesh ob Peklenshchici, in ko si na pravshnji razdalji, zagledash okannelega velikana, ki nosi skalnati hrib. Med velikanovimi razkrechenimi nogami zhivahno teche zhuborech potok.

Pekel je razburil mojo vedozheljnost, bolje recheno – radovednost. Nisem in nisem se mogel odtrgati od pogleda na mogochno pechino in velichasten vhod. Na silo sta me morala ota in omama odvlechi naprej.

V danashnjih chasih tja gor sploh ni dalech. Po asfaltiranih cestah avto premaga pot od shempetrške postaje do Lok v desetih minutah. Mi pa smo hodili pesh kar dobro poldrugo uro po samotnih kolovozih. Srechali nismo nikogar. Tam niso poznali niti konj. Samo volovske vprege.

Prishli smo na planoto. Odprl se mi je povsem drug svet, kot sem ga bil vajen. Prihajal sem s podrochja, kjer ni krashkih pojavov. Zato so mi vrtache, uvale, brezna, podzemske jame in podobne krashke znachilnosti pomenile povsem nove neznanke. Tako zelo me je prevzel ta svet, da me na lepem vojna skoraj ni vech zanimala.

Kmetijo je podedovala sestra starega ocheta. Kako se je to moglo zgoditi, ne vem. Takrat pach ni bil obichaj, da bi bila punca dedinja, posebej ne, che je sin, prvorojenec she zhivel. Kakor koli, pri Urhovih je dedovala hchi, ki se ni porochila, ampak je zhivela sama. Pa ne, ker bi ne mogla dobiti dedca, omozhila se ni samo zaradi tega, ker je bila tako strashansko verna. Ni shla v samostan, a zhivela je kot nuna. Mesenega spoznanja ni hotela okusiti in ko je umrla, zhe blizu devetdesetih, so jo pokopali v beli krsti, kakrshne so v navadi pri pogrebih otrok, in grob so ji okrasili z belimi vencii, ki so imeli bele trakove. Kot bi bila dekletce.

Gospodarila je z deklo in s hlapcem. Dekla Zefa je bila ves chas pri hishi. Do smrti. Hlapci pa so se menjavali. Da se teta ne bi izpostavljala govoricam, je imela za hlapce samo mladoletnike; ko so zrasli v mladenicha, s petnajstimi, shestnajstimi, kakor je bil pach kateri razvit, so morali od hishe. S trebuhom za kruhom. Sicer pa je bil pri hishi she Valter. Najdenchek, ki ga je teta posvojila. Njega sem spoznal shele nekaj let po vojni, ko se je vrnil iz ujetnishtva, se porochil, naredil vrsto otrok, podedoval posestvo in kmetoval, dokler ga ni ubila elektrika.

Urhovina je bila menda nekoch trdna kmetija. V mojem spominu je shranjena stara domachija. S kamenjem grajena. Majhna okna z zheleznimi krizhi. Rozhe, bele pelargonije, kot se spodobi zaprisezheni devici, so prerasle okna, tako so bila majhna. Ko si stopil skozi obokana vhodna vrata, si se znashel v vezhi. Rabila je za shranjevanje prirochnih orodij. Koshev. Na klopi brenta z vodo. Zajemalka. Tam sem pil, kadar sem bil zhejen. Pitno vodo je bilo treba prinashati od dalech. V shtepihu pred hisho pod lipo se je nabirala samo dezhevnica, s katero niti zhivine

niso napajali. Nasproti vhoda je bila črna kuhinja. Zoglenele saje po stenah so se lesketale. Kot črne solze. Dishalo je po dimu in prekajenem mesu. Pod stropom so viseli kosi mesa, klobase. Če pa si stopil skozi vrata na levi, si prishel v hisho. Na desni kmečka peč. V levem kotu velika miza. S klopjo ob steni. Bogec v kotu. Tabla s fotografijami. Največ je bilo duhovnikov. Nun. Na desni velika postelja. Tam je spala teta. Med posteljo in pečjo so bila vrata v kamro, v kateri je bilo prostora samo za posteljo. Postlana je bila z vrečo iz domachega lanenega platna, veliko kot postelja in napolnjeno s koruznim lichkanjem. Dishalo je po polju, ko si legel vanjo. Lichkanje je shelestelo. Kot bi ti kdo shepetal lepe stvari. Urhova domachija je bila tako znamenita, da lahko beremo o njej celo v *Krajevnem leksikonu Slovenije*: »V Lokah je zanimivo gospodarsko poslopje Urhovega doma iz leta 1819, ki je spodaj zidano iz kamna, zgoraj leseno.«

Danes ni vech sledu za nekdanjo mogochno Urhovino. Na njenem mestu stoji sodobna konfekcijska podezhelska hisha. Betonski hlevi. Lipa se sushi. Asfaltna cesta je speljana do Lok. Z njo so se Loke približhale dolini, izgubile pa so svoj znachaj. Nekoch je bilo Urhovo posestvo lepo. Veliko. Rasel je hmelj, to je takrat prinashalo veliko denarja. A teta Anchka ni znala gospodariti. Zato je posestvo propadalo. Mama je rekla, da so vse pozhrli farji. Vsak petek so pri Urhovih molili rozhni venec. Teta, dekla Zefa in hlapček. Kadar sem bil pri njih, bil pa sem vsako leto po teden ali dva, sem molil z njimi. Neskonchno dolgo smo molili. Celu teti, ki je vodila molitev, je nekajkrat kinknila glava, potem se je stresla, zamezhikala, zasopla in glasneje nadaljevala: »... ki je za nas krvavi pot potil ... ki je za nas bichan bil ... ki je za nas s trnjem kronan bil ...«

Besede, ki so jih izgovarjali molivci, so bile prazne, mrtve. Vendar so mi skrivnostni refreni vzbujali zhive podobe Kristusovega krvavega potu, trnove krone, bichev. Moja domishlija je podivjala, posebno ko sem si predstavljaj Kristusa, kako poti kri »... za nas!« To se mi je zdelo velichastno. Bistva njegove zhrtve seveda nisem razumel, a videl sem jo neverjetno stvarno. Cheprav je bil neskonchno dolgi rozhni venec samo dremajoche premikanje ustnic. Zhebranje. Zhe kot otrok sem chutil, da dushe pri teh molitvah ni. Tudi v cerkvi. V Mariboru nismo hodili v cerkev. Kadar pa sem bil pri Urhovih, sem moral vsako nedeljo k masi. Skozi sotesko ob potoku, ki pod Lokami ponikne v pozhiralnik Rupe.

Ponkovchani in Kalani in Studenchani in Pungrchani in kar je she drugih, ki so jih pasli ponkovshki zhupnik, so me pozneje, ko sem prebral knjigo o prvem osvajanju Everesta, spominjali na tibetantske molilne mlinchke. Zhebrali so nauchene besede, a kaj pomenijo, na to pri molitvi niso mislili. Kot bi se zaganjalo zobato kolo, je bilo slishati njihovo pobozhnost. Molitev se je zachela visoko, glasno, potem pa se je stishala v nerazlochno mrmranje, zamrla in spet izbruhnila v glasno izgovarjanje. Kar naprej se je dvigala in padala, rasla in usihala:

»OOOCHÉ NASH, KAtéri si vnesih...

POOOOSVEECHENO BOdi tvojemeeeeeee ...

PRIIDI k nam tojestvoooooo ...

DAAJ NAM danes nashvskanjiii ...

KRUuuuh ...«

Najglasnejshi so bili Gambelov ate.

Smejäl sem se sam pri sebi chudashkim molitvam. Deläl pa sem se resnega, pobožnega. Njihova hinavska vera je potegnila tudi mene za sabo. Pa she bal sem se. Saj so bili v verskih zadevah strogi, prav zadržti. Poleti, ko je bilo pasje vroche, sem si zhelel slechi srajco. Bog ne daj! To bi bilo prevech pohujshljivo. Ob nedeljah se nisem smel igrati, ker je Bog sedmi dan pochival. Ko sem na dvorishchu zlagal piramide iz kamenchkov, so me nahrulili. Tudi risati nisem smel po pesku. Niti skakati po eni nogi. Kakshen ristanc neki! Samo sedel sem lahko in gledal v nebo. Bili so skoraj podobni esenom, ki ob nedeljah niso smeli opravljati niti potrebe. Sprasheval sem se, kdaj neki se otroci lahko igrajo. Med tednom je treba pomagati na polju, v nedeljo pa je bilo prepovedano. A to sem she razumel, nisem pa razumel, zakaj se je teta razjezila, ko sem jedel kobilice. V kotu pod bogcem so bili zloženi na klop nevezani snopichi Mohorjevega *Svetega pisma in Zhivljenja svetnikov*. Rad sem prebiral zelene zvezhchiche. Pri nas v Mariboru nismo imeli nabožnih knjig. Tukaj pa sem uzhival ob chudezhnih zgodbah o vesoljnem potopu, o Mojzesu, ki se je pred njim razmaknilo morje, o pushchavnikih, ki so se hranili s sladkimi koreninicami in kobilicami. Navdushen nad njihovim zhivljenjem, sem ga posnemal tako, da sem po vlaznih gozdovih grebel iz chrnice ob skalah sladke koreninice in jih grizljäl, na travniku pa sem lovil kobilice, jim pulil bedra in sosljal belo meso iz zelene lupinice.

Ko me je teta zalotila, se je neverjetno razburila, ne spomnim se, da bi kdaj tako povishala glas. Vsaj name ne. Upala je, da bom shel za duhovnika. V ta poklic me je uvajala tako, da sem moral vechkrat ob vecherih »naprej moliti«. Imela me je rada. Kdaj pa kdaj mi je celo med tednom dala kos prekajene klobase. Seveda skrivaj. Pa che ni bil petek. Hudo mi je bilo, ker sem jo tako ujezil. Jecljal sem, da jem kobilice samo zato, ker jih jedo sveti pushchavniki. Pa ni nich pomagalo. Kar se shika bogu, se ne shika volu! Meni so teknila kobilichja bedrca in she sem jih sosljal, kadar sem bil prepričan, da me nihche ne vidi.

Tako sem na svoj nachin spoznaval rustikalno katolishtvo. Po eni strani me je zasvojilo, po drugi pa odbijalo. Privlachila me je njegova temachna skrivnostnost, a molitvam ljudi vseeno nisem mogel verjeti. Chutil sem v njih precej hinavshchine. Razen kadar so zabredli v resnichno stisko. Sicer pa so se delali pobožne iz strahu pred nechim, v kar so sicer verjeli, a niso razumeli, kaj naj bi to pomenilo. Njihovo obredno obnashanje me je po svoje zabavalo. Sorodniki na Ljubnem v zgornji Savinjski dolini so bili tudi verni, a njihova vera je bila zhivljenjska. Ne tako zadimljena kot na Lokah.

Novo zhivljenje me je vznemirjalo. Ostala pa je she nerazjasnjena skrivnost: Pekel. Z nepremagljivo mochjo me je vlekel vase. Vechkrat sem se prikradel do vhoda. Mrazilo me je, ko sem gledal okamnelega velikana (ali Hudicha?) nad sabo. No, prosim: hudich se mi je nehote zapisal z majuskulo! She danes me mrazijo

njegove razprostrte roke. Ali naj bi bile razprte, ker drzhijo skalo, ali mogoče zato, da bi me zgrabile?

Precej chasa sem potreboval, da sem se ojunachil in pod njegovimi nogami stopil v zhrelo jame. Ko sem stopil pod skalni obok, ki je bil visoko nad mano, sem zachutil hlad, cheprav nisem zaznal vetrca. Stene so postajale vedno temnejshe. Na koncu je zevala chrnina, ki me je vlekla vase. Iz nje se je slishalo shumenje. Enoglasno. Enakomerno. Brez tishanja ali jachanja. Po svoje je bila skrivnostna luknja pomirjujocha. Po svoje pa grozljiva. Strah zbujajocha. A nepremagljivo privlachna. Previdno sem stopical proti njej. Vedno manj sem videl, dokler nisem obstal v popolni temi. Ozrl sem se. Chrna noch. Kje je vhod? Obrnil sem se in zachel tipati ob steni v nasprotno smer. K srechi sem po nekaj korakih prishel mimo skale, ki mi je zastirala pogled. Uzrl sem blede svetlobo vhoda. Onkraj se je zelenilo travnato poboehje pod potjo v Loke.

Prva dogodivshchina v Peklu me ni zadovoljila. Poleg tega, da me je zasvajala jama sama po sebi, me je vlekla vanjo predvsem zhelja, da bi videl kapnike v naravnem okolju. Marijin oltar v ponkovski farni cerkvi pa kapelice posvechene materi bozhji ter tudi nekateri bogchevi koti, v katerih je stala sveta devica, so bili po zgledu Lourda okrasheni s kapniki, nalomljenimi v Peklu. Ota mi je pripovedoval, da so mulci hodili po kapnike v jamo. Tudi on. Svetili so si s trskami. Tako bi si tudi jaz lahko potolazhil radovednost. Kapnikov ne bi lomil, samo videl bi jih rad. Nabral sem smolnatih trsk, ki jih je stari oche nacepil iz borovega shtorovja in so bile za podkurit prav pripravne. Pa tudi prodajali so jih. Od deda sem si sposodil vzhigalnik, zajel sapo in se spustil po strmini na dno.

Tokrat se nisem obotavljal, hlastno sem planil v jamo proti kraju, do koder sem zadnjih prilezel. Globoko sem vdihnil osvezhujochi duh po vodi. Danes je samo she spomin. Lotil sem se posla. Kar nekaj chasa sem se trudil, da se je vzhigalnik prizhgal. Bil je pach neroden, doma narejen, zato je bilo nazobchano kolesce tezhko premakniti. A ga je bilo treba, che si hotel iz kamenchka izvabljeti iskre. Sam pa she nisem imel prstov, marvech slabotne prstke. Blazinica na palcu, s katero sem pritiskal ostrorobi koleshchek, me je zhe poshteno bolela, ko je stenj konchno zagorel. Chudno je bilo, da je plamenchek poplesaval, cheprav ni bilo chutiti niti najslabotnejshega vetrchka. K srechi ni ugasnil. Podrzhal sem ga pod treske. Vonj po vodi je prekril duh po gorechi smoli. Bil je mochnejshi, drugachen, cheprav tudi prijeten. Nekako svechan. Spominjal je na cerkev. Trske so zaprasketale. Dvignil sem jih, da bi z njimi svetil.

Posebnehaaska ni bilo. Do stropa svetloba ni segla. Okolico je razsvetljevala samo toliko, da sem videl par korakov predse. Tako sem se lahko, kjer se je dalo, umikal vodi. Stene so bile neprijazno sive. Zhiva skala. Kapnikov pa nich. Malo sem svetil, malo tipal ob vlazhnih stenah. Chez nekaj chasa sem zagledal na mestu, kjer se je jama vzbochila, odbite ostanke kapnikov. Grde shtrelje. Kot odrezane noge berachev ob zhegnanjih pred cerkvijo. Vendar tistih, ki so lomili kapnike, nisem imel za vandale. Takrat she nismo bili tako obchutljivi do narave, kot smo

danes. Tamkajshnji ljudje so bili na primer obsedeni od bozhječastja, do narave pa so bili gluhi. Razen do poljedelske, ker je prinashala koristi.

Trske so hitro zgorevale. Mene pa strast ni popustila. Rinil sem naprej, prepričan, da bo globlje v jami she mogoče videti kapnike. Ni jih bilo. Jaz sem se pa she kar prebijal naprej, chez vodo, chez skale in naneseno sigo. Pojma nisem imel, kako daleč sem prodril v podzemlje. Zdelo se mi je, da sem zhe blizu konca. Voda je namrech vedno močneje shumela. Kot da pada. Tedaj pa se je zgodilo. Na kamnu, prekitem z drsljivo sigo, mi je zdrsnilo. Padel sem. Bakla se je potopila v vodo, zacvrchala in ugasnila. Svetopisemska tema. Obrnil sem se. Poskushal sem najti smer tako, da sem se oddaljeval od mochnega shuma. Spotikal sem se in padal. Dolochene predele sem premagoval kar po shtirih. Svetloba vhoda pa se ni in ni hotela zasvetlikati.

V neverjetno ogromni chrni luknji me je stiskala srhljiva tesnoba. Bom nashel ven? Nihche ni vedel, kam sem shel. Tukaj me gotovo ne bodo iskali. Bil sem moker za ozhet. Zeblo me je. Pochasi sem se plazil. Ped za pedjo. Vse pedi poti so bile ledeno mrzle. Ko se je daleč pred mano zasvetlikalo, sem nekaj chasa kar lezhal. Chez chas sem vstal in se napotil ven. Ven!

Odtlej se Peklu nisem vech priblizheval. Ne v chasu vojne, pa tudi pozneje ne. Dokler je niso uredili za obiske.

Po smrti igralca Maksa Furijana sem vechkrat obiskal njegov rojstni kraj. Tam so imeli kulturno drushtvo, poimenovano po njem. Na pogrebu sta me ogovorila Furijanova sorodnika. Vedela sta, da sem ravnatelj Drame, pa sta mi predlagala, naj bi rojstno hisho obeležhili s spominsko ploshcho. Nisem ne obljubil ne odklonil. Drama je bila v hudih denarnih zagatah. Treba bi bilo poiskati kakshna izredna sredstva. Toda kje? Kako? Lotil sem se iskanja. Združenje dramskih umetnikov je lahko pomagalo samo moralno. Na kulturnem ministrstvu so po njihovi navadi samo mechkali in motovilili. Slabo je kazalo. Reshitev je prineslo nakljuchje.

Nekaj mesecev po pogovoru s Furijanovim nechakom in njegovo zheno sem nastopal na Ptuju. Ptujchani so gostoljubni in so me povabili na vecherjo. Sedel sem poleg takratnega ptujskega zhupana, gospoda Vojteha Rajherja. Zachel sem rahlo tipati, ali bi bili Ptujchani pripravljene kaj prispevati za obeležhje. Zhupan je misel naklonjeno sprejel in prav kmalu je Furijan dobil na rojstni hishi spominsko ploshcho.

Sam nisem mogel na odkritje. Bilo mi je zhal, a ni shlo. Ne verjamem, da bi she bil kje kak znamenit moz, ki bi dobil komaj pol leta po smrti spominsko obeležhje, tako kot nash Furchi.

Dve leti zatem so me povabili v Zavrch. Na proslavo kulturnega praznika. Hudo je snezhilo. K Furchijevi rojstni hishi naj bi nesel cvetje, lepo in bogato ikebano. Neusmiljeno je naletaval sneg. Vpliven Zavrchan nas je, trije smo bili, nalozhil v dzhip. Ker nisem vedel, kje je Furijanova rojstna hisha, sem se chudil, chemu dzhip. Kmalu sem videl. Vijugali smo skozi gozdove, se zagrizli v celec ovinkaste, strme poti. Vechkrat smo zapeljali chez mejo, bili smo za kratek chas v drzhavi

Hrvatov, potem spet v nashi. Vozili smo se mimo tabel, ki so nas opozarjale, da smo na »obmejnem ozemlju, gibanje je omejeno«. Na levi gozd, na desni vinogradi. Kot bi mrlični stezali koshchene roke iz zemlje, so shtreli črni koli v sivino, ki je pritiskala na mrzlo zemljo.

Svincheno težko nebo je neusmiljeno sipalo bele kosmiche na zemljo. Pod kolesi je sneg vidno narashchal. Gledal sem chistec pred sabo in se sprasheval, kdaj bomo obtichali. Konchno smo le prispeli. V belo samoto. Na vrh Gorichaka.

Spomnil sem se, kako me je Sveta, ko je prishel z ogleda stavbe, kamor naj bi namestil spominsko ploshcho, zaprepaden vprashal: »Pa ti sploh vesh, kje je to?« Shele zdaj sem ga razumel. Furchijeva bajta stoji na zavrzhnem kraju, kjer je vsega konec. Nad kajzho se svet, porasel z gozdom, vzpne. Levo strma gozdnata kotanja. Za nami, v smeri, odkoder smo prishli, vinogradi. Kraj je dalech od sosedov. Sem prihajajo le gobarji in nabiralci kostanja. Vinogradniki in obiralci grozdja konchujejo delo nekaj nizhje. Nismo opazili znamenj, da bi tukaj kdo stanoval. Nihche nas ni prichakal. Zapushchena, samotna revshchina. Nad vhodom v klet je sijala nova spominska ploshcha. Primernega prostora za ikebano ni bilo, zato sem jo postavil kar v sneg. She preden smo odshli, je bila prekrita s snegom. Nikogar ne bo spomnila na Furchija. Ko smo odshli, so najbrzh sne izbrskale cvetje in se z njim posladkale. Srne ljubijo vrtnice.

Zima bo opravila svoje in na pomlad, ko se bo sneg stopil, bo kazilo prostor pred hisho uvelo smetje, ki bo ostalo za srnami. Dokler ga ne bo kdo nejevoljen odstranil.

Minilo je nekaj let. Spet so me povabili v Zavrch. Bila je neka okrogla obletnica. Spet smo se peljali k Furijanovi rojstni bajtici. Le da tokrat ni bilo snega. Zato nas je bilo kar za nekaj avtomobilov, ki smo se peljali polozhit ikebano pred Furijanov dom. Pripeljali smo se na greben.

»Kaj pa je to?«

Ob robu kolovoza je bila vrsta nenavadnih betonskih stebrov, visokih tri do shtiri metre, s chudno odebelino na vrhu. Naj bi to bil kak najnovejsi izum elektrichnega daljnovoda?

»Ne! Tudmanova domislica! Tile stebri so luchi, reflektorji, obrnjeni v nebo, da bi ponoči nakazovali Hrvashko mejo, ki bi jo lahko obchudovali piloti iz letal in astronauti s satelitov. Pa tudi z lune.«

»To je pa light polution za Guinnessov rekord. She Belgijce bodo prekosili v svetlobnem onesnazhevanju.«

»Po Tudjmanovi smrti so opustili gradnjo hadezejevskega svetlobnega zidu. Pa jim je ushlo iz rok prvo mesto norosti, ki bi ga lahko zasedli.«

»Si predstavljate, kakshna bi bila videti Hrvashka? No, ne z letala, ker leti prenizko, iz satelita pa zhe! Che bi nas obsedla podobna misel, bi bil obris Slovenije ljubezniva kokoshka: Mat' kurja! Toda Hrvashka! Ker bi bili med otoki presledki, bi obris Hrvashke spominjal na strgane gate.«

Nisem mogel verjeti, da je vse to res. She danes se sprashujem, ali so Zavrchani mislili resno ali so me vlekli za nos. Sicer namrech o tem nisem ne bral ne slishal.

Vozili smo se po grebenu. Na desni vinogradi. Na levi ob robu kolovoza Tudjmanovi stebri, pod njimi zanemarjeni travniki. Sledili smo meji. Samo z glavo sem zmajeval, nichesar drugega nisem mogel ob hrvashki izvirni drzhavotvornosti. Gledal sem luchne stebre.

Nenadoma so se Tudjmanovi stebri ostro umaknili na levo, po strmini navzdol. Chez chas pa v loku nazaj na greben. Tako je nastala nekakshna zajeda v linijo hrvashkih stebrov. Zachudil sem se:

»Kaj pa to pomeni? Kako, da Hrvatje niso po svoji navadi potegnili meje kar naravnost?«

»To je pa vash dosezhek!«

»???«

»Poznate Hrvate – drzhijo se svoje logike, enkrat katastrske, drugih ozemeljske ali kakrshne koli zhe ...«

»Tukaj pa, kot da so pokleknili ...«

Stvar mi je razjasnil Furijanov nechak:

»Ta kos zemlje je slovenski po vashi zaslugi. Ne prepriha jih noben meddrzhavni sporazum. V marmor vklesane besede, da se je tu rodil veliki slovenski igralec, pa so naredile svoje. Furijanova hisha jim je postala tabu. Hrvatje so pristali, da se meja izogne Furijanovi rojstni hishi, ki naj ostane na Slovenskem. Ker smo dobili spominsko tablo po vashi zaslugi, ste nam Zavrchanom in Slovencem nasploh priborili nekaj nashe zemlje. Zavrchani smo vam hvalezhni! Gotovo tudi Slovenci!«

No, Slovenci o moji »zaslugi« nimajo pojma. Saj she sam nisem vedel, da sem »priboril« Sloveniji kos zemlje, dokler se nisem sam preprihal, da meja obide Furijanovino. Pa tudi to mi je pustilo dvome. Privoshchil pa sem si, da sem se, malo za shalo in malo zares, razglashal za pridobitelja slovenske zemlje. Shkoda, da nisem politik. Kako bi se trkal po prsih!

Zgodbo moram povedati Plemenitemu. Mogoche bo vsaj on, veliki borec za juzhno mejo, imel kakshno pohvalno besedo zame. Kdo ve? Ah, kje pa! Je le politik, zanje pa velja, da mnozhijo s tisoeh – svoje zasluge in napake drugih. Vem, da zunanjemu ministru Ruplu to nich ne pomeni. Kos zapushchene zemlje! Ko so se pri Razkrizhju tri slovenske druzhine pritozhevale, da se Hrvatje pripravljajo prestaviti mejni prehod tako, da bodo njihove tri hishe odrezane od Slovenije, je hladnokrvno odgovoril: »Pa kaj! Zaradi takshne malenkosti pach ne bomo zganjali hrupa. Imamo pomembnejshe probleme!« Tako nekako je rekel. Kaj bi torej rekel za tisti zapushcheni Furijanov travnik? »Vesh kaj, Bibich, zaradi te robidovne pach ne prichakuj hvale!«

Zmago Plemeniti pa se mi je zahvalil »za doprinos k temu, da je delchek slovenske zemlje ostal v Sloveniji«. ¹

Meni je bilo, naj se zdi she tako otrochje, res toplo pri srcu, ko so se mi Zavrchani zahvaljevali, ker naj bi Sloveniji pridobil nekaj malega zemlje, cheprav robidovne. Pa kaj! Domacha zemlja je le domacha zemlja, naj je she tako revna. Sveta je. V tistem smislu »svetega«, ki se je udomachil, odkar nimamo vech diamata. V tistem smislu, ki se ga je ovedel Presheren, ko je ob spominu na prijatelja zachutil blagoslov »v zemlji domachi de truplo lezhi«.

Tam na hrvashki meji pa bodo srne grizljale nageljnovе cvetove iz ikeban, namenjenih velikemu slovenskemu igralcu Maksu Furijanu. Na svoji zemlji!

Ob nekem obisku Pekla sem zgodbo o spominski plohchi in slovensko-hrvashki meji pripovedoval v okrepchevalnici pred jamo. Smejali smo se. Che se takrat ne bi reshil iz podzemlja, bi bila Slovenija danes she manjsa.

Potem smo shli v jamo. Poskushal sem se spomniti, do kod sem prishel. Mislim, da ne zelo dalech. Neodlomljenih kapnikov je kmalu po zachetku precej. Morda jih nisem opazil. Sicer pa tezhko presojam. Strah tudi naredi svoje. Ob obisku na stara leta pa sem se preprichal, da je jama lepa. Sicer majhna, a bogata okamnelega blishcha. Preprichan sem, da hrani posebnost, ki je v drugih jamah ne bi nashli. V enem od stranskih rovov je na koncu dvo- ali trimetraska kapnishka tvorba, ki spominja na veliko okamnelo zhensko »veselichko«. Ne le »spominja«, ampak jo nazorno predstavlja. Heliktiti, baldahini, zavese ali kakor se zhe imenujejo razlichne kapnishke tvorbe so povechani posnetki sramnih ustnic in celo shchegetavchka, luknja spodaj pa ponazarja nozhnico, ki iz nje bruha voda. Gladki stranski steni sta kot razkrecheni bedri, med njiju se stiska kamnit posnetek najslajshega delca zhenske. Prav nich domishljije ni treba, da ga vidish. Ko obiskovalci zagledajo to chudo, se izvije iz njih navdushen ali pa ogorchen vzdih. Meni se je zdela »skulptura« chudovita, dokaz, da podoba spolovila ni le pornografija, marvech je tudi umetnost. Kakor koli, jama Pekel z gluho temo in s kamnito sramchico ponazarja tudi »eros – tanatos«. Je torej chudno, da me je od vsega zachetka tako privlachila?

Tam zgoraj, na Ponikovski planoti, vojne ni bilo chutiti. Vedeli smo, da Jugoslavije ni vech. In ne kralja. Petrchka. Da nam vlada Hitler. Vendar nas to ni vznemirjalo. Nad tistimi shtirimi kmetijami, ki so bile nash zaselek, je vladal Bog. Nanj smo se obrachali za dobro letino. Vojakov ni bilo. Le enkrat je preletel planoto enokrilec, imenovan »shtorklja«. Motike so obmirovale, obrazi so se nemo zazrtli v nebo. Bilo je chutiti tesnobo. Chez nekaj dni pa je minila. In spet smo se bolj bali toche kot tankov in letal.

Prvega nemshkega vojaka sem videl v Zhalcu, ko smo shli tja po opravkih. Strumno je stal na manjshem oklepnem vozilu. Kakshna razlika med jugoslovanskimi uniformami in med nemshko! Kraljevi vojaki so bili pomechkani, smeshni z ovojkami do pod kolen nad poshvedranimi chevli, Nemeц pa je kot iz kositra vlit spominjal na vojaka iz Andersenove pravljice o vzhigalniku. S svojo popolno urejenostjo je vzbujal obchudovanje, hkrati pa srhljivo nelagodje. Strah.

Ker ni bilo hujšhega, smo se vrnili v Maribor. Po hudi vročini nas je premetavalo po prashni cesti, da sem nekajkrat bruhal. Shli smo k omami na Rushko. Tam se mi je vtisnila v spomin nova podoba. Chez dimnikarja Korazhija vrt, ki se je strmo spushchal k reki, se je iz spalnice videl dravski most. Tokrat njegova rushevina. Prelomljen je omahnil v Dravo. To je bilo tudi vse, kar je bivshi vojski uspelo izvesti v škodo Nemcem. Ne prehudo, ker so Nemci kmalu postavili nov most. Zachasno pa se je dalo prechkati reko chez lesen most, spodaj, ob bregu reke, kjer je most skozi vso zgodovino povezoval levi in desni breg Drave.

Vojno smo chutili samo posredno. Nemshko nasilje. Talci. Izselyevanje. Strica in teto, ki sta bila uчителja, so odgnali. Mi smo bili pravzaprav varni. Nemshko smo znali, tudi mene so nauchili. Ocheta nisem imel. Stari starshi so bili zhe v letih. Torej nismo imeli nich z odpornishtvom. Vsaj nasha zhivljenja so bila varna. Do leta 1944, ko so zacheli zavezniki bombardirati Maribor. Takrat sem se pa zhe srecheval z nevarnostmi vojne.

Pekel na mariborskem nebu se je odprl 7. januarja 1944, ko so zavezniki prvich bombardirali moje rojstno mesto.² Tega dne nisem shel v sholo. Po novem letu sem zbolel za zlatenico. Med vojno je hrane primanjkovalo, posebno mastne. Za praznike smo jedli purana, ki smo ga zredili v Limbushu pri starih starshih. Moja jetra, nevajena mastnega, niso prenesla tolikshne mashchobe, pa sem chez noch porumenel. V sholo nisem hodil ves mesec. Bil sem pri starih starshih in pil neskonchno grenko sol, ki se ji je reklo »Karlsbader Salz«. Tisti dan, se pravi sedmega januarja, pa sem bil pri mami v njenem podstreshnem stanovanju na Studencih. Prejshnji vecher me je pripeljala, ker sem moral k zdravniku. Dolgochasil sem se. Ob enajsti uri in dvanajst minut pa me je popadlo nekaj chudnega. Vzel sem mozhice igre »Chlovek ne jezi se« in na tla razprostrl nachrt Maribora. Igral sem se bombardiranje. Z roko sem vijugal nad karto in metal lesene kegeljchke na tisti del, kjer je bila tovarna letal na Tezнем. Tedaj sem zaslishal zamolklo grmenje. In tla so se stresla. Kot bombardiranje. Kakshne pol ure pred tem so res tulile sirene. A temu nisem posvechal pozornosti. Takrat se she nismo skrivali po zaklonishchih, ker smo bili preprihani, da Maribora ne bodo bombardirali. Rachuni brez krchmarja. Tedaj se je zachelo. Jaz pa sem ob istem chasu uprizarjal resnichni dogodek na tleh kuhinje v Liliencron Gasse.³ Tako se je tista ulica imenovala med okupacijo, sicer je bila Ulica kralja Matjazha. Metal sem kegeljchke prav na kraj, kamor so tisti hip amerishke leteche trdnjave metale prave bombe. Neverjetno!

Ko sem ozdravel, sem moral na drugo sholo. V Rushki so naredili internat za nemshka dekleta, ki so delovala kot obveshchevalke, nas pa so preselili v novo sholo v Zholgarjevo ulico. Tam nisem bil dolgo. Na lepem so sholo preselili v Rogashko Slatino. Tam so nas dali v Kinder Landverschickungs Lager (KLV). Menda zato, da bi nas obvarovali pred bombnimi napadi, cheprav Maribor takrat she ni bil zhrtev zaveznishkih letal. Kakshen je bil resnichni oziroma skrivni

namen tega taborishcha, se zavedam shele danes. Vsekakor je tam vladal režim Hitlerjugenda.

Kaj pomeni beseda Landverschickung, v prevodu »razposhiljanje po dezheli«? Po svoje je prijazna beseda. Toda! Kaj skriva v sebi? Pred kratkim sem gledal dokumentarni film o Judu, ki je, preganjan od nacistov, razmisljal o nacistični govorici. Uvajati jo je začel Hitler v svoji knjigi Mein Kampf. Njemu je na primer beseda »fanatizem«, ki ima za nas slabshalni pomen, zvenela nadvse vzviseno. Pa so nacisti začeli govoriti v jeziku, ki ga je omenjeni Jud Victor Klemperer poimenoval »lingua tertii imperii« (jezik tretjega rajha – LTI).⁴ Sestavil je tudi slovar tega nacističnega »novoreka«. Za ubijanje so uporabljali besedo »likvidacija«, izganjanju in transportiranju v koncentracijska taborishcha se je po LTI reklo »evakuacija«. Z nedolžnimi besedami so govorili o zločinih. »Landverschickung« je bila nedolžna beseda za nasilno prevzgojo, kar je tudi zločin – genocid. Namesto idilichne namestitve »na dezheli«, smo tam doživljali mučenja, pretepanja, zasmehovanja. Prevzgojo v bodoče fanatične vojake. V ta namen so uporabljali metodo tako imenovanega »shlajfanja«: Vstani! Lezi! Skochi! Gor! Dol! Sklece! Pochepi! Do onemoglosti. »Shlajfanje« je tudi beseda iz LTI. Zame je pomenila mučenje. Toda nisem imel prav. Nacisti so rekli: »Ihr seid edle Steine und wir werden sie so lange **schleifen**, bis wir aus euch teure Diamanten erzeugen!« Torej so nas imeli za drage kamne in so si obetali, da nas bodo zbrusili v diamante. Schleifen namreč pomeni brusiti. Ne verjamem pa, da bi si kdo od nas zhelel postati »diamant«. Vsaj pod takimi pogoji ne.

Izmakniti se lagerju ni bilo mogoče. Vlachili so me od zdravnika do zdravnika. Po komaj preboleli zlatenici nisem bil zdrav, zaradi slabe hrane pa sem bil slaboten. Vendar mi ni nih pomagalo. Odlochili so, da sem zdrav. Sposoben za zživljenje v lagerju. Torej mi je ota zbil lesen vojashki kovček, kamor sem spravil perilo – dvoje gat in dvoje majic pa dve srajci, zvezke za sholo, porcijo in zhlico, nekaj nogavic. Same stvari, ki so jih oblasti predpisale.

Najprej so nas z vlakom, v zhivinskih vagonih kot Zhide, prepeljali do Celja. Tam so bile zbirne točke za otroke, namenjene razposhiljanju. Predvsem so bili to otroci, ki so bili brez starshev, in so jih prepushchali neplodnim nemshkim parom, da bi iz njih naredili vredne naslednike Hitlerjevih junakov. Če so le bili rasno zadovoljivi. Strokovnjaki za »Rassentheorie« so jih natančno premerili in pregledali, predvsem lase, nos in ushesa.

Nekaj dni smo bili v zapushcheni kasarni. Spali smo na slami, razprostrti po tleh. Vodje so nas shikanirali od jutra do večera. Vpili so. Delili klofute. Celje se mi je dokončno zamerilo. Zame je bilo najbolj nacistični kraj pod soncem. Mogoče nakljuchno, a kadar sem shel skozi Celje, so tam vihrale rdeče zastave s kljukastim krizhem in mi vzbujale tesnobo. She huje kot vojak v Zhalcu. Zledenel sem, ko sem poslušal zgodbe o Starem piskru, kjer so, da ne bi slishali krikov mučenih nesrečnikov iz kleti, oglushujoče glasno vrteli Lilly Marlen. Pa zid,

pred katerim so streljali talce. Po nekaj dneh morechega jetnishkega vzdushja so nas nalozhili na zhivinske vagone in nas odpeljali v Rogashko Slatino.

Prvi vtis je bil kar vzpodbuden. Sonce je sijalo. Park med hoteli je bil lepo negovan. Pomladansko je zelenel. Nastanili so nas v opushchenem hotelu. Tam nismo spali na tleh. V sobah so bili po trije »pogradi v nadstropje«. Sam sem spal na zgornjem, kar se mi je zdelo imenitno. Zanimivo, da se ne spomnim nobenega ostalih petih sotrpinov, vem le, da smo se dobro razumeli, da smo bili drobna prijateljska družba. Stiska nas je družhila. Prvi vtis je namrech hitro zbledel. Kmalu je »landfershikunga« pokazala zobe. Zacheli so nas brusiti.

Pouka skoraj ni bilo. Ne prirodopisa, ne rachunstva, celo nemshchine ne, samo »zgodovina«, pa ne stara, marvech sodobna. Dobro se spominjam »predavanj« o invaziji v Normandiji. To naj bi bil zmagovit strateshki uspeh vermahta. Tega seveda nismo verjeli.

Te vrste »izobrazhevanje«, kar v LTI pomeni poceni propaganda, je sorazmerno hitro minilo. Potem pa smo se lotili dela. Dopoldne smo morali lupiti krompir za hotelsko kuhinjo. Mi ga nismo jedli. Za nas je bila juha iz zhe olesenelih kopriv in potem prikuha – pokuhan posushen grah, siv in smrdljiv, v gostem podmetu iz chrne moke. Se torej more kdo chuditi, da podmeta she danes ne prenesem? Hitlerju gre zahvala, da poleg podmeta ne prenesem politichne propagande ne korakanja pa tudi ne petja. Kar naprej so nashi vodje vpili: »Ein Lied!« In smo morali peti. »SA marschiert ...« in podobne hujskashke pesmi.

Nasha naloga je bila tudi nabiranje chrnic, ki pa si jih nismo smeli privoshchiti. Po obiranju smo morali pokazati jezik in che je bila na njem najmanjsa sled modre borovnicheve barve, je sledila bastonada. Pri nas je to pomenilo klofutanje, ki ga je z velikim uzhitkom opravljal neki »profesor« Stopar, ki naj bi bil ucitelj, a nas ni uchil, samo klofutral. Imel je posebnost, da je bil palec njegove desne roke dvojen. Zato se je zmeraj hvalil:

»Kogar jaz klofnem, se mu pozna na licu shest prstov.«

Na mojem licu je bilo nich koliko rdechih odtisov shestih Stoparjevih prstov. Najvech takrat, ko smo se najedli v hotelu nakradenih tort. Na mizi v kuhinji, ki smo skoznjo hodili v lupilnico, so bile razpostavljene torte. Nikjer ni bilo zhive dushe. Kako bi se ob gnusobi, ki so nam jo dajali, mogli upreti skushnjavi? Torte niso borovnice, smo si rekli. Ne bo se poznalo na jeziku. Toda torte so nas izdale na krutejsi nachin. Nevajeni dobrot, smo postali zhrtve slabosti. Izdalo nas je bruhanje. Kazen je bila temeljita. Najprej slabost z bruhanjem, nato shestprstne klofute in konchno she neusmiljeno schlajfanje. Shele po vojni se je izkazalo, da je bil Stopar Slovenec. Na uciteljishchu je poucheval matematiko. Nemshchino je zamenjal za slovenshchino in postal iz nemshkega hlapca politichno zanesljiv narodnjak. Vsi smo to vedeli, a on je she kar delil shestprstne zaushnice, dokler socialistichna oblast ni prepovedala pretepanja sholarjev.

Schlajfanje ali eksercir. Zame ni bilo razlike. Eno in drugo je bilo muchenje. Eksercir naj bi nas nauchil vojashke strumnosti. Nashi dreserji s paradnim

korakom, kakor smo ga korakali mi, nikakor niso bili zadovoljni. Kar naprej so nam za zgled postavljali Berlinchane, ki so bili prav tako kot mi na landsfershikungi, le da so bivali v lepem hotelu vrh hriba nad parkom. Bili so ves chas v hitlerjugendskih uniformah. Kot iz shkatlice. Rjave srajce, nad komolcem rdech trak s kljukastim krizhem, bele dokolenke, chrne zhametne hlache, za pasom v usnjenem toku bajonetek, ki smo jim ga edinega zavivali.

Berlinchane smo neizmerno sovrazhili. Naprej in naprej so nam jih dajali za zgled. Postavili so nas ob cesto, da smo gledali njihovo korakanje, ki je bilo (za nas) nedosegljivo strumno. Kot bi imeli kolena na nitkah, vsa hkrati so se dvignila, v enem so udarili chevli ob tla. Puf! Nich vech. Nobenih zapoznelih tleskov. Puf-pu-uf-uf ... Tega ni bilo. Samo: »Puf!«

»Vidite? Tako korakajo Nemci! Tega vi, bivshi jugoslovanarji, nikdar ne boste zmogli. Zato tudi nikdar ne boste Nemci, marvech boste za vse chase ostali zanemarjeni, leni, neumni jugoslovanarji. Potrudite se malo, svinje juzhnjashke!« so vpili na nas nashi vodje, Hitlerjevi mladci, ki so bili malo starejsi in bolj »izbrusheni« od nas, niso pa she bili dovolj stari za vojashchino.

Hoteli so nas she bolj osramotiti. Napovedali so nogometno tekmo med Berlinarji in nami. Moshuvi so sestavili vodje. Za nasho vrsto so izbrali same nerode, med njimi mene, ki dotlej sploh she nisem igral nogometa in me tudi ni zanimal. Samo dvakrat v zhivljenju sem ga igral. Takrat in pozneje na igralski akademiji, ko smo igrali proti likovnikom, pa je zmanjkalo enega beka. V Rogashki so prichakovali briljantno zmago Nemcev. Niso pa rachunali na nashe sovrashtvo. Ko smo prishli na igrishche, smo ponoreli. Nismo se podili za zhogo, marvech za nasprotniki. Brcali smo jih in suvali, lasali in grizli. Sodnikovih piskov nismo slishali. Po kratkem chasu, ko smo mi nashteli izid shest proti nich, ki ga seveda Nemci niso priznali, ker smo si ga pritolkli s favli, so igro prekinili. Odkorakali smo v lager. Mi ponosni na zmago, uzhaljeni Nemci pa so, divje obrncani, izgubili vso strumnost korakov. Zanimivo, da sem dvakrat igral nogomet in obakrat v zmagovalni enajsterici. Obakrat pa tudi z neposhteno igro. V Rogashki s favlanjem, na akademiji pa sta nam priskochila na pomoch dva shtudenta visoke shole za shport. Cheprav so likovniki videli nasho goljufijo, nam je niso zamerili. Zvecher smo se nashli v gostilni Chad pod Rozhnikom in veseljachili do jutra. Zadnje dejanje rogashke tekme pa ni bilo prijazno. Uzhaljeni Berlinarji so pripravljali mashchevanje. V lagerju so nas izrabljali za razlichna dela, ne le za lupljenje krompirja. Tako smo morali v klet, kamor so nas – »nogometashe« – razporedili po dva in dva v celice, kjer smo morali v vreche polniti odsluzheni pribor. Nenadoma pa so planili nad nas berlinski hitlerjungovci. Kar gnetli so se po celicah, toliko jih je bilo. Zbili so nas na tla in tolkli s kolci, podobnimi pendrekom. Krepko so se nam mashchevali. Po vsem tem pa smo morali she na shlajfanje, ker svojega dela nismo opravili, kot bi ga bili morali.

Schlajfanje je bilo neusmiljeno. Takrat nas je bilo tudi nemogoche obiskati. Mama je prishla. Ravno tega dne pa so nas prav ostro kaznovali in shlajfanja ni bilo

mogoče zapustiti, a ko ga je bilo konec, smo zhe morali v spalnice. Tako sem videl mamo le od dalech. Med shljafanjem, ki se je odvijalo povsod. V parku, na cesti, na dvorishchu ... Mama je stala ob cesti. Gledala je proti meni. Preprichan sem, da sem videl solze v njenih okeh. Nashega vodjo nikakor ni bilo mogoče premakniti. Ni ji dovolil, da bi se vsaj pozdravila. In sva shla vsak na svoj konec, novim zhalostim naproti.

Nekoch pa smo imeli tudi malce zadoshčenja. Nash vodja nas je peljal proti skladishchem. Tam je bila proga za tovorni promet. Od postaje do hotelov. Morali smo delati sklece. Mnogi smo lezhali po tirih. Medtem je pripeljala kompozicija nekaj tovornih vagonov. Pred njo je zaradi varnosti hodil zheleznichar in opozarjal mimoidoche. Zaklical nam je, naj se umaknemo. Hoteli smo vstati, a nash vodja je zarjovel: »Nieder!« Takoj smo se vrgli na tla. Vlakovna kompozicija se nam je nevarno blizhala. Zheleznichar jo je ustavil. Zachel je krichati na nashega fenlajfirerja. Nazadnje mu je she eno primazal. Mi smo lezhali in uzhivali. Konchno nam je vodja ukazal, naj se umaknemo. Hitlerjugend je sicer uveljavil svojo voljo, a klofuto je le dobil, to pa je nam veliko pomenilo.

Vedno vech je bilo trenutkov, ko smo uzhivali. Recimo pri eksercirju. Gnali so nas vadit paradni korak na kraj, kjer se je cesta vzpela v klanec. Zunaj mesta. Ob gozdu. Paradno korakati v breg je muka, ki se je ne da opisati. Mi pa smo morali dvigati kolena do brade in butati z nogami ob tla. Paradni korak! Kadar sem gledal vojake na paradah (katerekoli), so se mi zdeli smeshni. A ko sem moral to sam pocheti ... ! Pri nekem eksercirju je enemu od nas shinilo, da je polglasno zaklical: »Partizani!« Takrat je bila shtirinajsta divizija v blizhini tistih krajev. Zato se je nash nezrel vodja odlochil, da nas za vsak primer popelje nazaj v lager. Mi smo uzhivali do naslednjega dne, ko smo bili zaradi tega spet shljafani. Nekoch se je ponoči zaslislhalo strashno streljanje po Rogashki. Vriskali smo od veselja, ker smo mislili, da so napadli partizani. Pa je bil na zhalost nesporazum. Naslednjega dne smo izvedeli, da je imela zhandermarija vajo. Mi pa smo bili spet shljafani.

Po invaziji zaveznikov v Rokavskem prelivu smo dobili sprichevala. Izdelal sem in torej konchal osnovno sholo ter si pridobil formalno pravico za sholanje na gimnaziji. Nekaj dni pozneje sem dozhivel svojo osebno Normandijo. Prishla je oma. Nobenih ovir ni bilo, ki bi branile, da bi se sreчала. Celo v spalnico je smela. Pospravila je moje stvari v kovček. Rekla je: »Greval!« In sva shla. Nihche naju ni nich vprashal. Na postajo. Na vlak. V Celju nisva presedla na vlak za Maribor, ampak na savinjchana. Do Pake. Ker avtobus zaradi partizanske nevarnosti ni vozil, sva od tam shla pesh do Ljubnega, k teti Pavli.

Kako je omi uspela ta neverjetna »ugrabitev«, mi ni bilo jasno. Pa me tudi zanimalo ni. Samo, da sem shel ven! Mogoče ali pravzaprav – verjetno ji je pomagala njena sestra, ki je bila porochena v Avstriji in sta bila njena sinova visoka esesovca. Kaj vem! Govorila ni o tem nikoli. Bili so pach chasi, ko je bilo najbolj varno molchati. Stara mama ni prenesla, da bi se vpricho mene pogovarjali; bala se je, da bi po otroshko kaj izbrbljal.

Sam Bog me je v podobi moje ljube ome reshil Rogashke. Nekaj dni zatem so ves lager premestili nekam na Bavarsko. Ob koncu vojne so se moji nekdanji sotrpini pesh ali s priložnostnimi vozili vrachali domov. Nekateri (med njimi skladatelja Igorja Shtuhca, ki je bil moj sosholec od prvega razreda) sem srechal in so mi pripovedovali o svojih odisejadah. Odkar imamo rachunalnike, sem se na googlu lahko malce seznanil s KLV. Takshno ustanovo so imeli zhe pred Hitlerjem. Mestne otroke so za nekaj chasa poshiljali na dezhelo, da bi se nadihali svezhega zraka. Za to je skrbela predvsem Karitas. Nacisti so takoj zavohali korist od take organizacije, che bi jo spravili pod okrilje Hitlerjugenda. Otroke bi zavarovali pred ideoloshkimi vplivi nekaterih starshev in predvsem cerkve. Sprva so otroci bivali pod shotori ali v manjshih penzionih, pozneje, ko so po letu 1944 selili kar cele shole, so lagerji trajali dalj chasa, nameshcheni so bili po sholah, hotelih, gradovih, samostanih ... Takih otrok je bilo okrog pet milijonov, stlachili so jih v kakshnih pet tisoeh lagerjev. Po vojni so bili prepushcheni usodi »znajdi sel«⁵

V Savinjski dolini sem se pochutil srechnega kot najbrzh nikoli dotlej. Zjutraj smo pasli na pasovniku in pod neko skalo kopali, da bi nashli skriti zaklad. Popoldne smo uzhivali v valovih smaragdne Savinje. Lovili lipane. Po pastirsko – z rokami. Mama je imela dopust in je prishla na Ljubno. Oma je shla domov. Kmalu sem dochakal nov beg.

Zadnji dan avgusta nas je zbudilo streljanje. Pokalo je kot sto hudichev. Pod oknom je regljal mitraljez. Nekako sem le pokukal skozi okno. Odraslih, ki bi mi to branili, v tej sobi ni bilo. Samo Francelj, moj mlajshi bratranec. Od nas se je lepo videlo na trg. Nekaj hish je zhe gorelo. Splaziti sva se morala v pritlichje in se tam z drugimi vred potuhniti pod trdne podboje kmechke, iz kamna zidane hishe.

Naslednjega dne je pokanje ponehalo. Ljubno je gorelo. Popoldne so cheto nemshkih vojakov v samih gatah gnali proti Mozirju. Veliko smeha so nam pripravili. Naposled so bili tudi po videzu, na zunaj, manjvredni od nas. Pri Nazarju naj bi jih izpustili. Danes, v chasu iskanja krvavih dejanj partizanov, so zacheli govoriti, da so jih pri Gornjem gradu postrelili. Ne vem. Takrat so jih gnali naravnost, ne na desno. Res pa je, da so na trgu pred ljubensko cerkvijo postrelili nekaj vishjih esesovskih oficirjev, ki so bili strah in trepet domachinov ter so imeli precej ubojev na vesti. Tudi nepredstavljivo krutih – pripeljali so recimo sina domov, domachi so mu morali skopati grob na dvorishchu rojstne hishe, potem so ga ustrelili, starshi, bratje, sestre pa so ga morali zagrebsti. Kaj naj bi s takimi zlochinci? Na to, da bi morali na sodishche, takrat ni nihche niti pomislil.

Chez noch so se chasi spremenili. Niso vech streljali nashih, nashi so streljali nje. Bil sem vzhichen. Partizani so bili bolj podobni ljudem kot poloshcheni Nemci ali zanemarjeni Jugoslovani. Od civilistov ali od Nemcev so se lochili, ker so nosili tudi njihove uniforme, le da pomechkane, pravzaprav samo po kapah s peterokrako. V partizanih sem nekako chutil »nasho« vojsko. Dokonchno pa so

me pritegnili, ko sem se sprijateljil s kurirjem, chigar ime sem pozabil. Bil je le malo starejši od mene, she mladoletnik. Pa je zhe imel konja. Belega. In ne samo to; imel je gnile zobe, ki so kot črni shtreclji kazili njegova usta, meni pa so se zdeli imenitni. Skoraj sem mu jih bolj zavidal kot konja. Luknjasti zobje te naredijo starejšega, se mi je zdelo. Veliko sva se pogovarjala in nazadnje sklenila, da moram tudi jaz v partizane. Ker je bil kurir, je poznal komandanta. Peljal me je k njemu. Zhe na zunaj se mu je videlo, da je vojak. Bil je v zlikani in chisti angleshki uniformi. Peterokraka na kapi je bila kovinska, ne iz blaga kot pri navadnih partizanih. Poslushal naju je. »Vesh kaj, che se takoj ne vrnesh, te bom za ushesa zvlekel k mami!« Osramočen sem odshel. Kurirja odtlej nisem vech videl.

Spomin se mi je zarasel v srce. Ob obletnici pohoda shtirinajste divizije so me povabili za slavnostnega govornika. Ne vem, zakaj. Zdelo se je najbrzh, da bo moj govor povzročil najmanj vroche krvi. Gotovo sem govoril drugache, kot bi kdo od pomembnih ljudi enobeja:

»Sposhtovane udelezhenke, sposhtovani udelezhenci legendarnega pohoda 14. divizije na Shtajersko, cenjeni gostje, dragi prijatelji! Dovolite mi, da vam spregovorim ob danashnji slovesnosti v chast petdesetletnice tega velichastnega obdobja zgodovine slovenskega naroda in slovenske drzhave. Ker sem vse zhivljenje deloval predvsem na podrochju kulture in umetnosti, ne znam ucheno govoriti ne o vojashkem ne o zgodovinskem ali politichnem pomenu pohoda. Govorim lahko samo osebno. O notranjem, chustvenem dozhhivljanju takratnih temnih, a vendar velikih in morda na trenutke celo srečnih dni.

Rad sem pristal, da vam spregovorim, posebno zaradi tega, ker sem bil avgusta shtiriinshtiridesetega, ko je shtirinajsta osvobodila Zgornjo Savinjsko dolino, na Ljubnem. Enajstletni otrok sem bil pricha partizanskemu napadu na nemsbko postojanko in to dozhhivetje je zaznamovalo moje spoznanje in moj odnos do narodnoosvobodilnega boja. Noch sem prebil stisnjen med podboje mogočne, kamnite stavbe Mrchinkove domachije, na smrt prestrashen zaradi streljanja in plamenov gorechih hish, ki so plesali po obrazih otrok in zhena. Pokanje je preglasilo shpetajochbo molitev, da bi zhivi in celi dochakali dan ter da bi nashi premagali nevarno esesovsko postojanko.

Ko se je zdnilo, smo okrog hishe zagledali skupine borcev. To je bilo moje prvo srečanje s partizani. Dozhivetje, ki mi je, od revshchine in vojne zamorjenemu otroku, dalo dotlej neslutnih zhivljenjskih mochi. O partizanih sem imel predstavo samo iz pridushbenih pogovorov, zato sem si jih predstavljaj nekam pravljichno, skoraj neresnichno, saj je bila resnichnost sredi sovrazhnih Nemcev prepolna groze in strahu. Tisto jutro, ko sem zagledal prave partizane na trati pred hisho, me je prevzelo neko nepopisno chustvo, zhbudilo se mi je upanje, zachutil sem ponos, srecho, tolazhbno. Kar sem videl, je bilo nekaj novega, dotlej neznanega. Gledal sem vojake, a jih nisem gledal kot vojake, cheprav so imeli orozhje. Vojaki so mi od nekdanj zhujali neprijetna chustva. Strah. Odpor. She izpred vojne. Sivi, zanemarjeni jugoslovanski vojaki z groteskno povitimi nogami, so delali name odbijajoch vtis. Njihove govorice takrat she nisem razumel. Bili so mi tuji in moja otroshka dusha jih ni mogla sprejeti za svoje, pa cheprav je bil pri njih tudi kdo iz nashe druzhine. Chutil sem, da zaradi prisile. Kratek chas po okupaciji domovine sem v Zhalcu naletel na prvega nemsbkega vojaka ... strumnega, urejenega,

polosbchenega, ribjeokega pod jekleno chelado. Bil je pravo nasprotje zanemarjenega vojaka kralja Petra. Vseeno pa se me je pred brezhibnostjo Hitlerjevega strazharja polotila groza. V njegovi negibnosti sem zaslužil sovrashtvo in napadalnost.. In tako sem takrat chutil vojaka. Tega in onega, vseeno katerega, vsak je bil nevaren, vsak je nosil s sabo smrt.

Toda tistega avgustovskega dne shtirinshtiridesetega sem se srechal z vojaki, ki so delovali name kot obichajni ljudje moje okolice. Tako domachi so bili. Topli. Iskreni. Tako preprosto chloveshki. Odnosi med nami so bili odnosi med blizhnjimi, sosedi, prijatelji. V teh borcib, ki so name delovali bolj kot civilisti kakor pa vojaki, sem chutil nekaj tistega ochetovstva, ki sem ga zaradi zgodnje smrti ocheta kar naprej pogreshal. Dozhiviljal sem jih nekam sebi podobne. Vojna stiska in groza sta jim bremenili srce, dushila jih je nesvoboda. Podobno kot mene. Le da so bili zretejsbi in da so imeli pogum in moch in so vzeli usodo v svoje roke ter se uprli. Takrat she nisem vedel veliko o njihovem junashtvu, nisem she mogel dojeti neverjetne velikopoteznosti poboda iz Bele Krajine prek Hrvashke chez Sotlo, ko je po mesecu dni, 6. februarja 1944, 14. divizija dosegla svoj cilj – shtajerski del slovenskega ozemlja. Tedaj she nisem razumel izvirne in domiselne taktike, nisem vedel za skrajne napore, s katerimi se je divizija morala prebijati skozi visoki sneg tistega leta posebej ostre zime. Samo z domishljijo sem si lahko predstanljial neustrashnost borcev v spopadib s sovrazhnikom. Malo sem she vedel o pozhtvovalnosti in tovarishtvu pri reshevanju ranjencev, nisem she mogel dojeti velikega pomena, ki ga je imela shtirinajsta za razrashchanje upora na Shtajerskem. Nisem se she zavedal velichastnega dejstva, da je v Zgornji Savinjski dolini nastalo prvo osvobojeno ozemlje v samem tretjem rajhu, v krajib, ki si jih je Hitler hotel dokonchno prisvojiti in jih je zato kar prikljuchil svojemu krvavemu imperiju. Moj razum vsega tega she ni dojel, toda s chutom, ki je dan samo otroku, sem bolj s srcem kot s pametjo spoznaval vso velichastnost in globoki chloveshki znachaj narodnoosvobodilnega boja.

Nedvomno je k neizrekjivi chloveshkosti tega boja, ki se je bil za Zhiviljenje, za prezhivetje nekega naroda, najvec pripomoglo dejstvo, da je bil to kulturni boj, ko so umetniki s svojo besedo, gibom, risbo, melodijo budili v srcib borcev in bork globoko chlovechnost. In prav shtirinajsta se je odlikovala po mochni kulturnishki skupini. Recitatorka Vera, plesalka Brina, likovnik Belach, veliki pesnik Kajub, duhovnik Lampret, glasbenik Shpik, komponist himne shtirinajste, in njihovi tovarisbi so vdihovali dusho diviziji.

Shtirinajsta na Ljubnem shtirinshtiridesetega. Zhiveli smo pod vtisom partizanske pesmi, jokali smo ob otozhnem napevu "Pochiva jezero v tiboti ... ". Kot bosopet smrkavec sem se nashel v Kajubovih verzib: "Jaz sem droben, droben list, ki drevo mu daje brano ... ". Takrat zhe mrtvi Kajub mi je pomenil nekaj nezemskega, neko neotipljivo moch, ki je dajala upanje in vero. Preneroden sem, da bi na pravshben nachin opisal, kako sem takrat dozhiviljal slovenstvo. Njegovo pesem. Besedo. A od takrat naprej vem, da brez umetnosti, brez duhovnih vrednot, ni resnichnega zhiviljenja. Bojim se, da se to prerado pozablja v danashnjem chasu.

Dozhivetja na Ljubnem tistega avgusta pred petdesetimi leti mi ne more nihche vzeti, nich mi ga ne more oskruniti. Cheprav so ga prekrivale tudi sence. Sam sem dozhiviljal nekaj tiste nestrpnosti in nechloveshkosti chasa, ko se je razbobotila oblastmost in je nekajkrat oskrunila veliki chas celo z zlochinom. To je seveda treba obzhalovati pa tudi obsojati. Vkljub temu pa vem, da brez tistega velikega gibanja, ki ga poznamo pod imenom "narodno osvobodilni boj",

danés ne bi bilo Slovencev. Vsaj na Shtajerskem pa na Primorskem in Gorenjskem prav gotovo ne. Za to, da nas niso tuji izbrisali z zemlje, so se zhrtovali s trpljenjem in so darovali svoja zbhivljenja junaki. Med njimi tudi umetniki. Belach, Kajuh ...

Otrok sem dozhivel vojno, ki mi je zapustila she ne povsem zaceljeno rano v dusbi. In ko danes gledam drobne siromachke, zhrtve nerazumnega nasilja in zverinskosti, se vedno bolj zavedam pogubnosti sovrashtva. Vsakrshnega. Sovrashtvo povzrochi smrt, iz smrti zrasede sovrashtvo. Vechni krog. Tesno mi je, ko vidim, kako se sovrashtvo kar naprej razplamteva. She vedno ni ugasnilo v nekdanjih pomagachih iztrebljevalcev slovenskega naroda. O tem se lahko preprihchamo, ko poslushamo na televiziji izjave, ki kipijo od nespravljivosti in zbelje po mashchevanju. Zmrazi me, ko berem militantne grozhnje, da bo neka stranka "z vsemi sredstvi (tudi z vilami, lopatami in krampi)"⁶ branila ministrski stolchek svojega izbranca. Zaskrbi me, ko iz poslanskih klopi slishim, da sprejetje ali nesprijetje nekega zakona pomeni zachetek drzhavlanske vojne.⁷ Je to res samo neduhovita sbala? Kam nas bo pripeljalo sovrashtvo? Kako, da nekateri ne morejo razumeti, da lahko prinesejo srecho chloveshki skupnosti samo modrost, razumevanje, strpnost? Kako, da nekateri ne morejo pozabiti starih sovrashtev, s katerimi se mladi, ljudje danashnega sveta, nimajo chemu obremenjevati? Kako, da nekateri ne doumejo preproste resnice, da pa je vendar razlika med tistimi, ki so se borili za svoj narod, in tistimi, ki so pomagali iztrebljevalcem naroda? Kazhe, da so med nami she vedno takshni, ki jih neskonchno trpljenje v obeh bosanskih otrok nichesar ne nauchi. Uchili pa bi se lahko tudi iz trpljenja, junashtva in predanosti svojemu narodu tistih, ki so 6. februarja shtiriinshtiridesetega prekorachili Sotlo. Brez njih nas danes ne bi bilo. Ne nas, pa tudi ne tistih, ki so napak rachunali, da si bodo s sodelovanjem z "motoriziranim Dzhhingistanom", kot je nasilnike imenoval Matej Bor, reshili svojo kozho. Tudi te nashe mlade, neodvisne Slovenije bi ne bilo brez predanosti in zhrtev tistih, ki so zastavili svoja zbhivljenja za obstoj slovenskega naroda.

Vsem prezhhivelim udelezhhencem poboda shtirinajste gre priznanje in zabvala, ki jo besede tezhhko izrazijo, in lahko so ponosni, ker njihov pobod ni bil zaman. Vsem njihovim mrtvim tovarishem pa vechna slava.⁸

Milan Kuchan, takrat predsednik, je po svoji navadi malce hudobno, malce ljubeznivo, blago ironichno poduhovichil na rachun mojega govora: »Torej zamorjeni enajstletnik!« Ja! Pach nisem bil ne junak ne borec, za govor pa nisem prosil. Malce me je ujezilo. Zakaj pa on ni govoril? Nekdanji politiki, stari Ribichich, Hafner et consortes, res ne bi mogli, politiki, ki so bili shtiriindevetdesetega na polozhaju, pa bi lahko. A so se raje potuhnili. Da jih ne bi desnicharji oklevetali z izmishljenimi ali resnichnimi umazanijami. Tudi mene so oshvrknili. V klerikalnem nasledniku klerikalnega Slovenca. »Nikakor ne morem mimo teatralnosti g. Poldeta Bibicha, ki v svojih izvajanjih ni uposbteval realnih dejstev in je ponavljjal svoje fraze v slogu nekdanjega poneumljanja drzhavljanov v chasu enoumja.«⁹ Tega leta sem govoril she na Janchah.

Borci, ki so bili na proslavi shtirinajste, pa so bili zadovoljni in so me nekaj let pozneje povabili v Mozirski gaj, ne da bi govoril, govoril je (sijajno kot ponavadi) Matjazh Kemcl, ne, mene so prosili, naj bi med kulturnim programom

pripovedoval spomine na Ljubno štiriinštiridesetega. Ker so jim bili moji spomini vsheh ali pa morda, ker so hoteli pokazati, na kakshen nachin sodijo otroshki spomini na proslavo. Ne v slavnostni govor.

Štiriinštiridesetega sem moral zapustiti Savinjsko. Mami je potekel dopust. Morala se je vrniti v tovarno. V partizane ni nameravala, chesa drugega pa na osvobojenem ozemlju ne bi mogla pocheti. Mene seveda ni hotela pustiti samega tako rekoch na fronti. Treba se je bilo torej vrniti. Toda kako? Priti z osvobojenega na nemshko ozemlje ni bilo ne preprosto ne lahko. Lepega dne sva krenila. Proti Rechici. Tam je zhivela neka nasha sorodnica, ki je povedala, da je pri Kolencih, ki so imeli manjsho usnjarno, starejsa sorodnica, ki tudi zheli na nemshko stran. Povezali smo se z njimi in morda dve nochi sva z mamu prespala pri njih, ko smo chakali chloveka, ki bi nas popeljal chez Chreto do Vranskega. Pri hishi so imeli dva sinova. Starejsi je bil mojih let in sva bila po vojni sosholca, a o najinem srehanju med vojno fant ni hotel govoriti. Razumljivo. Njegove starshe so po vojni najprej zaprli in potem izselili z obdolzhitvijo, da so bili kapitalisti in sodelavci okupatorja. Tovarno so nacionalizirali, a je kmalu prenehala delovati.

Kolenci so bili pach bogati. Pri njih sem prvich videl kopalnico v stanovanju. Spet senzacija, cheprav se pri njih nisem okopal, to so pocheli menda le enkrat mesechno, in tiste dni sta fanta imela v kadeh rake, ki sta jih nalovila v blizhnjem potoku. Smo se pa shli kopat v Savinjo. Do vode je bilo treba chez veliko prodishche. Nemci, ki so zasedli samostan nad Nazarjami, so nas opazili in zacheli s strojnico streljati na nas. Krogle so zazhvizhgale in mi smo se obrnili. Kopanja tudi tu ni bilo, a odnesli smo vsaj celo kozho.

Ko mozhaka, ki naj bi nas peljal chez, od nikoder ni bilo in se je mami zhe mudilo, smo se odlochili, da bomo shli sami. Prebredli smo Savinjo in Dreto, mostovi so bili namrech podrti. Poiskali smo partizanski shtab. Komisar je bil urejeno oblechen v angleshko uniformo, tesno opasan, z revolverjem ob pasu seveda, v shkornjih in jahalnih hlachah. Zelo avtoritativen. Pravo nasprotje borcem. Ko smo mu povedali, da bi radi shli chez, je potegnil pishtolo in zachel groziti. Preprichan sem bil, da nas bo postrelil. Mama mu je mirno, a preprichljivo razlagala nashe stiske. Omehchal se je in nam dovolil oditi pod pogojem, da se bomo skrivali pred Nemci, dokler ne bomo na Vranskem. Nikakor ne smejo izvedeti, od kod smo prishli.

Iskali smo pot chez Chreto. S pomocjo kmetov, ki so nam razlozhili pot do prelaza, smo ga konchno nashli. Samo dva partizana z mitraljezom sta strazhila ves greben. Nista nas ovirala. Nekaj chasa smo klepetali in ves chas sta nam polagala na srce, da bodimo skrajno previdni, da ju ne bi izdali. Zazheleli smo si skorajshnji konec vojne in se spustili v dolino. Neopazno smo prishli na Vransko. Potem na avtobus. Spet mi je bilo slabo, spet sem bruhal. Po dolgem chasu Maribor.

¹ Pismo Zmaga Jelinchicha Plemenitega, 5. februarja 2008.

² Podatke o bombnih napadih sem preverjal s pomočjo podlistka mag. Marjana Zhnidaricha: *Smrt je kosila tudi iz žraka* (Večer, 10. 10. 1994 – 8. 12. 1994).

³ Nemshka imena ulic so navedena po knjigi Sasha Radovanovicha: *Mariborske ulice*.

⁴ Victor Klemperer: *LTI – Notizbuch eines Philologen*, Leipzig: Reclam, 1990; *Die Sprache lügt nicht*, TV-film, 2003, režija Stan Neumann.

⁵ »Kinderlandverschickung (KLV)

Verschickung von Kindern und Jugendlichen während des Krieges, um sie vor Bombenangriffen zu schützen, aber auch, um sie durch die HJ beeinflussbar zu machen. „Kinderlandverschickung“ war schon vor 1933 die Bezeichnung für gesundheitlich begründete Ferienreisen von Stadtkindern in ländliche Gebiete. Solche Verschickungen wurden auch nach der Machtübernahme sowohl von der National-sozialistischen Volkswohlfahrt (NSV) als auch – wenn auch in eingeschränkter Form – von kirchlicher Seite, etwa der Caritas, weiter durchgeführt. Hiervon deutlich zu unterscheiden ist die „Erweiterte Kinderlandverschickung“, die auf Weisung Adolf Hitlers seit September 1940 vom Reichsjugendführer Baldur von Schirach organisiert und geleitet wurde. Nunmehr trug die Hitlerjugend die inhaltliche Verantwortung und führte die Maßnahme in Zusammenarbeit mit der NSV und den Schulen durch. Der Terminus "Erweiterte Kinderlandverschickung" sollte suggerieren, dass es sich bei den massenhaften Evakuierungen aus den seit 1943 verschärft von Bomben bedrohten Städten lediglich um eine Ausweitung bereits vorher bestehender Erholungsmaßnahmen handeln würde.

Die eigentliche Notlage wurde in eine ideologische Tugend umgewandelt: Die Kinder waren vor den Kriegsauswirkungen geschützt und getrennt von Elternhaus und Kirche der politischen Beeinflussung und dem paramilitärischen Drill durch die HJ ausgeliefert. Das galt natürlich in erster Linie für die 10-14 jährigen Kinder, die in KLV-Lagern untergebracht wurden, während die 6-10jährigen in „Familienp-flegestellen“ Unterkunft fanden. Seit Mitte 1943, verstärkt dann 1944 kam es zur Evakuierung ganzer Schulen. Die Lagerleitung und die Organisation des Schulunterrichts lag zumeist in den Händen von Lehrern, während die HJ und hier insbesondere die „Lagermannschaftsführer“ die gesamte Freizeit der Kinder kontrollierten und – nicht zuletzt unter dem Aspekt der Wehrerziehung – bestimmten. Insgesamt galt auch in den KLV-Lagern die HJ-Maxime „Jugend führt Jugend“. Insgesamt wurden rund 5 Millionen Kinder und Jugendliche im Laufe des Krieges im Rahmen der KLV in fremde Familien oder eins der etwa 5.000 Lager evakuiert. Sie lebten teilweise jahrelang in Schullandheimen, Jugendherbergen, Zeltlagern, Pensionen, Hotels, Klöstern usw. Nachdem die Kinderlandverschickung Anfang 1944 ihren Höhepunkt erreicht hatte, begannen Mitte desselben Jahres die Rückführungen, die sich bis in die ersten Nachkriegsmonate hinstreckten, vielfach gerieten die Kinder bei Kriegsende zwischen die Fronten, oft nach dem Flucht des Betreuungspersonals.«

Enzyklopädie des Nationalsozialismus, S. 544, Bedürftig, Lexikon III., Reich, S. 212.

⁶ To je v pismih bralcev v Delu napisal predsednik nacionalne stranke, ko so grozili Janshi z interpelacijo.

⁷ To je v skupshchini izjavil France Buchar.

⁸ Slavnostni govor ob petdeseti obletnici pohoda XIV. divizije na Shtajersko. 1994. Maribor, Narodni dom, 5.2.1994.

⁹ Slovenec, 2. marca 1994.

Lev Detela

LITERARNA POPOTOVANJA (II)

Mallorca – otok tisočerih obrazov

O Mallorci na zahodu Sredozemskega morja pripovedujejo, da je otok tisočerih obrazov. Gorski grebeni in pod njimi ponekod skoraj nedostopna skalnata obala, ki se strmo dviga iz sinjega morja, se nenadoma prevesijo v obširno peshchino, za katero se v prostrani nizhini ob močvirskih livadah in gozdovih nahajajo rodovitna zhitna polja in travniki, na katerih se pasejo ovce in stoje mlini na veter. Januarja se belo razcveti šest milijonov mandljevcev. Po sadovnjakih in vrtovih rastejo oljke, pomaranchevci, limonovci in rozhichevci. Rozhmarin, timijan, lovor, figova drevesa podarjajo pokrajini svojevrsten značaj.

Shpanski Nobelov nagrajenec **Camilo Jose Cela** je zapisal, da »v Mallorci zhivijo shtevilne Mallorce, turistichna Mallorca, stara patriarhalna Mallorca, industrijska in rokodelska Mallorca, Mallorca kmetov in Mallorca ribichev«. Toda ta veliki otok, na katerem shpanstvu in »velikemu svetu« ne prevech naklonjeno prebivalstvo govori posebno varianto katalonskega jezika, je tudi bogato posejan z zgodovino. Svoj chas, po kartazhanski zasedbi (baje se je na otoku rodil slavni vojskovodja proti Rimu Hanibal) in po rimskem in zgodnj srednjeveshkem obdobju, je bila Mallorca del pomembnega arabskega kalifata Cordoba in potem, po rekatolizaciji, nekaj chasa celo samostojno krshchansko kraljestvo, dokler je leta 1349 ni osvojil aragonski kralj. Toda ves stari chas so jo pestili vpadi piratov. Precej pomembna je tudi v kulturnem oziru. In literarno. Kot bogata zakladnica katalonske knjizhevnosti, napisane v jeziku, ki ga govori okoli šest milijonov ljudi v Kataloniji s sredishchem Barcelono, v Andorri, Valenciji ter na Mallorci in drugih Balearskih otokih.

Zhe v chasu srednjeveshkega samostojnega kraljestva je otoshko literaturo v domachem jeziku utemeljil teolog **Ramon Llull** (1235 – 1315), ki je deloval na dvoru prvega kralja Jaumeja I. (Jakoba I.). Veshch je bil hebrejschchine in arabshchine. Tudi v latinshchini je napisal shtevilne razprave. Umril je muchenishke smrti kot misijonar v Alzhiriji in bil razglashen za svetnika. Drugi pomembni mozh otoka je leta 1713 rojeni franchishkan **Fra Juniper Serra**, ki je kot misijonar deloval med Indijanci v Severni Ameriki. Tam je ustanovil 21 misijonov. Iz njih se je razvilo danashnje kalifornijsko velemesto San Francisco in she okrog šest drugih severnoamerishkih milijonskih mest.

Po chasu Francove diktature, ki se je upirala realni ideji vechnacionalne Španije in hotela s kultom nacionalne španske *hispanidad* zadušiti vse druge v tej veliki državi obstoječe jezike in kulture, galicijsko, baskovsko in katalonsko, uzživajo danes tudi Katalonci z novo ustavo zashchiteno avtonomijo. Palma (340.000 prebivalcev), glavno mesto Mallorce, je upravno sredishche Balearskih otokov s samostojno regionalno vlado in parlamentom.

Malo znano pa je, da so se na Mallorci rodili in velikokrat delovali pomembni katalonski knjižhcniki. V novejšem chasu na primer **Baltasar Porcel**, **Carme Riera**, **Miquel Angel Riera** in **Llorenc Villalonga**, med katerimi so nekateri skushali pisati v katalonshchini zhe v chasu Francove diktature. Ti avtorji presenechajo z raznovrstnostjo motivov in stilistichnih pristopov. Znachilno je, da nekateri izmed njih v svoja dela vpletajo tudi fantastichne elemente in se opirajo na mite, legende in vrazhjeverje, ki je bilo na Mallorci in sploh na Balearih vedno posebno mochno izoblikovano. Eden zanimivih avtorjev je leta 1937 rojeni Baltasar Porcel, ki se v shtevilnih romanih in novelah navezuje na bogato zgodovinsko in folkloristichno dedishchino otoka. Vedno znova zna svojo literaturo, ki jo je predstavil v razlichnih knjigah, obogatiti s starimi zgodbami in miti svojega rojstnega kraja Andratx. Nekatero novele je objavil v zbirki *El misteri de l'alzinar i altres contes* (Skrivnost hrastovega gozda in druge zgodbe). Lirichno, senzibilno prozo pishe Carme Riera, ki je predavala knjižhcnost na univerzi v Barceloni. Španska drzhavljska vojna je pomembna tema v delih Miquela Angela Riere, ki je poleg tega priznan lirik in je prejel vech nagrad. Med starejšimi avtorji se je mochno uveljavil leta 1980 umrli Llorenc Villalonga, ki je sprva pisal v shpanshchini, a se je pozneje v svojih katalonskih romanih spopadel s socialnimi spremembami na podezhelski Mallorci.

In kaj se dogaja na literarni Mallorci danes? V katalonskih in shpanskih chasopisih so pred nekaj leti veliko pisali o zadnjem romanu *Pasioness romanas* (Rimske strasti) takrat devetintridesetletne katalonske pisateljice **Marie de la Pau Janer**. To delo je obenem ljubezenska zgodba in hvalnica italijanski prestolnici Rim. Na Mallorci rojena avtorica je roman napisala v katalonshchini, a tudi v shpanski varianti, in zanj oktobra 2005 prejela najvishjo literarno nagrado shpanskega sveta Premio Planeta v vishini 601.000 evrov, ki so jo do zdaj podelili zhe shestiinpetdesetkrat. V Nemchiji je avtorica znana po prevodu njenega romana *Na vrtu fince*.

Vsekakor pa je Mallorca na kulturnem podrochju najbolj znana zaradi romantichne ljubezenske zgodbe med francosko pisateljico **George Sand** in komponistom **Fredericom Chopinom**, ki sta tu skupno prezhivela dezhevno zimo 1838 / 1839. Novembra 1838 je namrech emancipirana avtorica pripotovala z ladjo v glavno mesto Palmo z obema svojima otrokoma in z bolnim ljubimcem v upanju, da bo sprememba podnebja ugodno vplivala na Chopinovo zdravstveno stanje in utrdila zdravje njenega slabotnega sina. Oboje se ni izpolnilo.

Njuno bivanje na otoku je postajalo vedno bolj muchno. Chopinovo stanje se je zaradi vlazhnega zimskega podnebja mochno poslabshalo. Zdravnik je ugotovil, da

boleha za tuberkulozo. Te so se otoshki prebivalci bali kot kuge. Lastnik vile v Palmi, kjer je par z obema otrokoma sprva zhivel, ju je vrgel iz hishe. Zato sta se preselila v leto pred njunim prihodom z drzhavno reformo razlashcheno kartuzijo v hriboviti Valdemossi, kjer je George Sand napisala danes skoraj pozabljeni spominski potopis *Zima na Mallorci*, medtem ko je Chopin med drugim skomponiral znani *Preludij dezhhevnih kapljic*.

Konservativno otoshko prebivalstvo je bilo do para, ki je zagovarjal svobodno ljubezen, in she posebej do ekscentrichne pisateljice, ki je nosila hlache in moshke obleke, sovrazhno razpolozheno. Toda tudi George Sand ni varchevala s kritiko. Pisateljica, ki se je v Franciji zavzemala za zhenske pravice, skoraj ni opazila tezhkih socialnih razmer na otoku in se ni zavedala, da se Shpanija nahaja v drzhavljanski karlistichni vojni za prestolonasledstvo. V knjigi arogantno pishe o »opichjem otoku« in o »praznovernih, lenih, zabitih kmetavzarjih«, ki znajo samo »moliti« in skrbijo za »svoje svinje boljše kot za ljudi«. Posebno grozna pa je bila za pisateljico otoshka hrana: »Chesen, svinjska mast in zhaltavo olivno olje!« In vendar. Na Mallorci je lahko dokonchno preoblikovala svoj znani roman *Lelia* in zarisala glavne poteze *Spiridiona*, ki velja za eno njenih ključnih del.

Da je njeno porochilo o otoku zares subjektivno, lahko ugotovimo, che ga primerjamo z istochasno nastalo francosko potopisno knjigo **Charlesa Dembowskega** *Dve leti v Shpaniji in na Portugalskem v chasu drzhavljanske vojne*, v kateri opishe tudi svoj obisk pri paru Chopin – Sand v Valdemossi v chasu januarskega praznika svetega Antona. O prebivalstvu meni, da je gostoljubno. Pisec se obenem chudi, da prebivata oba umetnika v samostanu popolnoma odrezana od ostalega sveta in se ne zmenita za shege in navade ljudi, ob katerih zhivita.

Popolnoma drugache kot George Sand je bil do otoshkega zhivljenja razpolozhen she danes med prebivalstvom zelo priljubljeni »s'arxiduc«. Habsburshki **nadvojvoda Ludvik Salvator** je Mallorco namrech tako vzljubil, da si je tu kupil posestva in za svojo ljubico, mizarjevo hcherko Catalino Homar iz Valdemosse, celo zgradil gradich S'Estaca, o chemer lahko veliko izvemo v nemshki knjigi *Nadvojvoda Ludwig Salvator – nekronani kralj Mallorce*, ki je izshla pri grashki zalozhbi Styria. Poleg tega je ta Habsburzhan uredil in v nemshchini izdal *Enciklopedijo Balearskih otokov*.

Valdemossa je danes pravo kultno sredishche, kamor prihajajo ob vsakem letnem chasu trume pisateljichinih in komponistovih chastilcev. Julija in avgusta prirejajo v kartuziji Chopinovi glasbi namenjeni festival, na katerem nastopajo mednarodno znani virtuozni.

Andrej Lutman

MET UMETNEGA ZA UM

(spis za na glas)

Iskanje zunanjega vzroka za izražanje, za izrekanje, za izgovore in za izpise, ki se vsaj spogledujejo z lepim, z uravnovesjenostjo in s skladnim, je preiskovanje sil, posegajočih v domene umetniskega ustvarjanja. Ustvarjanje je hkrati umetnisko, umetelno in umetno. Umetnisko sledi vzoru, umetelno je izvedba, umetno je namen izražanja in s tem izraza istega, sebe. Izražanje z izrazom.

Ustvarjanje je met k vzroku, je premet iz vzroka v posledico, je medmet in medmèt. Posegi se vrshe v um in telo. Iskanje poteka v slogu: medmet med vzgib in gubo, medmèt med pomeni. Ustvarja se vmes, stvaritev je vmesna, umeshchena v medmestnost, v prostor skritega, kjer je seveda najprimernejše nahajališče za iskanje, za najdeno v skrivnem, ki je za skritim. Kot bi bilo vse zadaj, za nami, tako blizu, a za zasuk nedosegljivo oziroma dosegljivo na zasuk.

Umetnost deluje po vzoru. Vzor je lahko skrit ali pa ne. Lahko se kaže skozi postopek ustvarjanja kot vzrok izražanja, lahko pa skozi stvaritev kot dokončen izid. Izraženo tako lahko postane nov vzor, kolikor stvaritev ni namenjena podvajanju, se pravi razmnozhevanju ali razdeljevanju. Mnoshstvo in delci, mnozhica po delih, delecha se in delujoča gmota onostranstva.

Umetelnost izvaja izražanje, je nosilka in ustvarjalka vezi z umetnim, je vmesno, ki določa niz: po in v sredi, tu in zdaj, pa pred in po, pa pred izražanjem in po njem.

Umetno je izraz poti med vnosom in iznosom, je dana smer izražanja.

Gre vsekakor zaznati veselje nad skritimi pomeni jezika. Nekaj izhodishčnih točk se lahko skozi opredelitve glasi: jezik je krit s pomeni; pomen je razkrit v jeziku; besedishche je skrivajoča se gmota; gmota omota iskanje in ga naredi, ustvari; poseg v gmoto je izmik stvaritvi; iskanje je sikanje ob stvar, ob predmet, ob besedno in pomensko zev.

Izrekanje se lahko v osnovi predeli s stavki in reki, besedami, kjer je strnjeno zgodbino jedro ali dodan ton besedilu, opredeli se s povedmi, s katerimi se poskusha zadeti tarcho v gmoti. In izrekanje se kaže tudi skozi nastajanja oblike domiselno izpeljanega nizanja besedí.

Poteka samorazvoj chrk, samosvoj svet chrk in njihovih pomenov, poteka igra in spogledovanje z vzorci. Vzorec nudi oporo in sili v ponavljanja, igra pa razpira

neskončne možnosti, kjer so vzorci zgolj za to, da se z njimi igra; in vzorec zaide v igro s samim seboj.

Obstaja izraz, ki je izrez v gmoti za prostor in čas v pesnjenju, pripovedovanju, igranju. Izraz je obstoj, je možnost, je smer. Izrez za obstoj je dogodek v gmoti. Izumljanje torej, ustvarjanje še nepreizkušanih ali komaj izkušanih možnosti jezika je smer, v katero um posega redko, preredko, da bi se dalo določiti stalni in natančni prikaz takšnih uvidov. Uvidokaz je prikaz delnih raziskav in njih obdelav s stalishča izhodishča, s stalishča vstopa v gmoto. A izstop iz gmote je igra z jezikom, igra za jezik.

Soočanja z izrazhanjem so težave in izzivi hkratnega branja. Branja na glas, ob znakih, ki niso chrke, ob znakih, ki ne zaznamujejo glasu, ampak izraz za glas, izraz glasú. Kaj je izraz glásu? Je glas za branje in glas za glasovanje, je glas za chrkovanje in chrta v chrki. Sta chrkovanje in glasovanje. Vprasanje: je chrka za zapis, je pisanje za spomin, je opomin na zdaj, ki ga zhe ni vech? Vprasanje ... In spet vprasanje: je glas pred chrko ali je chrka pred glasom? In odgovor na premici: zacetni glas in končna chrka, dokončni glas in zacetnica.

V gmoti je polje v prostoru, ki ga dolochata glas in njegov zapis. Drugache povedano, povprashano: je zapis misli enak branju zapisanega; in: je prebrano brez premikov ustnic enako branju z glasilkama? In nadvprashanje: kaj je gmota?

Obstaja povod za poved in pokaz. Zapoved za izpovedovanje in izpisovanje. Pojma, nakazujocha izhod. Ko se smisel razrushi, razsmisli, ostanejo njegovi deli, ki pa niso nesmisli, ampak manjši smisli, smiselchki, tako majhni, da ne zmorejo vnovichne zdruzhitve sami, pach pa potrebujejo zunanjo silo, da jih osmisli. Delchki v del, del v delezh k celoti. Pokazhe se izpoved v pripovedi.

Zvezana beseda je zaveza. Je zveza z vezjo, ki je chrka, ki je glas. Glas v chrki. Zachrkano petje. Od tu dalje je chrkopolisje, ki mu sledi chrkovanje, ki jima sledi glasovanje, glasopolisje oglasnih chrk. In chrkanje.

Gmota je obseg, gmota je vse, omotano z vsem. Gmota vsebuje sebe na nachin, ki to ni, saj ni znan. Znanje o nichu ni znanje o nechem.

Pesem spôje in spoji skupaj smisel, sestavi pomene, pojme in resnice, ki naj zadoste do vnovichne zdruzhitve. Proste vezi, ki so dolochale svet in pesem, odtekli stih, a pesem se napoti dalje, tja, ker ni lastnine: le napev in odmevi.

Pesem v pripovedi je prepoved petja in preporod izpovedi. Kaj lahko izpove pripoved, ki je igra? Kaj lahko dosezhe prepoved, ko ni glasu, ko ni pomena, ko ni izmenjave, ko ni pretoka? Prepoved igre je zapoved za petje.

Pri nekaterih pesmih je hitro prepoznati razlochno tezhnjo po izpisu vsega in she marsichesa zraven, pri nekaterih zelo razlichne nachine izrazhanja tega, pri nekaterih pa odlochno premalo posluha za pravo mero.

Mnoge so miselne poti za ukvarjanje z izraznostjo pisane zapisane besede. Uporabnost pesmi je pretočnost za jezik, ki ni njen. Uporabnost pripovedi je točnost izraza, ki je nujen. Kaj poje pripoved in o čem pripoveduje pesem? Pripeta pripoved in odpeta pesem.

Notranji takt in brezrimje ter naslonitev na molitveni način izražanja so možni opisi za besedila, ob katerih se sprashuje o samih besedilih drugache. V precep se vzame besedilo kot tako, samo besedilo in ne samo pomena, sporočila. Pa kaj ni vedno tako?

Moleti sebe kvishku je način postavitve telesa. Tedaj je telo prevodnejše za stik z gmoto. Molitev postaja petje, ko je dosežena tista pretočnost besed, ki je značilnost bajaranja. Bajaranje kot ustvarjanje odmeva, bajaranje kot bajè. Približki za oznachitev mejnih leg so še v dosegu jezika, a takšnega jezika, ki ne sledi ustaljenim načinom skladanja, jezika, ki ne računa nase, jezika, ki noče biti edini in sam sebe zavezujoč. To je polje umetniškega jezika, kjer se lovita smisel in misel, kjer je sel besed le še sled spomina na po tem.

Polozhaj, v katerem se izreka, je lahko poljuben, a kakovost izreke niha. Niha kot telo, ko izdiha, niha v izreki, niha v polozhaju, zaniha lega v gmoti. In igra gre v ples, ki je petje telesa, ki je pripoved giba, ki je igra v gmoti. Tresenje glasilk in stresanje gmote je nastanek umetnega, je ustvarjanje stvaritve, je obseg telesa. Kako in s čim zaobjeti gmoto?

Izpoved pove vse o osebi, ki se telesi, ki razprostira svojo snov v gmoti. Pripoved umesti in določi mesto, ob katerem se gmota toliko omota, da je izraz bajajočega telesa dosegljiv okolju. Igra splete niti z okoljem na način, s katerim je okolje povezano z gmoto in vsem v njej. In s stresanjem tonov donijo vsebine, in ob pomenih pomenki postanejo postaje za razmislek o vsebini telesa. Izraz chesa je torej telo? Izrez chesa je pesem? Odraz koga je obraz vechnega?

Naglašanje vprasanj je dokaz sprashevanja o dogovorih, ki niso odgovori. Govor o lastnem je dogovor o smislu. Igra z zasebnim je pesem o okolju. Okolje se širi v gmoti, v plesu telesa in grla, v gibih in likih svetlobe.

Lik v prostoru je chrka v polju, v množici, ki je določena s presekom okvirja. Omejitvev polja je izraz meje, ki je zamejenost obsega, skromnost dosega. Kako lahko chrka pleshe, kako lahko glas miruje, kako lahko telo v tresenju tako zaniha, da se premakne? Se tedaj premakne tudi chrka, se tedaj odebeli ali stanjša ali zakrivi ali zravnata tudi chrta? Kdaj je telo chrta? Le v svetlobi, ki mu podeli senco, senco, da stanjša telo na prostorski odmev.

In ples je molitev sence, ki da telesu možnost izraza v prostor, ki ni le polje. Glas izzveni, chrka se poravnata v chrto, telo izrazi gib v prostor ali na ploskev. Spomin postane delček v gmoti.

In pesnjenje o gmoti.

Gmota je dejstvo. Chas je pojavna oblika gmote. Vsak pojav v gmoti je chasovno dejstvo. Zaznamuje ga zavest. Osredotočenje na pojav kako drugache je tudi dejstvo, sestavljajoče gmoto. Gmota se kazhe v pojavih in dejstvih in njihovih nasprotjih ter dopolnitvah. Gmote in zmote ni mogoče zaznati v celoti. Vsaka zavest, ki v gmoti gmoto zaznava, je zanemarljivo neznatna, da bi doжела kaj vech kot delček, a prav zgnotenje z gmoto je edini nachin smiselnega obstoja in zavedanja gmote. Gmota sploh ni in ne more biti znana, biti v domeni znanega, kaj lahko znanje o gmoti she ustvari.

In zamota. K gmoti gre pot. Skozi gmoto zmot obstaja kot dejstvo in kot pojav redčenje in tja je usmerjena zavest: kako priti globlje v gmoto, v vedenje o njej. Gibkost in hitrost dojevanja sta ključni, saj je chas takshnim vzpostavitvam dokaj omejen. A popotuje se, vanjo, v gmoto, pa vchasih tudi po isti sledi nazaj. Splet svobode in varnosti, prelet nad breznom, polet k vzoru, a ishche se in tudi najde in niti ne tako poredko. Za gmoto je she in she. Vsaj tako daje slutiti zhe sama gmota v svojih podobah, v svojih vchasih ponavljajochih se oblikah.

Kot bi se uzrlo delček naenkrat ... in um ishche podobnosti, ishche vzorce, saj le po njih deluje, po skupkih pomenov, po miselnih vezeh, in tudi vnos podatkov je temu primeren, dojevanje je delno. Deluje le celostna vključitev, ki ni naključna, a je ključ do gmote in tudi za nazaj, kar je morda pomembnejshe, saj se gmota ne odzove na takshne izlete, kar pomeni, da je prepushčenost lastnemu znanju edina možnost v svetu, ki to ni, ki je utripanje vseh zmožnosti gmote, omejenih s posamezno zaznavo. Tako se zaznava brezkončnost in brezčasnost gmote in vseeno daje slutiti, da to ni vse, da je she in she nechesa in mnogo ter precej nichesar. O gmoti skorajda ni za besediti. A vseeno se poskusha, saj med izrekanji o gmoti mrgoli zmot, ki se kazhejo kot sam pojav in dejstvo v resnici, v obliki, ki ni zmotna in je kot podoba, ki se ji lahko sledi.

Slediti resnici skozi gmoto je le delna reshitev pojava posameznih zavesti. Ostaja chudenje in zretje gmote v chudezhu. In odsotnost ukvarjanja z resnico, z izrekanjem, z mislimi. Z gmoto vse je. In vse je gmota in nich je gmota in negmota je gmota in protigmota je gmota in vse ostale zmote so gmota sama kot dejstvo za pojave, ki omrezhijo zavest, da zaznava dejstvo gmote, da zazna gmoto v obliki gmote. In zavest v zavedanju gmote je gmota. Sočasnost vsega je edini nachin dojevanja chasa, vechni zdaj je opis za zdaj, a ne daje obetov v gmoti, ki kar traja. Iz gmote v gmoto od rojstva do umrtja, vmes pa ukvarjanje z gmoto.

Gmota je lepa in dobra in je grda in zla, gmota je vir navdiha in vdiha, je izvir stvarstva, je izhod v vhod tujega. In od tu dalje je izrekanje in nudenje kakrshnegakoli izraza vech kot le potrata chasa. Od tu dalje je molk, polmrak in so mrmranja, ki niso od tu, so pa za zdaj. In umetnost posega na nivoju veshchine v prav te odondotne izvire, kjer se v podobah in glasovih kazhe in daje tuje, da se

prikuje za semkaj. Iz sveta zamisli in izmisli v snovni svet, v svet, ki deluje skozi lepo kot tako, skozi lepoto samo in zase. Ustvarjanje je jemanje gmoti delček, da ta delček prevzame eno do vseh možnih lastnih prisposodob. Glasba v podobi, ko glas upodobi lik, ko zvok naslika znitene ploskve v tresenju, v petju, v barvnem utripanju, v tipanju po vzoru in po vzorcu.

Sklicevanje na gmoto je v domeni zasledovanja zora med polji in med tresljaji, kar ni umetno, ker je um zadolžen za raze, za obstranost, za obrobje. In najde razpoke v predstavi, nalome v skladnji, zatrte vzbrsti, množihčne brise. Golosek pomenov se razume kot predrugachenje vsaj vzorca, che zhe ne tudi vzora. A ni ne eno in ne drugo. Golosek pomenov je naravna pot pomenskega polja, je postaja na poti določenega nachina izražanja. Naravni izbor je, ki omogoči vsakich na novo zazrtje vase in vanje. Pomen postaja svoje nasprotje in tako prehaja v polpomen in prenesen pomen. Dokončno se razpomeni in postane osnova za možna pomenska polja ali pa postane del množice opominov na davne pomene. In gmoto se lahko zaznava kot množico pomenskih polj in smiselnih skupkov. Kdaj postanejo takshna polja in skupki pravi nosilci pomena in lepote, oblike in sporočilnosti stvaritve, je vsekakor prevladujoče sprashevanje v umetnishkem sosvetju, ko je chas she lahko izraz dolgchasa, ko je trenutek she izrez hipnih gibov telesa v razrastu po prostoru, ko je izdelek enak vzoru.

V igri zaznavnih motenj in bliskov tujega se poraja radost v dobroti bivanja, ki je bitje bitke z lastnim in zavojevanje tujega, je boj za izraz zaveze z molkom. Je vojna na odru večnosti. Um tehta in je odsoten in zre v prikaz porazov. A umetelno vznikne in ni zarod ljubezni. Je spust duha v obliko, v izdelek, je tisto, kar lochi umetnino od drugega, a ni tuje, pa je s tujega.

Polona Škodich

VIZIJE MINEVANJA IN SPOMINOV

v slikarstvu Janeza Milkoviča

Slikarski opus Janeza Milkoviča obsega ustvarjalnost iz obdobja vech kot shtirih desetletij. Prichujochi izbor v likovni prilogi je iz leta 2007. Kot likovni pedagog z dolgoletno prakso na poklicnem področju terapevta za izrazne dejavnosti je v svoj likovni jezik poleg osnovnega znanja vsa leta vnashal tudi široko paleto najrazlicnejshih izkushenj. Slikarska obzorja mu je v veliki meri shirila aktivna udeležba na mnogih likovnih srechanjih in v kolonijah. Z veliko mero zanimanja je vselej navzoch v vrstah likovnikov tudi kot zvest obiskovalec razstav in drugih likovnih dogodkov. Slikarstvo mu pomeni predvsem sproshchujocho, vendar hkrati nadvse resno in kreativno vsebino zhivljenja; pomeni mu področje raziskovanja in nove možnosti preizkushenj. Zhe srednja shola za umetno obrt, kasneje bolj znana kot shola za oblikovanje, mu je odpirala nove poglede. V dijjashkih letih se je zanimal za marsikaj, mochno ga je pritegovalo oblikovanje plastike v nizkem reliefu, kot sta graverstvo in medaljerstvo, in to je imelo verjetno kasneje posreden vpliv tudi v njegovem slikarstvu. Ostala mu je naklonjenost do nadrobnosti, ljubezen do snovnosti majhnega sveta, natanchnost in predanost pri upodabljanju slehernega detajla. Tudi takrat, ko gre za slikarska dela, kjer je vidno opazna spontana širokopoteznost z razlivanjem barve, si avtor nikoli ni dovolil nakljuchnosti ali nedodelanosti. Kot shtudentu Pedagogshke akademije so mu poglede na likovno ustvarjalnost korenito zaznamovala predavanja prof. Zorana Didka. Odpirati so se mu zachela izhodishcha v svet barvne in prostorske oblikotvornosti v smeri kompozicijskih shtudij. Svojo risarsko in slikarsko spretnost je dopolnjeval v širokem zamahu in vselej v poglobljenem odnosu do stvarnosti, ki je postajala objekt upodabljanja.

Slikarstvo Jana Milkoviča je motivno in slogovno široko razgibano. Razlicne so prav tako tehnike, ki jih uporablja – vechinoma akvarel in olje, pastel (praskanke), pa tudi akril na platno ali papir. Slikarjevo realistischno izhodishche praviloma nikoli ne (p)ostane realizem, temvech se pod tezhno občutja in v zhelji po globljem likovnem sporočilu spontano pretaplja v drugache izrazheno vsebino. Pozornost gotovo vzbujajo mnoge krajine, izrezi in pejsazhi, ljubezen do pozabljenih in izginjajochih slovenskih starozhitnosti, nostalgija do domachij, dvorishch, kashch in mlinov, kozolcev, bajt in zidov, ki jih je neizprosno spodjedel chas, jim vzel duha in obliko. Slikarja zanimajo spomini, spreminjanja v chasu, nihanja in jedro zhivljenja, pozabljene zgodbe, minevanje in odsevanje. Vedno znova se vracha v vechni krog zhivljenja, v polne in prazne prostore, pogosto v

iste kraje. Verjame v neko univerzalno silo, v energijo, ki je vsemu skupna. Ravno ta energija, ki jo je zaznal v trepetajočih delcih zemlje, vode in ozračja, je v mlinu na Muri, na Cerknishkem jezeru, na travnikih in oljkah postala pomenljiva in vidna snovnost kot sporočilo in samosvoj (pointilistični) likovni koncept. Iz nekaterih slik veje lahkotnost in presojnost, drugje je chutiti pridih blage naive, vse od poetichnosti do izrazitejshe abstraktne ekspresivnosti in celo do vnashanja nadrealistichnih fragmentov. Vchasih drobne cvetlice, izrisane z botanichno natanchnostjo, in nezhni cvetovi preprichljivo postanejo slika v celoti, drugih so lahko le del nje (cvetje in predmeti). Ob tem naj omenimo tudi zanimiv ciklus na temo jabolk. Enega ali vech sadezhev je interpretiral v shtevilnih variacijah skoz kompozicijske, slogovne in barvne shtudije.

Med mnogimi deli je opaziti tudi slikarjevo veliko navezanost na vodo, na primorske in obmorske (istrske) motive, to pa po svoje odseva pravzaprav njegovo rodno okolje, mediteransko razpolozhenje, mir in vedrino duha. Morju, obalam in obmorskim pejsazhem je namenil posebno pozornost. S sliko *Cholni na pochivanju iz leta 1982* je odstrl nove razsezhnosti v samem likovnem pojmovanju in pristopu. Realistichno viden motiv znachilnih visechih savudrijskih cholnov je razgradil in znova izvorno sestavil v odsevajoča polja ploskovne sestavljanke. To, po svoje enkratno združitev realizma z abstrakcijo in nadrealizmom je uporabljal tudi kasneje v razlichnih motivih. Janez Milkovich vedno slika brez predhodne risbe. Ta nastaja sprotno (z neposrednim nanashanjem barv tvori oblike) tudi takrat, ko se loti zahtevnejshe naloge portretiranja. Ukvarja se z rastjo in izginevanjem, s stopnjevanjem in pojemanjem, presevanjem in prekrivanjem barve. Umirjena, vendar barvno polna tonska lestvica govori o slikarjevem razmishljanju in dozhivljanju sveta, kazhe igrivost v slogovni pripovedi ter vechno zheljo po odkrivanju in sestavljanju likovnih elementov v harmonichno celoto.

Janez Milkovich – Jano

LIKOVNA DELA /REPRODUKCIJE/

- 1 Eden za vse, 2007, akvarel – trganka 64 x 50 cm
- 2 Rast, 2007, akvarel – trganka 66 x 38 cm
- 3 Ledeni ples, 2007, akvarel – trganka 62 x 49 cm
- 4 Zametki I, 2007, akvarel – trganka 50 x 37 cm
- 5 Zametki II, 2007, akvarel – trganka 55 x 42 cm
- 6 Rujna, 2007, akvarel – trganka 64 x 49 cm
- 7 Navihanka, 2008, akvarel – trganka 64 x 46 cm
- 8 Daljave, 2008, akvarel – trganka 69 x 50 cm

Naslovnica

- 9 Ledenka, 2007, akvarel – trganka 59 x 43 cm

Fotografije del: Andreja Peklaj

Janez Milkovich – Jano se je rodil 25. 4. 1942 v Trstu. Sholo za oblikovanje je konchal leta 1959 in se po konchani Vishji pedagogski sholi zaposlil kot likovni terapevt na Psihiatrichni kliniki Ljubljana – Polje. Z dodatnim shtudijem s področja psihoterapije zhe vech kot dve desetletji deluje in razvija terapevtske nachine s pomocjo chlovekovich izraznih dejavnosti (likovne, glasbene, gibalne). Od leta 1979 je chlan KUD-a dr. Lojz Kraigher (Klinichni center – Medicinska fakulteta) ter ustanovni chlan Likovne sekcije.

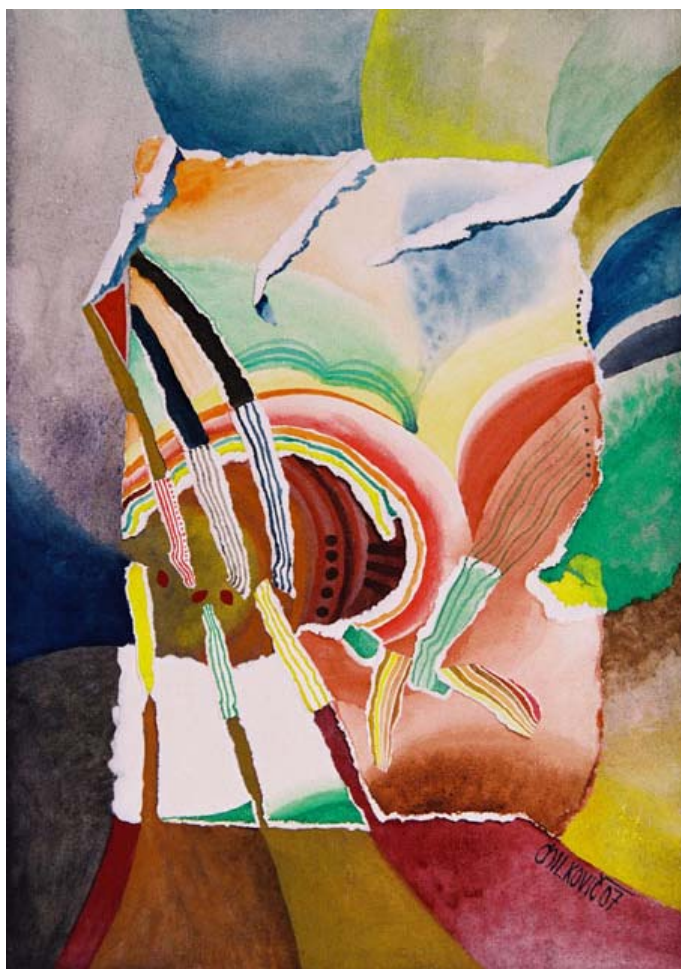
Udelezhil se je skoraj vseh vsakoletnih likovnih kolonij v Savudriji, Planici, Zrechah, na Pokljuki, piranskega Ex tempora, v Shtanjelu, Kogu, Loshinju, pri nekaterih tudi kot soorganizator. Samostojno je vechkrat razstavljaj v Ljubljani: v avli Klinichnega centra, v Likovnem salonu Krke, v Galeriji Commerce, v Krajevni skupnosti Bezhigrad, v Krajevni skupnosti Vodmat, v Galeriji Ilirija –Vedrog, v Galeriji Saturnus, v Galeriji Polje, v Jelovshkovi galeriji v Kulturnem domu Shpanski borci, pred kratkim v Galeriji v Vodnikovi domachiji ter na vech kot tridesetih skupinskih razstavah v raznih slovenskih krajih (Galerija Radin Radenci itd.).

Damir Globochnik

SVETOVNA VOJNA V SLIKAH IN PESMI

Avstro-ogrška monarhija je skrbno pazila, da se v chasnikih ne bi pojavili članki, politični komentarji, pamfleti in karikature, ki bi bili naperjeni proti drzhavni ureditvi, oblasti in dinastiji, nagovarjali ljudi k veleizdaji, razshirjali prevratne ideje in podobno. Cenzura in policijsko nadzorstvo sta se zaostriła ob zacetku prve svetovne vojne, proti njenemu koncu pa sta bila nekoliko prizanesljivejsa. Vendar pa marsikaj she vedno ni bilo dovoljeno, na primer direktne zhalitve na rachun stare monarhije, cesarja ali njenega vojashkega zaveznika Nemchije.

Leta 1921 je tednik *Domovina* (1918–1941) zachel izdajati prilogo **Svetovna vojna v slikah in pesmi**. Prilogo je urednistvo *Domovine* uvedlo z namenom, da bi obudilo spomin na vojna leta. »*“Svetovna vojna” bo perecha zhabavna satira na vse one razmere, ki smo jih dozhiveli med vojno*« (*Domovina*, 1921, sht. 1). »*Kako hitro se pozablja!*«, je pisalo v 3. sht. *Domovine*. »*Komaj dve leti po svetovni vojni, in kako smo pozabili vse, kar se je godilo takrat. Kaj shele zacetek vojne! Ta je zbe sedem let dalech in marsikaj nam je izginiło iz spomina. So pa stvari, ki jih ne smemo pozabiti. To so oni dogodki na Dunaju in v Ljubljani, ki o njih chitate v nasbi “Svetovni vojni”. Zato chitajte marljivo in opozorite na to svoje znance! “Svetovna vojna” bo izhajala vse leto. In vse to za 32 kron!*«

Koncept priloge je bil skoraj povsem enak knjizhici *Balkanska vojna v karikaturah in pesmih*, ki jo je leta 1913 izdal chasnik *Dan*: dolge satirichne komentarje dogodkov, napisane v verzih, so spremljale karikature, ki jih je narisal celo isti avtor – v tem chasu najbolj zaposleni slovenski karikaturist Fran (France) Podrekar (1887–1964). Njegovih 57 karikatur je dokaj neenakomerno razporejenih med verzi. Tudi priloga *Svetovna vojna v slikah in pesmi* se je neredno pojavljala v *Domovini* (srechamo jo v 16 od 52 shtevilk, predvsem v tistih iz prve polovice leta), kar je najbrzh povezano z zamudami pri izdelavi klishejev in financhnimi tezhavami tednika, katerega obseg se je sredi leta prepolovil. Priloga je bila vselej objavljena chez celo stran, verzi so razporejeni v shtiri stolpce, med njimi so karikature. Samo v 3. sht. *Domovine* je priloga *Svetovna vojna* na dveh straneh, opremljena je z osmimi karikaturami.

Avtor stihov in Fran Podrekar sta se lotila predvsem dogodkov, ki so se zgodili v mesecih tik pred zacetkom vojne. V prozi jih je opisal tudi dr. Ivan Lah (1881–1938) v knjigi *V borbi za Jugoslavijo* (Ljubljana, 1928 in 1929), ki je bila celo opremljena z nekaterimi Podrekarjevimi karikaturami iz priloge *Domovine*. Pisec shtirivrstichnih verzov in Podrekar sta dogodke lahko podala na nachin, ki za chasa habsburshke monarhije ni bil mogoch. Na dnevni red Podrekarjeve likovne

satire, ki se je prepletala s satirichnimi verzi neznanega avtorja, so prishli vsi glavni predstavniki avstro-ogrškega rezhima: cesar, ministrski predsednik, vojni minister in drugi ministri, zavezniki, domachi privrženci habsburške monarhije, dunajske prince in dvorne dame ...

Osovrazheno nemshko cesarstvo je Podrekar v prvem delu *Svetovne vojne* (2. sht. *Domovine*) personificiral z »nemshko kacho, ki se ovija okrog sveta«. Glavo kache je nadomestila portretna glava cesarja Viljema II., prekrita s prusko »pikacho« (nem. Pickelhaube: chelada s konico na vrhu), ki je hkrati tudi mrtvashka lobanja. Svet, ki se je znasel v nemshkem primezhu, so orosile kaplje krvi. V isti shtevilki je na treh karikaturah predstavljen avstrijski zunanji minister grof Leopold Berchthold, npr. na karikaturi z ogromnim predsednikom srbske vlade in ministrom za zunanje zadeve Nikolom Pashichem v ozadju. V drugi epizodi *Svetovne vojne* (3. sht. *Domovine*), ki je posveчена aneksiji Bosne in Hercegovine, balkanskim vojnem in albanskim dogodkom, srečamo Berchtholda v družbi z nemshkim oficirjem Wilhelmom Wiedom, ki so ga leta 1913 velesile imenovale za albanskega kneza, ter nachelnika avstrijskega generalshtaba, feldmarshala Franza grofa Conrada von Hötzendorfa. Podrekar se je poigral z avstrijskim orlom, ki ga je narisal kot »pokrovitelja Balkana«: grozljivi dvoglavi ptich, opremljen s simboli nemshtva in militarizma, je razprostrl svoja krila nad Srbijo, kremplje je zasadil v Beograd in Solun. V 4. sht. naletimo na novo groteskno interpretacijo avstrijskega grbovnega simbola. Strupeni dvoglavi orel, ki mu iz kljunov sikajo kachji jeziki, kraljuje nad hribom, na katerih so vislice z obeshenimi Chehi in drugimi Slovani. Krasi ga zmagoviti vzklik »Heil und Sieg«.

*»Kaj je treba, da državno
ima vsak pastirski rod,
komur meč odlochi pravo,
ta naj drugim bo gospod.*

*Taka bo bodočnost naša,
z mečem jo ustvarimo,
kdo iz vas sedaj še vpraša:
ali naj udarimo?*

*Kdo nam more zabraniti,
zmagoviti naš pobod,
kdo si upa govoriti,
kjer je nemshki meč gospod?«*

Karikatura z napisom »Unser Heiland. Unser Schwert« prikazuje »nemshki meč reshnik«, ki je prebodel zemeljsko kroglo. Na karikaturi avstrijskega grba v 5. sht.

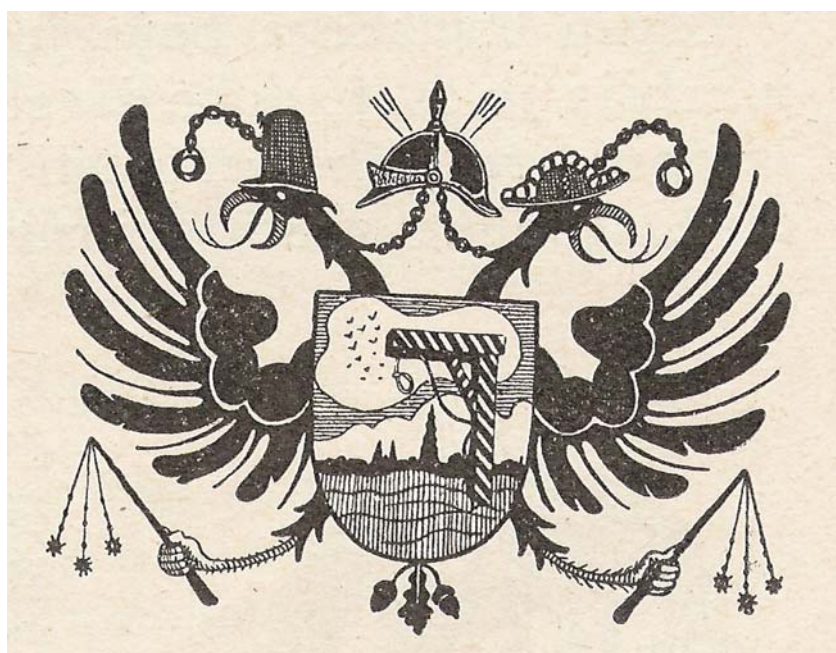
Domovine je Podrekar dvoglavemu avstrijskemu orlu v kremplje potisnil bich, na shchitu je narisal vislice, ki jih prekriva »chrno-zholt« vzorec.

Priloga se je pojavila znova shele v 10. sht., v kateri sta objavljeni karikaturi cesarja Franca Jozhefa I. Na karikaturi »*Germania*« je prikazana zemeljska krogla, ki jo pokriva pikacha z napisom »WII« (Viljem II.), ozadje prizora osvetlujejo bojni plameni, v katerih bo zagorela Evropa. V 16. sht. je sledila podobno zasnovana karikatura, na kateri je globus nadomestila mrtvashka lobanja.

Po 10. sht. je bila *Svetovna vojna* objavljena samo občasno (v nekaj shtevilkah *Domovine* sta jo nadomestili pesmi »*Antikrist v Ljubljani – ali strashen potop verske gorechnosti*« in »*Klerikalna deputacija v nebesih*«). Vendar je *Domovina Svetovno vojno* ponatisnila v dveh samostojnih zvezkih oziroma broshurah. Cena broshure je bila 4 krone. »*Dobiva se pri kolporterjih, v trafikah in v upravi "Domovine", Sodna ulica 6.*« Zastonj so jo prejeli novi narochniki *Domovine*.

Podrekar je na karikaturah med drugim predstavil tudi zhidovske chasnikarje in zasluhkarje (sht. 12), nemshkega cesarja Viljema II. (3 karikature v sht. 14) in bolgarskega kralja Ferdinanda Koburshkega (sht. 16). Opis dogodkov je v 19. sht. prispel do omembe sarajevskega atentata. Zchetek vojne je opisovala 27. sht., mobilizacijo pa zaradi nerednega objavljanja shele 48. sht., ki je tudi zadnja shtevilka, v kateri je bila leta 1921 objavljena *Svetovna vojna*, tu celo brez karikatur, ki so v prejsnjih shtevilkah razkrivale predvsem domache »goreche avstrijanec«, npr. novinarja Ivana Shtefeta (1875–1919) v 21. sht., preoblechenega v chasnik Slovenec, ki ga krasita napisa »*Zhivela Avstrija / Srbe na vrbe*«, in njegovega strankarskega shefa, bivshega dezhelnega glavarja dr. Ivana Shustershicha (1863–1924), ki ga vidimo upodobljenega med vojnohujskashkim pozivanjem udelezhencev zhalnega shoda Slovenske ljudske stranke za umorjenim prestolonaslednikom (sht. 41). V isti shtevilki sta na karikaturah predstavljena tudi Shustershicheva sodelavca dr. Evgen Lampe (1874–1918) in dr. Vladislav Pegan. Shod se je odvijal 5. julija 1914 v Unionski dvorani v Ljubljani. »*Furor patrioticus*«, kot je Shustershicha poimenovala socialdemokratska *Zarja*, je med govorom prekipeval od navdushenja, poudarjal, »*da slovensko ljudstvo ne mara kulture umora*«, razglasil Sarajevo za »*roparski brlog*«, povelicheval prestolonaslednika Franca Ferdinanda kot predstavnika velike, vsem narodom pravichne Avstrije in napovedal »*brezobziren boj veleizdajalcem, hujskachem in zapeljivcem, brezvestnemu chasopisju*« ter grozil, da »*bo tezha pest slovenskega vojaka razdrobila chrepinjo tistega Srba, v katerem zhivi pozhbreshna megalomanija*« (»*Furor patrioticus*«, *Zarja*, 1914, sht. 852). Shustershichev govor je bil razumljen tudi kot poziv k ovadushtvu primerov velesrbstva in protiavstrijstva ter nasprotnikov Slovenske ljudske stranke. Shustershich je pripravil tudi ovadushko okrozhnico, namenjeno zaupnikom stranke.

Priloga *Domovine* oziroma broshura *Svetovna vojna v slikah in pesmi* z zanimivimi Podrekarjevimi karikaturami veljata za povsem pozabljeno poglavje v zgodovini slovenskega chasnikarstva in chasopisne satire.

TEX WILLER – PRIJAZNI TUJEC MED DOMACHINI

(Stripski italovestern v *Primorskem dnevniku*)

»Opravichilo« za predstavitev tujega dela v rubriki, v glavnem namenjeni zacetkom slovenskega stripa, je v izjemnosti zadevnega primera in njegovega odmeva v slovenskem chasopisju ter posledichno pri bralcih in ustvarjalcih stripov (podobno predstavitev G. Th. Rotmana, SRP, 73-74/2004). Gre namrech za 60-letnico nastanka znanega italijanskega stripa *Tex Willer* in hkrati za 100-letnico rojstva njegovega izumitelja-scenarista Bonellija. Strip je zachel izhajati septembra 1948; naslovni junak tega vesterna, vizualno posnet po Garyju Cooperju, je spregovoril svoj prvi, za stripologijo »zgodovinski« stavek v italijanshchini: »Per tutti i diavoli, che mi siamo ancora alle costole?« (Pri vseh hudichih, ali so she za mano?). Strip kot literarna zvrst je bil tedaj, v kontekstu samoupravnega realsocializma, redkost v slovenskih chasopisih; v drugi polovici 50-ih let je zachel prave stripe z oblachki (namesto dotedanjih stripskih slikanic s teksti pod slikami) objavljati trzhashki *Primorski dnevnik* (sploh je Trst »rojstno mesto« slovenskega stripa – Bambich, 1927). To je bila nekaj chasa poleg Mustrovega *Zvitorepca* (in Salinasovega *Cisca Kida*) v ljubljanskem tedniku TT edina fabulativno trajnejsha feljtonska literatura s tekstovnimi oblachki, dostopna v slovenskem jeziku; eden prvih (tujih) stripov v nedeljskem PD (stripi le ob nedeljah) je imel celo enak naslov kot epizoda *Zvitorepca* iz 1956 (Na divjem zapadu, PD, 5. 7. 1959, junaka Tim in Dusty). Sledil je *Tex Willer*, ki je v PD zachel izhajati 1. 11. 1959 (sochasni vestern *Cisco Kid* v TT od 6. 8. 1959) pod naslovom *Pustolovshchine T. C. in K.* (Texa, Carsona in Kita), glavni junak pa je povsem razviden v drugem nadaljevanju 8. 11. 1959. Pozneje je PD objavljaj tudi izvirne domache stripe; nekateri slovenski avtorji so tukaj prishli do prvih objav, najbolj opazno Iztok Shushtershich (npr. *Kavboj Joe*, PD, 1962/1963).

Texa Willerja sta ustvarila kot pisec scenarija italijanski pisatelj (pustolovski romani) in zalozhnik Gian (Giovanni) Luigi Bonelli (Milano, 1908-2001) in kot risar Aurelio Galleppini (1917-1994), ki se je podpisoval Galep in ga je narisal najvech, ob njem pa se je zvrstilo she kakshnih 30 risarjev; zvezke s Texom danes izdaja Bonellijev sin Sergio v svojem stripskem imperiju. Strip je bil skrbno zasnovan na dokumentaciji o zhivljenju na amerishkem Divjem zahodu, risarsko v stilu umirjenega »fotorealizma«. Tex je proti svoji volji »zunaj zakona«, sicer pa je teksashki ranger, prijatelj in zashchitnik Indijancev, celo njihov chasni poglavar z imenom Nochni orel, resnoben, kljub spretnemu ravnanju z revolverjem miroljuben, strelja le v samoobrambi. Zgodbe so solidne, v glavnem po realistischnih standardih,

vendar je najti tudi bizarnosti, ki realizem pozhivljajo s previdno dozirano fantastiko v soglasju s trendi popkulture. Texova žena Indijanka se »simptomalno« imenuje Lilyth (ime apokrifne Adamove prve žene, Evine predhodnice, iz stare judovske mitologije), najbolj nevarna sovražnika sta mu charovnik Mefisto in njegov sin Yama (ime boga mrtvih v hindujski mitologiji). V stripu nastopa še lik z imenom Proteus, ki spreminja svoj obraz in se lahko utelesi v drugih osebah, nekajkrat pa se Tex spopade celo s chloveshtvu nevarnimi zunajzemeljskimi bitji. Tex potem ko mu ubijejo ženo, velja za »mizogina«; zmeraj je enak, v barvnih izdajah ima rumeno srajco, modre kavbojke in svetel kavbojski klobuk; dogajanje se s klasičnega Divjega zahoda včasih pomakne v Kanado in na Aljasko. Tex se tudi ne stara, spremljajo pa ga odrasli sin Kit Willer ter prijatelja Kit Carson, priletni ranger, in Navajo Indijanec Tiger Jack.

Tex Willer je imel takoj velik uspeh v Italiji, popularnost in solidnost vzdržuje vsa desetletja do danes, postal je nesporna legenda italijanskega stripa in sploh masmedijske »mitoloshke zavesti« (Eliade: tudi strip je del masmedijske produkcije mitov), tako da je celo dobil nadimek »Tex Nazionale«. S prevodi se je uveljavil tudi po svetu; zasenčil ga ni niti ne dosti manj uspešen, prav tako italijanski vestern strip *Ken Parker*, ki ga od leta 1974 rishe Ivo Milazzo (scenarist G. Berardi). Režiser Duccio Tessari, veteran shpageti vesternov, je leta 1985 po stripu posnel film *Tex in gospodar prepadov* (Tex e il signore degli abissi); v vlogi Texa je nastopil Giuliano Gemma, znan predvsem kot anti-heroj Ringo, ki je v Tessarijevem vesternu *Revolver za Ringa* (1965) spregovoril tudi »zgodovinski stavek«: »Opozarjam te – če me ubijesh, ti bom prerezal grlo.« Strip o Texu je tako rekoč vzgojil vseh generacij mladine in čeprav je v osnovi bolj klasične sorte, je nedvomno vplival na nastanek specifične filmske zvrsti italovesterna. »Italijan« Tex je po nastanku prvi od treh najbolj markantnih vestern likov v evropskem stripu; druga dva sta »Francoza« – Gillainov *Jerry Spring* (od 1954) in Giraudov *Porochnik Blueberry* (od 1963); po kvaliteti je na prvem mestu *Spring*, v vsakem pogledu enkrantno avtentichen strip, ki ga je v zacetku risal in pisal sam Gillain, pozneje pa je bil njegov asistent Giraud, ki je svojega *Blueberryja* zasnoval skupaj z vsestranskim scenaristom Charlierom (doktor prava, pilot, romanopisec), chigar občutek za vestern je skromnejshi, zato je glavna vrednost *Blueberryja* Giraudova risba. Vsi trije so izhajali v Jugoslaviji, zlasti v srbohrvashkih stripskih publikacijah; najshirshe popularen je bil *Tex Willer* z desetlinami zvezkov, v 90-ih so ga na veliko zacheli ponavljati na Hrvashkem.

Giovanni Bonelli – Aurelio Galleppini

TEX WILLER

/iz stripa/

Ivo Antich

JANEZ & JOVAN

/strip – karikatura/

Ivo Antich

AFORIZMI

NOGIZMI

Bistvo satirikove naloge: pogled od spodaj, pod nóge.

Ne le shkornji, zdaj morajo tudi copati drzhavo igrati.

Med alpskimi copati se she marsikak balkanski opanek trudi za obstanek.

Roka roko (pri koritu) umiva, noga nogo (od korita) odriva.

Je mogoche z balkanskimi opanki uiti haashki zanki?

Vsak Ahil ima peto, toda ni Ahila za vsako peto.

Sredi svetovne temnice je lazh Ahilova peta resnice.

Drzhava se je postavila na nóge, revezhem pa na novo zarachunala svoje razloge.

Tudi ko je bil she lakaj in »rdech proletarec«, je nosil lakaste chrne chevlje in nadimek: Pospravljaec.

Od Karavank do Karpatov – omara jugovzhodnih evrocopatov.

TRGIZMI

Merkur je simbol trgovcev, bozhjih slov in tatov.

Tudi ljubezen je del vojashke trgovine: najbolj priljubljene so skrite mine.

Z najvechjo ljubeznijo se je posvechal trgovini z ljubeznijo.

Tudi resnica zgodovine se ravna po pravilih trgovine.

Temeljna lastnost trgovine: lakota lastnine.

Tranzicijsko trzhishche si trg ishche kot zgubljeno pishche.

Tudi k onemogli ovci pridejo trgovci z novci.

S svobodno trgovino se marsikdo ujame v pajchevino.

Pisatelj med trgovci – shkratelj med lovci.

Je ozadje zla zlochinsko ali le – trgovinsko?

Ivo Antich

EPIGRAMIZMI: ANTI(CH)KRONIKA

SLOVENIZMI

VERA IN PISAVA

(Catechismus, Abecedarium, 1551)

Prvi dve knjigi slovenski
kot Primozhev primezh problemski:
ena vprasanje vere prave,
druga vprasanje pisave.

SLOVANSKA DUSHA

(v brezmejni igri chasa; 1. 1. 2008)

Proeski: Igra brez meja,
Izmajlova: Slovanska dusha,
Kesovija: Zaustavi chas ...
»She en gen« chas preizkusha ...

NAJVECH SVETA OTROKOM SLAVE

(Od Trsta do Vladivostoka)

Podalpska dolina
je mikromala,
stegne domovina
se prek Urala.

VDORI IN SPORI

(41-43-45-91)

Vdor fashistov,
vdor nacistov,
vdor boljshevikov,
vdor evropreakov.

RUS

(rus – lat. kmetija, podezbelje, kmetavzarstvo)

Rus ni pojem nakljuchen,
ampak je kljuchen:
rusticus – rus(k)i okus,
za beli Rim – gnus.

OPOZORILO JANEZ(K)U

(odpovedani obiski)

Little Johnny, ne smesh se ti,
che Nam to pogodu ni,
z velikim bratom sestati,
nafto z njim nachrtovati.

EKONOMSKI PROGRAM

Ekonomski program vlade
postpomladanske parade:
Balkana se najprej odkrizhati,
z inflacijo se mu spet blizhati.

MISHMASH

Najprej tajkune naredish,
chez chas pa nadnje zvalish
tresoche se gore pish
in potres znova rodi – mish.

GASILSKI DOM SV. CVETKA

Ko ti tehnnokratski tajkuni
v »smereh razvoja« zrastó chez glavo,
ogenj na birokratski Luni
zaliž s kampanjske chistke poplavo!

V ROKAVICAH O PRAVICAH

V rokavicah s Hrvati!
Kajti s posli orožja
bi še iz tega okrožja
mogli koga v Haag zbežati ...

RAISON D'ETRE

Po slovesu od Balkana
je SLO »specialistka za Balkan«.
V tem smislu je naravnana,
da nikdar zares ne odide stran.

ARHITEKT IN PESNIK

Jozhe Plechnik, arhitekt,
o Preshernu: »Cel arhitekt!«
France Presheren, pesnik,
pa o Plechniku: »Cel pesnik!«

PLECHNIK

Iz rodne vasi
trudil se je zvesto
(chetudi zaman)
narediti mesto.

DVORNA SLOGA

(zajora Kinodvora)

Zdaj kino Sloga
se Dvoru roga:
»Zbogom predstave
brez zgodbe zdrave!«

TRANZICIZMI

TRANZICIJSKE KURE

(dvesto let pozneje: 1789-1989)

Prehodne kure
z dvesto na uro
iz diktature
v demokraturo.

VZEMI!

Prej udbashki prijemi,
zdaj mafijashki prevzemi –
glavno geslo med vsemi
je zmeraj: »Kjer je, tam vzemi!«

STOKA

(Cloaca minima)

»Od Trsta do Vladivostoka«
se je v rus(k)oslavnem chasu reklo.
»Od Soche do Sochija« stoka
je sedaj jugovzhodno poreklo.

DRAKULOV JUGOVZHOD

Kaj je evrojugovzhodu skupno?
To, kar se zdi najbolj obupno:
izkushnja totalitarizma,
endemichne vrste vampirizma.

RACHUNI

Sinovi rdechih mogulov
so postali beli tajkuni –
dobro so se ujeli v lov
za tranzicijskimi rachuni.

TRANSMONAKO

Skuhali so si
izvirno omako:
drugi Monako
z izvirno napako.

ZLATI PESEK

(tranzicije)

Zgodba o uspehu
ali o posmehu:
bolj pesek v očeh
kot zlato v dlaneh.

TRANZICIJSKI SHKART

Samozaposleni,
delno zaposleni,
nezaposleni –
(p)osli zgubljeni.

GLOBALIZMI

SANJE RDECHE DOBE

(Sanje rdeche sobe – star kitajski roman)

Rus(k)a sedemdesetletka
je bila kladivosrpne sanje
v rdechi sobi za kovanje
in zhetev: krvava zlata kletka.

USODNA NERODNOST

Za dosmrtnega Predsednika
je smrt nerodna:
brez ustreznega Naslednika
je pach brezplodna.

GLOBALNI DETERMINIZEM

Lokalni globalizem:
ruski putinizem,
kitajski dengizem,
amerishki bushizem.

CCC (CONSTANT CONTRA-
CONCEPT)

(Wasp)

Chrnc, zhenska, Italijan,
pa she senilen starec –
kmalu bo napochil dan
za »Osin« kontraudarec.

OSAMA IN OBAMA

Lovili so
Osamo,
dobili so
Obamo.

LESSINGOVA O OBAMI

Je v chrno prihodnost
z Nobelom pogledala:
»Chrnc bodo ubili!«
je napovedala.

PRESEDNIKOVA NOCHNA
MORA

Ali bo Osamova
Tora Bora
kmalu she Obamova
nochna mora?

PUTINOV MEDVEDEK

Demokracija je zvita
diktatorska pach veda:
kot glavni medved bo skrita
za malega medveda.

BUSH IN PUTIN

(Sochi, 5. 4. 2008)

Globalna kampanja
obkoljevanja,
nadzorovanja,
prijateljevanja.

IRASHKI NAUK

Kdor noche vloge
tuje copate,
naj najde razloge,
da pobija brate.

ANNO 2050

Demografska statistika
amerishko prihodnost slika
z vzorcem, vzetim med Balkanci:
tam bo »Kosovo« s hrnci, Shpanci ...

MED MARSOM IN FARSO

Nacionalizem velikanov
je tragedija Marsa.
Nacionalizem malih klanov
je komedija, farsa.

ORGAN, ORKAN, KORAN

(termin, logograf, anagram)

Najprej je bil grshki organ,
nato amerishki orkan,
arabska prerokba pa pravi,
da naposled povsod bo – koran.

BARVE RAS ALI FARBENKAMPF

(IG Farbenindustrie AG)

Industrija barv
nacizem spodbudi,
z odpadanjem larv
v metamorfozah tli.

INFLATORY UNIVERSE

(pojem v sodobni astrofiziki)

Pravzaprav je inflacija
prav chudovita stvar,
saj je nova senzacija
njen pankozmichni char.

HAPPY POTTER

(potter – angl. zpravljanje chasa)

»Junak nashega chasa«
(chas dragocenosti chasa),
za katerim nori masa,
je zpravljujec chasa.

Ivo Antich

POPARE

(Posthistorichne parabole)

»ZEDINJENA SLOVENIJA«
(160-letnica: 1848-2008)

Matija Majar (Mayer) Ziljski
majal je, budil ves svet ilirski,
spavache od Raven do Varne
in dlje v daljave Slave ne(st)varne.

Tako za sanjacha Ziljskega
se kazhe ta past ilirskega
bratstva kot vseslovanska lirika –
za klico velesile prilika ...

SREDNJA EVROPA ALI BALKAN?

Srednja Evropa ali Balkan –
nekakshna vechna dilema
med mitropizmom
in balkanizmom,
ki ne pojema
niti za usahlim
chrno-rdechim ekstremizmom
(nacifashizmom
in komunizmom).

Mitropa in Balkan –
oboje jugovzhodna je stran
evropskega problema,
kjer zunaj zahodnega objema
v kolu pleshejo svoj kankan
nagnetena mikroplemena,
oblikovana v drzhavice,
vkvane v etnopreglavice
kot majava lovishcha
zahodnega kapitala
in krvava bojishcha
vzhodnega kravala.

ALEKSANDROV MURN

Rusija ni navadna dezhela,
Medvedka je planet.
Zadira se bolj zhgoche od zhela,
privlachi kot magnet.

Matjushka je daljava neznanska
in blizhina krvi.
Njena globina je praslovanska,
strashna kot krik zveri.

Nemshki Prazhan Rilke
jo ima za »drugo domovino«.
Kot reshilne bilke
(po treh carjih in pevcu Koljcovu)
se je v kranjskem rovu
Nje oprijel she Murn s psevdonomom.

EURO-IDENTITY

Ob evropski plimi muslimanstva
so se neredki ateisti
spomnili v svoji »podzavesti«
napol pozabljenega krshchanstva.

Bili so evropski ateisti,
a zdaj kot da niso vech isti:
tudi oni so zhe »drugachni«,
evropske identitete lachni.

Evropski »prastrah« ni prazna slama:
pred Evropo je doba islama,
to je dejstvo, naj kdor koli skache
tako ali pa malo drugache.

Bodo Evropejci manjshina
v Evropi? She svezha zgodovina
obeta: ob vseh teh poplavalah
bo Evropa zlasti v manjshih drzhavah
chisto bioloshko neizbezhno –
Evrokosovo, malo bolj obsezhno ...

BOGOMILSTVO

Včasih se Balkanec sam sebi smili
zaradi neizvirnosti kulture
balkanske, pozablajoch rupture,
ki so jih izzvali bogomili.

Kakor Orfej je Bogomil bil Trachan,
ni pa hotel biti vechjih ver tlachan,
cheprav je bil pop; zaradi hereze
je bil tarcha etablirane jeze

zoper to izvirno prairansko,
praslovansko in potem balkansko,
bolgarbosansko filozofijo,
ki je oznanjala polomijo ...

BUTA(N)

(buta – madžh. tepec)

Kaj imajo skupnega
himalajski Butanci
in podalpski Butalci
(vmes pa vrh vsega
she hunski vpadalci)?
Besedo buta,
ki v Indiji obsega:
vampirski krvososalci.

Da je oznaka prava,
ne kazhe le narava,
ampak tudi zastava:
zmaj na butanski,
panter na karantanski.
A resnica je kruta,
ker tu in tam le puta
ob gorsko zidovje buta.

VOJNE MRCHESA

(ruska – nar. rdecha mravlja; rus, shvab – shchurek)

Ruske pod rdecho zvezdo
so se zapodile
in osvobodile
so chrnih sester gnezdo.

Kje potemtakem tichi
zgodovine kavelj?
Tochen odgovor se zdi:
v vojni dveh vrst mravelj.

Ljudska modrost jedro zgrabi:
rusi so isto kot shvabi.

RUSIJA NA NOVI POTI

(v raj)

Z ruskega vidika
je taka zgodovinska slika:
ruska komunistichna zmota
je v resnici bila velika
vaticansko-nemshka zarota,
ki naj bi rusko pravoslavje
in velikodrzhavje
spravila s pota
in vso evrazijsko Rusijo
kot rdecho »Poskusijo«
spremenila v navje,
v kolonializma slavje ...
Putin zdaj chisti shchavje,
nekdanji komunizem
spreminja v korporativizem
(kapitalsocializem),
ki ne bo ne lashki ne kitajski,
bil pa naj bi spet rus(k)orajski ...

KRVAVA SOCHA
(1917-2007)

Prva je klavnica svetovna
bila tudi na Sochi naporna:
do svojega padca je Cadorna
zaman v Bojno zabijal ovna.

(Približno trideset let pozneje
»bo JNA« v teh krajih shirila meje.)

Zdaj ko so meje končno »padle«,
kakshne sile se bodo spopadle,
da bi pozicije propadle
po možnosti znova zapopadle?

(Ob 90-letnici avstrijskega preboja soshke fronte pri Kobaridu okt. 1917; Luigi Cadorna /cadere – ital. pásti/, ital. poveljnik, enajstkrat s premočnimi silami v glavnem neuspešno poskušal prebiti fronto, ki jo je držal avstrijski poveljnik Svetozar Borojevich von Bojna, po poreklu Srb iz Hrvashke, plemishki naslov po »bojna«, tj. vojashka enota v stari hrvashki vojski; Italijane je gnal do Piave in jim prizadejal hude izgube; op. avt.)

Ivo Antich

MNOZHICHNOMEDIJSKE BELEZHKE: MITOLOGIJA IDENTITETE (XII)

(jan. – jun. 2007)

IAN FLEMING: TVOREC BONDA (*Ian Fleming: Bondmaker*, VB, 2005; TVS 1 – 3. 1. 2007). Tv film, biografija pisatelja (1908-1964), ki je v svojih solidnih zhanrovskih romanih izumil »mitoloshkega« agenta britanske obveshchevalne sluzhbe Jamesa Bonda z »licenco za ubijanje« in s shifro »007« (pomenljivost imena: Jakob Dolzhnost ali v franc. ravno nasprotno: skok, odskok; prvi roman *Casino Royal* se dogaja v Franciji, Fleming je bil tudi sam obveshchevalec v Franciji med 2. sv. v.; ambivalentnost shifre: 00 znamenje stranishcha, potlachenosti na nevidno obrobje; sedmica znamenje sreche, vsakrshne uspesnosti). Film prepričljivo pokazhe, da tudi pisanje »shpijunskega shunda« zahteva celega chloveka, do njegovega strzhena, che hoche kolikor toliko uspesno pisati. Drama zhivljenja, »bondovsko« razpetega med zavezo in »odskokom«, krepko zacinjenega z elitistichnim avanturizmom, boemstvom, nikotinom, alkoholom ... Naslovno vlogo je ustrezno odigral Ben Daniels.

EVRO(TIKA) 2007. Od zacetka leta je v Sloveniji uradna valuta evro (euro), s pripadajochimi, nadvse »pripravnimi«, naravnost kretenistichnimi (ne/e/vrotichnimi) »parami«, tj. drobcenimi kovanci (centi), ki jih je skoraj nemogoche prijemati; to je seveda lep primer toliko opevanega sodobnega evropskega sofistiranega funkcionalizma. Slovenija je prva iz skupine jugovzhodnih, ex-komunistichnih drzhav uvedla skupni evropski denar, gotovo zaradi solidnega izpolnjevanja določenih pogojev. Formalni konec slovenske tranzicije je vsekakor zgodovinski dogodek, ki se tiche tudi najbolj »nepolitichnih« (tj. izvorno idiotskih) posameznikov, o katerem pa se vsakemu, glede geohistorichnih izkushenj nekoliko bolj osveshchenemu drzhavljanu lahko porodi tudi kakshen manj evforichen pomislek ... S parafrazo po Heineju, ki v svoji »evropski« pesnitvi *Nemchija, zimska pravljica* pravi: »Devica Evropa je zarochena z lepim Genijem svobode, objeta sta, uzhivata v prvem poljubu«, bi shlo tukaj za nekakshno (tempirano?) nemshko-slovensko zimsko pravljico, v letoshnji zimi, ki je videti kot kakshen skisan junij (Nemchija je od zacetka mochna podpornica slovenske pa tudi hrvashke osamosvojitve – glede na tradicijo: kar je prav Nemchiji, gotovo ni prav Franciji in Angliji; njune »tezhje predstavnike« na tej ljubljanski slovesnosti si je mogoche predstavljati le v sanjah). Nedvomen politichno »e/v/rotichen« gala-triumf akterjev osamosvojitve, ki so trenutno na vodilnih drzhavnishkih mestih (Drnovshek, Jansha, Rupel), ob slavnostnem obisku nemshke »kajzerke«, najmochnejshe politichne osebnosti v Evropi in ravno sedaj predsedujoche evropskemu svetu, ter drugih visokih funkcionarjev EU v njeni senci; na slovenski

strani so bili seveda »bivshi levi« v senci aktualnih desnih, ki so »pobirali smetano« 15-letne tranzicije ... Nosilki zhenskega »erotichnega naboja« v prvi vrsti chastnih gostov sta bili, kolikor so lahko podaniki videli prek medijev, svetovno mogochna nemshka Angela in polanonimna slovenska Urshka, prva s sharmom priletnega materinstva dobrodushne nove Nemchije, druga z mladostno zrelo briljanco intelektualke. Ob pojmu »nove materinske Nemchije« se seveda ni mogoche ubraniti asociaciji z znanim nemshkim filmom *Nemchija, bleda mati* (*Deutschland bleiche Mutter*, rezhirala Helma Sanders Brahm, 1980; naslov po Brechtovi pesmi). Pisec teh vrstic se ob kanclerkinem imenu iz svojega otrostva spominja tudi družine nemshkega porekla, ki je imela hcherko z istim imenom, z materjo sta bili celo podoben tip (svetlooka blondinka, rahlo debelushna), njemu pa se je chudno zdelo, da so Nemci, ki so jih takrat v glavnem predstavljali kot vojashko zmehanizirane zveri, lahko tako nadvse kulturni in prijazni ljudje ... Nekaj dni pred tem (10. jan.) je italijanski zunanji minister D'Alema, ki velja za »levo naprednega«, med obiskom v Sloveniji na tiskovni konferenci omenil, da bi bilo treba na osimske sporazume (med IT in YU) pogledati v novi luchi, ker sta nastali novi drzhavi Slovenija in Hrvashka. Sochasno Haider na Koroshkem izvaja ofenzivo proti dvojezichnim krajevnim napisom in grozi s preshtevanjem slovenske manjshine. V zacetku leta sta postali chlanici EU Romunija in Bolgarija, ne da bi vsaj priblizhno izpolnjevali merila za sprejem; seveda so jima »pogledali skoz prste« tudi z amerishkim »tihim blagoslovom«, ker gre za geostrateshki interes atlantskega Zahoda, da se chimbolj obseka doslej pretezhno ruska »interesna sfera«. Pri tem ni odvech spomniti se, da so bili v zacetku 90-ih v vojski »avtonomne srbske krajine« na Hrvashkem italijanski obveshchevalci, »prenovljeni fashist« Fini pa je obiskal Miloshevicha v Beogradu; kazalo je pach biti dobro obveshchen, che bi po mozhnosti prishlo do »razdeljevanja« Hrvashke (tudi Madzhari morajo na Jadran gledati prek hrvashkih hribov) ... V izpeljavi iz vsega tega je mozhna nekoliko »party-breakerska« hipoteza, da je rekordni sprejem Slovenije v zahodne strukture tudi v dolgorochnejšem interesu tradicionalnega italijanstva in nemshtva; da se pach »interesni prostor« v smeri dalmatinskega Balkana in trzhashkega Jadrana razparcelira v papirnate drzhav(ic)e, ki jih ne bo tezhko »modificirati« v razlicne oblike »regionalnega bratstva« (v katerem bodo »mali bratje« praktichno lahko blesteli le z znanjem jezikov kot pridni uchenci ali z drugimi oblikami suzhenjskega gladiatorstva, podobno kot v starem Rimu). Seveda pa bi bil »nov pogled« na osimske sporazume mozhen tudi s strani Slovenije; pri zastavljanju vprashanj o mejah med novimi severnojadranskimi drzhavami bi med drugim lahko prispevala »vprashanje o Trstu« ... V smislu takih in podobnih »mozhnih vprashanj« je potemtakem po svoje razumljiv tudi določen dobrososedski »prastrah« pred Slovenijo, ki je na svojem geopolitichno pomembnem polozhaju na prehodu med Srednjo Evropo in Jadranom (t. i. Ljubljanska vrata) kljub neznatnosti »razbila« dva imperija (avstro-ogrskega in srbskega). Slovenci so se namrech kot avtonomna etnichna identiteta, po vsem sodech, ohranili predvsem po zaslugi geografskega dejavnika, ki je sploh za oblikovanje

identitet pomembnejši, kot se mu na splošno priznava, ker se pach zdi »nemoderna« deterministična pasivnost. Osrednja Kranjska, ki je okoli sebe zbrala slovenstvo, je tako rekoch razširjena ljubljanska kotlina, od vseh strani obdana z alpsko-savskimi, krashko-soshkimi in kochevsko-kolpskimi gorami, hribi, gozdovi, zakotnimi dolinami. Ta »nerodni« relief je v preteklih stoletjih zadrževal tuje naselitvene valove s katere koli strani, da so se na sicer prepishnem prostoru med sabo celo odbijali ... Na primer: turshki vpadi z juga so delovali nespodbudno za nemshke naselitvene tezhnje; ko je turshka moch upadla, se je schasoma zachela dolgorочно zasnovana (z zavlachujochim, lekarnishko odmerjenim dopushchanjem slovenshchine v sholah) germanizacija. Ne zdi se pretirano, kvehjemu je paradoksalno mnenje, da sta se zaradi turshkega vdora na Balkan in v Srednjo Evropo ohranila tako slovenski kot hrvashki narod. Turki so namrech »zmeshali shtrene« vsemu jugovzhodu Evrope: unichili so srbsko drzhavo in jo onemogochili, da bi prishla do Bosne, Jadrana ali do Soluna, bili pa so tudi huda ovira za stoletne shiritvene tezhnje Nemcev in Madzharov v smeri Jadrana in Bosne (madzharsko-hrvashki in tudi »slovenski« kralj Matjazh Korvin se je imel za zashchitnika krshchanstva v Bosni, kjer je uspešno odbijal Turke) ... Da v starih chasih ni bilo »nacionalnega vprashanja«, je seveda zgodovinarska pravljica – zmeraj se je chisto natanko vedelo, kaj je kdo na družbeni lestvici mochi in kakshen jezik govori (zhe antichni Grki so drugache govorechim tujcem rekli barbari, tj, blebetachi). Morda je ravno to bistvena poteza slovenske identitete, da Slovenci skozi vso svojo zgodovino kot nekakshni majhni, skoraj »shkratovsko« neznatni nebodijhtreba (vchasih tipichno srednjeevropsko she sami sebi zopni) naposled pravzaprav tako ali drugache prekrizhajo nachrte, ki jih imajo drugi z njimi, ter vsemu navkljub uresnichujejo svoje. Koliko pa je to »zgodba o uspehu« in koliko »srecha v (balkanski) nesrechi«, je pa seveda posebno vprashanje.

SKRIVNOST ETRUSHCHANOV (TVS 1 – 9. 2. 2007). Francoska dokumentarna oddaja, po naslovu sodech, namenjena »skrivnosti Etrushchanov«, sicer pa v glavnem nekakshen »potapljashki techaj«, povezan z dvigovanjem etrushchanskih amfor z dna morja v blizhini Marseilla, kjer je bilo starodavno pristanishche in kamor so Etrushchani izvazhali zlasti vino. Enolichno razvlechna glasbena spremljava z nekakshnim grotesknim »arhaichnim« petjem je she prispevala k brezupno krozhechemu vtisu »nabiranja minutazhe«. Kar je bilo v enourni oddaji suksesno povedanega o Etrushchanih, bi zneslo kvehjemu kakshnih deset minut, in she to so bile zgolj splošno znane floskule. (Zdi se: che bi oddajo naredili Anglezhi ali Americhani, bi bila vsaj gledljiva, che zhe ne bi nichesar novega povedala.)

DR. FRANCE BUCHAR (Vecherni gost; TVS 1 – 11. 2. 2007). V pogovoru z voditeljem A. Cholnikom se je predstavil starosta slovenskih osamosvojitvenih politikov, znachilen po izvirni kombinaciji vrhunskega intelektualca in domachnosti kmechkega ochanca, partizana in katolichana. Glede na povedano v

oddaji se ključni točki njegove biografije zdita dva mimogrede kot anekdoti omenjena dogodka: da sta ga vashki zhupnik in sholski ravnatelj (kot sina skromnega chevlarja) izbrala za sholanje v elitni katolishki gimnaziji v Ljubljani (po Preshernu recheno: iz gorenjske vashke »idile« sta ga poslala na pot »goljufive kache«) in da je med vojno pri spovedi v Italiji na vprasanje, ali ostane kristjan, che vstopi v vrste partizanskega odpora, ki ga vodijo komunisti, dobil pritrdilni odgovor. Che bi naletel na duhovnika, ki bi dosledno sledil predvojnemu papeshkemu navodilu (enciklika DR, 1937), naj katolichani na nobenem področju ne sodelujejo s komunisti, bi bila odloचितev za vojashko stran verjetno drugachna, to pa pomeni, da je individualna avtonomija zadevne radikalne etichne odloचितve »v luchi nakljuchja« postavljena pod vprashaj. Vsekakor: che bi kot partizan padel v roke »belim«, bi ga obravnavali le kot rdechega bojevnika zoper Kristusovo vero.

JANKO LAVRIN (TVS 1 – 20. 3. 2007). Nadvse soliden dokumentarec (rezhija Ana Nusha Dragan) o slovenskem literarnem znanstveniku, ki je vechino svojega skoraj polnih sto let trajajočega zhivljenja prezhivel v tujini (z vsakoletnimi obiski lastne hishe v Trubarjevi ulici v Piranu, torej je bil tudi on po svoje »Primorec«). Sedmo leto tretjega tisočletja je namrech jubilejno za tri prve velikane slovenske literarne komparativistike: Janko Lavrin, 120-letnica rojstva (1887-1986), Anton Ocvirk, 100-letnica rojstva (1907-1980), Dushan Pirjevec, 30-letnica smrti (1921-1977). Ostra razlikovalna profiliranost »prishlekov z obrobjak« prvi je Belokranjec, ki je prishel do Londona, druga dva sta Primorca, ki sta prishla v Ljubljano, med sabo razlichna, kot sta lahko, tako rekoch, le Primorca ... Vsakega od njih je usodno zaznamovalo tudi »zunanje« zgodovinsko dogajanje (Heidegger: Ereignis), na katero so reagirali s specifichnim upornishkim kljubovanjem. Lavrin je kot maturant zapustil Belo krajino in odshel shtudirat slavistiko v Rusijo, ker ni hotel biti avstrijski podanik ne kot civilist ne kot vojak; prvo svetovno vojno je dozhivel kot dopisnik ruskih in angleshkih listov na Balkanu, proti koncu vojne se je prek zahodne Evrope nameraval vrniti v Rusijo, ker pa so bile novice od tam (revolucija) nespodbudne, je ostal v Angliji, od 1918 do upokojitve 1953 je predaval novejšo rusko literaturo na univerzi v Nottinghamu. Gledano v celoti, tako rekoch globalno, je Lavrin svojevrsten »svetovni fenomen« izhajajoch iz zakotne belokranjske mikrolokacije, je v svoji bivanjsko-ustvarjalni usodi zdruzhil vodilna robova (zahodnega, angleshkega in vzhodnega, ruskega) indoevropskega evrazijskega areala; tako njegov opus pomeni eno od realizacij »westeastovskega« jedra slovenske geopsiholoshke identitete. Lavrinova socioloshko-psiholoshka kritichna metoda, podana z zanimivim, shirshe berljivim esejistichnim stilom, posebej ne poudarja primerjalnih vidikov, cheprav sega tudi po njih; predvsem mu gre za poglobljeno slikovit in plastichen, z zanesljivimi vechstranskimi podatki podprt oris chloveshkega in ustvarjalnega profila dolochenega avtorja v prostoru in chasu. Njegove raziskave o ruskih in drugih evropskih piscih, ki so izhajale v angleshchini, so imele svetovno odmevnost s prevodi v razlichne jezike, celo v japonshchino (tudi sam je veliko prevajal, sprva juznoslovanske avtorje v rushchino, nato v angleshchino); bil je nekakshen »Slavoj Zhizhek« svojega chasa,

zato niti ne preseneča, da je včasih kakšen podalpski zavistnezh gledal nanj kot na angleško lezhernega »elitnega populista«. Vsekakor je markantno ime angleške slavistike; ustvaril je ogromen opus s številnimi objavljenimi knjigami, in četudi njegove analize različnih avtorjev danes delujejo v kakšnem pogledu staromodno, je v njih zbrano toliko lucidne energije ter najširše razgledane in zživljenjsko izkušene kompetentnosti, da vsaj nekatere najvazhnejše ostajajo v zheleznem repertoarju mednarodne literarne zgodovine ... Čeprav sta Ocvirk in Pirjevec znana predvsem kot »zahodno usmerjena« komparativista, saj je prvi to stroko utemeljil na Slovenskem, drugi pa jo je markantno razširil z najsodobnejšimi filozofskimi in splošno znanstvenimi pogledi, sta tudi onadva kakor Lavrin v osnovi pravzaprav slavista, natanchneje – slovenista. Ocvirk je urejal *Slavistično revijo* in zbirko *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, njegova raziskovalna metoda – pozitivistična izchrpnost, psiholohska skica avtorja, v sredishchu literarno delo kot razmeroma avtonomen estetski umotvor – je v marsichem podobna Lavrinovi. Ocvirkovo biografijo zlasti dramatično zaznamuje druga svetovna vojna z delovanjem v OF in martirijem v internaciji, Pirjevchevo pa partizanski in krajshi chas povojni oblastnishki aktivizem. V sredishchu Ocvirkove »slovenistike« je Kosovel, Pirjevcheve pa Cankar; oba sta podobno kot Lavrin posebno pozornost posvetila tudi Dostojevskemu, mimo katerega pach niti danes ne more noben temeljitejši razmislek tako o romanopisu kot o slovanstvu in globalni »volji do mochi«. Po odhodu Ocvirka in Pirjevca je komparativistiko na FF Ljubljanchan Janko Kos »preusmeril« v bolj umirjene, s klasično profesorsko, tako rekoch polihistoriko suverenostjo opredeljene obravnave literature; s tem stroka v osnovni orientaciji ohranja zvestobo utemeljitelju.

UBOJ JOSIPA BENKA (Slovenija, 2007; TVS 1 – 24. 4. 2007). V vsakem pogledu korekten dokumentarec (sc. Brigita Bavcher, r. Shtefan Celec) o enem najbogatejših Prekmurcev in sploh Slovencev pred drugo svetovno vojno, tovarnarju mesnin, politiku, zhupanu Murske Sobote, rojenem 1889, ustreljenem na soboshkem pokopalishchu 15. junija 1945 kot narodni izdajalec in kolaborant madzharskega okupatorja (rehabilitiran 1993, potomcem vrnjeno zaplenjeno premozhenje, v rojstnem kraju zdaj njegov spominski park in doprsni kip). Vsi, ki so ga poznali, govorijo o izjemno dobrem, za ljudi in sploh za skupnost pozhrtvovalnem chloveku, o zavednem Prekmurcu in Slovincu; kdorkoli ga je zaprosil, vsakomur je pomagal z denarjem, rekli so mu »Benko bácsi« (madzh. strichek Benko). Ustrelitev je vodil zloglasni prekmurski oznovski likvidator t. i. Puklasti Miha (pozneje samomor); Benko se ni mogel pritozhiti niti ni mogel zaprositi za pomilostitev, cheprav ga je nizhje sodishche obsodilo le na 12 let robije, chez 12 dni pa mu je vishje vojashko sodishche izreklo smrtno kazen; o ustrelitvi in pravici do prekopa v družhinski grob je bila družhina uradno obveshchena shele vech let pozneje. Nekateri menijo, da so bili za Benkovo usmrtitvijo chisto osebni interesi njegovih dolzhnikov, ki jih je imel na svojem natanchnem spisku (na njem tudi organi komunistichne oblasti, celo njegova zhena). Nedvomno je bil zadaj tudi kakshen osebni interes in materialni pohlep, toda s shirshega prostorsko-

časovnega vidika je bil Benko ena od vidno profiliranih zhrtev tedanje jugoslovansko-slovenske izpeljave sovjetske »ochishchevalne« variete francoskega revolucionarnega gesla »les aristocrates a la lanterne« (tudi če so med vojno podpirali partizanstvo, so bili kapitalisti »nachelno krivi« zhe kot pojav sam po sebi, kot kapitalsko-verizhnishki mogotci v balkansko-podalpski modifikaciji, ki jih je treba ne glede na njihovo določeno koristnost »objektivno obredno« likvidirati kot parazite, ko stihijski, hekatombichne krvi zhejni val revolucije nastopi kot giljotina zgodovinskega procesa).

BREDA PAVLICH (Intervju; TVS 1 – 6. 5. 2007). Izjemno zanimiv pogovor (voditelj Lado Ambrozich) s sociologinjo in diplomatko dr. Bredo Pavlich, nekdanjo profesorico FSPN (FDV) in eno od treh slovenskih osebnosti na najvišjih mestih v OZN (ob Janezu Stanovniku in Danilu Türku), ki je skozi bivanje in sholanje v najrazličnejših drzhavno-kulturnih okoljih premochrtno ohranila svojo slovensko identiteto vse do upokojitve na domasih tleh. Kljub umirjenosti in na prvi pogled splošno znani tematiki je bila zaznavna določena »dramaticna napetost« v globljem ozadju problemskega jedra: danashnja neoliberalistichna globalizacija in razmerja razviti-nerazviti, bogati-revni. (Avto)biografska navezava na intervjuvankinega ocheta, samoukega poliglota, gospodarstvenika in diplomata iz prvih let Titove YU, ki se je iz revshchine prizhenil v ugledno meshchansko družino, je nakazala svojevrstno navzochnost trpkega eksisten-cialno-kastnega problema (materialne in prek njih druge možnosti) v njeni najzgodnejshi osebnorazvojni intimi. Po vsem sodech, se je na tej sledi tudi na univerzi posvechala raziskavam delovanja komunikacijskih multinacionalk v dezhelah v razvoju (zaradi samokritichnosti doktorata ni knjizhno objavila, cheprav se zdi she danes po svoje aktualen, saj so tedaj, v 70-ih, multinacionalke »ideoloshko« zasnovale globalizacijo), kot funkcionarka Unesca pa je preuchevala možnosti zashchite najbolj revnih in izkorishchanih. V tej lushi ima posebno tezho njena izjava, da v svetu suzhenjstvo sploh ni odpravljeno, saj mnogi izdelki, ki si jih samoumevno privoshchi globalizirano potroshnistvo, izvirajo iz celodnevnega garanja milijonov (tudi zhensk in otrok), ponekod dobesedno priklenjenih k strojem brez možnosti niti za osnovne fizioloshke potrebe; ko niso vech zmohzni za delo, jih preprosto vrzhejo na cesto (v vsakrshno prostitucijo). Pri tem je govorjenje nekaterih slovenskih ekonomistov, da so sindikati kot »cokla razvoju« nepotrebni, z diplomatsko obzirnostjo oznachila kot »neodgovorno«. Vsekakor gre, naj kdo priznava ali ne, za določeno nelagodje tako laichne kot verske zahodne civilizacije, ki zmeraj poudarja dostojanstvo slehernika kot osebe, hkrati pa je ujeta v zacharani krog nenehne produkcije in unichujochega izkorishchanja vseh chloveshkih in naravnih virov. Po drugi strani pa je Pavlicheva (morda je v tem kaj paradoksa) omenila tudi tako rekoeh pozitivno stran revshchine; kot je poudarila, se je najbolj srechno pochutila, ko je v odrochnih predelih Afrike ali pod Himalajo odkrivala možnosti zadoshchenega (srechnega?) bivanja brez kakrshnekoli potroshnishke krame, zgolj v naravni skromnosti najnujnejshlega.

PESEM EVROVIZIJE (TVS 1 – 12. 5. 2007). Cvetovi z jugovzhoda: komentar na balkanski zhar. Srbija je v prvem letu svoje nove drzhavne samostojnosti (»neodvisnost od Chrne gore«) zmagala na tekmovanju za pesem Evrovizije v Helsinkih po zaslugi pevke (menda romskega porekla) Marije Sherifovich s pesmijo *Molitva*, ki sta ji največ točk prisodili tudi Hrvashka in BiH (»sorodnost po okusu« kot etnopsiholoshka druga plat »krvavega bratstva«?). To se zdi simbolichen konec velikega »ateistichnega ovinka«, ki ga je srbski narod v federaciji z drugimi jugoetnosi naredil po letu 1945, hkrati pa »simptom« zahodnobalkanskega polozhaja, ki po glavnih ekonomsko-demografsko-politichnih kazalcih tako rekoč ne dopushcha druge možnosti zaupanja v prihodnost, kot je molitev ... Isto noch kot slavje v Helsinkih je bila v beograjskem parlamentu skrajno muchna seja, na kateri naj bi odstopil njegov nekajdnevni predsednik Tomislav Nikolich, ki je na tem mestu vznemiril skrbnike v EU, ker je drugi chlovek srbskih nacionalistichnih radikalcev (njihov vodja Sheshelj je v Haagu pred sodishchem za vojne zlochine). Ko je bil Nikolich naposled prisiljen odstopiti, je opozoril, da bo njegova stranka poskrbela za izredne razmere; da v Srbiji ne bo miru, che bo Kosovo postalo samostojna drzhava. Primerjava vzporednega dogajanja v Helsinkih in v Beogradu ob tem, da sta za Srbijo na Evrosongu na drugem in tretjem mestu Ukrajina in Rusija (sledijo Turchija, Bolgarija, Belorusija, Grchija, Armenija, Madzharska, Moldavija ...), omogocha domnevo, da se tekma za »popevko Evrope« vse bolj spreminja v histerichno nadomestno satisfakcijo jugovzhodnoevropskega »permanentnega obupa« (prim. nekdanji socialistichni pojem »permanentne revolucije«); s parafrazo po zastopnici Nemchije *Die Frauen regieren die Welt* bi bilo celo mogoche rechi: Slovani (»pravoslavno molechi«) vladajo Evrosongu ... Slovenija, ki po evrosongovskih analizah glasovalnega klanovstva sodi v krog balkanskih drzhav, se je s pesmijo hrvashkega skladatelja Andreja Babicha in slovenske (operne) pevke Alenke Gotar predstavila s pesmijo *Cvet z juga* (v politichnem kontekstu odmikanja od juga), ki je bila sicer solidno zastavljena, vendar je ob »zatezhenom« pretencioznem aranzhmaju in ob mrakobnosti celotnega »layouta« (poskus nekakshne charovnishke sugestivnosti) uvrstitev v finale in na 15. mesto pravzaprav presenetljiv »uspeh«. Balkan (in jugovzhod sploh – identitetno mitologizirani trend »cvetov z juga«?) je torej popevkarsko ocharal Evropo; mogoche bi eden od aktualnih hitov v Sloveniji, *Slovanska dusba* Mance Izmajlove, celo zmagal na Evrosongu, a te zmage so lahko za Balkan po svoje tudi zloveshche, kot nakazuje sedanje stanje v Srbiji ali zmaga realsocialistichne Jugoslavije s hrvashko ekipo in s »simptomalnim« pozivom v pesmi *Hajde da ludujemo* tik pred razsulom. (V pogovoru za oddajo *Preverjeno* slovenske POP TV 29. 5. 2007 je Marija Sherifovich povedala, da je en njen ded Slovenec, drugi pa je prishel iz Turchije.)

GOTENICA (*Gotenica – skrivnostni kraj zamolchane zgodovine*; TVS 1 – 22. 5. 2007). Dokumentarna oddaja v rezhiji Slavka Hrena. Solidno, a brez posebne tenzije, ki jo je sicer mogoche dosechi tudi z dokumentarcem, kot dokazujejo zlasti angleshki

mojstri. Tu gre seveda za problem dostopnosti osnovnih podatkov; v zvezi z Gotenico niti danes v demokraciji ni »vse jasno«, she vedno je vadbeno-oskrbovalni center Slovenske vojske, zhe zato je tudi zdaj omejena dostopnost, in to v osnovnem obrambnem interesu slovenske drzhave, ki ima praktichno le to ozemlje za obrambo, vse drugo v glavnem ni vredno resne omembe. Gotenica-Kochevska Reka in druga »skrivalishcha«, »tajne lokacije«, jamska morishcha – to je identitetno jedro Slovenije, ki sicer v turizmu ponuja razglednice Bleda in Postojnske jame ali lipicanske farse. Gotenica in sploh kochevske hoste so med drugo sv. v. za las ohranile partizansko vodstvo, brez tega obmochja ne bi bilo Manevrške strukture v zacetku 90-ih ne možnosti za ilegalno oborozhitev TO po vsej Sloveniji. Tako je Machek (hote ali nehote), ki je bil nachrtovalec in glavni upravljalec Gotenice, po svoje omogochil osamosvojitvev.

PLECHNIK (*Dragi mojster – Dear Maestro*; Cheshka, Slovenija, 1997; TVS 1 – 27. 5. 2007). Veliki arhitekt medijsko aktualen zaradi 50-letnice smrti (1872-1957). Dokumentarec kot enolichno nizanje »razglednic« (rezhija Pavel Koutecky) ob branju dopisovalskih odlomkov iz offa in vsiljivi, stereotipno zategli glasbi (zlasti neznosni soli trobente). Chisti primerek »kulture kot torture«, gledljiv le s skrajnim potrpljenjem, zgolj iz sposhtovanja do Maestra, ki se je, chetudi zaman, domoljubno trudil iz Ljubljane narediti evropsko prestolnico z izvirnim mediteransko-etrushchanskim pridihom (Slovenija je bila pach v njegovem chasu »gubernija« v okviru KUK in nato SHS-YU) ter jo kot enakovredno tretjino dopisati k »svojima« Dunaju in Pragi (tertium non datur). Iz Plechnikovih pisem je razvidno, da se je zhe mlad zavedal problema etnosocialnega konteksta, v katerem deluje umetnik; Chehe je imel za pravi narod, Slovenci pa so »podobni prekleti chredi« (cit. iz pisma cheshkemu arhitektu Koteri, 18. 4. 1898); prashki grad je na Masarykovo povabilo lahko uredil po svojih zamislih, Ljubljana njegovih najbolj monumentalnih nachrtov (Grad, parlament) ni mogla prebaviti, she danes so predmet posmeha nekaterih Slovencev, zhe za zhivljenja so ga neredki imeli za »dekoraterja«, njegov parlament je »realiziran« le na evrokovancu (»Katedrala svobode«, 10 centov), tako je na evrih edini simbol Slovenije kot drzhave chista fikcija. Morda je za Plechnikovo »slovanstvo« znachilno, da je pred prvo svetovno vojno, ob možnosti izbire med Beogradom, kamor je bil povabljen izrecno kot »najvehji jugoslovanski arhitekt«, in Prago raje ostal v slednji. Iz razlicnih zapiskov je zaznati njegov ambivalenten pogled na Ljubljano (podobno kot pri Cankarju ali Kosovelu); nekje omenja njeno »strahotnost«, drugje nekakshno materinsko nezhnost, po kateri je hrepenel v tujini.

REAGAN (*Ljubezgen in oblast: Nancy in Ronald Reagan*; TVS 1 – 29. 5. 2007). Profesionalno korekten, gladko tekoch nemshki dokumentarec o 40. predsedniku ZDA; nenavadna, po svoje sanjska amerishka kariera chloveka iz skromnih razmer (irskega porekla). Vsekakor v globalnem merilu eden od izrazitih fenomenov XX. stoletja. Tako rekoch idealno je zdruzheval poklicni identiteti, ki sta v bistvu nezdruzhljivi, chetudi imata v svoji poglavitni populistichni usmerjenosti skupno

»osnovno nalogo«: ocharati množico. Razlika bi bila v tem, da igrilstvo »zacharanje« izvaja umetnostno »nenamensko«, politika pa z menedzbersko natanko določenim namenom. K filmu je prishel z radia z barzhunastim baritonom in visokoraslo, chedno mozhato zunanostjo; tak je bil predviden za novo zvezdo B-vesterna, kot sta bila tedaj, v 30-40. letih, npr. Randolph Scott ali Joel McCrea, odigral je nekaj solidnih vlog in si uredil ugodno materialno stanje, vendar mu je kariera nekako zastala, kot igralec je bil profesionalno korekten, a ne posebno zanimiv »pozitivec«, (samo enkrat negativec, v svojem zadnjem filmu, v Sieglvih *Morilih*, 1964, to je verjetno njegova najboljša vloga, čeprav je ni maral), med vojno zaradi kratkovidnosti ni bil na bojishchu, zaradi njegovega spogledovanja s politiko ga je zapustila prva zhenja (igralka z oskarjem Jane Wyman), pri Abrahamu se je znashel tako rekoch »na chistini«, med odpisanimi, pred penzinostichnim outom, potem pa je sledil prerod brez primere: nova poroka z Nancy Davies, drugorazredno igralko, ki se je posvetila družini, in vztrajen, neprekinjen vzpon skozi mehanizem politike do guvernerja Kalifornije in naposled, v 69. letu, do voditelja prve sile sveta; kmalu po izvolitvi ranjen v atentatu (1981). Napovedoval se je s trdim, neokonservativnim besednjakom, tako da so ga videli kot »kavboja«, ki bo zachel obrachunavati navznoter in navzven; po shtudentsko-hipijevskih demonstrantih je udaril neposredno, Rusom kot tedaj she poglavitnim nasprotnikom pa je nastavlil »vojno zvezd« in konchno z zadnjim voditeljem »imperija zla« (Reagan: »Evil empire«) Gorbachovom postal »najboljši prijatelj«, triumfalni mirovnik ... Drzhala bo objektivna ocena, da je bil najbolj markanten amerishki predsednik v drugi polovici XX. stoletja (z vzdevkom: Veliki komunikator). Zadevni dokumentarec je skushal osvetliti prispevek, ki ga je k temu zgodovinskemu dosezhku iz »gospodinjskega ozadja« tako rekoch idealno prispevala Reaganova druga »boljša polovica«, z nakazano naslovno poanto: brez ljubezni ni oblasti.

NIKOLI NE RECI NIKOLI (*Never Say Never Again*; VB, 1983; POP TV – 1. 6. 2007). Od prvega filma o agentu 007 (*Doctor No*, 1962) je minil chas ene generacije, a v vlogi Jamesa Bonda je tokrat spet isti igralec. Ostanek povsem osebne karizme Seana Conneryja, malce spominjajochega na Garyja Cooperja, je she vedno tu, sam sebi namen; z očitno ostarelostjo je v tovrstnem akcijskem filmu praktichno odvech. She ena bolj ali manj brezpredmetnih ponovitev v prvem (edinem v celoti gledljivem) filmu kvazivohunsko-shpektakelsko zastavljene formule »sex, violence, wit«. V spomin vpisano le po naslovu, ki je postal nekakshno globalno uporabno populistichno »geslo« za vsakrshne prilozhnosti.

POLETJE Z MONIKO (*Sommaren med Monika*; Shvedska, 1953; TVS 1 – 3. 6. 2007). Bergmanova analiza »prve prave ljubezni«: neusmiljena psihosocialna demontazha mladostnih »iluzij« na nich manj neusmiljeno »poetichnem« ozadju stockholmskega otochja sredi poletnega razkoshja, ki mlade ljudi opijanja in »dviga od tak«. Monika izvira iz grshkega pomena monos – sam, torej logichna asociacija ob razsulu poletne ljubezni: nezmozhnost identifikacije z drugim, poletje s samoto,

cheprav z vso socialno »navlako«, ki neizbežno spremlja vsako konkretno ljubezensko družhenje.

NASMEH POLETNE NOCHI (*Sommarnattens leende*; v orig. množina: nasmehi, v filmu izrecno omenjeni trije nasmehi poletne nochi; Shvedska, 1955; TVS 1 – 10. 6. 2007). Bergmanov prvi veliki filmski uspeh v znamenju »romantične komedije«, kot je film sam označil. Brilljantno v vsakem pogledu, absolutno mojstrstvo režije, enkratno duhovito prefinjene in pomenljive sekvence. Navidezno lahkoten ljubezenski ples v chare poletne nochi ujetega kroga premožnih ljudi, med katerimi so ženske izrazito superiorne, moški pa bolj ali manj nekakšne karikirane lutke, na shvedskem podezhelju na »veselem prelomu« v dekadentnem ozračju fin de siècle (1900). Glede na poznejše Bergmanove filme (istega leta posnel tudi mrachno srednjeveshko parabolo *Sedmi pečat*) dejansko srhljivo lahkotna uvertura v markantno psihološko avtotorturo, ki jo pomeni njegov opus kot celota, se pravi kot dejansko najtehtnejši avtorski opus v zgodovini svetovnega filma.

SEDMI PECHAT (*Det sjunde inseglet*; Shvedska, 1956; TVS 1 – 17. 6. 2007). Bergmanova severnjashka, tako rekoch pragermanska ekspresionistična mrakobnost, ostri slikovni kontrasti svetlo-temno. V svetovnem filmu enkratno monumentalna analiza evropskega srednjega veka, ki je duhovna esenca Evrope, ne antika in ne renesansa, ki sta »v drugem planu«. Svojevrsten »foto(s)trip« po Dürerju: vitez, hudich in smrt (v filmu je »namesto« hudicha »prostodushno« realistični oproda poduhovljenega viteza), deloma tudi po Cervantesovem Don Kihotu; vitez (v podobi legendarnega, zmeraj markantnega Maxa von Sydowa) se tukaj ne bojuje z mlini na veter, ampak s smrtjo »igra shah«, da bi odlozil usodno uro. (Srednjeveshki) eksistencializem kot radikalno »moralistična« refleksija vsenavzočnosti nicha, minljivosti, smrti. Nočni mrtvashki ples živih ljudi, določenih za smrt v chasu kuge, a kljub vsemu z »optimističnim« koncem: par potujocih glumachev z majhnim otrokom odhaja v bleshcheche jutro. Fantastika kot »drugo ime« realizma, realizem kot »drugo ime« fantastike. Rezhiserjevo absolutno avtorsko obvladovanje celote, uravnotezhene v vseh pogledih, brez shpektakelsko-akcijskega hrupa, z minimalno glasbo, brez neskončnih mrtvih kadrov in zgubljeno visechih sekvenc nekaterih »genijev chistega avtorskega filma«. Intenzivna »preprosto-kompleksna« komornost, ki pa sposhtuje »povprechnega gledalca« tako glede njegovih zmognosti spremljanja (fabulativnega) zaporedja sekvenc kot tudi glede chasovnih omejitev pogloblitve koncentracije. Za celovitejshe dozhivetje tega filma mali ekran komajda zadostuje kot dobrodošla osnovna informacija.

GOLDFINGER (VB-ZDA, 1964; POP TV – 29. 6. 2007). Tretji iz serije 007 in eden najbolj gledljivih, she danes. Sean Connery popoln v svojem bondovskem elementu. V okviru pustolovsko-vojnškega zhanra inteligentna fabula, gladka režija (Guy Hamilton), duhoviti dialogi, prepričljivi glavni negativec Goldfinger

kot meshanica genialnosti, zlochinstva in blaznosti. Kljub vsem in vsakršnim naporom na temo mitologiziranega agenta 007 do danes v glavnem nepreseženo.

Velikoekranski dodatek

(filmi, predvajani v Ljubljani, maj – okt. 2006)

KARAVLA (*Karavla*; koprodukcija, 2006; predv. maj 2006). Deseti film hrvashkega režiserja Rajka Grliča (1947, Zagreb; sin znanega filozofa Danka Grliča), diplomanta filmske shole v Pragi, je po enotnem mnenju kritike nedvomna mojstrovina in vrh njegove kariere (stoječe ovacije na koncu predvajanj v exYU drzhavah; v Sloveniji so medijske kritike zelo pohvalne, pri publiku pa brez vechje pozornosti). Film z značilnim turcizmom (tur. karavul, karakol; dobesedno: chrni vojak, tj. nochni strazhar; karavulhane, karakolhane – hisha nochnih strazharjev) v naslovu je v Sloveniji predvajan le z majhno chrkovno priredbo, ker bi »chistoslovenski« prevod zvenel nerodno: strazhnica ob meji, obmejna strazh(ar)nica ... Karavla je manjsa zgradba za vojake – granicharje na mejah nekdanje Jugoslavije, lahko pa pomeni tudi podрто bajto, rushevino (prim. Burgerjev film *Rushvine* iz 2004 s podobnim »jugopichkarjenjem« v dialogih, cheprav v drugachnem, elitnem, teatskem okolju), seveda z ustrezno asociacijo na razpadajočo federacijo, ki je bistvena vsebina tega filma, posnetega po romanu *Nich nas ne sme presenetiti* hrvashkega prozaista in novinarja Anteja Tomicha, rojenega 1971 v Splitu. Slednji podatek ni »brez veze«, ker je glavni junak filma Sinisha Sirchevich diplomirani medicinec iz Splita; v precejshnji meri gre za njegovo dozhivetje, za njegovo optiko, za njegov »pogled na stvar«. Kot vojak na sluzhenju roka v JLA mora namrech zdraviti sifilis poveljniku karavle, zapitemu porochniku Safetu Pashichu, sicer bosanskemu muslimanu. Ta si v nameri, da bi pred zheno prikrl okuzhbo, kot razlago za svojo sluzhbeno odsotnost zdoma izmisli vojno nevarnost z albanske strani (karavla je nad Ohridskim jezerom na meji med Jugo-Makedonijo in Albanijo) in podrejeno enoto drzhi v stanju »bojne pripravljenosti«. Film je na ustrezni literarno-scenaristichni podlagi (scenarij Rajko Grlich in Ante Tomich) nedvomno veshche rezhiran, deloma tudi nekonvencionalno, z zgodbo, ki se odvija nekako »sama od sebe«, tako rekoch vsakdanje nakljuchno, vendar vseeno dramatichno razvidno preide iz zachetnih skoraj kaotichno komedijskih uchinov v konchno klavsko tragedijo, kot se pach balkanske shale in shirokosrchno prijateljske »zajebancije« mimogrede (»za tren oka«) sprevrzhejo v izbruhe zatajenega podedovanega sovrashtva z versko-etnichnimi primesmi. Rezhiser je dosegel izredno preprichljivost okolja (film posnet v Makedoniji in v Beogradu) in glavnih igralcev, ki so »podlozheni« celo s tipichnostjo in avtentichnostjo »naturshchikov«: Toni Gojanovich kot vojak-zdravnik Sinisha, osupljivi Emir Hadzhihafizbegovich kot porochnik Pashich, Sergej Trifunovich kot vojak Ljuba Paunovich, Bogdan Diklich kot polkovnik z nadimkom Rade Orhideja, Verica Nadeska kot Pashicheva zhenina in Sinisheva ljubimka Mirjana, v balkanski provinci oveneli cvet ... To so jasno izoblikovane

»nočne poshasti« v jugopodrtiji tik pred njenim končnim razsodilom, medtem ko so stranski liki, zlasti ostali vojaki v karavli, neprimerno bolj neprofilirani, tudi v smislu etnične pisanosti vsake enote JLA (klasična holivudska dramaturgija je znala z učinkovitimi epizodnimi reži profilirati tudi najbolj postranske osebe), tako da je slovenski igralec Tadej Troha neopazen kot nasploh ves slovenski delež v tej koprodukciji nekdanjih jugorepublik. Kljub značilni temi posttitovske Juge v maju 1987 (s Titovo shtafeto in z nekaterimi takrat popularnimi popevkami v ozadju ter s Halidom Beshlichem na sceni) film v glavnem ni videti jugonostalgichen; bolj skusha biti skoraj dokumentaristično objektivni in nepristranski, vendar tudi ni brez določenih tipizacijsko-stereotipnih primesi: glavni junak Dalmatinec Sinisha, čeprav navaden vojak, je značajsko, civilizacijsko in izobrazbeno superioren (z nadihom morske shirine in »latinoloverske« lahkotnosti kot dodatnim charom za utesnjeno porochnikovo zhenost, ki she ni videla morja), porochnik Pashich je strahljivo elementaren in hkrati nevarno zviyachen, a kljub temu okuzhen bosanski hribovec, nevrotično prostodushni Beograjchan Paunovich mu v obrachunu reče »Turchin«, ta pa njemu »peder beograjski«, srbski polkovnik JLA je shizoidna zmes stremushkega shtabnega birokrata in ljubitelja cvetja (igralski vrh filma je, ko se Paunovich »sesuje« pred njim v histeričnem joku) ... Morda je značilno, da sta Hrvat Sinisha in Srb Ljuba »najboljša prijatelja«, pri tem pa drugi prvemu zavida erotični uspeh pri porochnikovi zheni in ga celo denuncira; glavni spopad se zgodi med tem Srbom in Boshnjakom Safetom kot med dvema variantama balkanske psihopatije, a je v ozadju tudi Sinisheva »osvajalska« lahkomiselnost, pravzaprav naivnost. Vsa ta specifichna geopsiholoshka in etnoloshka problematika tujcem ne more biti v celoti razvidna in dojemljiva; kot je pri jugofilmih (tudi slovenskih) zhe v navadi, tudi *Karavla* malce preveč rachuna na gledalca, ki naj bi bil dokaj dobro obveshčen o balkanskih zadevah. Seveda pa ni shlo niti brez »drznega« seksualno-erotičnega koketiranja s publiko. Možnost poante: v tem filmu kot celoti se metaforično nakazuje exYU kot »karavla kravala« ...

GRBAVICA (Koprodukcija BiH, Hrv., Avstrija, Nem., 2006 – kino Vich, junij 2006). She en film, ki podpira vtis o »shudezhu« bosanskega filma. Bosanci očitno znajo delati (»low budget«) filme, čeprav v kakshnem pogledu preprosto »tempirane«; pri tem je morda najbolj pomembno, da imajo tudi kaj povedati (ob uspehih bosanskega filma se včasih zdi, da je v »brezperspektivni« Bosni »edina perspektiva« film, morda tako rekoch beg v film). *Grbavica* je povsem zasluženo prejela berlinskega zlatega medveda za najboljši film. Soliden scenarij in za prvenec presenetljivo profesionalna režija Jasmile Zhanich. Odlična montazha. Izvrstni, do odtenkov prepričljivi igralci, zlasti Mirjana Karanovich v glavni vlogi Esme (tudi oskar ne bi bil »preveč«). Nepretenciozno zaokrožena zgodba, ki se v pretežno melanholično umirjenih sekvencah iz enolične vsakdanjosti skoraj neopazno, vendar neizogibno »nalaga« vse do avtentično pretresljivega dramatičnega vrha, ko Esma (muslimanka; film je pach posnet z vidika bosanskih muslimanov) v spopadu z mladoletno hčerko Saro (odlična Luna Mijovich), ki

hoče ugotoviti svoj izvor, izbruha resnico, da jo je zanosila kot posiljevana ujetnica v chetnishkem taborishchu, da torej hcherin oče ni bil »shehit« (musliman, ki je junashko padel v boju za vero, muchenishki heroj). Vse se dogaja na ozadju zhalobnega »lokalpatriotizma« v ozrachju danashnjega Sarajeva (naslov po mestni chetrti, skoz katero je med vojno potekala muslimansko-chetnishka lochnica) s prizvoki sevdalinke, ki skozi solze zhrtev strashne vojne dopushchajo tudi slutnjo zhivljenjskega »optimizma«. Vredno sposhtovanja kot filmska umetnina in kot humanistichno »sporočilo« iz krvavo grenkih izkushenj brez kakrshnihkoli cenenih iluzij.

KINOTEKA: JAPONSKI CIKEL (*Upor samurajev*, 21. 6. 2006). V letu 2006 novi zacetek ljubljanske kinoteke, nadaljevanje kinotehne tradicije od 1. 7. 1963. Funkcionalno prenovljena dvorana, toda klimatizacija je she vedno slaba, med predstavo iz cikla japonskih filmov je zatohlo in vroche; podobna poletna vrochina je bila pred desetletji, ob zacetku delovanja kinoteke, le da so bile takrat vrste chakajochih na vstopnice vchasih skoraj do lekarne ... Film *Upor samurajev* (izvirni naslov *Upor*; jap. *Joi-uchi*; daljsa verzija naslova: *Joi-uchi: hairyō tsuma shimatsu*, tj. *Upor – sprejmi zheno*; posnet 1967) znamenitega rezhiserja Masakija Kobayashija (1916 – 1996) z njegovo znachilno temo upornega samuraja kot nechesa nepojmljivega v samurajski tradiciji, a se je vendarle tudi to dogajalo; v ozadju je rezhiserjeva lastna izkushnja, ko se je kot mobilizirani vojak japonske armade v Mandzhuriji upiral nacionalno-drzhavnemu militarizmu in bil zato interniran na Okinavi. Vsekakor soliden film z velikima zvezdnikoma Toshirom Mifunejem in Tatsuyem Nakadaiem (Kobayashijev najljubshi igralec; v kinotehnem katalogu sploh ni omenjen med igralci tega filma) v glavnih vlogah; natanchno, tako rekoch geometrichno stilizirana in komponirana drama o dveh samurajih iz 18. stoletja, ochetu in sinu, ki se upreta dvornim manipulacijam z vsiljeno in spet odvzeto sinovo zheno. Fabula se zlasti v prvi polovici dokaj okorno odvija skoz cele nize dialogov, kulminira pa v patinirano patetichen konec s »shtrelechimi« humanistichnimi poantami. Film ostaja v senci zgodnejshga, tematsko podobnega in upravicheno bolj slavnega *Harakirija* (Seppuku, 1962; v gl. vl. Tatsuya Nakadai) istega rezhiserja. *Upor* in *Harakiri* veljata za Kobayashijevi najboljshi deli. Sicer pa je tezhko govoriti o relevantnosti »japonskega cikla«, ki med novejsjo klasiko nima npr. *Yojimbo* ali *Harakirija*, ne predstavi nekaterih izjemnih mlajshih sodobnikov (npr. Takashi Miike), pridruzhuje pa holivudsko »topgunsko« kvazigrotesko *Zadnji samura* ...

KINOTEKA: JAPONSKI CIKEL (*Balada o Narayami; Narayama bushi-ko*; Japonska, 1983; 29. 6. 2006). Ta film pred kratkim umrlega rezhiserja Shoheia Imamure (1926 – 30. 5. 2006) sodi v trojico kljuchnih japonskih filmov; druga dva sta Kurosawov *Yojimbo* in Kobayashijev *Harakiri* (orig. *Seppuku*) V teh treh filmih je zajeta »esenca japonske identitete«, kot se kazhe svetu skoz pogled filmske kamere: »samurajski« (roninovsko izvrzheni) individualizem v sistemu nachelne kolektivistichne avtonegacije posameznika (*Yojimbo*), avtentichnost upora zoper

ta sistem in zlom upora ter po svoje tudi destrukcija sistema (Harakiri), shokantni naturalizem ekspresije in hkrati njena samoumevna odprtost tudi za prefinjeni simbolichni lirizem (Balada). Narayama (pom. Hrastova gora) je kraj, kamor so she konec 19. stoletja, ko se godi filmska zgodba, povzeta po romanu Sichira Fukuzawe in po ljudski baladi, vashchani odročnih hribovskih vasi na severu Japonske odlagali starce, ki so dopolnili 70 let, da so tam v samoti narave in neshtetih okostij umrli, prepushcheni sami sebi in ujedam. Zlasti zaključne sekvence, ko kmet Tatsuhei (igr. Ken Ogata) v napornem vzponu na hrbtu nosi mater (igr. Sumiko Sakamoto) v njeno smrt na gori, in potem njuno slovo, so absolutna epska enkratnost v svetovni kinematografiji (tudi v smislu markantnosti obeh igralcev). Trdno in po svoje povsem sproshcheno spoznanje krutih zakonov elementarnega zhivljenja (vashchani zhive zakopljejo vse chlane družhine, katere poglavar je sosedom kradel hrano) se ne odreka mozhnosti »vishjega, duhovnega zrenja« (posmrtni stiki z duhovi prednikov in z bozhanstvom), pa tudi ne grobo sochnemu humorju. Ritem in kompaktnost zgodbe nista prvovrstna, glavni adut je tematska silovitost, podprta s tezo, da je eksistenca utemeljena na seksualnem aktu (vzporedne kopulacije zhivalskih in chloveshkih parov), na zlochinu (ochetomor kot kazen za ochetovo strahopetnost) in na smrti. Zlata palma v Cannesu je povsem upravichena, Imamura pa tako kot Kobayashi ostaja eden od neredkih »rezhiserjev enega filma« (vsi ostali filmi v opusu ne izstopijo iz sence enega samega zgodovinsko prebojnega dela; za Kurosawo z njegovim mogochnim opusom to seveda ne velja).

SKRITO (*Caché*; koprodukcija, 2005; Kino Vich, 1. 7. 2006). V osnovi francoski film znanega avstrijskega rezhiserja Michaela Hanekeja (*Uchiteljica klavirja*, 2001): srednjeslojska meshchanska družhina, kulturniki, on novinar na TV s popularno oddajo o knjigah, ona urednica v založhbi. Nenadoma zachneta dobivati videokasete s posnetki vhoda v hisho, kjer stanujeta; zavite so v papir, na katerem je risba otroshke glave, ki ji iz ust brizga kri. Novinar Georges skusha ugotoviti, kdo mu nastavlja te kasete, pri tem pa se s svojimi blizhnjimi, zlasti z zheno, zapleta v vse bolj zhivchno napet odnos, poln izmikanj, nedorechenosti, lazhi in potlachenih spominov. Posumi, da mu kasete poshilja Alzhirec Majid, ki je bil v otroshtvu (v chasu francosko-alzhirske vojne, ko je policija v Franciji pobila shtevilne Alzhirce, tudi Majidove starshe) posvojenec njegovih starshev, ti pa so se ga kmalu odrekli, zlasti ker njihov pravi sin tujerasnega vrstnika ni prenesel. Georges ne more dokazati, da mu ravno Majid dela tezhave s kasetami, Majid in njegov sin preprihljivo trdita, da nimata nich s tem. Klasichni trilerski »twist« bi bil, che bi se izkazalo, da Georges sam sebi poshilja kasete in risbo, da bi izzval obrachun s kompleksom, ki ga muchi tudi v sanjah: spomin na otroshtvo, ko je Majidu s svojim sovrashtvom unichil zhivljenje, saj so ga oblasti vzele krushnim starshem in ga dale v sirotishnico, kjer se je le skromno izobrazil in ostal na socialnem dnu, medtem ko je »polbrat« postal tipichni francoski elitistichni humanist. Takega razkritja tu ni, problem ostaja »postmodernistichno« nedorechen in odprt, to med drugim nakazuje tudi primer, ko med vecherjo pozvoni vhodni

zvonec; Georges pogleda, a pred vrati ni nikogar, najde le novo vrečko s kaseto. Če zadevo pošilja sam sebi, je torej koga najel, da je pozvonil? Vsekakor je film svojevrstna mojstrovina v izrazito minimalističnem stilu (nagrada za režijo Cannes 2005), ki poleg prefinjeno intenzivne dramatičnosti, prikrite pod navidezno statično in nevznemirljivo vsakdanostjo, poskrbi tudi za nenaden »horor šok«, ko si Majid pred Georgesom prereže vrat in kri brizgne po zidu (asociacija na »krvavo« risbo in na zastrasovalno obglavljanje petelina v otroštvu). Razvidna je intrigantna aktualnost glede na sedanje probleme („suicidnega“) vključevanja zlasti muslimanskih priseljencev v francosko (in sploh evropsko) družbo. Posebne pozornosti je vredna briljantna igra obeh znanih igralcev v glavnih vlogah: Daniel Auteuil kot novinar Georges in Juliette Binoche kot njegova žena (njunega svojeglavo odtujenega sina je uspešno predstavil najstnik z opazno »eksotičnim« imenom Lester Makedonsky).

ZVEZA KEBAB (*Kebab Connection*; Nemčija, 2004 – Kino Vich, julij 2006). Po *Z glavo v zid*, ki ga je istega leta režiral »nemški Turek« Fatih Akin, še en nemško-turški film na temo »Turki v Nemčiji«. Akin je tudi soavtor scenarija za *Zvezo kebab*, ki ga je režiral Anno Saul (rojen 1963 v Bonnu, najprej študiral filozofijo na jezuitskem kolegiju v Münchnu, nato na Akademiji za film in tv, doslej posnel pol ducata celovečercev in shtevilne kratke filme). Film je v osnovi komično-satirična multietnokulturna parabola *Romea in Julije* (Shakespearja v nemškem prevodu recitira glavna igralka, ko se pripravlja na sprejemni izpit na igralski akademiji). Ibo (Ibrahim), mladenič turškega porekla, filmski navdusenec, amaterski režiser (igra ga Denis Moschitto, nemški igralec, tudi soavtor računalniških knjig, rojen v Kölnu 1977 kot sin Turkinje in Italijana), dela reklamne filme za konkurenčni restavraciji, turško in grško, ki si (tudi z mafijskimi asociacijami, kot jih nakazuje naslov filma) stojita nasproti v ulici nemškega mesta. Ibovo zanesenjashko boemstvo je v »odlozheni« etnični in spolni socializaciji zasacheno z neusmiljenim dejstvom, da je njegovo dekle (prava Nemka, igra jo Nora Tschirner) zanosilo. Fantov oče, tradicionalno usmerjeni Turek, ki dela kot taksist, noče nič slišati o tem, da bi se njegov sin poročil z »nevernico«, zato se ga sprva odreče in ga vrzhe na cesto. Film je obrtno veshče režiran, z montazho v hitrem tempu, z nekaj duhovito grotesknih domislic, vendar celota deluje kot komaj gledljiva kompilacija različnih etnokomedij zaradi nenehno navzočega občutka »zhe vidnega«, ki ga nakazujejo klishejske parodije klishejev in t. i. etničnih predsodkov. Kot končna »poanta« ostaja priokus kot po modni južnoevropski »fast-food« prehrani, ki se tudi v Ljubljani ponuja zhe za vsakim ovinkom s svojimi bolj ali manj postanimi (podplatastimi) picami, bureki, suvlakiji, omletami, döner kebabi (vrteče se meso) ...

NOZH V VODI (*Nóż w wodzie*; Poljska, 1962; Kinoteka – 6. 10. 2006). Oktobra 2006 je ljubljanska Kinoteka pripravila razmeroma bogat pregled poljskega filma druge polovice 20. stoletja, predvsem retrospektivo Kieslowskega (Kieślowski), pa tudi nekaj Polanskega (Polański) in Wajde. To so nedvomno največja filmska

imena iz poljskega konteksta, čeprav Polanski le v omejenem smislu, ker se je pretežno izoblikoval zunaj Poljske (rojen 1933 v Parizu, danes francoski državljan). Za vsakega od teh treh režiserjev je znachilno, da je posnel vech izjemnih, po svetu odmevnih del, vendar se zdi, da se njegovo ime v shiršem smislu naposled »poistoveti« le z enim, pomensko in vrednostno res unikatnim filmom. Pri Kieslowskem je tak *Kratki film o ubijanju*, pri Wajdi *Pepel in diamant*, pri Polanskem *Rosemaryjin otrok* (so kritiki, ki celo menijo, da je Polanski v bistvu le neznatno napredoval od *Nozha v vodi*). *Nozha v vodi* je predvsem zanimiv kot celovecherni prvenec (nominiran za oskarja), ki preliminarno, minimalistichno, brez razvitejših vsebinskih razsezhnosti in absolutne formalne briljance *Rosemaryjinega otroka*, nakazuje poglavitne poteze avtorske identitete v opusu Polanskega: psihotriler v ozkem krogu treh oseb, od katerih nobena ni povsem zanesljivo »pozitivna«. Sploh so najboljši njegovi filmi postavljeni v klavstrofobichno omejenost ljudi in okolja (prim. *Rosemaryjin otrok*, *Cul-de-sac*, *Stanovalec*, *Smrt in dekle*). *Nozha v vodi* se sicer dogaja v naravi, v shirokih razgledih jezera, toda zunanja panoramichnost je le »navidezna« kot ozadje, skoz katero se »usodno« pomika jadrnica in v njej ljubezenski trikotnik dveh moshkih in zhenske, ujetih v neizogibno narashchajocho demonichnost medsebojnih odnosov. Zakaj je shportno (oficirsko?) silashki, arogantno-nevrotichno domishljavi Andrzej povabil nakljuchnega avtoshtoparja (je res nakljuchen, saj se je avtu tako rekoch nastavljal, da ga je skoraj podrl?), pol mlajshega suhljatega »potepuha«, na svojo barko, imenovano Kristina po njegovi tudi navzochi zheni (od zachtetka, zhe v avtu, opazna napetost med mozhem in zheni), kjer se potem vsi trije, stisnjeni na nekaj metrih prostora, zapletejo v ozrachje erotizirane agresije? Verjetno zaradi avanture izziva: chuti, da se stara ob she vedno zapeljivi zheni, s katero, kot se zdi, nimata otrok, tujec bi bil lahko deloma tudi podzavestni nadomestek za sina; zhenino namishljeno krepost hoche izpostaviti sarkastichni preizkushnji z mladenichem (igralec je videti starejsi kot boemsko senzibilni, brezimni, »skrivnostni« shtudent, ki naj bi ga predstavljal), ob katerem skusha v moshko-kvaziochetovski tekmovalnosti tudi dokazovati svojo socialno »objektivno vechvrednost«, zrelo zhivljenjsko uspehnost (lastnik avta in jadrnice v realsocializmu!) in avtoritarnost »kapitana« ... Film se kljub precizni, strogo objektivni dramatichni postopnosti koncha brez »konchne katastrofe«, ki se ji le priblizha s trenutkom, ko med Anrdzejevim izzivanjem shtudentov dragoceni nozh po nakljuchju odleti v vodo. Na koncu avto, v katerem sedita Andrzej in Kristina, potem ko mu je ona priznala preshusstvo s shtudentom, a ji mozh ne verjame, »nedorecheno« obstane v razpotju na obzorju. Dvoumnost je poantirana s tablo, ki usmerja k postaji milice: bosta prijavila »smrt« avtoshtoparja, glede katerega je Andrzej preprichan, da je utonil (cheprav mu prej ni verjel, da ne zna plavati, in mladenich je res lagal, torej je svojo nebogljenost le igral)? Zakljuchni »ples vampirjev« (po filmu Polanskega *Ples vampirjev*, VB-ZDA, 1967) je prihranjen za avtorjeve poznejshe, she bolj »zhanrovske« ekshibicije na Zahodu.

PEPEL IN DIAMANT (*Popiol i diament*; Poljska, 1958; Kinoteka – 7. 10. 2006). Tretji del Wajdove trilogije s filmoma *Generacija* (1954) in *Kanal* (1956); podobno znamenita je trilogija Kieslovskega *Tri barve: Modra, Rdeča, Bela* – po geslih francoske revolucije in trikolora. *Pepel in diament* je posnet po romanu Jerzyja Andrzejewskega. Vzpostavil je eno od »večnih ikon« poljskega in evropskega filma – igralca Zbigniewa Cybulskega, znanega kot »poljskega Jamesa Deana«; podobnost po sočasni svetovno odmevni upodobitvi neprilagojenega mladostnika in tudi po zhivljenjski usodi, oba sta umrla v prometni nesrechi; upodobila sta »upornika brez razloga« (najbolj znan Deanov film *Rebel Without a Cause*, 1955) vsak na svoji strani »zhelezne zavese« v paranoichnem chasu 50-let s hladno vojno med zahodnim in vzhodnim blokom, shlo je za »metaforo« chustveno avtenticnega, cheprav ne povsem zrelo domishljenega upora zoper dve ideoloski varianti »najboljshega od vseh mozhnih svetov« ... Film obdeluje danes znova aktualno temo gverilskega terorizma: hkrati s koncem druge svetovne vojne se je zachel spopad med levimi in desnimi Poljaki, med »rusofili« in »zahodnjaki«. Bolj kot upodobitev ekspliciranega konteksta iz konca vojne je film evokacija konteksta v chasu nastanka dobrih deset let pozneje. Cybulski kot atentator Maciek z zatemnjenimi ochal je postal tako rekoch nekakshna maskota vzhodnoevropskega eksistencializma.

KRATKI FILM O UBIJANJU (*Krótki film o zabijaniu*; Poljska, 1987 – Kinoteka, 11. 10. 2006). V okviru retrospektive Krzysztofa Kieslovskega (1941–1996) je bil predstavljen tudi ta resda po trajanju bolj kratek (izvirno peti del »biblijske« tv serije *Dekalog*), a po svoji tehtni pomenljivosti prav nich »krotak« film. Kieslowski kot verjetno najvechji poljski rezhiser je sicer avtor vech znamenitih del, toda naposled se zdi, da se njegovo ime tako rekoch pokriva ravno s tem filmom. Kvintesenca poljske variante psihoshokerja – »zadnja beseda« klasichne poljske filmske »trilogije«, ki jo je mogoche imeti za triadni pojmovni emblem poljskega filma: *Kanal*, *Pepel in diament*, *Kratki film o ubijanju*. Gre za simptomalne tocke novejshe poljske zgodovine in njene kolektivno avtorefleksivne filmske identitete: druga svetovna vojna s strahotnimi izkushnjami (*Kanal*), zasnova povojne druzhbene shizofrenije v svojevrstnem podaljshku tradicionalnega razcepa med zahodnokrshchansko katolishko tradicijo in uvozenim ruskim »pravoslavnim« socializmom (*Pepel in diament*; v tem filmu znachilna scena s Kristusom, obrnjenim na glavo, v zbombardirani cerkvi) ter konchno endemichna varianta »zrelega« (konec 80. let, tik pred razsulom) realsocializma z »indirektno« nakazanim ozrachjem moreche tesnobe, ki izziva iracionalen izbruh agresije v neprilagojenem podezhelskem mladostniku, zablodelem v mestu (*Kratki film o ubijanju*). Tega mladenicha je markantno (z vrednostjo ikone, ki po svoje ni manj znachilna kot nekoch Cybulski) odigral Miroslaw Baka z obrazom tipichnega (severnega) Slovana, pravzaprav »Rusa«. Uvodni prizori intonirajo celotno vsebino: v mrakobno-rumenkasto poudarjenem okolju realsocialistichno depresivnih blokov kot zanikrnih, navidezno neobljudenih betonskih satovnic otroci za vrat obesijo »odvechno bitje – machko, v luzhi pod njo med drugimi odpadki lezhi tudi mrtva

podgana. Film je na prvi pogled »preprost« tako vsebinsko kot tehnično, vendar je dejansko rafinirano podlozhen z globljimi razsežnostmi, ki pa so v glavnem prepushchene bolj fotografiji kot dialogom (tudi glasbena spremljava je ustrezno omejena in zadržana). Zdi se, da gre za kirurško neznosno analizo slovanskega značaja v specifičnem prostorčasnem kontekstu, v katerem se po svoje potrjuje njegova »večna ujetost« med surovo impulzivnostjo in hipersenzibilnostjo, ki mimogrede prehaja v sentimentalizem (tudi pri intelektualcih, kot je mladi pravnik, morilčev zagovornik; okrutni morilec nosi s seboj »svetnishko« fotografijo birmanke, svoje nesrečno umrle sestre, pravnika pa prosi, da po izvršitvi smrtne kazni uredi povechavo in jo odnese materi). Nespregledljivo je tudi, da je taksist, ki je zhrtev morilskega mladenicha, izrazito »nesimpatichen tip«, lazhniv, cinichen, nemaren, delovnim tezhavam izogibajoch se zavaljenec, pohotno zalezujoch mladoletno znanko iz blizhnje trgovine. Naslov filma se zdi nekako neinventiven, cheprav je zapomljiv; morda bi glede na vsebino ustrezalo npr. *Zakon vrvi* ali *Davljenje*, tako naključni individualni morilec kot sistematični drzhavni sodni mehanizem namrech delujeta dobesedno »z vrvjo«, dusheche ozrachje je tako potencirano v možnost »neznosno lahkotne« metafore ... (Kieslowski je sicer izrecno zanikal metaforičnost svojih filmov; umetnishka dela, che premorejo dovolj intrigantnosti, pach sama po sebi, po svoji »immanentni naravi«, tudi proti volji ali nameri avtorjev, »dobivajo« določene prostoskotchasovno simptomalne, simbolichno-metaforichne razsežnosti, zanimive zlasti za fenomenoloshko-eksistencialno branje, ki iz analogije prehaja v anagogijo.)

KRATKI FILM O LJUBEZNI (*Krótki film o miłości*; Poljska, 1988 – Kinoteka, 17. 10. 2006). V opusu Kieslowskega: je ta shesti del *Dekaloga* zanimiv le kot istega leta posneti in z naslovno parafrazo poudarjeni pendant *Kratkega filma o ubijanju*, sicer pa ob primerjalnem tehtanju obeh »odleti v zrak«. Najbrzh naj bi bil spricho shokantnosti *KF o ubijanju* nekakshen kompenzacijski nasprotni dokaz, da režiser vendarle ni zgolj umetnishka poshast v kontekstu »katolishkega« realsocializma, temvech da ima she zmeraj tudi posluh za lirsko intonirano delikatnost »vsesploshne« ljubezni. Rezultat je neprichakovano skromen, z ne posebno zanimivo teleskopsko-voyeursko zgodbo, ki deloma »pogreva« Hitchcockovo *Dvorishchno okno*, o senzibilno frustriranem najstnishkem poshtnem uradniku, ki mu »uide« tik pred ponujenim »svetishchem« zhenskega mednozha in zaradi tega, seveda tudi to neuspeshno, skusha narediti samomor z rezanjem zapestij v lavorju. Komorna zozhenost dogajalnega okolja je tokrat v skoraj idilichnem kontrapunktu glede na *KF o ubijanju*: stanovanjski bloki delujejo »razsvetljeno«, sterilno nevtralnno, afektirano situirano, za realsocializem razmeroma visoko standardizirano, lahko bi shlo za katerokoli moderno (»svetovljansko« elegantno alienirano) mesto. Glavna igralca sta svoja lika (elitno boemska vlachuga, neizkusheni mladenich) predstavila profesionalno neoporechno; film je v svojem zadržanem minimalizmu, ki se izogiba dramsko ekspresivnejshi dorechenosti, brez dvoma formalno briljantno režhiran (kot tak je bil verjetno vzor nekaterim tudi zaradi prorachuna sorodno naravnanim slovenskim »minimalistom«), a kljub temu ostaja komajda vreden

zahtevnejšega ogleda. Njegova »nedorečenost« se zdi v tem, da se konča tedaj, ko se vlachuga, ki je nachelno zanikovala možnost globlje ljubezni poleg seksualnosti, pretresena od mladeničevega poskusa samomora zaradi nje, začne z retrospektivno vizijo navezovati nanj, kot bi na svezhe odkrivala »vishjo ljubezen«; slutnja neizbežnega razočaranja, enakovrednega mladeničevemu razočaranju nad njo, je prepushchena gledalchevi fantaziji »post festum«.

CHRNA DALIJA (*The Black Dahlia*; ZDA, 2006 – Kolosej, okt. 2006). Če za filmom stojita imeni Brian de Palma (Italoameričan, 1940) kot režiser in James Ellroy (1948) kot avtor romana, po katerem je posnet, gledalec pač pričakuje »nekaj močnega«. De Palma je znan kot svojevrsten mojster psihotrilerja (»auteur fatal« na liniji »sex and violence«), v filmsko zgodovino je nedvomno zapisan vsaj s *Carrie* (1976 po romanu »kralja groze« Stephena Kinga) in *Obleka za umor* (*Dressed to Kill*, 1980); nekoch so ga označevali celo kot »novega Hitchcocka«, a oznaka je izpuhtela spricho cele vrste ambicioznih, a manj preprichljivih projektov. Ellroy je markanten pisatelj kriminalistichnega zhanra, s svojimi upodobitvami mrachnih plati zahodne obale ZDA in Los Angelesa naj bi bil »drugi Chandler« (kot sta npr. Woolrich in Spillane klasika kriminalistichne vzhodne obale z New Yorkom). Istonaslovni Ellroyev roman (1987) obravnava policijsko raziskavo resnichnega dogodka v Hollywoodu leta 1947: dekle, ki se je za vsako ceno (z lazhmi in lezbichno prostitucijo) skushala uveljaviti kot igralka, so nashli razpolovljeno, brez notranjih organov, usta prerezana od ushesa do ushesa, morilca niso nikoli odkrili. Film sicer teche solidno kot profesionalna mashinerija z nekaterimi znanimi de Palmovimi uchiniki (gibljiva zasledujoča kamera, razcepljen pogled itd.), toda psiholoshka dramaturgija med glavnimi liki je okorna, neizdelana, osebe so videti bolj ali manj izgubljeno kot lutke, zapleteno fabulo pa gledalec tezhko povezuje v vseh odtenkih. (Ko si je pisatelj Ellroy ogledal film, je rekel, da se mu zdi nerazumljiv.) Osnovni sizhe: glavna detektiva sta tudi boksarska kolega, eden z vzdevkom Led (ig. Josh Hartnett), drugi Ogenj (ig. Aaron Eckhart), z zheno (ig. Scarlett Johansson) slednjega tvorijo ljubezenski trikotnik, v katerem vsak vsakogar vodi za nos, zheni preshushtvuje s prijateljem, mozh ima z njo poklicne neporavnane rachune, v spopadu z gangsterji Ogenj reshi prijatelju zhivljenje z namenom, da bi ga kot »alibi« vpletel v svoj poskus prilastitve gangsterskega denarja; v filmu praktichno ni povsem pozitivnega lika. Kljuchni problem na vseh straneh izdanega prijateljstva kot znachilne zlagane pristnosti v mehanizmu pobesnele velikomestne kapitalistichne civilizacije ostaja tako nedorechen, nakazan le mimogrede, preglashen s forsiranjem shokantne »pashe za ochi« med hrupom streljanja, »hard boiled« dialogov in neprestanega prizhiganja cigaret (tako moshki kot zhenske kadijo, kot da je film financirala tobachna industrija pod izgovorom, da gre pač za »zakajena« 40-50. leta). V rezultatu se *Chrna dalija* zdi kot groba enolonchnica, v kateri se postano in brez pravega okusa vrtijo elementi klasichnega filma noir (Scarlett Johansson kot plavolasa »pozitivka« in Hilary Swank kot temnolasa biseksualna bogatashka »negativka«, vsaka po svoje »fatalka«) in moderne, tehnicno virtuozejshe grozljivke.

Chlovekov razvoj

Milan V. Smolej

ON NI NJEGOV MOZH IN ONA NE NJENA ZHENA

(Skrivnosti finskega jezika)

Zhivo se spominjam tistega mrzlega večera, ko sem se v Stockholmu vkrcaval na trajekt za Finsko. Bilo je davnega leta 1971. Ne bi verjel, če bi mi kdo takrat rekel, da bom po 37 letih spet na tej poti. O Finski nisem vedel bogve kaj – le tiste splošno znane stvari, kot so Sibelius pa Kekkonen pa savna pa seveda perkele ter sloviti Paavo Nurmi in finski smucharski skakalci. Ladja je bila skoraj prazna, za shankom v baru je bilo mirno, ni bilo niti muzike niti programa, če seveda k programu ne shtejemo majhne družinske tragedije, ki se je končala s tem, da je mozh zheno za lase odvtlekel od shanka v kabino. Nekako nelagodno sem prebiral dvojezične napise na tablah; na srečo mi je pomagalo osnovno znanje skandinavshchine, sicer bi bil res kot Amerikanec v Parizu oziroma turist na Marsu.

Drugega februarja je bil tisti zgodovinski dan, ko je moja noga stopila na finska tla – v mestu Turku, nekdanji prestolnici Finske. Vsako leto ga praznujem – seveda, če se spomnim – in se chudim, kako hitro teče chas.

Ko je govor o finskem jeziku, Evropejci navadno zmajujejo z glavo: »Tezhak, kompliciran jezik, podoben madzharschini.« Le kako naj bi bil jezik, ki ga govore zhe otroci v otroškem vrtcu, tezhak in nemogoch? In kako naj bi bil tezhak, ko pa na Finskem srechash tujce emigrante, ki se med seboj sporazumevajo v finshchini? Da ne govorim o sholah, kjer je v nekaterih razredih vech kot polovica otrok priseljencev, predvsem Rusov, Somalijcev, Irachanov, Irancev, pa tudi Shiptarjev in Bosancev ne manjka.

Prav tako, kot so velikonemshki nacionalistichni zgodovinarji v 19. stoletju Slovence in vse Slovane osrechili s svojo famozno teorijo o tem, da smo se v 6. stoletju v Evropo priselili od nekod iz zahodnokarpatskih mochvirij, so nemshki »znanstveniki« napletli teorijo, da so tudi Finci tujci v Evropi in da so v jezikovnem sorodstvu z Madzhari. Ker pa na srečo Finci zhivijo na strateshko relativno odrochnem podrochju, z izjemama Shvedske in Rusije nihche v Evropi ni bil prevech zainteresiran zanje. Vzrok je bilo najverjetneje podnebje, pa tudi dejstvo, da v tistih chasih she niso izumili motorne zhage in razlicni vladarji niso imeli dosti koristi od finskih gozdov. Fincem tako ni bilo treba dozhivljati slovenske usode pod nenehnim pritiskom Lahov in Germanov. Po she vedno veljavnih teorijah vseevropske zgodovine naj bi se Finci pritepli na sedanje ozemlje od nekod s podrochja Volge ali celo izza Urala. Sicer pa, glede vseh teorij o velikih

preseljevanjih narodov v Evropi nam uradna evropska zgodovinska znanost in z njo tudi slovenska na SAZU ali FF še nista uspeli odgovoriti na čisto preprosta logistična vprašanja; namreč kako so vse te ogromne množice narodov potovale v tistih časih, ko ni bilo ne letalskih zvez, ne zheleznic, ne avtocest, ne supermarketov in McDonalldsov. Verjetno so se pasli tako kot njihova zhivina na obilnih travnikih. Kaj pa pozimi, ko ni bilo trave? In kam so se preseljevali? Zgodovina nas uči, da so iskali boljšo zemljo – ne pove pa, zakaj in kam naj bi se odselili prvotni prebivalci, prepushchajoch zemljo slovanskim hordam. Tega mi ni znal razlozhit niti tisti nemški »zgodovinar«, ki je kar vse Slované oznachil za Vzhodne Germane in ki se ima za velikega strokovnjaka zlasti za Vandale, ki so bili po njegovem mnenju nekakshni vandrovchki, na kar naj bi kazalo zhe njihovo ime. Nima pa ta mozg faksa in sem ga moral za potrditev njegovih teorij pobarati kar po telefonu. Njegovo ime sem pozneje nashel na spisku ekstremistichnih desnicharskih gibanj v Nemchiji, ki so na spisku BND.

Bolj kot velikonemshkim ali pa slovenskim bi glede Finske skoraj verjel nekaterim ruskim zgodovinarjem, ki trdijo, da sta bila ves Baltik in Skandinavija v srednjem veku slovanska. Smeshna in neverjetna se mi zdi tudi še danes veljavna zgodovina nastanka Rusije oziroma Novgoroda in Kijevske knezhvine, ki naj bi ju osnovali Vikingi. Ti »vashchani« oziroma podezhelani, kar ime Vikingi pravzaprav pomeni, naj bi kar »na levo roko« divjali po vsej Evropi od Irske do Kijeva in Carigrada. Morali so biti prav dobri veslachi ali pa so zhe takrat uporabljali kakshne prototipe Volvovih zunajkrmnih motorjev. Bili so pach nekakshni »hell's angels« oziroma »bandidos« srednjega veka ...

Da pa po danashnji Skandinaviji niso onegavili samo nekakshni Slovani, ampak med drugim tudi Saami oziroma Laponci, potrjuje dejstvo, da je Skandinavija polna Lax-ov, in to tudi tam, kjer nikoli ni bilo kakega lososa (razen seveda norveshkega v kakshnem supermarketu ICA); »lax« je namreč po shvedsko losos. Odgovor je preprost: v jeziku Saamijev, tako kot v finshchini, *laakso* pomeni dolina. V skandinavshchini pa je dolina *dal* oziroma *dalen*. Ali so morda nashi Dolenjci prevzeli svojo *dalino* od Skandinavcev? Ali pa je to potrditev Jezove teorije o skandinavskiem izvoru Slovencev?

Vsak, ki se ves ponosen nauchi »osnov« finshchine in zna zblebetati tisti obvezni »yksi, kaksi, kolme«, zhe misli, da je skoraj genij, toda Slovenec bo zlahka briljiral s svojim znanjem finshchine, che si bo zapomnil poleg »yksi, kaksi, kolme« vsaj še izraz »on niin«. Namreč, ta pritrtilnica v finshchini pomeni »tako je« (po ljubljansko »ja, glih tko je«). Tako se je prav preprosto vkljuchiti v kakrshenkoli pogovor med Finci, saj ni treba drugega kot kimati in govoriti: niin, niin, niin ... Ko pa Finec govori kak indoevropski jezik, največ smeha povzročata dve stvari: finski jezik namreč ne pozna spolov in se zato ne chudite, ko vam bo kakshen Finec govoril o »njegovem mozhu in njeni zheni« ... »His husband and her wife« ali »jego muzh i jejo zhen«. Za nasprotno utezh pa nam finshchina v svojih

sklanjatvah ponuja kakih 14 sklonov (poskusite to dopovedati kakemu Anglezhu, ki niti ne ve dobro, kaj je sklanjatev). Druga malenkost so shumniki – ch, sh, zh, shch (č, š ž, šč), ki jih v finshchini ni. Povprečni Finec jih vse izgovarja enako – ta glas imenujejo shumechi s. Nekako podobno sichnike v svoji italijanshchini, kolikor mi je znano, meshajo Trzhachani. Tako na primer George Bush v ustih Finca postane nekakšen Coc Pus. Smeshno je poslušati kakshnega novinarja finske televizije (seveda so tudi izjeme), ko poroča iz Moskve: ni si chisto na jasnem ali Chechenci zhive v Cecheniji, Checeniji ali Ceceniji. Ampak Finci so se nam znali mashchevati s svojimi dvojnimi soglasniki in samoglasniki; tu delamo tujci največ napak, ki jih Finec z malo občutljivejšim ushesom zazna takoj. Namrech – *tulli* (carina) nikakor ni *tuli* (je prishel ali pa ogenj) niti ni to *tuuli* (veter). Da ne govorim o diftongih – kako boste na primer izgovarjali priimek Käyhkö? Skoraj pride na misel paralela s kitajshchino in njenimi intonacijami.

S Finci pa imamo Slovenci poleg sklanjatve she eno zanimivo skupno stvar. Rusi so zmerjali in vchasih she vedno zmerjajo Fince s psovko »chuhna«, kar ni dalech od koroshkega haiderjanskega »chusha« – obe psovki najverjetneje izhajata iz ruskega »chuzhoj«, torej tujec. Kakor nismo Slovenci shele vcheraj priplavali »po zhupi« na ta svet, kar dokazujejo Brizhinski spomeniki, se tudi Fincem v tem oziru ni treba sramovati. Sveto pismo v svojem jeziku so dobili zhe leta 1548, samo pet let za Shvedi. Uradne teorije in zgodovine rade ponavljajo nekakshno jezikovno sorodnost finshchine z madzharshchino, a to je le plod romanticizma 19. in 20. stoletja ter ima z resnichnostjo kaj malo skupnega. Madzharshchina in finshchina sta si podobni prav toliko kot slovenshchina in turshchina ali pa mongolshchina. Upam, da teh vrstic ne bo bral kak chlan Ugro-finske akademije, kjer je zaposleno lepo shtevilo raziskovalcev, ki verjetno niso slabo plachani. Vendar se dandanes zhe tudi resni znanstveniki previdno izrazhajo o tej prisilni sorodnosti.

Da pa ima finshchina po eni strani veliko vplivov iz rushchine in tudi rushchina iz finshchine, ni bilo nikoli prav primerno obeshati na veliki zvon zaradi politike »dobrih sosedskih odnosov« z Rusijo. Finski jezik na primer nima glagola »imeti«, ampak to izrazha tako kot ruski z izrazom »u menja jest« (pri meni je). Enako kot Rusi, ki le redko uporabljajo prihodnji chas (bom, bosh itd.), tudi Finci nimajo prihodnjika, ampak ga izrazhajo s sedanjikom. Zanimiva je tudi tvorba preteklega chasa s pomozhnim glagolom biti, tako kot v vseh slovanskih jezikih, in ne z »imeti« kot v winetoujevskem »Hough, ich habe gesprochen«. Sorodnost s slovanskimi jeziki pa se kazhe med drugim tudi v tem, da je v nikalnih stavkih v finshchini objekt vedno v partitivu, kar ustrezha nashemu rodilniku. To pravilo v ruskem jeziku ni tako absolutno kot v slovenshchini. Za jezikoslovni razmislek: ne »nimam knjigo«, ampak »nimam knjige«. Po svoje zanimiv je zhe sam po sebi partitiv, ki ga izrazhamo tudi v slovenshchini. Uporaba rodilnika kot partitiva je ostala mochna tudi v francoshchini. V vprashanjih »ali bosh kruh« in »ali bosh (malo) kruha« je pomenska razlika, to je v finshchini zacementirano s partitivom.

Prava groza za tujca pa je, ko kdo pove, da ima finski jezik kar 14 sklonov (niti sam ne vem točno, morda jih je še več). Predlogov (v, na, z, od, pri itd.) finščina ne pozna – vse se da izraziti s pravilnim sklonom. Tako je n. pr. *Tukholma* – Stockholm; ko gremo tja: *Tukholmaan*; ko smo tam: *Tukholmassa*; iz Stockholma pa: *Tukholmasta*. Preprosto, kajne? In še naprej – »biti brez Stockhoma« bi bilo *Tukholmatta*, spremeniti se v S. – *Tukholmaksi*, biti kot sam S. – *Tukholmana*. Noro? Seveda, le kdo bi hotel postati Stockholm, boste rekli. Pa še ena zanimivost – pa, pa, pa ... ima ga tudi finščina. Menda je pršel iz baltskih jezikov. N. pr.: »minäpä sanon« – »jaz pa pravim«.

Ker smo se zhe nauchili osnov tega finega jezika (sam sebe v Sloveniji rad imenujem pofinjenega Slovenca), gremo lahko v našem razglabljanju še naprej. Osebo me zhe dolga leta vznemirja vprasanje, na katero doslej še nisem nashel logichnega odgovora. Namrech, od kod taka podobnost v tvorbi finskih in slovenskih priimkov? Na podlagi primerov, ki jih navajam, za zdaj ne nameravam delati prav nobenih »znanstvenih« zakljuchkov, je pa stvar sama po sebi toliko zanimiva, da bom svoja raziskovanja še nadaljeval.

Zachnimo kar pri chrki A – bivshi ministrski predsednik Aho in fenomenalni smucharski skakalec Ahonen sta nasha Fratnik in Fratina. Pomen popolnoma istoveten. Breza je skandinavski bukev – po finsko *koivu*: bivshi finski predsednik Koivisto, pa hokejist Koivu, pa na tisoche Koivunen-ov, nashih slovenskih Brezarjev, Brezovshkov, Breznikov itd. Che ostanemo pri drevesih, imamo na Finskem namesto Liparja, Lipovca, Lipichnika nekakshnega finskega Lipoglavshka – Lehmusvirta, kjer je *lehmus* lipa, *virta* pa tok, potok. Hrast raste samo na finskem jugu, a to ni ovira, da tudi drugod ne bi imeli priimkov *Tammi* (hrast), Tamminen itd. Najbolj razshirjen priimek pa je Virtanen – teh je na Finskem morda celo vech kot na Shvedskem Svenssonov in Olssonov. Ampak saj imamo tudi Slovenci svoje Potokarje in Potochnike. Finska je znana kot dezhela tisocherih jezer in cheprav Slovenci nimamo veliko jezer, smo vseeno lahko ponosni, da imamo tudi mi mnogo Jezernikov in Jezershkov v sorodstvu s finskim priimkom Järvinen. *Järvi* – kako podobno slovenskemu, slovanskemu jezeru in ruskemu ozero – ali pa tudi reki Isaar v Muenchnu ter francoski Jezerski dolini – Val d'Isère. Ker ima vsako jezero tudi bregove, imamo mi svoje Bregarje, Brezhnike – Finci pa svoja *Ranta* in Rantanen. Ko finski *ranta* (breg) spremenimo v *rauta* (zhelezo), postane finski Rautanen nash Zheleznikar. Malo vechji potok je reka – nashi Rekarji so finski Jokinen (*joki* – reka); teh je na Finskem vsaj toliko kot finskih Potokarjev (Virtanen). Velikokrat imajo reke tudi slapove; tako imajo Finci priimek Koskinen (*koski* – slap), mi pa Slapar.

Na Finskem ni takih gora kot v Sloveniji, vendar imajo tudi Finci radi priimek *Vuori* (gora) in Vuorinen – torej imajo tudi nashi Gorniki, Gorjanci in Goricharji finsko zhlahto. Manjshe gore so hribi (*mäki* – hrib), odtod finski Mäkinen in nashi Hribarji in Hriberniki. Kjer so gore, so seveda tudi doline; finsko *laakso* – dolina;

finski Laakso in Laaksonen sta nasha Dolinar in Dolinshek. Kjer so polja, imamo mi Poljance in Poljanshke, Finci pa priimek Peltonen (*pelto* – njiva, polje) in Peltola. Krave se pasejo na travnikih (*nurmi*), zato imamo Slovenci Tratnike, Finci pa Nurminen. Kjer je veliko jezer, je tudi veliko zalivov, pa rtov ter podobnih geografskih značilnosti, kakršnih je pri nas malo, saj imamo le dve jezera, che pozabimo razna umetna jezera in druge mlake. Tako nimamo priimkov, kot so Salminen (Prelivshek) itd. Pri zhiivalih pa ne zaostajamo veliko; imamo Lesjaka in Lisjaka – Finci pa priimek Kettunen (*kettu* – lisica) in Repo ali pa Reponen; pri medvedih smo si bot – Medved, Medveshchek sta finska Karhu, Karhunen. Veliko je na Finskem Kuretov – Kananen po kuri, ki je po finsko *kana*. Bolje se Slovenci odrezhemo, ko govorimo n. pr. o Konjarju ali o Kravanji – ne da ju Finska ne pozna, ampak tadva priimka sta povsem marginalna. Gorenc in Dolenc sta gornji *Ylänen* in dolnji *Alanen*. Zime so lahko mrzle, zato imamo Slovenci Hladnika in Mrzela, Finci pa priimka *Kylmänen* (*kylmä* – mrzel) in *Pakkanen* (zmrzal). Che smo zhe ugotovili, da sta bila med najvishjimi finskimi politikami Brezar (Koivisto) in Fratnik (Aho), ne smemo mimo trenutnega ministrskega predsednika, ki je Vanhanen – slovensko Starc ali Starè (*vanha* – star). Veliko priimkov nastane tudi iz lastnih imen, npr. Tuomainen, ki je pach slovenski Tomazhich ali pa Tomazhin. Pogosti so tudi priimki, ki govore o finskih pokrajinah: Savolainen, Hämmäläinen, Pohjalainen, Lappalainen (finske pokrajine oz. finska plemena Savo, Häme, Severna Finska, Laponska) so nashi Kranjci, Dolenci, Koroshci, Gorenci. Kakor imamo v Sloveniji priimke, ki se nanashajo na sosedne pa tudi nesosedne narode, npr. Horvat, Furlan, Nemeč, Rus, imajo Finci priimke, kot so: Venäläinen (Rus), Virolainen (Estonec), Ruotsalainen (Shved), Tanskanen (Danec), Saksman (Nemeč). Pri tem je zanimivo, da Slovenci ne poznamo priimka Italijan ali pa Avstrijec, ker teh nacij v chasu nastajanja priimkov sploh ni bilo, saj so te drzhave oziroma nacije na silo nastale shele v 19. stoletju. Na Finskem pa sta bili tako Shvedska kot Rusija zhe v srednjem veku formirani naciji in drzhavi. Zakaj Slovenci nimamo priimka Srb ali Makedonec, pa naj bralci sami uganejo.

Che bi se nacrtno ukvarjal z raziskovanjem imenoslovja, bi zelo verjetno prishel do she zanimivejših podatkov. In kaj naj bi zgoraj nanizani priimki dokazovali? Tisto, kar je moji zheni pred mnogimi leti dokazoval kolega Bjarne, namrech – glej, tale tvoj »Jugo« je chisto normalen chlovek, ima dve nogi pa dve roki, pa en »ksiht« s krompirjem tam na sredi kot vse opice. Torej – tudi Finci s svojim jezikom so chisto normalni in razumljivi ljudje.

Za konec pa she preprosto vprashanje: kaj imata skupnega finski mesti Turku/Åbo s slovenskim Trstom? Tudi odgovor je preprost: tako kot slovenski »trg« (prim. Trgeste), finski »tori«, shvedski in ruski »torg«, sta bili in sta she vedno omenjeni finski mesti pomembni pristanishchi, kjer cveti trgovina. Zgodovinarji bodo seveda trdili, da sta njuni imeni germanskega izvora, ampak ker ste spoznali nekaj skrivnosti finskega jezika, jim teh lazhi ni treba verjeti.

Za zgodovinski spomin

Andrej Lenarčič

IN TAKO SE PONAVLJAJO VEDNO ISTE ZGODBE

(junashka drzha Borisa Pahorja – redka izjema)

Je vprasanje, koliko Slovencev, državljanov Slovenije in sosednjih drzhav, se v resnici zaveda, kako mogochnega priznanja je delezhen Boris Pahor. In je morebiti prav tako vprasanje, ali se tisti, ki so izrochitev tega priznanja skrili v neko ljubljansko zakotje, chetudi gre za Slovence, državljana Italije in predvsem Trzhachana, zavedajo, kaj so oziroma chesa niso storili. Resnično je veliko vprasanje, zakaj tega pomembnega, za vse slovensko silno afirmativnega dogodka niso mogli videti v vsem blishchu Pahorjevi someshchani, sodrzhljani, vsaj Trst, che ne Rim in vsa Italija. Morebiti je zadaj tista poniglava drzha, ki je pognala leta 1918 trzhashke Slovence, da so shli v Benetke prosit tresohlache italijanske generale, naj za bozhjo voljo pridejo in okupirajo Trst s Primorsko vred. Morebiti.

Zagotovo pa taka drzha nima nich z junashkim Borisom Pahorjem, in she manj z vsebino njegovega velikega francoskega odlikovanja. Ker je treba verjeti besedam ustanovitelja Reda Legije chasti, lahko ponovimo njegove misli, ki jih je narekoval Las Casasu na Sv. Heleni. Vrtinec revolucije je sicer prinesel nove chase, dih svobode, upanje za mnozhice, a hkrati je prishla v ospredje groba Sila, surova moch orozhja je grozila drzhavnishki modrosti. Napoleon je hotel zavarovati dosezhke Revolucije, hkrati pa ohraniti vse plemenito, uvidevno, obzirno, kar je nosilo Francijo skozi zgodovino. Zato je »civilno« vsebino zavil v vojashko formo, v chvrst okvir, ki bo zagotovil trajnost in uchinkovitost fronte za ohranitev civilizacijskih dosezhkov, ki bo skratka varoval drzhavljansko sposobnost in krepost pred zlorabo.

Res je velika shkoda, da so odgovorni tako enkratno prilozhnost pokazati svojim someshchanom in sodrzhljanom, do kod sezhejo chloveshke kvalitete zatiranega naroda, zanemarili in zamudili.

In tudi tu se hochesh nochesh vriva nich kaj prijetna primerjava: na avstrijskem Koroshkem se slovenski staroselci obnashajo vsaj tako ignorantsko/kapitulantsko, che ne she bolj. Nedolgo tega je Avstrija bobneche praznovala pol stoletja, odkar je iz nacistichne kolaboracije s Hitlerjem znova vstala kot suverena drzhava v »predvojnih mejah«. Ob tej prilozhnosti je bilo izgovorjenega obilo. Popoln molk – onstran in tostran – pa je vladal tam, kjer bi bilo treba najbolj glasno vpiti! Povedati bi bilo treba preprosto resnico, da so vnovichno avstrijsko drzhavnost prisluzhili koroshki Slovenci, ki so z orozhjem vstali v obrambo pred nacistichnim

nasiljem. Zavezniki so namreč leta 1943 na konferenci v Moskvi jasno povedali: Avstriji bomo priznali status žrtve in jo po zmagi znova vzpostavili kot suvereno državo v predvojnih mejah, a le pod pogojem, da bo z aktivnim odporom, bojem proti nacizmu, to upravicila. Ko so po vojni Avstrijci na mile vizhe iskali tak odpor, ga seveda niti z luhjo pri belem dnevu niso našli. Povsod je shtrelo vanje nekaj prav nasprotnega. Končno so ta odpor »odkrili« in so morali radi ali neradi priznati slovenski partizanski boj na Koroshkem. Od tedaj se sredi nemškega Dunaja v vojnem muzeju v veliki dvorani, posvečeni drugi svetovni vojni, bleshchi slovenshchina, slovenski letaki, chasopisi, uchbeniki in koroshko partizanstvo. Chesar tujec ne more videti sredi slovenske Koroshke, lahko vidi sredi nemškega Dunaja.

Zelo znachilno in povedno pa je, da o tem molchi tudi slovenska Koroshka. In ne le Koroshka, molchi tudi Ljubljana in Slovenija. In zamejstvo in emigracija ... Namesto da bi vsemu svetu povedali, da Avstrije brez Slovencev, njihovega junashkega boja proti nacizmu, nikoli vech ne bi bilo. She manj pa kake Drzhavne pogodbe, od katere slovenska beda opazi le neki ubogi chlen, namesto da bi opazila in opozorila na vso resnico, ter povedala, da je ta Pogodba nasha, Slovenska. Brez Slovencev bi je pach ne bilo.

In tako se ponavljajo vedno iste zgodbe.

Tudi od slovenske osamosvojitve bi verjetno ne bilo nich, che bi tiste slovenske sile, ki so vedrile in oblachile na slovenskem narodnem nebu zadnjih dvesto let, leta 1945 ne izginile s scene. To je bilo namreč leta 1991 drugache. Celo manj možnosti smo imeli tokrat kot npr. ob pomladi narodov 1848 ali ob koncu prve svetovne vojne ter 1941 ali 1945 ... A tokrat na srecho med nami ni prevladovala drzha, o kateri je govor tukaj.

Andrej Lenarchich

(Objavljeno v *Mladiki*, sht. 10, 2007)

Andrej Lenarčič

AVSTRIJSKA DRZHAVNOST IN KOROSHKI SLOVENC

(Brez oboroženega boja korosških Slovencev med drugo svetovno vojno Republike Avstrije ne bi bilo)

Veh kot 1500 besed je potrebno zapisati, da se pred slovensko in – kot najbolj prizadeto – korosško javnostjo zakrije preprosto dejstvo, ki ga je mogoče zapisati v enem stavku:

Republike Avstrije ne bi bilo brez junashkega oboroženega boja korosških Slovencev za svoj obstoj med drugo svetovno vojno.

Ne bilo bi seveda niti ADP niti famoznega chlena 7 in she chesa. In ne bilo bi potrebno vztrajno manipulirati in skrivati resnice. Pa vendar se sredi glavnega mesta sosednje drzhave, v dunajskem Arzenalu – vojashkem muzeju – v dvorani avstrijske zgodovine med drugo vojno in kolaboracije Avstrije z nacisti bleshchi slovenska beseda, knjige, letaki, chasopisi, dokumenti, uniforme korosških partizanov, vechinoma Slovencev, ki so se na ta nachin uprli genocidu in prezhiveli slovenski holokavst, nich manj grozen od onega bolj znanega.

Zavezniki so na konferenci v Moskvi leta 1943 v Moskovsko deklaracijo, v poglavje o Avstriji/AnschluBu, zapisali v tretji alineji, da bodo priznali Avstriji pravico do statusa "zhrtve" in do obnove njene drzhavnosti le pod pogojem, da se izkazhe z aktivnim bojem proti nacizmu. Dolga leta so zaman iskali tak odpor, dokler konchno niso bili prisiljeni priznati, da je bil tak odpor "samo na jugu drzhave", nakar so lahko sestavili znamenito ADP.

Na srecho niso vsi pomembni drzhavniki slepi za oчитna dejstva. Tudi niso vsi pokvarjeni in prodani. Gospa Barbara Prammer, ki je bila leta 2006 podpredsednica avstrijskega parlamenta, je takrat ob proslavi pred mnozhico na Ljubelju odkrito povedala:

»Prinasham vam pozdrave s spominske svechanosti Avstrijskega Mauthausen komiteja s severne strani Ljubelja, kjer sem pravkar govorila v spomin zhrtvam. Kot Druga predsednica Drzhavnega zbora Avstrijskega parlamenta se vam hochem tudi osebno zahvaliti, da zhe toliko let skrbite za to, da tukajshnje podruzhnichno taborishche Mauthausna ne tone v pozabo, da neutrudno spominjate na tiste, ki so se uprli nacizmu, ki so se borili proti nacistichnemu barbarstvu in se borili za svobodo.

Antifashistkam in antifashistom, partizankam in partizanom hočem izraziti svoje sposhovanje. Tem pogumnim zhenskam in moshkim bi se na tem mestu rada zahvalila. Ko je bilo v Avstriji treba dokazati lastni prispevek k osvoboditvi, so uveljavili vasho borbo, saj je bila skorajda edini oborozeni boj. Da se mora slovenska manjshina na Koroshkem she danes boriti za svoje v ustavi zagotovljene pravice, kot to očitno kazhe prepir okrog postavitve dvojezichnih krajevnih napisov, je znachilen izraz avstrijske pozabljivosti, ko gre za posledice iz nacistichne zgodovine. Vendar zgodovinska odgovornost ne sme nikdar pretechi, obdelava nacistichnih zlochinov pa she sploh ne. Pod to preteklost nikdar ne smemo potegniti chrte.

Zahvaljujem se vam za pozornost.«

Slovenska politika seveda ni niti zardela. Pach trda kozha ... A chvrsto na njeni strani stoji tudi tukajshnja medijska srenja. Ne takrat niti danes, ko je gospa Prammerjeva predsednica – ne "le" podpredsednica – avstrijskega parlamenta, in je obiskovalcu, predsedniku Türku odlochno povedala resnico, slovensko chasopisje o tem molchi in si ni upalo niti povzeti pisanja npr. dunajskega chasnika *Der Standard* ob tokratnem obisku nashega predsednika drzhave:

»... Die SPÖ-Politikerin strich die Bedeutung der Ortstafel-Frage für die slowenischsprachige Kärntner Bevölkerung hervor. Sie erinnerte auch daran, dass die (mehrheitlich slowenischen) Kärntner Partisanen im Zweiten Weltkrieg Entschädigungszahlungen bekommen und meinte in diesem Zusammenhang, sie schäme sich für die diesbezüglichen Reaktionen so mancher nicht lernfähiger Menschen in Österreich. In gewissen Kreisen werden die Partisanen immer noch als "Feinde Österreichs" verunglimpft, obwohl sie für die Befreiung des Landes vom Nazi-Terror kämpften ...«

In potem beremo vedno znova – kot tokrat v *Delu, Sobotni prilogi* * – marnjanja o obrobnih zadevah, o "nasledstvu ADP", o "zashchitnishki vlogi" RS itd., namesto da bi obveljala zavest, in da bi sosedom konchno enkrat za vselej v obraz odkrito povedali, da je Avstrija naslednica nechesa, kar nosi jasen slovenski predznak in jezik. In o tem govori zgodovina, pishe Moskovska deklaracija 1943, krichi razstava sredi Dunaja ... in tako naprej brez konca.

---

* *Delo, Sobotna priloga*, 12. aprila 2008: Sasha Vidmajer, *Manjshina kot okrasek/Slovensko-avstrijski odnosi/*.

Iz zgodovinskega spomina

Lucijan Vuga

VENETI V TROJI

(IV)

ZAGATE O IZVORU INDOEVROPEJCEV

Zhe v svojih treh prejšnjih knjigah *Jantarska pot*, *Davnina govori* in *Megalitski jeziki* sem obdelal ta veliki in nerazresheni problem – izvor Indoevropcev – zato tokrat ne bom ponavljal vsega tistega, kar je zhe tam napisano; prav tako ima bralec na voljo veliko druge izvrstne literature o tem, kar sem zhe sproti navajal. Vsekakor pa bom moral tudi tu vplesti nekaj najnujnejših stvari, ki se nanashajo na Anatolijo, ker bi sicer težko ohranil rdecho nit mojih nadaljnjih razglabljanj. Toda najprej si priklichimo v spomin zemljepisni pregled shtevilnih sodobnih teorij, ki jih zagovarjajo najjementnejši svetovni znanstveniki:

avtor: zemljepisno podrochje:

Devoto – centralna Evropa (Panonija z okolico, vzh. Alpe);

Diakonov – severni Balkan in severozahodna obala Chrnega morja;

Bosch-Gimpera – osrednja Evropa, Ukrajina, Belorusija, zahodna Rusija;

Schmid – Litva, Letonija;

Gornung – severozahodna obala Chrnega morja;

Gimbutas – juzhna Rusija, med Kaspijskim morjem in Chrnim morjem;

Renfrew – Anatolija;

Hodge – spodnji del Egipta v delti Nila;

Dolgopoljski-Gamkrelidze-Ivanov – juzhni Kavkaz med Kaspijskim in Chrnim morjem;

Jain – zahodnoazijske stepe severovzhodno od Kaspija;

Danilenko – vzhodna in severna obala Kaspija ter jug Rusije;

Hausier – juzhna Rusija, Ukrajina, Karpati, Panonija, Baltik, Nemchija in jug Skandinavije;

Makay – juzhna Rusija, centralna Evropa, Balkan in Anatolija;

Georgiev – ozek pas juzhne Ukrajine, Karpati, Panonija, vzh. Alpe;

Alinei – teorija kontinuitete – vsa ljudstva so zhivela na danashnjih prostorih

Evrope zhe v neolitiku, che ne kar v paleolitiku.

Seveda je v preteklosti nastajalo she vech drugachnih teorij, ki vechinoma predpostavljajo preseljevanje ljudstev zhe v bronasti dobi in she kasneje; che

vzamemo Slovane, naj bi se ti naselili na danashnjih ozemljih v zgodnjem in srednjem srednjeveskem obdobju. Spricho tega nas ne presenecha, da obstaja vrsta interpretacij prazgodovinskih dogajanj.

Zaradi povsem svojske drzhe pri teh razlagah naj opozorim na teorije italijanskega zgodovinarja Giuseppa Sergija iz prve polovice 20. st., ki je prav posebej zanimiv, saj je razvil tezo, da **je latinshchina nastala s spojitvijo praslovanshchine in jezika staroselcev na tleh Italije** ter ni bila prineshena od drugod kot zhe izoblikovan jezik. Kadarkoli se na Slovenskem o tem tako spregovori, je ogenj v strehi! V odgovor je slishati posmehljivo zavrachanje »venetologije« in celo zhaljivo namigovanje, da tako govore tisti zafrustrirani Slovenci, ki so zakompleksani spricho slovenske majhnosti ipd. Seveda pa je najti tudi izjeme; navajam mnenje, ki je implicitno blizu Sergijevi tezi. V chasopisu Dnevnik (7. junij, 2003, str. 13) smo lahko prebrali pod naslovom *Veshch bo ljubimec odslej* pogovor z Barbaro Shega Cheh, prevajalko *Umetnosti ljubezni* slovitega latinskega pesnika Publija Ovidija Naza, ki je rekla: »V angleshchini in francoshchini so skoraj prisiljeni prevajati Ovidija v prozi, nam pa tega ni treba, slovenski prevod njegove *Umetnosti ljubezni* je lahko povsem avtentichen in zmore predstaviti ritmichno valovanje, kot so ga chustveno dojemali antichni Rimljani.« Nakar novinar Zdenko Vrdlovec poudari: »**Prav zanimivo je slishati, da je slovenshchina blizhja latinshchini kot angleshchina in celo francoshchina ...**« In dobimo jasen odgovor: »**Da, jezika sta si zelo podobna, naj se slishi she tako neverjetno.** Danes predavam latinshchino na fakulteti, nekoch pa sem jo uchila na osnovni sholi in v gimnaziji, in zhe takrat sem videla, da se uchenci prek latinshchine nauchijo vech slovenshchine kot pri pouku slovenshchine.« (poudarki L.V.)

Toda pojdimo po vrsti.

Sergi v poglavju *Protokelti in protoslovani* (SER/A, str. 154 in naprej), che povzamemo, razvija takole: Iz vseh raziskav in rekonstrukcij dogajanj, na osnovi arheoloshkih in atropoloshkih podatkov, jasno izhaja, da so v neolitiku (mlajshi kameni dobi) in eneolitiku (bakreni dobi) vdrla tuja ljudstva v severno in osrednjo Italijo, ki so jo obvladovala vse do prihoda Etrushchanov in osnovanja Rima, tj. okoli 8. st.pr.n.sht., ter so jo po nekaj stoletjih, tam okoli 5. st.pr.n.sht., povsem izgubila, ko so Etrushchani po postopnem prodiranju proti severu zavzeli Felsino, danashnjo Bologno. Ta tuja ljudstva so bili nedvomno Indoevropejci-IE (skladno s takratno terminologijo Sergi uporablja tudi izraz Arijci, odlochno pa zavracha izraz Indogermani, za katerega meni, da so ga vsilili Nemci iz nacionalistichnih nagibov), kar gre sklepati tako po njihovih telesnih znachilnostih kakor po civilizaciji, ki so jo prinesli na tista italska ozemlja, kamor so se priselili. Chaka pa nas she naloga, dolochiti tisto vejo ali veje IE, ki so ji pripadali priseljenci, saj je dobro znano, da smemo spraviti tri poglavitne veje v zvezo s sodobnimi etnichnimi imeni Keltov, Germanov in Slovanov. She celo vech, Sergi v drugih delih (SER/I, str. 420-421) pravi: »Pritrjujem mnenju, da so od mnogih indoevropskih jezikov v Evropi nekateri izvorni ali blizu izvornim, drugi pa so lokalne tvorbe, ki so nastali na tistih ozemljih, kjer se she danes govorijo. Tako sem uvrstil med izvirne jezike keltshchino, slovanshchino in germanshchino, vsi

ostali jeziki izhajajo iz teh treh in so drugotni odganjki ... Toda navdaja me dvom, od kar trdi nemški filolog Feist (*Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen*, Berlin, 1913), za katerega si ne morem zamisliti, od kod mu tolikšna izjemna resnicoljubnost, da nemška kultura ni izvorna, ampak izhaja od Keltov, da zato germanshchina ni prvotna, pač pa drugotna, torej izpeljanka. Pred seboj imamo edinstven, redke primer nasprotujočih si stališč med Nemci samimi! In medtem ko Braungart (*Die Südgermanen*, München, 1914) hoče dokazati, da so tudi Kelti Germani, se Feist vztrajno trudi odvzeti Nemcem oshabno oznako Indogermani (namesto Indoevropejci), kot da so Germani tudi Grki, Italiki, Slovani, Kelti, Litvanci ... Zato celo dopushcham, da je germanshchina sekundaren jezik.« **Po tem izraženem Sergijevem dvomu bi bila primarna jezika zgolj keltshchina in slovanshchina.** Čeprav Sergi vseeno nadaljuje (SER/A str. 155-156) z omenjenimi tremi primarnimi vejami, ko se vprasha, katera od njih je prishla v prazgodovini v Italijo; pri tem ima na voljo antropološke najdbe, ki jih lahko primerja z antropometričnimi podatki sodobnih prebivalcev (op. L.V.: danes so v teku obsežne genetske raziskave, o čemer sem zhe pisal v prejšnjih delih). Po Sergijevem mnenju so bili prishleki na območju »*terramare*« Kelti, ker je aktualno prebivalstvo Lombardije, Piemonta in Emilije keltsko ter zato, ker meni, da se je v Padski nizhini zgodilo isto, kar se je v Shvici, kjer so palafite, zgrajene in naseljene s prvotnimi prebivalci in enakih znachilnosti z italškimi ali mediteranskimi, kasneje obljudili Kelti.

Prav posebej izstopa Sergijevo stališče o Venetih. Čeprav to vprasanje implicitno obravnava na vseh mestih, je srzh njegove teorije zajeta v naslednjem citatu v poglavju o palafitih (SER/A str.71-73): »Ljudstva v Padski nizhini, z redkimi izjemami, imajo različne znachilnosti; po mojih (*Liguri e Celti nella valle del Po*) in raziskavah drugih očitno izhaja, da imajo Piemontčani, Lombardijci in Emiljanci keltske karakteristike, **medtem ko imajo Veneti slovanske znachilnosti** (podčrtal L.V.); eni in drugi so skoraj identični, che jih obravnavamo po oblikovanosti okostja. Ti etnosi so drugachnega izvora in se razlikujejo od Mediterancev, ki pa so izginili s tega območja, che odmislimo nekaj sporadichnih primerov ter prebivalce Ligurije, ki so meshanci. Kdaj so prishla ta tako shtevilna ljudstva, da so nadomestila prvotne [mediteranske, neindoevropske] prebivalce? Lahko bi se reklo, da so del galskih priselitev v 4. st.pr.n.sht.; tako sem tudi sam mislil in pisal pred mnogimi leti. Vendar zdaj ne mislim vech tako, saj je ta pozna naselitev bila le prehodnega znachaja, nich stalnega, in she manj zadosti shtevilna, da bi poselila Padsko nizhino in izbrisala prvotno prebivalstvo. Res pa je, da sem hotel uveljaviti svoj koncept, mislech obenem z Livijem na neko she starejšo priselitev pred 4. st.pr.n.sht., tako bi obe skupaj lahko spremenili sestav prebivalstva v Padski nizhini. To je she vedno sprejemljivo, ampak **najstarejša priselitev je morala biti veliko starejša** (podčrtal L.V.), kot sem mislil she pred kakshnim letom, in prav iz tiste naselitve izhaja najvechji del prebivalstva Padske nizhine, ne pa od kasnejshih galskih vdorov.«

Sergi v posebnem poglavju (SER/A str. 154 in naprej) obdela Protokelte in Protoslovane v Italiji. Ne le njega, ampak tudi nas preseneti, da so shtevilna

gradishcha, odkrita v južni Etruriji, podobna in celo identična s sočasnimi kashtelirji na Krasu, v Istri ter Bosni in Hercegovini, torej na tistem vzhodnem, izvenitalskem ozemlju, ki predstavlja del shirshega območja, kjer se je razvila analogna kultura zgodnje zhelezne dobe, ki jo je najti tudi na Cheshkem. To pritrjuje predpostavki, da je na tem obseznem ozemlju zhivelo ljudstvo z določeno skupno etnično afiniteto (str. 163). K temu Sergi dodaja antropoloshke ugotovitve (str. 164), ki dodatno podkrepijo to etnično afiniteto vse do danashnjega dne! **Danes so ljudje na tem obseznem ozemlju sicer med seboj pomeshani, toda v veliki vechini so Slovani. Zato, che dobro premislimo, so bili Veneti spricho svojih telesnih znachilnosti Slovani, vsaj v vechini** (podchrtal L.V.). Res so v 4. in 3. st. pr.n.sht. sem pridrli Kelti, kot retrogradno gibanje z zahoda na vzhod, kar opazhamo v obdobju La Tenne, vendar ta keltska invazija ni mogla vech spremeniti etnichne sestave, ki je bila vzpostavljena zhe v najstarejsih chasih. **Ni mogoche videti razlik v telesnih znachilnostih med tema indoevropskima ljudstvoma, Kelti in Slovani, ker se komajda razlikujejo in so v osnovi identični** (podchrtal L.V.). Sergi sklene: »Ker so sodobni slovanski narodi nasledniki davnega indoevropskega ljudstva, ki je naseljevalo obsezno ozemlje zunaj Italije in je prishlo tudi v Italijo z Veneti in drugimi plemeni vse do doline Tibere, te prednike imenujem Slovani, Praslovani, kakor sem imenoval Prakelti predhodnike Keltov. Gre verjeti, da so davna etnična imena, kakor je tudi danes tako, oznachevala plemena, rodove ipd. Ta imena so bila oznake za frakcije enega plemena, kot so to bili Iliri, ki so predstavljali frakcijo indoevropske veje, za katero je danes uveljavljen izraz Slovani, ki je sicer novejshega izvora, vendar razumljiv in sprejet za oznako slovanskega rodu, kjerkoli se nahaja. Arheologija bolj kakor antropologija, navkljub nejevolji vseh, ki se oklepajo enostranskih in ozkosrčnih pogledov, nam je omogochila spoznati dejstvo, ki ga nihche ni zaznal, cheprav so nam zhe od antike sporočali podatke, da sta od treh glavnih vej velikega indoevropskega debela na Italijo zhe v najstarejsih chasih vplivali dve: Kelti ali bolje Prakelti in Praslovani. Prakelti so prishli pred vsemi ostalimi Indoevropci in zasedli Padsko nizhino s palafiti in terramare, kjer so dotlej zhiveli Mediteranci (Ligurci); kasneje je prishel she en val, she pred nashim shtetjem. Zapustili so nam grobishcha v Golasecca ter v Ticinu. Dospeli so do centralne Italije in zavzeli del etrushchanskega ozemlja, she preden so tja prishli Etrushchani, o chemer nam prichajo krozna kamnita grobishcha, podobna onim v Golasecca in v Franciji.

Praslovani ali Iliri so prishli v Italijo s severovzhoda, se naselili v Venetu ter dospeli vse do doline Tibere, kjer so na ozemlju Faliskov zapustili ostanke svojih mest, zgrajenih po njihovi navadi na vzpetinah v obliki gradishch, kamnitih utrdb, kakor so to pocheli na ozemlju danashnje Cheshke, v Istri, Dalmaciji, v Bosni in Hercegovini. Nadvse je zanimivo, da nahajamo obe indoevropski veji, Prakelte in Praslovane, vselej v neposrednem stiku, prvi na zahodu, drugi na vzhodu, kakor je to she danes. Zato menim, da je mogoche, da Umbri niso bili Prakelti, pach pa Praslovani, che je točno, kot izhaja iz raziskav, ki jih je opravil Breal na evgubinskih tablicah, da njihov jezik ni imel nich skupnega s keltshchino. Ko sem ob neki drugi priliki obravnaval to vprashanje, sem mislil razlozhiti ta pojav s tem,

da so pach Kelti preprosto vplivali na Italike. Toda najnovejshe raziskve so me preprichale, da niso Kelti ali Prakelti povzročili spremembe prvotnega jezika na ozemlju Umbrov, ampak so bili to Praslovani, kakor je jasno razvidno iz arheoloshkih najdb. Te moje predpostavke se ujemajo z rezultati Paulija (Pauli, *Veneter und ihre Schriftdenkmaler*; Helbig, Bull. Inst., 1882; Ghirardini, *Sulle scoperte del fondo Baratola*, Notizie degli scavi, Roma, 1888) o venetshchini z evganskih napisov iz Este, ki naj ne bi bili napisani ne v italshchini niti ne v etrushchini, pach pa v ilirshchini oziroma praslovanshchini. Kjer so bile gostejshe mnozice praslovanskih doseljencev, tam se je prijel njihov jezik, ki je ostal nespremenjen; kjer je bila poselitev redkejsa in so predstavljali le del, eno tretjino vsega prebivalstva, tam se je staroselski jezik spremenil, ni pa povsem izginil. Po vsem, kar sem navedel, izhaja, kako shibko so utemeljena razmishljanja vseh, ki trmoglavo dopushchajo in podpirajo italskost indoevropskih priseljencev, ko so vendar Italikom tuji. Zadnja potrditev je ta, da niso bili prebivalci kulture terramare, ki so prishli v dolini Arna in Tibere in postavili svoja mesta po etrushchanskem in rimskem obredu. Oblike bivalishch teh Indoevropejcev, oziroma Prakeltov in Praslovanov, so nam na voljo in potrjujejo, da niso bili Italiki, razen che hochemo razglasiti za Italike she Chehe in sploh vse zahodne Slovane in tudi vse prebivalce Francije, kjer je najti take *keromlebe* (v krogu razvrshchene kamnite bloke, ki verjetno ponazarjajo simbol sonca), kakrshni so v Golasecchi in Vetuloniji.

Glede indoevropskega jezika (ali jezikov) Sergi spomni (SER/A str.167) na eno od teorij o njegovem (njihovem) izvoru, ki izhaja iz predpostavke, da je ta prvotni izhodishchni jezik – predindoevropski – nastal v Aziji na planoti Hindukush.

Hindukush je eno najvishjih in nad tisoč kilometrov dolgo ter med sto in petsto kilometrov shiroko gorovje v Aziji, na severu Afganistana ob meji s Pakistanom in Tadhikistanom, z najvishjim vrhom Tirich-mir (7750 m), s sorazmerno ugodnimi prelazi, dasi je njihova vishina med 3000 in 4000 m, saj tod chez vodijo pomembne in zhe v davnini izhojene poti med srednjo Azijo in dolino Inda, v Hindustan! Toda che omenimo she povezane visoke planote Pamir (Streha sveta), Karakorum (ali Karakoram), Kashmir, Himalajo z nadaljevanjem v Tibetu, se shele zavemo, da smo v »popku sveta«, kot to poimenujejo. Ker ostajajo visoka gorovja vse leto zasnezhena, tu izvirajo za ves podkontinent pomembne reke, med njimi »sveti« Ind.

Od teh Predindoevropejcev naj bi se postopoma razvili vsi ostali indoevropski jeziki, ko so se razdelili na dve veji; ena, shibkejsa, se je usmerila proti Indiji in Iranu, tam sta nastala jezika sanskrt in zend; druga, shtevilnejsha veja naj bi preplavila Evropo. V 19. in 20. st. so Bopp in Schleicher, za njima pa Benfey, Kopp, Curtius, Ascoli ter drugi, izdelali primerjalne slovnice in besednjake, s chimer naj bi se dokopali do slike o tistem davnem dogajanju. Njihova pomanjkljivost je bila, da so uposhchevali le znane jezike oziroma so znanim jezikom dolochili narode; ko so bili odkriti she drugi indoevropski jeziki (hetitshchina, toharshchina, azianski ali maloazijski jeziki itd.) ter preuchene druge jezikovne skupine (glej mojo knjigo *Megalitski jeziki*), je bilo treba marsikaj spremeniti.

Tako je **Schleicher** zasnoval naslednje jezikovno drevo –

Osnovni jezik ali indoevropsko deblo se je delilo na:

- a) azijsko vejo, ki se je razcepila na podveji: arijsko (indijsko in iransko) in južnoevropsko (grshko-italsko-keltsko);
- b) severnoevropsko vejo, ki se je razdvojila na podveji: slovansko-baltsko in germansko.

Tej jezikovni razdelitvi je **Fick** dodal še etnično komponento in predlagal naslednje etnografsko drevo –

PREDINDOEVIROPEJCI					
EVROPA			AZIJA		
SEVERNOEVROPEJCI		JUZHNOEVROPEJCI		IRANCI INDIJCI	
GERMANI	KELTOSLOVANI (KELTI)	GRKO-ITALCI			
SKANDINAVCI	NEMCI SLOVANI BALTI	ITALCI	GRKI		

Iz te preglednice je videti, da naj bi bili enota Keltslovani, iz katerih so se razvili Slovani in Balti, medtem ko naj bi Germani in Grko-Italci tvorili samostojni skupini.

Še drugachno razvrstitev je predlagal **Lottner**:

Predindoevropci

- a) Heleni (Heleno-Frigi)
- b) Slovani in Germani.

Nato je **Fridrich Müller** pohitel ter zhe v zgodnji razvojni fazi oddvojil keltsko-italsko-grshko vejo od arijske (azijske)-slovanske-germanske veje, s chimer je nastal položaj, da bi bili azijski Ariji blizhe Slovanom in Germanom kakor pa Kelto-Italom-Grkom.

Za take klasifikacije, in še vsaj za deset drugachnih, je vsak od avtorjev navajal vrsto tehtnih argumentov, med katerimi prevladujejo lingvistični, vendar so z antropološkega vidika brez trdne osnove, pribije Sergi in pravi: primerjajmo med seboj samo Kelte z Italci in Grki, da bi spoznali nevzdržnost takih teorij.

Kaj je torej res?

Po vsem, kar smo predelali v prejšnjem poglavju, ko se preučevalci spopadajo še z geografskimi in časovnimi elementi lingvističnih teorij, je nedvomno izvor Indoevropcev prvovrstni strokovni izziv.

Spricho tega je Sergi zadržan zlasti do teorij nemških piscev, za katere meni, da so zoprne s svojim očitnim pangermanizmom in poudarjanjem arijskega ter »indogermanstva«. Sam je preučil (SER/A str.171 in naprej) arheološke najdbe in opravil primerjavo z najdbami na področjih, kjer Indoevropci predstavljajo Prakelti in Praslovani. Obstajajo razlogi za sklepanje, da so tisti Indoevropci, ki so prishli v Italijo, prav Prakelti in Praslovani; antropološke izkopanine iz Etrurije, Lacija, Bologne temu pritrjujejo, zato ne moremo dopushchati, da so ti Indo-evropci prinesli s seboj italski jezik, pač pa so govorili jezike, ki so morali biti istega tipa kot tisti, ki jih danes imenujemo

keltske in slovanske in izhajajo iz prakeltshchine in praslovanshchine kot izvirnih in prvotnih jezikov.

Pred tistim davnim chasom so v Italiji govorili jezik z vech narechji, ki zagotovo ni bil indoevropski, pach pa mediteranski, istega tipa, kot so ga govorili Egipchani, Libijci, Iberci in ga imenujemo hamitshchina. S prihodom Indoevropcejev se je jezik spremenil, nastali so italški, indoevropski jeziki, tako je bilo tudi z religijo (dotedanji grobni pokop je zamenjalo upepeljevanje itd.).

K temu gre dodati pomemben argument. Sergi pravi, da je dovolj primerjati med seboj umbrijskino, oskijskino, prvotno latinskino, sabelijskino in se preprichamo, kako so to zgolj fragmenti jezikov, ne pa celoviti jeziki. Od kod to? Mochan indoevropski vpliv je bil omejen na sever Italije in proti jugu do Tibere, zato je na tem področju prishlo do znatnejših jezikovnih sprememb. Drugache je bilo s Sabelijci, ki so zhiveli juzhneje, onkraj Tibere, kjer se je jezik prav tako spreminjal, vendar le v manjši meri in prek trgovskih ter drugih stikov; Indoevropci tja chez niso prishli. Pach pa je navzdol vse do Sibarija in Kampanije najti indoevropske predmete, izdelke s severa, trgovsko blago, z njim pa je prihajal tudi kulturni vpliv, a le delne jezikovne spremembe, in zlasti na skrajnem koncu Italije je spricho tega zaznati mnozhico dialektov. Medtem ko je na severu bilo drugache.

Kot smo zhe omenili, so tja prishli Prakelti na zahodno stran Padske nizhine, na njeno vzhodno stran pa Praslovani (cheprav jih nekateri imenujejo Iliri). To sta indoevropska jezika istega tipa, morda bi celo lahko rekli, da sta bila dialekta enega in istega jezika, le da vsak s svojimi znachilnostmi. Praslovani so sledili vzhodni strani apeninskega shkornja do Bologne ter od tam do Tibere, medtem ko so se Kelti drzhali zahodnega konca. Na stichishkih so se eni in drugi verjetno pomeshali, to naj bi nam dokazale najdbe v Vetuloniji, ki je le kakshnih 150 km severno od Rima, nedalech od obale Tirenskega morja, nasproti otoka Elba, v samem srcu prvotne Etrurije. Che vsi jezikoslovci najdejo skupne chrte med keltshchino in italshchino, seveda ni nakljuchje; to Sergi razlozhi, a drugache kakor oni, ki so précej vzpostavili njihovo sorodnost, medtem ko bi morali to sprejeti kot posledico vpliva keltshchine na italshchino.

To, kar Sergi razvija za italshchino, aplicira tudi na grshchino; na juzhni Balkan so prishli Indoevropci (pri chemer se seveda spet vprashamo, od kod so prishli, ali s severa ali iz Male Azije, o chemer je govor tudi v tej knjigi!), verjetno celo istochno kakor na Apeninski polotok, kjer so naleteli na Pelasge, in ta pelasgijskino se je pod vplivom Grkov preoblikovala skozi vech faz v grshchino. Zato je Sergi pozival lingviste, naj se lotijo preucevanja najstarejših in prvotnih jezikov ter posledic njihovega poindoevropcejenja. Res jih ni bilo malo, ki so v 20. st. to storili, med njimi je bil tudi Karel Oshtir, ki se je posvetil »megalitskim jezikom«, kot jih je sam imenoval, in o chemer sem pisal v svoji knjigi z enakim naslovom.

Sergi nas niti ne preseneti, ko pravi, da o etrushchini ni mogoche govoriti kot o indoevropskem jeziku, cheprav je tudi to mogoche zaslediti v manjši meri, toda le kot kasnejšo posledico stikov s prebivalci, ki so jih tam nashli, predvsem z Umbri, toda po drugi strani so bili tam – po njegovi teoriji – tudi Praslovani.

Po Sergijevem preprichanju so prishli Indoevropejci, kot Prakelti in Praslovani, v Italijo v neolitiku ali eneolitiku, torej pred bronasto dobo, za katero se shteje zacetek nekako 3000 let pr.n.sht.; problem z datacijami in nesoglasji pri poimenovanju dob sem obravnaval zhe v prejsnjih delih in tega tu ne bi ponavljal, vsekakor pa lahko Sergijevo oceno priselitve postavimo morda med 5000 in 3000 pr.n.sht.

Ker se je Sergi z lastnimi raziskovanji preprichal, da med Kelti, Germani in Slovani ni nikakrshnih kranioleshkih razlik, vsi so brahikefalni, jih jemlje le za tri veje istega rodu; po njegovem lingvistika temu pritrjuje, se pa povsem razlikujejo od ostalih narodov, ki jih danes tudi imamo za Indoevropejce, med temi so npr. Italci, a tudi Skandinavci, oboji so izvirno afrishka, mediteranska, neindoevropska rasa. Skandinavci so celo, potisnjeni na sever v chasu indoevropskega prodiranja in locheni od svoje mediteranske baze, v tisoehletjih prilagodili svojo pot, barvo las, oči ipd. klimatskim razmeram primerno, medtem ko so po ostalih antroposhkih znachilnostih she vedno afro-mediteransko ljudstvo (SER/A str. 184).

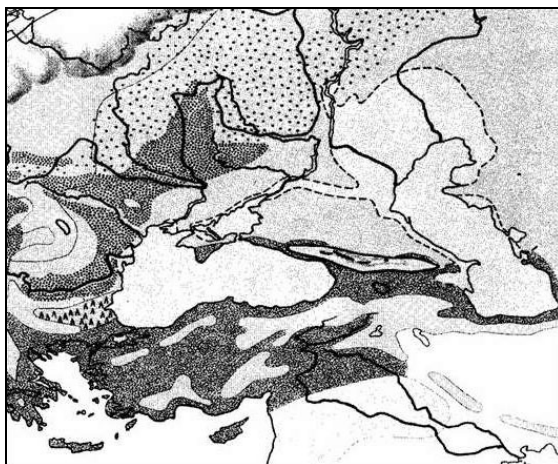
Drugo neizbezhno vprashanje ostaja sam izvor Indoevropejcev.

Sodobni chlovek naj bi prishel v Evropo iz Afrike pred nekako 40.000 leti in je naletel na neandertalce, ki so tod zhiveli zhe v mlajshem pleistocenu, pred priblizhno 400.000 leti, in so verjetno(?) postopoma izumrli; genetiki trde, da se eni in drugi med seboj niso mogli meshati. Kromanjonci naj bi torej bili predindoevropski prebivalci Evrope. Od kod potem Indoevropejci? Do danashnjega dne se znanstveniki she niso zedinili za nobeno od vsaj petnajstih znanstvenih teorij, ki so se pojavile v 19. in 20. stoletju. Nekaterim se zdi logichno, da che je Evropo obvladoval afrishki kromanjonec, je Indoevropejec lahko prishel le iz Azije. A stvari niso tako preproste, ker se uchenjaki ne morejo zediniti niti o tem, kaj sploh pomeni – Indoevropejec; je to pripadnost nekemu skupnemu jezikovnemu substratu ali she kaj vech, in kaj naj bi to bilo? Tudi opredelitev – Azija; ali res smemo sprejeti Ural kot nekakshno razmejitveno chrto med Evropo in Azijo? Mar ne tvori Evrazija v bistvu en superkontinent, delitev med posameznimi njegovimi obmochji pa je lahko bolj tehnicno pomagalo za opisovanje kot pa resnicna teritorialna razdelitev.

Tako je npr. De Uyfalvy (*Les Aryens au nord et au sud de l'Hindou-Kouch*, Paris, 1896) pohitel z objavo svojih neposrednih raziskovanj v gorovju Hindukush, kjer naj bi severno in juzhno od tam nashel Indoevropejce; to naj bi potrjevale antropometriche meritve, iz katerih je sledilo, da se povsem ujemajo s keltskimi. Seveda je bilo takshno naziranje dokaj drzno in she ne dovolj preprichljivo, a je polemika spravila na povrshje vrsto sorodnih ali povsem drugachnih predpostavk. Vsekakor pa je ustvarilo pravcati preplah med izkopavanji leta 1905 odkritje starih zapisov (iz 5. – 10. st.n.sht.) izumrlih indoevropskih Toharcev v vzhodnem Turkestanu, to je tik nad Hindukushem. Turkestan je ozemlje v srednji Aziji, razdeljeno s Pamirjem in Tjenshanom na Vzhodni in Zahodni Turkestan. Vzhodni ali kitajski Turkestan obsega Sinkjang, Dzhungarijo in Tarimsko kotlino; Zahodni Turkestan pa je bil dolgo v sklopu ZSSR, zdaj pa so tam oblikovane drzhave Turkmenistan, Uzbekistan in Tadzhihistan. Ker pa je toharshchina kentumski jezik

(z vzhodnim in zahodnim narechjem), se to ne sklada s klasično delitvijo indoevropskih jezikov na vzhodne satemske in zahodne kentumske; od kod naenkrat na daljnem vzhodu kentumski jezik? Če bi vzeli stvar zgolj geografsko in bi poiskali nekakšno sredishče velikanskega ozemlja klasične poselitve Indoevropejcev od Atlantika do vzhodnega Turkestana, se zdi, da bi bilo naravno pričakovati njihovo pradomovino (s tem mislimo na čas ob koncu paleolitika ali v začetku neolitika) nekje okoli Črnega morja.

Geološke razmere v pleistocenu, ki se začnejo pred dvema milijonoma let in konča pred 10.000 leti, ko je prenehala zadnja poledenitev, so kljub široko razprostrti ledeni pokrajini omogočile sicer postopen razvoj modernega človeka. Proti koncu pleistocena, pred približno 25.000 leti, ko se je ozračje zlagoma le segrevalo, so bile razmere na evropski celini še vedno dokaj surove. Spomnimo se, da naj bi prednik danšnjega človeka prishel iz Afrike v Evropo pred 40.000 leti, ko je bila stara celina še vedno ujeta v leden oklep. Še nekaj deset tisoč let kasneje je bila morska gladina precej nižja od danšnje in Jadransko morje je bilo do sredine kopno, nekako do Palagruške, ter porashčeno z listnatimi in meshanimi gozdovi. Ledeniki so v Alpah segali globoko proti jugu; Istra in Padska nizhina sta bili prekrti z iglastimi drevesi, v notranjosti Slovenije in navzdol čez Dinarsko gorstvo je bila tundra, le v Panonski nizhini je bila stepa ali gozdna stepa. Dardanele in Bospor sta bila kopna, le na prostoru danšnjega Marmornega morja je stalo manjšje jezero – ni bilo vodnega prehoda med Sredozemljem in Črnim morjem. Okoli Črnega morja, nekakšnjega pleistocenskega jezera, ki je bilo po vodi povezano čez Azovsko morje s Kaspiskim morjem, tachas vechjega od danšnjega, je lezhala stepna pokrajina, tudi porashčena z gozdovi, morda ne prav veliko drugachna od danšnje.

Med zadnjo ledeno dobo pred približno 25.000 leti je bilo Sredozemsko morje brez povezave s Črnim morjem, ki pa je bilo povezano s Kaspiskim morjem.

Tudi Anatolija je bila gosto posejana z gozdovi in v kopnem stiku z Grčijo. Smemo sklepati, da je bilo prav okoli in okoli Črnega morja primernejše okolje za človekov razvoj kakor v preostali Evropi. Zlasti južnoruske in južnoukrajinske stepe so bile naložene s puhlico, chrnozjomom, kar je pomembno za kasnejša dogajanja in za razvoj poljedelstva. Mezopotamija je bila drugačna, v zgornjem delu je prevladovala sredozemska vegetacija; proti jugu pa je bilo dezhele precej manj kakor danes, saj Evfrat in Tigris še nista naplavila dovolj blata, da bi zasula področje ob izlivu. Slednje si velja zapomniti, ker se še vedno postavljajo vprašanja, ali so bili res Sumerci na jugu tvorci prvotne kulture ali pa je ta nastala severneje, nekje v danasnji Siriji ali celo še blizhje v Mali Aziji.

MEZOPOTAMIJA

Ker je za obravnavo dogajanja v Anatoliji, Mali Aziji, kjer so zhiveli Hetiti, pomembno poznati shirshe območje, se najprej zadržimo prav v Mezopotamiji, medrechju v Armeniji izvirajochih rek Evfrat in Tigris, kjer sta se zelo zgodaj razvili dve veliki civilizaciji: na jugu sumerska in na severu akadska.

Amfiteater blizhnjevzhodnega dogajanja

Evfrat je bolj vodnat in teče med nizkimi bregovi, spricho tega vechkrat poplavlja, menja strugo in se v teku stoletij hkrati pomika proti zahodu zhe vse od Bagdada navzdol, o chemer se lahko preprichamo ob rushevinah starih mest, ki so bile nekoch ob reki, danes pa so dalech od nje. Cheprav je Tigris hitrejsi, ima pa manj vode in globljo strugo, ki v zgornjem delu ni podvrzhena tolikshnim spremembam, pach pa je v shirshem obmochju delte sedanja struga precej bolj na vzhodu. Med najstarejshimi mesti sta Eridu in Ur; prvo je bilo ob nastanku tik

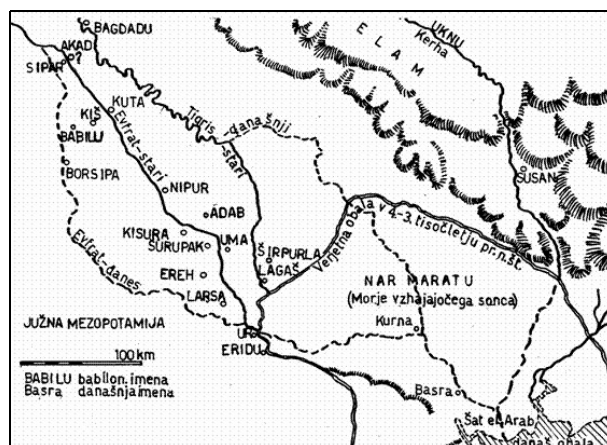

morja, danes pa je daleč od njega, kar ob nekaterih predpostavkah omogoča oceniti njegovo starost. A niso se spreminale zgolj razdalje, tudi oblika delte je bila bistveno drugačna, saj je treba upoštevati še reki Kerha in Karun s severa, z iranskega gorovja Pushti-kuh, ki se danes zlivata v skupno delto z Evfratom in Tigrisom. Spricho teh pojavov sta si bila nekoch Evfrat in Tigris od Bagdada navzdol mnogo bližje kakor danes, in prav Evfrat je glavni dejavnik izoblikovanja mezopotamske ravnine. Na najbližji točki med rekama se zahodno od Evfrata razprostira sirijska pushchava, vzhodno od Tigrisa pa iransko gorovje z najpomembnejšo skupino Pushti-kuh; v splošnem je mogoče reči, da je bilo širše območje poplavno in močvirnato, tudi bolj proti severu, vmes pa so se dvigali nizki otoki. Po nekaterih mnenjih naj bi na njih nastajala prvotna naselja, drugi temu oporekajo, chesh da na tako nezdravem in malarichnem ozemlju ni bilo pravih razmer za naseljevanje. Morda bi temu v prid pristavili, da res na takem zemljishchu ne more biti kakšna bujna vegetacija, razen dateljnovih palm (o chemer prichajo karbonizirani dateljnovi tramovi nekdanjih zgradb), da pa omogoča dobro rast zhit, tako kot je v dolini Nila, to bi lahko privabilo prve poljedelce. Ker je tod obilica trsja, so si hishe gradili iz glin in trsja, in tudi znamenita Noetova *arka* naj bi bila iz enakega gradiva. V tistem chasu so zhe udomachili govedo in ovce, medtem ko so v divjini zhivele gazele in levi; niso pa še poznali kamel in slonov. Pomembna dejavnost je bil ribolov.

Toda, kar je še posebej pomembno, na tem področju ni rudnin, iz katerih bi bilo mogoče razviti metalurgijo! Obilica glin je ljudem nadomeshchala druga gradiva, kolikor ga niso prinashali od drugod, kakor npr. apnenec ali diorit celo s Sinaja, toda le za kipe ali pomembnejše predmete. Vechina mest je nastala ob Evfratu: Sippar, Sumer, Akkad (zanj še ni znana natanchna lokacija, ga še niso odkrili), Kissur, Shurupah, Ereh, Ur, Eridu, Larsa, Babilonija. Ob Tigrisu jih je bilo manj, med temi Lagash in Shurghul. Ni povsem pojasnjeno, kako so izbirali lokacije za mesta, kajti nekdanjo strugo rek in morske obale lahko le domnevamo; zelo verjetno pa je nestanovitnost rečnega toka igrala pomembno vlogo.

Letalski posnetek mesta Ur, enega najslovitejših mezopotamskih mest; njegova dolga zgodovina je omenjena tudi v Svetem pismu kot Abrahamova domovina (*Geneza XI*).

Mezopotamija v 4.-3. tisočletju pr.n.sht., ko je bila morska obala precej bolj proti severu.

V zacetku niso urejali jarkov, shchasoma pa jim je to urejanje pomagalo ohranjati polja in v stoletjih so osushevanje razvili do popolnosti, s tem pa se je razvijala tudi

tehnika, rachunstvo, administracija itd. Tudi okolje je postajalo postopoma bolj zdravo, kar naj bi kazalo na to, da je bilo v Mezopotamiji drugache kakor v Egiptu, kjer se je civilizacija razvijala vishje ob Nilu in se je naseljevanje proti delti shirilo v kasnejshih obdobjih, v Mezopotamiji pa naj bi se vse zachelo na jugu v delti; o tem pa si znanstveniki niso enotn. Kaj pa che je tudi v Medrechju prihajal razvoj s severa? A od kod?

Da bi razumeli zadrego, je treba povedati, da so ob izkopavanjih verjetno najstarejshega mesta Ur odkrili zgradbe tako iz opeke, sushene na soncu, kakor zhgane, pa tudi iz kamna, ki so ga prinesli od kdo ve kod. Tu so bili valjchki (pechati?) in kamni s klinopisi. Lonchenina je bila zhe zelo razvita, sposobni so bili izdelovati tako velike vrche za vodo kakor drobne skodelice. Tudi bakreni predmeti so bili vmes, pa kakshen bronast izdelek. V Eriduju so uporabljali tudi tuf, apnenec in celo marmor. Nich od tega ni bilo primitivno! Ni verjetno, da bi kaj takega nastalo chez noch, to je bila posledica dolgotrajnega razvoja in zagotovo ne na istem mestu, saj so ti kraji na tochkah, ki so bila stoletja pred tem she v morju. Tako so izkopavanja v Shurupahu (danes Fara) spravila na dan veliko starejshe stvari, nozhe in zhage iz kremenca ter obsidijana, orodje iz kosti – tudi v zgornjih, mlajshih plasteh, kar bi pomenilo prav to, da je shlo za postopen razvoj in so verjetno predmete prinesli prebivalci s seboj. Shtevilni grobovi na vzorno urejenih pokopalishchih, s sarkofagi iz zhgane glinice, vmes pa pokopi v zemljo s trupli, ovitimi v rogoznice, vsi iz istega obdobja, naj bi prichali le o razlicnem socialnem statusu pokojnih; a nenavadno – v Nipurju so tudi zhgalni grobovi. Med grobnimi pridatki so bile alabastrne vaze z barvami in paletami za njihovo meshanje; mrtvemu v onostranstvu naj bi rabile, da bi si krasil telo, kakor je pochel she zazhiva; podobne so najdbe v preddinastichnem Egiptu. V grobovih ne manjka nakita in drugih lepo izdelanih drobnarij, ki vse dokazujejo veshchino in tradicijo mojstrov.

Vse to pricha o mogochni civilizaciji. Podobno je zaznati v arhitekturi: gradili so stolpe, utrdbe, palache, predvsem pa obchudovanja vredne osushevalne naprave; gradili so celo zhe z oboki, kar je prvovrstna senzacija, ni pa pravih znamenj, od kod vse to, che pa pri kopanju do devishke zemlje ni bilo drugih, she starejsih najdb. Nastaja vtis, kot da je vse to prishlo od drugod; nekateri dopushchajo prihod semitskih ljudstev, drugi vpliv Egipta, tretji vdor ljudstev z iranskih gora ipd.

Zato ni bila nenavadna, cheprav je vznemirljiva, vest indijskega ministra Murlija Manoharja Joshija januarja 2002, da so vzdolzh zahodne indijske obale odkrili 7000 let stare ostanke civilizacije (poimenovane »Izgubljenca reka«) tipa Harapa in Mohendzhodaro, vendar so veliko starejsi od njiju, saj izvirata iz let okoli 2500 pr.n.sht. Med ostanki 40 m pod vodno gladino so nashli dele dvorishcha, stopnic, kopalnice in templja. Sodelavci arheoloshkega in oceanografskega inshtituta so to opravili v drzhavi Gudzharat v Kambajskem zalivu, v katerega se steka reka Narmada iz gorovja Vindija. Domnevajo, da se je mesto pogreznilo med kakshnim velikim potresom, ki tod niso redki. Poleg drugih tudi ta najdba nakazuje arhaichne civilizacije vzhodno od Mezopotamije in ni izkljucheno, da so obstajale med njimi dolochene povezave.

*

Lahko bi takole povzeli enega **najsodobnejših pogledov** na ta dogajanja (DAN, str. 279-280). Ime Sumer, Sumerci je sodobna izpeljanka iz besede v akadshchini *Shumerum*, to naj bi pomenilo južni del Babilonije (pod Nipurjem); v sumershchini se je temu območju reklo *Kiengir* ali kar preprosto *kalam* »dezhela« – v nasprotju s *kurkur* »dugi kraji, področja«, kar naj bi bila splošna oznaka za manj razvita gorate predele na vzhodu. Obstajajo znamenja, da je bil Sumer enovit najkasneje v času Uruk III/Jemdet Nasr, okoli 3000 pr.n.sht.; to naj bi dokazoval valjast pečatnik, na katerem je spisek imen med seboj povezanih mest v regiji na nachin, ki dopushcha domnevo, da je shlo za nekakšno politično zvezo, tudi če so sicer neodvisno delovala. Shele po vzponu na oblast Sargona iz Akada, okoli 2340 pr.n.sht., se Sumer nikoli vech ne pojavi kot samostojna politična tvorba; izjema je edinole samo ozhje območje Babilona. Tezhje je kaj rechi o sumerski kulturi, dasi lako govorimo o posebnem sumerskem jeziku; Sumerci sebe niso nikoli imenovali s tem imenom. Vchasih je res zaslediti, da pisarji sebe imenujejo »sumerci«, toda to gre razumeti tako, kakor če danes rechemo »latinisti«, da so pach znali pisati v sumershchini. Vobche velja, da je bilo južno področje dvojezično, saj so tod zhiveli tudi Semiti. Kdaj in koliko prej naj bi zhiveli sami Sumerci na teh ozemljih, je lahko le predmet ugibanj. Nikakor she ni uspelo dognati lochene jezikovne skupine, ki bi jo imenovali »Sumerci«, kolikor dalech nazaj v zgodovino lahko sezremo. Starshi z akadskimi imeni so dajali svojim otrokom sumerska imena in narobe. Najmanj en napis na grobu kraljice, pokopane na kraljevskem pokopalishchu v Uru, je izpisan v akadshchini, cheprav bi tam pokopane lahko imeli za Sumerce *par excellence*. Definicijo »sumerska kultura« gre razumeti kot razvojni proces znotraj južne Mezopotamije v 3. tisočletju pr.n.sht., ki ga opredeljuje raba sumershchine; Sumerci pa naj bi bili udeleženci v tej kulturi. A srdite razprave med uchenjaki ne pojenjujejo: nadaljujejo se iskanja »sumerske rase« zunaj Mezopotamije prav tako goreche kakor pred stoletjem; ugibajo o skoraj zanesljivem obstoju nekega sloja prebivalstva, ki ni govorilo sumersko; poudarjajo rivalstvo med »Sumerci« in prebivalci mesta, ki je postalo Babilonija; tu so govorili semitsko kakor stari Akadci ali Amoriti.

Sumershchina je jezik domachinov južne Babilonije do približno konca 3. tisočletja pr.n.sht., kasneje se je njegova raba mochno skrchila na zgolj formalne javne funkcije, saj je chedalje krepkeje prevzemala njeno mesto akadshchina, ki je popolnoma drug jezik, ne oziraje se na to, da je vanjo preshlo nekaj besed iz sumershchine. Videti je, da je sumershchina kot pogovorni jezik povsem ugasnila 1650 pr.n.sht., je pa ostala pomembno sporazumevalno sredstvo v literaturi, religiji vse do konca klinopisne tradicije. Posebna zanimivost je sumerska poezija, ki so jo babilonski pisarji prepisovali she v 1. st.pr.n.sht.! Najstarejši zapisi v sumershchini izhajajo iz let okoli 3400 pr.n.sht.; ni pa nikakrshnih zapisov v katerem od sorodnih jezikov, a če so sploh obstajali, so verjetno izginili zhe dolgo pred iznajdbo pisave. Poglavitna varianta sumershchine se imenuje »*emegir*«, znano je tudi narechje »*emesal*«, imenujejo ga tudi »zhenski jezik«, ki je hkrati religijski jezik. Strukturalno je sumershchina aglutinacijski in ergativni jezik, kar je povzročalo

tezhave babilonskim pisarjem, ki so se ga morali nauchiti med sholanjem in se njihove zadrege pogosto zazna v napachno zapisanih imenih, besedah in stavkih. Obstaja bogata bera sumerske literature: himne, molitve, pravljice, razprave, pregovori, pesmi ipd.; posebno sloveche delo je poema o Gilgameshu. Ocenjujejo, da obstaja v narechju »emegir« kar sheststo tisoč napisanih vrstic, v dialektu »emesal« pa je verjetno she obsezhnejsha zapushchina, ki niti she ni ocenjena (leta 2000).

Kaj pa Akad in akadshchina?

Sargon, ustanovitelj semitske dinastije, je dal zgraditi svojo prestolnico – semitsko ime Akkad, sumersko Agade – okoli leta 2300 pr.n.sht., za katero she danes ne vemo, kje je stala, a je dala ime celi severni Babiloniji, le na jugu je she obstajal Sumer. Po zatonu Sargonove dinastije, to pa ni bilo tako kmalu (sinova Rimush in Manishtusu, vnuk Naramsin, pravnuk Sharkalishari itd.), je mesto utonilo v pozabo in shele babilonski kralji so ga ozhivili v 6. st.pr.n.sht. Akadska dinastija je vzpostavila centralizirano oblast nad vsemi mestnimi drzhavicami v regiji; na zhalost so nam na razpolago zgolj arhivi iz provincialnih sredishch (Umma, Gasur=Nuzi ipd.), cheprav se arheologi she vedno nadejajo odkriti kraljevo palacho, che bi nashli mesto Akad, kjer prichakujejo najdbo obsezhnih skladovnic glinastih ploshchic. Z vzponom Sargoncev je prevladalo tudi semitsko bogochastje, v katerim izstopa boginja plodnosti in vojne (akadsko) Eshtar, bolj znana kot Ishtar, sumersko Inana ali Innin, ki je bila na celotnem Blizhnjem vzhodu chashchena pod razlicni, podobnimi imeni. Semitska akadshchina je postala uradni jezik; cheprav se je poleg nje ohranila she sumershchina, je zachela prevladovati in se shiriti dalech chez ozke meje akadske drzhave. Ne le zaradi drzhavnosti, tudi po razcvetu kulture smemo shteti akadsko obdobje za nadvse pomembno. Drzhava se je schasoma razshirila tudi na Iran in do anatolskih gora ter po zgornjem toku Evfrata do Sirije. Tako veliko ozemlje je bilo tezhko obvladovati in ohraniti, s severovzhoda je prishel poglavitni udarec, ko so se 2200 pr.n.sht. uprli Guti, sicer malo znano ljudstvo iz jugozahodnega iranskega gorovja Zagros; dvajset ali enaindvajset gutskih kraljev zaporedoma je vladalo 125 let Sumeru in Akadu, privzeli so akadsko kulturo in celo akadska osebna imena. Celotno dogajanje v tistem chasu pa ni povsem razjasnjeno. Akadska dedishchina in model drzhavnosti sta se tisočletja ohranila dalech v prihodnost.

Che smo zgoraj omenili, da je izvor Sumercev in njihovega jezika zavit v temo, je treba nekaj rechi she o Semitih, akadskih vladarjih. Raziskovanja semitskih jezikov so med njimi razkrila vrsto skupnih besed in jezikovnih znachilnosti, ki naj bi hipotetichno izhajale iz nekakshne »protosemitschine«, nemalo pa je celo skupnega s »hamitskimi« jeziki (egipchanshchina/koptshchina, severnoafrishki berberski idr.), kar dovoljuje domnevo o skupni afrazijski jezikovni družini, katere rezultatni besednjak nakazuje njeno pripadnost neolitski pastirski družbi, morebiti iz severovzhodne Afrike ali iz Levanta (Palestina, Sirija, Libanon, Transjordanija), ki se je zhe seznanila s poljedelstvom, ni pa she poznala metalurgije. Kakrshnakoli klasifikacija Semitov po telesnih znachilnostih ali kako drugache ne prenese znanstvene kritike, karakterizira jih zgolj in edinole jezik.

Semiti so bili zavojevalci, kakor npr. akadski Sargon; toda vtisnili so močan pečat sodobni civilizaciji, od njih izhaja judovski, krščanski in muslimanski monoteizem, ki temelji na Bibliji.

Judovska tradicija nam sporoča šestindvajset imen Semovih sinov (Shem, latinizirano Sem>Semiti, je bil s Hamom>Hamiti, Jafetom>Jafetiti, sin Noeta, »ocheta chloveshtva«, Geneza 10:21-31), torej rodov, od katerih je nekatere mogoče razpoznati v imenih krajev, kjer so govorili sorodne jezike (npr. Asshur=Asirija, Hazarmaveth=Hadramawt v južni Arabiji, Aram). Semitschino delijo na tri veje; vzhodna je akadshchina; južna vključuje ljudstva starih arabskih kraljestev iz 1. tisočletja pr.n.sht. in danšnjih dni, pisana je v arabskem chrkopisu, ter semitske etiopske jezike okoli Rdečega morja in na Afriskem rogu (amhari, geez, tigre, tigrinia); sem sodi arabshchina. Severozahodna semitschina zajema amoritshchino, ugaritshchino in kananitshchino (vse v 2. tisočletju pr.n.sht.), fenichanshchino, hebrejshchino in aramejshchino (v 1. tisočletju pr.n.sht.); slednja dva jezika sta preživela v Izraelu in Siriji.

Skratka, v Mezopotamiji sta se srečali raznorodni ljudstvi; z juga so Sumerci, morda so bili oni prvotni prebivalci tudi na severu, od koder so prihajali Semiti; toda to je le eden od mogočih scenarijev.

Namrech, na severovzhodu Mezopotamije je med Kaspijskim morjem in Perzijskim zalivom danšnji Iran, kjer so že v davnini živela plemena, ki so pomembno vplivala tudi na dogajanja okoli Evfrata in Tigrisa. Osrednji del dežele je na planoti, ki jo z zahoda omejuje gorovje Zagros, s severa Elburz in Kopet, medtem ko so na vzhodu skalnate golčave in slane pushchave, kjer nikoli ni bilo kaj prida življenja, to je bilo od zdavnaj osredotočeno v zahodnih pokrajinah, v tistih, ki mejijo na Mezopotamijo. In prav tod so odkrili pomembne prazgodovinske naselbine Ali Kosh, Ganj Dareh, Tepe Giyan, Tepe Guran, Tepe Hissar, Tepe Yahya in Susa. Od 3. tisočletja pr.n.sht. je tu znana dezhela Elam, vse do prihoda Medijcev in Perzijcev v 1. tisočletju pr.n.sht., za njimi pa so jo osvojili Parti in Sasanidi. Zmeda z imenom je nastala leta 1935, ko je dotedanje uradno poimenovanje »Perzija« (ki izhaja iz imena pokrajine Fars, antična Parsa) takratni dinast Pahlavi zamenjal z »Iran«, da bi tako poudaril arijski etnični izvor (*aryanam kbshathram* »dezhela Arijev«, *arya*=plemenit, kar so uporabljali že za kralja Darija I., tako je zapisano v indijskih verskih spisih Vedah in najdemo pri Zaratustri) kot simbol povezanosti dežele, ki jo je hotel modernizirati, z indoevropskim Zahodom. Po mnenju nekaterih prazgodovinarjev naj bi prav na planoti Zagros (Jarmo, Ganj Dareh) začeli s pridelovanjem hrane, tam naj bi se ob pashnistvu rodilo poljedelstvo in najzgodnejše loncharstvo na Blizhnjem vzhodu. Divja jechmen in pšenica izvirata iz teh krajev. Koze so bile le udomachene verjetno že 7500-7000 pr.n.sht., ovce le malo kasneje, prashichi pa proti koncu 7. tisočletja pr.n.sht. Spricho stanja v močvirnatih Mezopotamiji, kjer pa je bilo mogoče z znanjem in delom pridobiti veliko plodne zemlje, je dokaj verjetno, da so plemena z iranske planote postopoma osvajala plodno ravnino in tja prinashala svoje poljedelske izkushnje ter loncharsko obrt, kar je zlasti omogočal dostop po dolinah rek, ki izvirajo v tamkajšnjih gorah in se zlivajo v

Perzijski zaliv. Morebitni prvotni prebivalci (»Sumerci«?) v delti Evfrata in Tigrisa so jih po eni strani rade volje sprejeli, saj so jim prinashali revolucionarno poljedelsko tehnologijo, a tudi »ljudstvom iz Zagrosa« ni bila odveč tamkajšnja delovna sila, pridelka je bilo za vse obilo. Ko se je enkrat v južnem delu Mezopotamije, v Sumeru, razvilo poljedelstvo in vishja kultura, je marsikdo vrgel oko na te cvetoče kraje; iz puštnjskih predelov Arabskega polotoka, puščav Sirije in Palestine so začeli siliti proti jugu in potiskati Sumerce, čeprav kazhe, da je bil proces bolj miroljuben in so se ljudstva med seboj pomeshala, vendar ne do take mere, da bi Sumerci hitro izginili; proces je bil dolgotrajen in domnevamo lahko, da so tudi tokrat eni potrebovali druge. Toda vse kazhe, da takšno miroljubno sožitje ni bilo večno; s kopichenjem zalog hrane so se ponekod sosedje polakomnili dobrot in se odpravili na ropanje. Odgovor, ki je sledil, je logična spirala, ki se do danšnjega dne ni končala. Napadeni so se začeli utrjevati, nastala so obzidana mesta in trdnjave, izoblikovala se je plast izurjenih vojšhakov, pripravljenih, da se zoperstavijo napadalcem. Slednji pa so začeli izumljati nove bojne tehnike in orožja, da bi se dokopali do bogastev itd. v nedogled. Ena od posledic je nastanek organizirane družbe – države – in socialnih skupin s specializiranimi funkcijami; ne nazadnje, začelo se je gmotno razslojevanje.

KAVKAZ

She eno zemljepisno področje si moramo ogledati, ker je pomembno za Anatolijo; to je Kavkaz, ki leži v sosedstvu Iranske planote, eno pobočje je na jugozahodni in drugo na jugovzhodni strani Kaspijskega morja. Prav Kavkaz je she danes prvovrstna enigma; težko si je predstavljati, da ne bi bila ljudstva okoli njega v tesnem stiku in deležna istih tehnoloških inovacij, bodisi da so jih prevzemala ali jih soustvarjala, kar je zelo težko ločiti med seboj, saj gre praviloma za obojestranske sinergične uchinke. Gorovje, ki leži med Chrnim in Kaspijskim morjem je videti kot nekakšna severna meja starega sveta na Blizhnjem vzhodu; toda tu je možno zaiti v sklepalno past, saj gore ne morejo biti neprehodna ovira, niso nepredushna zapora, in prav Kavkaz je vzorčen primer visoko razvitih kultur v navidez odmaknjenih hribovjih. Severni Kavkaz je bil od davnine v tesnih stikih tudi z južno Evropo, tod se je v bronasti dobi razvila »kultura kurganov«, nasutih zemeljskih kulturnih gomil (grobnice?), ki jo nekateri kot izvirno pripisujejo Indoevropcem (teorija Marie Gimbutas) in naj bi sploh bila sinonim zanje. Južni Kavkaz (Transkavkazija) je bil v najtesnejših stikih in v zgodovinski interakciji z Blizhnjim vzhodom, zlasti she med bronasto in zhelezno dobo; od tod se je v 3. tisočletju pr.n.sht. »kultura Kura-Araxes« razširila daleč proti jugu do severozahodnega Irana in v Palestino, kjer je njena lonchenina znana pod imenom »Khirbet Kerak«, in nich ne kazhe, da je vse to povezano s kakšnim preseljevanjem ljudstev, dasi bi nekateri to radi povezali s prihodom Hurijcev. Za osrchje te kulture, Transkavkazijo, so znachilne majhne

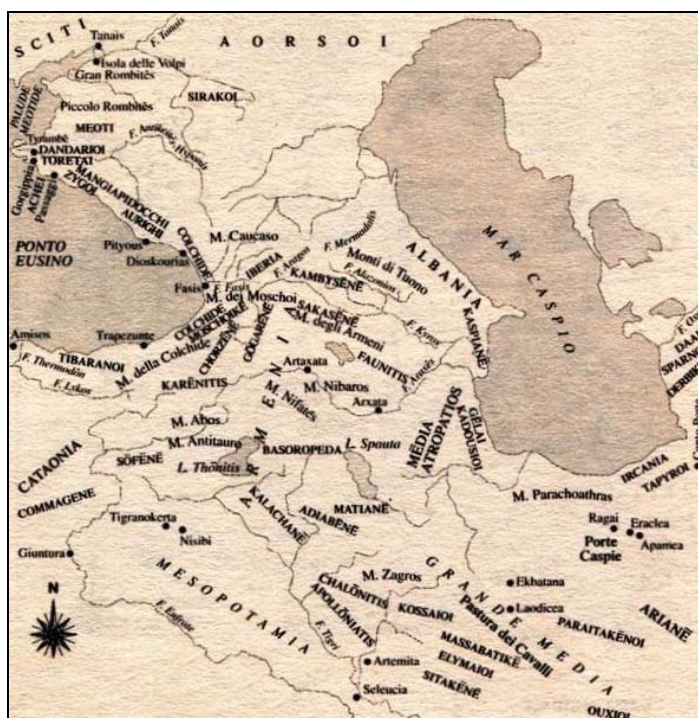
naselbine s širokimi poljedelskimi terasami, jezovi in kiklopskimi kamnitimi utrdkami. V poznem tretjem tisočletju so bila ta naselja nenadoma zapuščena; dogodek, ki je morda povezan s pojavom *kurganov* na severni strani, v katerih je najti zlato in srebrno okrasje ter posodje, izpopolnjeno orodje in orožje ter najpomembnejše: **zgodnji kositni bron**. Kavkaz je bogat z rudninami, tu se je zelo zgodaj (!) razvila metalurgija. Zanja pa mnogi trde, da se je sem razširila iz Anatolije, potem ko so anatolski metalurgi iskali rudna nahajališča na ondotnem področju in so zaradi racionalizacije obdelovali surovo rudo ob samem izkopu, surovce pa nato tovorili v Anatolijo ali drugam, kamor so pač vodile trgovske poti. Utrjena mesta se ponovno pojavijo sredi 2. tisočletja pr.n.sht., čeprav se je hkrati nadaljevala gradnja *kurganov*. Na mejnih področjih z Anatolijo in Mezopotamijo so morda te naselbine v kakšni zvezi s poznobronastodobnimi in zgodnježelezodobnimi dogajanji kot predhodnice mestom, kakršno je zgodovinsko dokumentirano Urartu. Iz grobov na obsežnem področju Metsamor sta bila izkopana napisa z imeni »kasitskih« kraljev, naokoli pa je še petdeset grobov, kjer so pokopane pretežno ženske, s konji, biki, ovci in psi, celotna odprava v onostranstvo ... Takratno razvejeno cestno omrežje po vsem Kavkazu se je v osnovi ohranilo do danšnjih dni.

Toda Kavkaz je pomemben tudi v etnološkem pogledu; tu je še danes najti pravcati muzej jezikov in narodov, zato ni čudno, če so se pojavile teorije o tamkajšnji pradomovini Baskov ipd.

Svojevrstno vlogo v Anatoliji so imeli Skiti, plemenska skupnost konjeniških nomadov, ki sta jih povezovala skupni jezik in kultura; o njih sicer prihajajo vesti še iz pozne bronaste dobe iz asirskih in grških besedil (zlasti Herodotovih), da so iz osrednje Azije pršli do jugovzhodne Evrope. To potrjujejo tudi najnovejša arheološka izkopavanja. V antiki so jih poznali pod splošnim imenom Saka (*Sacae*) ali Skiti (*Scythians*) kot izvrstne lokostrelce ter izurjene jezdece. V prvem tisočletju pr.n.sht. so se povezali s Kimerci, drugo plemensko skupnostjo, ter večkrat zaporedi na Kavkazu napadli asirski imperij, zlasti srdito njihove vazale Kilikijce na jugovzhodni obali Male Azije, dokler ni asirski kralj Esarhadon poročil hčere enega najmočnejših skitskih vodij, Bartatua. Skiti naj bi imeli vsaj nekaj časa pod svojim nadzorom tudi Iranec, vsekakor pa so se med seboj bojevali ali se diplomatsko dogovarjali, da bi se izognili spopadam, kakor pomenljivo meni Herodot o perzijskem kralju Dariju I., ki se je sicer hvalil z zmago, a je komajda uspel rešiti svojo vojsko pred skitskim uničenjem. V zvezi s Skiti pa ostaja odprta ena od najbolj diskutiranih teorij o izvoru Indoevropejcev. V drugi polovici 20. st. je znana arheologinja Maria Gimbutas razvila **teorijo *kurganov***, chesh da so kurgani, grobnice in/ali kultne zgradbe v obliki nasutih grichkov zemlje, gomil v južnoruskih-južnoukrajinskih stepah nad Črnim morjem delo Indoevropejcev, tam naj bi bil njihov prvotni dom, od tam naj bi se kasneje razselili na vse strani. Toda prav Skitom pripisujejo te bronastodobne (s konca 3. tisočletja pr.n.sht.), nekateri jim pravijo – kavkashke – kurgane, v katerih so našli izredno bogate grobne pridatke. Drugi so mnenja, da so Skiti le prevzeli to kulturo pokopov uglednih osebnosti, lezhechih na hrbtu, z navzgor skrčenimi

nogami. **Prave datacije in izvor kurganov so izrednega pomena tudi zato, ker so v njih našli tudi ostanke konjev in voz!** Ta podatek nam pride prav pri opredeljevanju tako prvih udomachevalcev konj in iskanju prvih graditeljev voz kakor pri sledenju izvora Indoevropejcev; o tem se pisal v *Megalitskih jeziki*.

Kavkaz, kot ga opisuje Strabon v svojem delu *Geografija*, XI-XII, povzeto po izdaji Rizzoli, Milano, 2000.

SEVERNOCHROMORSKO OBMOCHJE

Iz pravkar navedenega smo spoznali, da je severnochromorsko ozemlje skoraj ključnega pomena za iskanje izvora Indoevropejcev. Univerza v Cambridgeu izdaja ugledno serijo shtudij o stari zgodovini (*The Cambridge Ancient History*), v kateri je med drugim izšla prvih celovito obdelana prazgodovina Balkana (CAM III, 1), kjer zhe v uvodu lahko preberemo: »...kajti razvoj tega območja je vplival na egejske in anatolske kulture, zlasti proti koncu bronaste dobe in v obdobju po njej«.

Toda treba je nekaj reči o predhodni, še starejši dobi, o paleolitiku in neolitiku.

V neolitiku – okoli 6000 pr.nsh. – je Chrno morje naraslo za okoli pet metrov nad danashnjo gladino, kar imenujejo »novo Chrno morje« ali »neolitski prestop« (CAM str. 32), torej se je razshiril obseg morskega obrezhja, zato je bilo novo nabrezhje pomaknjeno bolj proti celini, stran od danashnje obale, in je morje

prekrivalo vechjo povrshino kopnega, zlasti na ravninskem, stepskem delu, medtem ko se pod gorami (Kavkaz npr.) zaradi strmejših bregov ni veliko spremenilo; v tistem chasu so se morali ljudje odmikati od obale skladno z narashchanjem morske gladine, morda jih je takrat del migriral globlje v notranjost. Zelo verjetno ne toliko proti severu s trsho klimo, pach pa proti jugu; v 5. tisoehletju so se razmere ustalile.

Sodobne antropoloshke raziskave na zahodnoehromorskem podroehju in v spodnjem Podonavju dajejo naslednjo sliko. V romunski pokrajini Dobrudzha, ki lezhi v ehromorskem primorju juzhno od delte Donave, so za chas *zgodnjega neolitika* (med 6000 in 4500 pr.n.sht.) nashli chloveshka okostja, za katera antropologi pravijo, da spadajo k **mediteranski rasi** (nizka rast: moshki okoli 160-161 cm, zhenske 145-151 cm; drobnejshih kosti, lobanja ozka in podolgovata, majhen obraz ipd.). Poleg teh so obstajali: **planinski tip** v Gura Bacului-Circea (v Transilvanskih gorah okoli Cluja), **kromanjonski tip** – kultura Gumelnitsa (pokrajina Muntenia severno od Donave, na podroehju Bukareshte) ter **armenski in dinaridski tip** – kultura Cucuteni (pokrajina v Moldaviji, med Vzhodnimi Karpati in reko Prut, v porechju Sireta). V tej sposhni shemi tvori izjemo zelo heterogeno prebivalstvo nekropole v Chernavodi (kultura Hamangia, tudi v Dobrudzhi), kjer so pomeshani krepki posamezniki na splošno vishje postave, (moshki 167 cm in zhenske 156 cm, z dolgimi lobanjami, podobnimi onim iz kasnega paleolitika), protomediteranci, mochni atlanto-mediteranci, ki jih shtejejo za lokalne prebivalce, ter tipi z dolgo do srednjo lobanjo s shtrlechim in visokim tilnikom; slednje je mogoche najti edinole na egejsko-anatolskem podroehju (CAM str. 33-34).

Za prehodno obdobje med *neolitikom in bronasto dobo* so bili antropoloshko preucheni samo skeleti, povsem razlichni od prejsnjih, in arheologi domnevajo, da gre za prishleke. V **grobovih iz okre** so okostja mochnih in visokih ljudi, povprechno moshki 173,5 cm, zhenske 154,8 cm, z znachilnimi dolgimi do srednjimi lobanjami, z ozkim nosom, podobno kot je najti pri Predevropejcih in Nordijcih.

Ti in drugi podatki nakazujejo tudi v tem chasu meshano prebivalstvo, od Pred-evropejcev in Mediterancev, ki jih imajo za domorodne, do novih prishlekov.

Zelo presenecha, da za zgodnjo bronasto dobo v Romuniji niso nashli chloveshkih okostij, pach pa je za kasnejshi chas spet na voljo precej primerkov (vse dokler se je ohranilo pokopavanje, in opazna je mochna mediteranska plast), ki izhajajo she iz zgodnjega neolitika. Dolocheno shtevilo Protoevropejcev in Nordijcev si razlagajo kot prihod novih skupin.

Pri vsem pa ostaja odprto vprashanje datacij, s katerim smo se zhe srechali in se mu ne bomo mogli izogniti tudi v prihodnje (CAM str. 36). Namrech, obstajata **relativna** in **absolutna datacija** – pod prvo razumemo oznako obdobja (paleolitik, neolitik, bronasta doba itd.), v katero je mogoche uvrstiti arheoloshke najdbe, primerjajoch jih med seboj; okoli tega je she najveeh razprtiji med arheologi. Odkar so iznashli radiokarbonsko metodo z ogljikom C 14 na osnovi njegovega razpadanja, se da dolochiti *absolutno starost* predmeta; tega so se arheologi (a ne le oni!) po vechini razveselili, saj so dobili v roke mochno pomagalo, a se je kmalu izkazalo, da ni povsem tako, ker je vrsta motechih dejavnikov, ki kvarijo rezultate.

Zato uvajajo kalibraturo, to je umerjanje naprav s C 14 na osnovi predmetov z zanesljivo (zanesljivejšo?) starostjo; eden takih postopkov je dendrologija, s katero je drevesno starost mogoče zelo natančno določiti po obročastih letnicah. Toda she vedno je dovolj prostora za dvome, ali je ugotovljena starost res prava (CAM str.39). Obstaja she nekaj drugih znanstvenih postopkov za določevanje starosti, toda ni nash namen, da bi se v to poglobljali.

Upoštevajoch ta opozorila, lahko rechemo, da je neolitik nastopil na karpatsko-podonavskem področju nekako sredi 6. tisočletja pr.n.sht. Eneolitik-bakrena doba se končuje z zacetkom 3. tisočletja pr.n.sht. (Cucuteni B = 2980±60 pr.n.sht.; ta kultura je sočasna s Tripoljem C1, Chapajevo v Rusiji 2920±100 pr.n.sht.), to **se pokriva s Trojo 1**. Nobeno presenečenje ni, che so ugotovljeni pogosti in shtevilni stiki med omenjenimi različnimi kulturami; celo surovine za vsakdanje uporabne predmete so prihajale iz zelo oddaljenih krajev, kar predpostavlja sorazmerno dobre, miroljubne medsosedske odnose, ki pa nikakor ne izključujejo posamichnih spopadov in ekscesov (kot se dogaja tudi v družinah in med sorodniki), zaznavnih iz rushevin posameznih selishch. Mediteranske shkoljke npr., ki so jih nashli v grobovih, in drugi znaki vodijo proti vzhodnemu Sredozemlju, od koder so prishle, kot je videti tudi iz atropoloshkih podatkov, skupine Mediterancev proti severu.

Na tem mestu je treba zastaviti vprasanje: So bila malo prej omenjena ljudstva Indoevropejci?

Ni mogoče odgovoriti povsem pritrdilno, da bi bili prinashalci »neolitske revolucije« na obale Donave (poljedelstvo, loncharstvo, metalurgija) in njihovi nasledniki pripadniki neke indoevropske skupine, razen che ne predpostavimo, da je bilo tudi vzhodno Sredozemlje med neolitikom poseljeno z Indoevropejci. **Verjetno so bila plemena južno od Donave Predindoevropejci**, ki so asimilirali drugorodna, domnevno predindoevropska ljudstva severno od reke, tam zhivecha she iz epipaleolitika-mezolitika. Skupine iz centralne Evrope so morda tudi bile Indoevropejci ali pa so vsaj imele bistvene znachilnosti rodov paleolitskih Indoevropejcev; ni tudi izključeno, da so prvi Indoevropejci prishli na karpatsko-podonavsko območje s »kulturo Chrna voda 1« proti koncu eneolitika, njim pa bi she sledile skupine iz severnochrnomorskih step v bronasti dobi (CAM str. 47). V zgodnjem neolitiku je bil pokop splošno razshirjen in edini izvajan. Shele v bronasti dobi se pojavi obichaj upepeljevanja. V starejših grobovih so mrtvece polagali skrčene; to je trajalo do bakrene dobe, ko se je razshirilo she pokopavanje v iztegnjeni legi, na boku ipd., in opazne so razlichice, npr. oblaganje trupla z rdecho glino, prilaganje pridakov, dolochanje lege mrtveca proti vzhodu ipd. Pojavlja se vrsta razlichnih obredov in pogrebnih obichajev. Pokopavali so pod hishnimi tlemi ali v neposredni blizhini bivalishch, shele nato so se pojavila pokopalishcha na robu naselbin.

Posebno zanimanje arheologov predstavlja na prehodu iz bakrene v bronasto dobo prodiranje »kulture Chrna voda 1« navzgor ob Donavi ter za donavskimi Zheleznimi vrati (Djerdap) z odcepom proti severozahodu, kar je povezano z velikimi spremembami na karpatsko-podonavskem področju, ki jih spremljajo

valovi ljudstev iz step s severa in severovzhoda Chrnega morja. Zato shtejejo kot napoved prehodnega obdobja »kulturo Chrna voda«, s katero se na spodnji Donavi konča bakrena doba in prva množična priselitev s severnochrnomorskih step, a ni verjeten njen anatolski izvor (CAM str. 64). Včasih pretiravajo s poudarjanjem pastirskega in polnomadskega značaja tega obdobja; niti ljudstva »Chrna voda 1« niti plemena, ki so prishla za njimi, niso bila izključno nomadi in zhivinorejci, o chemer se lahko preprichamo po naselbinah na vzpetinah, ki so nekatere branjene tudi z utrdkami, kar je ochiten znak trajne prisotnosti; ne nazadnje so ruski znanstveniki odkrili, da so se severnochrnomorska stepska plemena ukvarjala tudi s poljedelstvom. Med temi na splošno imenovanimi nomadskimi ljudstvi pa so res bile manjshe ali vechje izrazitejshe nomadske skupine, tem pripisujejo gomilaste grobove, zlasti pa t. i. grobove z okro, v katerih so mrtvece oblagali z glino. Utrjene točke po grichih pa so pomembne iz vech razlogov, ne le, da so se morali pred nekom braniti; s tem bi bilo potrjeno, da odnosi niso bili vselej miroljubni, da je pretila od tu in tam nevarnost napada, zato naj bi utrdbe predstavljale varno zatochishche pred napadalci. Vazhna je kritichna ocena, da v takih zavarovanih zgradbah ni bilo prostora za vechje shtevilo ljudi, tja so se lahko zatekli le izbranci. Kdo so ti bili? Po vsem sodech, neka elita, poglavarji, vrhnja plast, ki je za povrh bila she oborozhena, saj tod arheologi praviloma najdejo orozhje. Morda ne bo dalech od resnice, da so bili prav oborozhenci tista elita, ki naj bi zagotavljala varnost ostalemu prebivalstvu, postopoma pa si je pridobila in si priborila privilegirano polozhaj aristokracije. Prav tako je upravičeno domnevati, da ta oborozheni del prebivalstva ni nujno pripadal istemu ljudstvu, pач pa so to bile skupine »profesionalnih« vojshchakov, ki so sprva nastajali iz potrebe v okviru neke skupine ljudi, postopoma pa so se specializirali samo za ta namen in presegali lokalne potrebe po tovrstni dejavnosti ter se zacheli udinjati po blizhnji ali chedalje bolj oddaljeni okolici, schasoma pa so se kar vsilili za »zashchitnike« in postali vladajoča plast. Tako mnenje podpirajo oblike bivalishch, ki so diferencirana, od takih napol vkopanih, manjsih koch do vechjih zgradb pravilnih oblik, dolgih 6-8 m širokih 3-4 m, s po dvema prostoroma, kjer so tla iz lepo zglajene ilovice, »kraljevski pokopi« ipd. Zato ko govorimo o selitvah ljudstev, gre enkrat le za premikanje sorazmerno maloshtevilnih elit, ki so se potem kje ustalile za krajshe ali daljshe obdobje kot vladajoča plast, drugih pa za selitve nomadskega tipa, ko so se premikali znotraj nekega kroga.

V cambridgeshki prazgodovini Balkana znani arheolog M. Garashanin ugotavlja (CAM str. 108): »Najnovejshe preuchevanja neolitika so nedvomno zastavila shtevilna arheoloshka vprashanja. Tako je to: ko smo razpolagali z manj podatki, smo mislili, da smo razreshili vsaj en del teh vprashanj, ampak danes nikakor ne smemo vech razmishljati na tak nachin. Prvi problem se nanasha na sam izvor in okolishchine razshirjanja neolitske kulture [neolitska revolucija]. Zelo dolgo je veljalo, da je izvor te kulture na Blizhnjem Vzhodu ter da so nove oblike gospodarjenja in kulture prodirale na Balkan in v centralno Evropo prek Anatolije. V zadnjih letih so se okrepili dvomi o takem gledanju v luchi palinoloshkih analiz

[palinologija je znanstvena disciplina, ki preučuje pelod in trose (spore), njihovo klasifikacijo ter navpichno razporeditev v zemeljskih plasteh], ki so potrdile obstoj divjega zehita v centralni Evropi zhe za predneolitsko obdobje. Seveda ob tem ne smemo zanemariti, da so pa bile na Balkanu prve vrste gojenih zhit izpeljane iz divjih blizhnjevzhodnih sort, kar velja tudi za zacetek vzreje ovac in koz ter potrjuje poseben pomen Blizhnjega vzhoda v neolitski revoluciji jugovzhodne Evrope.« In kako se je ta shirila? O tem obstaja cela vrsta razlicic med dvema skrajnostima: (1) da je bil balkanski neolitik povsem samostojen pojav, (2) da gre iskati izvor v mnozhichnih priselitvah ljudstev na celotni polotok. Naredili bi velikansko napako, che bi zanemarili, da so tod zhivela ljudstva zhe v mezolitiku, predneolitiku, ki so nedvomno sodelovala v teh neolitskih preobratih. **Najsmotrnejshi zakljuchek je, da govorimo kot o celovitem balkansko-anatolskem obmochju, in dasi so bile nekatere prvine zasnovane na vzhodu, moramo za druge pristati, da so balkanskega izvora in so se razshirile na vzhod! To bi pomenilo, da je pretezhno shlo za tehnoloshke in kulturne izmenjave, kolikor pa je le prihajalo do dolozenih migracij v omejenem obsegu, so te bile v obe smeri.**

Ena od najpomembnejshih pridobitev neolitske revolucije naj bi bilo loncharstvo, toda tudi tu je treba popraviti, saj je dognano, da je tudi na Blizhnjem vzhodu obstajala najzgodnejsha »neolitska« faza brez keramike; da je tako bilo tudi v Egeju in v juzhni Grchiji. ni nobenega dvoma vech. Medtem ko za Balkan in spodnje Podonavje ne moremo z gotovostjo trditi o akeramichnem neolitiku, pa smemo govoriti o predneolitskih kulturah. Ker obstajajo dokajshnja razhajanja v datacijah kljub radiokarbonski metodi in presegajo red velikosti tisoeh in vech let (CAM str. 110), prihaja med znanstveniki do ogorchenih spopadov. Vech je bilo arheoloshkih in drugih podatkov na voljo, bolj so se mnozhile faze in podfaze znotraj posameznih neolitskih kultur, kar ustvarja obchutek nepreglednosti, in le stezhka je mogoche priti do njihove medsebojne povezhljivosti; tega tudi radiokarbonska metoda ni mogla razreshiti. Za primer vzemimo t. i. »**tablice iz Tartarie**«, ki jih pretezhna vechina strokovnjakov povezuje s prvim pojavom pisave v Mezopotamiji, kar terja kronoloshko preiskavo zacetnih razvojnih stopenj **vinchanske skupine** v starejskem neolitiku, ki jo umeshchajo v prva stoletja 3. tisoehletja pr.n.sht. ali celo v zadnja stoletja 4. tisoehletja pr.n.sht., a ta chasovna opredelitev bistveno odstopa od radiokarbonske datacije, ki je najmanj za tisoeh let starejsa, torej **sega zhe v 5. tisoehletje pr.n.sht.!** O tem velja nekaj vech spregovoriti prav zato, ker je povezano z vprashanjem izvora pisave, cheprav s tem nekoliko prehitevamo, a sodi v ta sklop, ker na poseben nachin opozarja, da je treba biti zelo previden pri sprejemanju starih zgodovinskih konceptov, med katerimi je tudi ta, da vsa stara, prvotna kultura prihaja z Vzhoda, konkretnje iz Mezopotamije (ex oriente lux); to je bilo zhe modificirano, ko se dejstvom ni dalo vech upirati: da je bila tudi Anatolija izredno kulturno zharishche, zdaj pa bo treba povsem na novo ovrednotiti vlogo Balkana od predzgodovine do antike.

Tartaria je v srednjem toku reke Mures/Moresh (pritok Tise), na romunskem ozemlju, med Transilvanskimi Alpami in Transilvanskim rudogorjem, in ne glede

na posamezne odtenke razlag sodi v krog velike »**vinchanske kulture**«. Ostanimo pri vpraskanju pisave; to so našli ne le v Vinchi in v okolici, marveč še na vseh točkah na področju bivše Jugoslavije (Gornja Tuzla, Šabac itd.), kjer ima značaj chrkopisa, ter v Romuniji in v Bolgariji, kjer pa je piktografske zasnove (pisava s podobami). Piktografska protosumerska pisava je nastala okoli 3100 pr.n.sht. in jo običajno shtejejo za najstarejšo pisavo sploh. Vinchanska pisava iz kroga Lepenskega vira pa je na Banjici datirana 3470 pr.n.sht., na drugih nahajalishchih je še starejša. To pa ni zanimivo zgolj zato, ker naj bi potemtakem to bila najstarejša pisava, pač pa tudi kazhe, da je chrkopisna pisava starejša od piktografske, chemur se nekateri izredno upirajo, chesh da je razvojno morala nastati najprej slikovna, piktografska, nato pa druge pisave, cheprav so bili predmeti s temi znaki najdeni 5-5,5 m pod povrshjem, kar izključuje kasnejšo kontaminacijo. Nekaj sto najdb pisave »vinchanske kulture« predstavlja prvovrsten izziv za znanost in vrsta uglednih strokovnjakov se ukvarja z razreshvanjem te enigme; vsekakor je povsem odprta ali celo nesprejemljiva trditev, da bi to prihajalo iz Mezopotamije, Sumera (PESH str.86-87). Ta veliki izziv je vzpodbudil dodatna izkopavanja v Tartariji leta 1963 in v najglobljem sloju, ki je primerljiv z Vincho-B1, so odkrili kultno jamo s 26 glinenimi idoli, dvema alabastrnima kipcema, zapestnico iz shkoljk ter tri glinene ploshchice – ena z lovsko (?) sceno, dve z vrezanimi neobichajnimi znaki, razporejenimi v nekaj vrstic, ki so bili opredeljeni kot rudimentarna abeceda. Najblizhje vzporednice za te ploshchice je najti na tablicah s piktogrami iz obdobja Uruk (Warka) IV (okoli 3500-3200 pr.n.sht.) in Dzhemet Nasr (okoli 3200-3000 pr.n.sht.); na osnovi analogij in uposhtevaje chas, ki je potreben, da bi ti sumerski kulturni obichaji (che ne kar same ploshchice) prishli do doline Muresa/Morisha, so bile izdelane prve ocene, da bi bile tartarijske ploshchice po nizki kronologiji iz chasa okoli 2900-2700 pr.n.sht. (Vinha A). Che pa bi vzeli nizhje datume za ona vzhodna nahajalishcha – kar je, kot kazhe, povsem mogoche – potem se tudi za prvi, najstarejši sloj v Tartariji, ki mu pripada obredna jama s ploshchicami, znizha starost na 2600 pr.n.sht. (zachetek Vinche B1). A so se stvari zapletle, ko so bolgarski arheologi v Karanovu pri Novi Zagori našli na neolitskem nahajalishchu okrogel glineni pechat, ki so ga po klasichni in radiokarbonski metodi postavili v zadnja stoletja 4. tisoehletja pr.n.sht.; tega so primerjali s piktografskimi znaki iz Tartarije in bi bil, po tem sodech, starejši. Sloviti jezikoslovec V. I. Georgijev je znake s pechata primerjal celo z minojskimi hieroglifskimi, piktografskimi napisi s Krete ter s hetitsko hieroglifsko pisavo. Nashel je nekaj sorodnosti tudi na slovitem »disku s Festosa« in z linearno-A pisavo (Kreta); vendar teh podobnosti ni toliko, da ne bi ocenili pisave s karanovskega pechata kot nechesa samosvojega, kar ni bilo prinesheno s Krete, kjer se je pisava pojavila kasneje (PESH str. 88). She celo vech kakor to!

Nekateri avtorji (npr. J. Todorovich) celo menijo, da je shel razvoj v nasprotno smer – iz neolitskega Podonavja v Egej in naprej na vzhod, pri chemer je igrala »vinchanska kultura« odlochilno vlogo. Najmanj kar je mogoche rechi, je to, da je zhe v 4. tisoehletju pr.n.sht. Balkan z Blizhnjim vzhodom in Egiptom tvoril tesno

povezano kulturno območje, kjer kulturni vplivi niso šli samo v eno smer, ampak so se med seboj oplajali! Tako je Masson Emilia (*L'écriture dans les civilisations danubiennes néolithiques*, Kadmos XXIII/2, 1984, str. 89-123), skupaj še z nekaterimi, mnenja, da so neolitske kulture jugovzhodne Evrope poznale predstopnjo pisave, ki se ni razvila zaradi ekonomskih razlogov, ter da gre za chrkovni in ne piktografski sistem. Medtem pa prihajajo na dan nova odkritja, ki nedvomno spreminjajo prvotno podobo takratnega sveta.

Che ishchemo kontinuiteto v postglacialnem, predneolitskem obdobju, potem sta posebej pomembni nahajalishchi v osamljeni dolini na desnem bregu Donave Vlasinac in Lepenski vir, v okolici Donjega Milanovca, ki sta bili poplavljeni po dograditvi hidroelektrarne Djerdap. V Vlasincu je bilo nekaj skalnih votlin naseljenih, dodan jim je bil strop in tla, posuta z apnenčastim drobirjem. Prebivalci so bili pretežno lovci in ribiči. Pokojnike so pokopavali v iztegnjeni legi; najti je tudi zakopane samo lobanje, kar pricha o posebnem kultu. Pojavljajo se rečni obli kamni, rdeče pobarvani, orodja iz glajenega kremenca, posebej razvita je bila obdelava kosti in rozhevine z vrezanimi okraski, kar naj bi nakazovalo tesno povezavo z zahodnim Mediteranom!

Lepenski vir na donavskem bregu je razvitejša kultura; bivalishcha trapeznih tlorisov (od 3x2 m do 7x6 m, tla prvotno posuta z drobirjem), postavljena pravokotno na rečno strugo, z ravnimi strehami, so imela v sredini ognjishche, obdano z raznobarvno obarvanimi kamni, vzdolh njegovih stranic so bili razpostavljeni – danes po vsem svetu znani – kipci. Pokopni običaji enaki kakor v Vlasincu; truplo so položili pod hisna tla, a ne vselej celo, včasih le njegov del. Bogat je izbor kamnitega, koshčenega in rozhenega orodja in orožja, precej je okrashenega, in med tem je tudi igla z zhivalsko glavico. Ti ljudje so zhe imeli udomachenega psa. A kar je najbolj presenetljivo: **v fosiliziranem gnoju so nashli zhito!** S tem naj bi bilo potrjeno, da je na podonavsko-karpatkem področju zhe v tistem davnem chasu obstajalo preprosto poljedelstvo. Prav te podrobnosti (tudi monumentalne kamnite glave, spomeniki) so usmerile pozornost na kulture z Blizhnjega vzhoda, vendar raziskovalci menijo, kljub mnogim še nerешenim problemom, da vzori niso prishli od tam, pach pa so plod lokalnega razvoja – radiokarbonske meritve so dale **chas med drugo polovico 6. in prvo polovico 5. tisochletja pr.n.sht.!**

Tako smo prishli do mesta, ki terja dolochen preskok v miselnosti o pomenu Vzhoda, in to najenostavneje prikazhemo z naslednjo shemo (CAM str. 113).

V starejšem in srednjem neolitiku moremo na Balkanu razlochevati tri poglavitne kulturne sklope. **Prvi** je balkansko-anatolski iz starejšhega neolitika, za katerega je znachilna svetla enobarvna keramika, raztezal se je navzdol po desni strani Vardarja v Pelagonijo, v Makedoniji se je ta kompleks obdrzhal do srednjega neolitika. **Drugi** je cirkummediteranski ali, natanchneje, z zahodnega Mediterana (!), in se povezuje z jadranskim in jonskim, na Vardarju in v Pelagoniji se stika s prvim kompleksom. Lonchevina je okrashena s t. i. postopkom »vtiskovanja« s prsti ali nohti. **Tretji** je zelo shirokih razsezhnosti, a ga je tezhko opredeliti, saj je deloma zelo blizu balkansko-anatolskemu, a ga nahajamo v Panoniji in na severnih

predelih centralnega Balkana (kjer je v stiku s prvim kompleksom), zato ga smemo tudi imenovati panonsko-centralnobalkanski kompleks, za katerega je ugotovljiva razvojna kontinuiteta vse do srednjega neolitika. Poleg teh se v srednjem neolitiku pojavi v Trakiji kultura, ki je povezana z nekim posebnim kulturnim kompleksom, ki pa se jasno razvije šele v poznem neolitiku, lahko bi mu rekli pozni balkansko-anatolski kompleks. Še posebej je pomembno, da ti kulturni kompleksi niso bili le v ozemeljskem sosedstvu, ampak so se ponekod celo prekrivali; s tem je mogoče razložiti, zakaj se na nekaterih točkah ali območjih pojavljajo na videz protislovni, meshani kulturni, jezikovni in etnološki elementi, da, tudi pripadnost različnim antropološkim, etničnim skupinam. Taka slika nam zhe nakazuje izhodišča za »teorijo kontinuitete«, ki jo zagovarjajo Mario Alinei in drugi, potrjujejo pa raziskave, ki so privedle do take klasifikacije kulturnih kompleksov mlajshe kamene dobe.

Sedaj bomo nekoliko lažje razumeli dogajanja v eneolitiku ali »bakreni dobi«, ki je vmes med mlajšo kameno dobo in splošno razširjeno uporabo kovin, saj je ta trajal sorazmerno dolgo, ter kasnejši bronasto in zhelezno dobo.

*

V naravi je mogoče najti samorodni baker, zlato, srebro in celo zhelezo, zato je povsem mogoče, da je zhe najprimitivnejši chlovek poznal te kovine, ki pa so bile tako redke, da v vsakdanjem zhivljenju niso pomenile kake uporabne vrednosti. Zelo verjetno se je razvoj metalurgije zachel zhe z obvladovanjem ognja, ko je chlovek opazil, da se dolochena prst – glina v ognju zapeche in ohrani obliko; tako se je zachelo loncharstvo, ki je terjalo razvijanje zhgalnih pechi z vishjo temperaturo. S povishanimi temperaturami in s sprva nedojetimi okolishchinami pa se je kdaj pa kdaj na ognjishchu izcedilo nekaj novega (ali morda prej le redko najdenega v prirodi): kovina. Z opazovanjem in s poizkushanjem se je razvijalo kovinarstvo. Skupine ljudi, kjer se je ta inovacija pojavila, so s tem dobile v roke snov, ki je bila za orodja in orozhja primernejsha od kamna, kosti, rozhevine in lesa – to jim je dajalo prednost pri gospodarjenju in ne nazadnje v spopadih, che je in ko je do njih prishlo. Mogoče je prav ta tehnoloshka prednost celo vzpodbudila dolochene skupine, da so jo izrabile za svoje koristi. Res ni najnujneje, da se je to dogajalo prav tam (dasi je to bolj verjetno), kjer so bila velika lezhishcha primernih rudnin, saj je povsem mogoče, da je do inovacije prishlo na bolj premishljen nachin in ne le po nakljuchju.

Toda ko so se ta odkritja zgodila, je bilo pomembno poiskati rudishcha, jih zadržhati ter izkorishchati; to pa je zhe bil zachel tek nekega družhbenega procesa, ki je pospeshil organizacijo in delitev dela, trgovino, transport ter ne nazadnje razslojevanje, vkljuchno s politichnim delovanjem.

Na Balkanu so dobro raziskali dvoje vechjih rudnih nahajalishch, Rudno Glavo v Srbiji in Staro Zagoro v Trakiji, cheprav jih je bilo odkritih precej vech. V tistem chasu je bilo zelo veliko manjshih dnevnih kopov ali nezahtevnih rovov (lazulit, kuprit, malahit so bakrovi oksidi lepih barv in jih ni tezhko opaziti); ko so te izchrpali, so morali razviti zahtevnejshe tehnike za sulfidne bakrove rude in rudariti pod zemljo. Cheprav naj bi v Rudni glavi kopali v chasu »kulture Vinche«,

si arheologi ne znajo razložiti, kako to, da ta dejavnost ni imela večjega vpliva na družbeni in gospodarski razvoj. Rove premera 2 m so kopali v globino do 20 m v vsem neolitiku. Spochetka so izdelovali le manjše okrasne in uporabne predmete, postopoma, ko je bilo kovine vech, pa tudi vechja orodja in orožje, med katerim je znachilna sekira v obliki krizha., ki se je razshirila po vsej jugovzhodni Evropi, od Chrnegu morja do Jadrana, na sever do Tater. Skratka, metalurgija je postala posest ljudstev na celotnem podonavsko-karpatskem podrochju; na posameznih mestih kazhe svojske posebnosti, v drugih elementih pa je dokaj enovita.

Kljub vsem prizadevanjem pa she vedno ostaja vrsta vprashanj nerazreshenih, med temi je presenetljivo prav osnovno: od kod pravzaprav izvor metalurgije na Balkanu? Odgovore lahko kar predvidevamo. Eni so mnenja, da so prishli iskalci rud z jugovzhoda, z Blizhnjega vzhoda. Chedalje vech pa je zagovornikov druge možnosti, da gre za avtohton razvoj (temu pritrjujejo arheoloshke najdbe), morda ob kakshni vzpodbudi od drugod.

V tako zgodovinsko stanje pa vstopi nov dejavnik.

Gre za enega v zadnjih letih chedalje bolj spornih in najbolj obravnavanih problemov med arheologi, prazgodovinarji in lingvisti, za katerega she nimamo dokonchnega odgovora – izvor Indoevropejcev!

Ali so bili Indoevropejci ljudstvo »bojne sekire«, ki so tako oboroženi nasilno zavzeli Evropo?

*

Med bakreno dobo naj bi se iz step v juzhni Rusiji in s severne obale Chrnegu morja zacheli razseljevati na vse strani nomadski narodi, k temu pa naj bi jih menda silile podnebne spremembe; to naj bi bili nosilci »kulture kurganov«, svoje pokojne naj bi pokopavali pod gomile zemlje, kurgane. Ena od skupin teh ljudstev (ali tega ljudstva?) se je usmerila proti spodnji Donavi, kar naj bi bilo zaznati pri pokopih, ko so svoje pokojne prekrili z okro – »grobovi z okro«. Bili so veshchi zhivinorejci z mochno razvito patriarhalno organizacijo, vendar s kulturo bolj primitivno od neolitske, karakterizirata pa jo groba, **vrwichasto okrashena lonchevina** ter kamnita »bojna sekira«. Na spodnji Donavi in v Romuniji so odkrili shtevilne *kurgane*, a ti naj ne bi zadostovali za dokazovanje priselitev, saj hkrati zahtevajo mnoge dodatne in poglobljene raziskave o novih, begajochih odkritjih. Eno takih so razlicni nachini pokopavanja bodisi v plitve grobove bodisi v katakombe na razlicnih globinah v isti gomili, in celo grobni pridatki ne nakazujejo samo razlicnih obdobij pokopa, pach pa obenem kazhejo priseljevanje v valovih, ki jih ni mogoche v celoti opredeliti. Ne pozabimo, to je zhe chas razvite bakrene dobe! Zagovorniki »selitvene teorije« menijo, da imajo s tem v rokah dokaze, da so te priselitve sprozhile po eni strani preseljevanja raznorodnih ljudstev v velikih razsezhnostih, po drugi strani pa, da se je zachel proces stapljanja (CAM str.171-172).

Zlati okras jezdeca na konju iz kurgana v južnoruskih stepah.

Nekateri arheologi in jezikoslovci vidijo v teh migracijah prve Indoevropejce! Ti raziskovalci izhajajo iz dogajanj, ki so zhe na zadnjih stopnjah teh selitev, ko so verjetno potekale v takih razsežnostih, da bi terjale zahtevno arheoloshko dokumentiranje njihove kulture kot notranje enovite. Po drugi plati se je zlasti med lingvisti razširila druga hipoteza, da so bili Indoevropejci prisotni na Balkanu zhe zdavnaj pred tem, najkasneje od zacetka neolitika, in ni bilo nikakršnih selitev. Ti se opirajo na najstarejšo plast indoevropske balkanske toponomastike, zlasti pri imenih voda, in to postavljajo v neolitik, uposhtevajoch, da oblikovanje jezika zahteva dolgo obdobje, preden dosezhe ustrezno razvitost, kakršno imamo dokumentirano v najstarejših zapisih. Temu oporekajo drugi jezikoslovci, chesh da ni povsem zanesljivo sovpadanje med najstarejšo onomastichno (*onomastika* = nauk o imenih) plastjo, domnevno indoevropsko, in najstarejšo domoloshko plastjo na določenem področju. Dodajajo, da prav tako ne obstajajo zanesljiva merila, kolikshno obdobje je potrebno za izoblikovanje nekega jezika, chesh da so med stepskimi nomadi obstajale ugodne okolishchine za medsebojno meshanje in poenotenje jezika. **Slednje pa nam ne dopushcha domnevati, da so ljudstva, kot npr. Trachani, Iliri, Dako-Mezijci, da ne govorimo o Grkih, prishla na Balkan ob zori svoje zgodovine zhe z izoblikovanim jezikom!** (CAM str. 173) To stalishche se ujema s Sergijevimi in Alineijevimi tezami.

Bakrena doba je chas shtevilnih kulturnih, družhbenih, tehnoloshkih in v določeni meri tudi etnichnih inovacij. Bronasta doba predstavlja obdobje umirjanja, ustalitve (CAM str.197). Po klasičnem razumevanju se tedaj koncha zadnje veliko preseljevanje iz ruskih step in iznad Chrnega morja, ki naj bi privedlo indoevropski element na zahod (»teorija kurganov« Marie Gimbutas). Egejska bronastodobna in zheleznodobna migracija naj bi bila manjshega obsega in je

zajela zgolj jugovzhodno Evropo ter je bila predvsem premik ljudstev balkanske in spodnjedonavske kulture proti Egeju in Blizhnjemu vzhodu. Tako v Egeju, Mali Aziji kakor na Balkanu se je bronasta doba začela v 3. tisočletju in jo nekateri poskušajo razdeliti na staro (2750-1900 pr.n.sht.), srednjo (1900-1500 pr.n.sht.) in pozno (1500-1200 pr.n.sht.); po mnogih dilemah, ki so v zvezi z znanim problemom relativne in absolutne datacije, je najti tudi drugachne razdelitve, a za nash namen je dovolj uporabna pravkar navedena.

Prostorski sklopi na prizorishchu tega dogajanja so: vzhodnobalkanski (trashki), karpatsko-podonavski (pogorje Stare Planine in Karpati ter osrednji Balkan oziroma dolina Morave, brez Makedonije) in zahodnobalkanski. Vendar ta delitev zanemarija celo vrsto manjsih kulturnih skupin na razlicnih koncih, kar pushcha vtis nasilnega vkalupljanja po predpostavkah posameznih teorij.

Pomembno pa je, da se v bronasti dobi razvijajo etnicne skupine, ki so se pojavile zhe v bakreni dobi, v določenih primerih tudi v sozhitju med avtohtonim prebivalstvom (spomnimo se le Pelazgov, pa Mediterancev) in Indoevropejci s step in Chrnega morja (kot pach domneva ena od shol o njihovem izvoru). Po obojestranskih vplivih se je ustvaril skupen substrat, na katerem so se v nadaljevanju izoblikovala plemena ter paleobalkanska ljudstva; po vsem sodech, ni bilo nikakrshne prekinitve med bronasto dobo in chasom prvih pisnih dokumentov, ki se nanashajo na Paleobalkance in prihajo o njih, zato smemo pripisati zgoraj omenjene bronastodobne komplekse takole: vzhodnobalkanskega – Prototrachanom, karpatsko-podonavskega – Protodakomedijcem in zahodnega – Protoilriom (CAM str.199). Vendar pa, che lahko jemljemo to hipotezo kot verodostojno, obstaja cela vrsta praznin, saj ni bil podrobno raziskan ves Balkan, izostala so cela podrochja v Romuniji, Bolgariji in Srbiji; zgolj fragmentarne raziskave so bile opravljene v Bosni in Hercegovini, Dalmaciji (celo v Sloveniji smo v zadnjih letih priche osupljivim odkritjem: najstarejsa pishchal iz Divjih bab, najstarejshe kolo z Ljubljanskega barja ipd.), ki terjajo zelo temeljito prevetritev dosedanjih teorij. **Nekatere stvari pa so zanesljive; tako je za jadransko obalo z arheoloshkimi najdbami mogoche dokazati tesne pomorske povezave z Blizhnjim vzhodom in s celotnim chnomorskim podrochjem** (CAM str. 220-221).

Prav ta zadnja ugotovitev arheologov nam poleg drugih potrjuje, da je tudi mitichno potovanje Argonavtov in Homerjevo navajanje paflagonskih Venetov, trojanskih zaveznikov, ter pisanje antichnih zgodovinarjev o njihovem pobegu pred grshkim pokolom na gornji Jadran treba jemati v luchi tisočletnih stikov, ki se niso omejevali le na balkansko-chnomorsko-anatolsko obmochje v ozhjem smislu, pach pa so obstajali v shirshem smislu tesnih povezav tudi z nashim podrochjem tako po kopnem, kar vkljuchuje tudi rečno brodarjenje, kakor po morju, kar simbolichno oznachujemo z »jantarsko potjo«, ki je v resnici delovala.

Namen tega shematchnega pregleda prazgodovinskih dogajanj na shirshem balkansko-chnomorsko-anatolskem obmochju je bil, da postavimo nekakshen oder, na katerem se je odvijala usoda anatolskih Indoevropejcev, v posebnem oziru pa she Hetitov in, kakor vse kazhe, z njimi usodno povezanih paflagonskih Venetov.

Neprevedene knjige

Lev Detela

TAJNO DRUSHTVO NE-BRALCEV KNJIG

Pierre Bayard:***Wie man über Bücher spricht, die man nicht gelesen hat***

(Kako govoriti o knjigah, ki jih nismo prebrali)

Prevod iz francoschine: Lis Künzli

Založba Antje Kunstmann

München 2007, 221 strani

Za literaturo pomembne knjige dandanes ponavadi ne izhajajo vech pri velikih založbah, ki so povechini postale tovarne uspešnic in serijske oportunistične konjunkturne ponudbe. Tudi na nemškem prostoru bi morali pogledati za trdoglava drevesa velikih založniških hiš Suhrkamp, Hanser, Rowohlt ali S. Fischer, da bi odkrili nasade zanimivih manjših založb s preprichljivim profilom. Ena od teh je Verlag Antje Kunstmann v Münchnu, pri kateri je lansko leto izšla branja vredna knjiga *Kako govoriti o knjigah, ki jih nismo prebrali*. Napisal jo je francoski profesor knjizhevnosti Pierre Bayard. Njegova izvajanja so pravzaprav fina ironija. Če bi jih pisec te recenzije vzel zares, ne bi smel prebrati niti knjige, o kateri je sestavil prichujoče porochilo.

Bayardova osnovna teza kljub temu zagotovo drzhi. Obsežno shtevilo sodobnikov, med njimi niso tako redki niti literarni kritiki in univerzitetni in gimnazijski profesorji literature, namrech pishe, govori in na široko chveka o knjigah, ki jih sploh niso prebrali.

Bayard zhe takoj na zacetku pove, da se je rodil v okolju, v katerem skoraj nihche ne bere knjig, cheprav o njih stalno govorimo. Tako ni imel veselja do branja, cheprav je postal profesor literature. Ali je to kaj napachnega? Če je zhe pach kaj prebral, je to storil v mladosti, toda roko na srce, ali nismo pozneje v resnici pozabili, kaj nam te knjige in njihovi avtorji sporočajo. Na primer Thomas Mann v *Charobni gori*, Tolstoj v *Vojni in miru* ali Musil v *Mozhu brez posebnosti*, da o Proustovem *Iskanju izgubljenega chasa* sploh ne govorimo. To so (bile) knjige tako imenovanih mojstrov literature, ki jih je pisec knjige *Kako govoriti o knjigah, ki jih nismo prebrali* pozhiral v mladosti. Danes namrech ne more vech, che je iskren, povedati o teh delih nichesar. Postale so *pozabljene knjige*. Toda tako *pozabljene* so pravzaprav vse knjige, ki smo jih kadar koli prebrali.

Bayard pesimistično zapishe, da se zhe med branjem nove knjige zachne *proces pozabljanja*, tako da se na koncu vprashash, zakaj si sploh (pre)bral knjigo, o kateri si zhe sproti takoj vse pozabil, tako da bi jo moral zacheti she enkrat brati, cheprav bi zagotovo spet pozabil, o chem poroचा. Zato avtor misli, da bi bilo bolje, da je sploh ne bi nikoli prebral, ker sodi – cheprav si jo prebral – med pozabljene oziroma kar med neprebrane knjige.

Bayard razdeli literarna berila, ki jih uredniki, kritiki, založniki, učitelji, avtorji ali bralci priporočajo v branje, na štiri kategorije:

- 1.: knjige, ki smo jih pozabili;
- 2.: knjige, ki jih ne poznamo;
- 3.: knjige, ki smo jih samo površno preleteli;
- 4.: knjige, o katerih smo slišali, da obstajajo.

Prebrane knjige so v resnici pozabljene knjige. Knjižna produkcija je postala tako obsežna in razvejena, da ne moremo prebrati niti osnovnega jedra pomembnih knjig. Kje lahko te sploh odkrijemo, ker jih literarni kritiki, ki pishejo za različne medije, in univerzitetni profesorji v glavnem sploh ne poznajo in nikoli ne dobijo pred oči? Saj take posebne knjige v glavnem ne izhajajo vech pri velikih založbah, o katerih razkoshno poročajo v tisku in drugih medijih.

Spriznati se moramo z dejstvom, da niti kritiki niti profesorji literature ne vedo vech, kaj bi bilo med knjižnimi novostmi za razvoj duhovnosti in kulture zares pomembno. Tako pravzaprav nihče vech ne ve nich, cheprav ves chas govorichimo, kako veliko vemo o knjigah in kako so nekatera (nova) dela dragocena in pomembna. Izobrazhenci vseh dezhel in vseh obdobj namrech ves chas poskušajo dokazati, kako veliko knjig so prebrali, kako so nachitani, imenitni in uspešni. Sestavljajo lestvice uspešnih knjig in oblikujejo nekakshen kanonizirani literarni pregled literarnega utripa, ki pa je zgolj subjektivno nizanje domnevnega in iz nevid(e)nega shirshega pogona iztrgani fragment.

Bayard za vzgled citira Oscarja Wilda, ki je nekoch izjavil, da ne prebere nobene knjige, ki bi jo moral recenzirati. Vendar avtor pristavlja, da njegova izvajanja niso svarilo pred branjem knjig. Prej je tako, da se naj h knjigi, ki jo hochemo prebrati, približhmo na sproshchen nachin, brez stisnjenih ustnic, brez pedagogshkih pripomochkov, zakaj shele na ta nachin je branje (o)lepshanje trenutkov zhivljenja, razvedrilo, zanimiva informacija, napeta virtualna pustolovshchina, in nam lahko (po)nudi občutek sreche in zadovoljstva.

Chitalnica

Lev Detela

TRIJE RAZMISLEKI

Ivo Antich: **Trizob; Tripot; Tristih**

Razmisleki ob treh Antichevih pesniskih zbirkah

Zalozhba Ved, Ljubljana, 2007

V shkoljkasti hishi besed

Razmislek ob Antichevi pesniski zbirki Trizob

Trizob je po definiciji v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (DZS, Ljubljana 1994) v »grški in rimski mitologiji sulica s tremi vzporednimi rogji kot zhezlo boga Pozejdona oziroma Neptuna«, poleg tega v bolj splošnem pomenu tudi »harpuna, vilice«, na primer »loviti ribe s trizobom«. Pa seveda vse tisto, kar »ima tri zobek«, na primer »trizoba starka«.

Vsekakor je to primeren simbolni naslov za rezke signale in pomene, ki sevajo iz Anticheve istoimenske pesniskih zbirke – ponatisa iste avtorjeve zbirke iz leta 1984. V njej se je Ivo Antich predstavil kot oblikovalec radikalnih »irealnih« stihov, iz katerih sijajo groza, sreča, nesreča, hrepenenje in upanje sredi neke dvorezne konkretne bivanjske realnosti.

Ta zbirka je očitno eden od karakteristiknih vrhov pesnikovega dosedanjega ustvarjalnega prizadevanja. V njej se spajajo znachilni baladno-arhaichni pa tudi kompleksni fantastichno-surrealni elementi (te je odlochilno zachrtal v svoji liriki predvsem Gregor Strnisha) z nekim ostrim racionalnim rezilom – krutim trizobom chasa. Ta seka notranje pesnikove (pod)zavestne svetove na neko novo paradoksalno ploskev iz rebusov in zashifriranih metafor, iz katerih preseva podoba ogroženega chloveka – pesnika v razpoki med upanjem in strahom. Razpon med notranjo duhovnostjo in zunanjo snovnostjo narashcha skozi blodnjake razmejevanj in odtujitev, ki se jasno lochijo od tradicionalistichnih modelov slovenske literature. Gre za poetizirano dozhivljanje osebne odtujitve od konvencionalnih norm, ki ga pesnik preplete s sanjskimi, podzavestnimi in arhaichno-mitskimi elementi in motivi (zanimiv je zhe avtorjev uvodni pristop v *Tririgovem turkizu* in v *Dervishu v vodi*, kjer se – podobno kot v ciklu *Debek in morje* – najdemo sredi akvatichnih pred- ali morda celo po-natalnih razsezhnosti, ki postajajo znamenja neke skrivnostne transcendentne usode).

Antich je tudi tedaj, ko se skusha naslanjati na klasichne poetoloshke vzorce in norme, predvsem modernist in eksperimentator, ki mu niso odvech minimalistichne oblike in konceptualni razmisleki ter eksperimentalni navzkrizhni premiki, kot jih je v svojih radikalnih poskusih in literarnih posegih na Slovenskem zasledoval

predvsem Franci Zagorichnik. Zato verjetno ne more zachuditi, da Antichevo literarno ustvarjanje ni bilo nikoli popularno. Pa tudi nikoli primerno analizirano in ocenjeno, temveč je obtichalo hote ali nehote nedoumeto na robu kulturnega prostora.

Rob – oziroma obrobje – pa je po drugi strani lahko tudi odskochna ustvarjalna deska, s katere se določeno negativno stanje pozhene na drugo stran in razkrije v vsej svoji strashni / chudezhni / blazni / blazheni / negativni, vchasih morda tudi pozitivni resnichnosti. Morda te tako eksistencialno stanje pahne iz lokalno zakolichenega in ozko nacionalnega dalech v kompleksna nadnarodna in univerzalna razdobja, mnogodobja in meddobja in v spoje evropskih in izvenevropskih, predvsem azijskih kulturnih prostorov.

Zhe na zachetku Antichevega *Trižoba* se znajdemo na brezbrezhjih morja in vode in se srechamo s (psevdo)zgodovinsko motiviko templjarja, janicharja in dervisha, ki so tri eksemplarichna znamenja tudi nashe sploshne evropske (slovenske) usode, ujete v zahodne danosti in izpostavljene vzhodnim vetrovom. Tezhka, temna metaforika raste v vizije ujetosti v pasteh nasilja, vojn in unichevanja, cheprav se ti nenadoma zazdi, da si se v teh pesmih skupaj z Antichem in njegovimi vitezi in samuraji pravzaprav podal na dolgo in tezhko pot, ki pa ni konchno nich drugega kot lirichno disonanchno tihozhitje in prispodoba nedonoshenega bivanja. Antich ga zna kot outsider predstaviti in utemeljiti na samosvoj nachin. S preciznimi besednimi igrami, stavchnimi kombinacijami, jezikovnimi novotvorbami in razlichnimi vzhodnimi (haiku itd.) in zahodnimi literarnimi oblikami (balada, ljudska pesem) posega celo k prekbasednim skrivnostim umetnishke sporochilnosti in istochasno vztrajno ishche adekvatni izraz za svoje minimalistichne literarne posege, ki ga vodijo v jedro kontradiktornega literarnega kozmosa in literarno-politichno med vse stole, kar je v enosmerno zasicheni slovenski literarni situaciji vsekakor chastna, a ne posebno prijetna pot v jasno opredeljeno drugachnost v miselni in mentalni (o)poziciji.

Kar v naslovu sezhe pesnik v sredino bivanjskih danosti in skrivnosti. S pomocjo magichnega (usodnostnega) shtevila tri (ki ga npr. uporabi za predznak tudi pri drugih zbirkah – *Tristib*, *Tripot*) doda svojemu pesniskemu univerzumu razpoznavni kazhipot in piko na i.

Ochitno je, da skusha v teh verzih posegati v sam mit kulturnozgodovinskega razvoja tako imenovane chloveshke civilizacije, ki je v veliki meri zgolj barbarstvo, a »polepshano«, »ritualizirano« barbarstvo. Tri je v mnogih religijah sveto shtevilo. Oznachuje bozhjo konstelacijo, skrivnostni, v bistvu racionalno nedoumljivi ustroj bivanja oziroma je znamenje za spoznavno prevech nedostopno strukturo sveta in neba. Pomislimo samo na osnovno triadno simboliko nekaterih pomembnih verstev. V starem Egiptu tvori bozhansko (bozhjo) bivanjsko ost trojnost Ozirisa, Isis in Hora, medtem ko starorimsko umevanje religiozne nadstavbe temelji v trojnosti Jupitra, June in Minerve, pa tudi krshchanstvo vidi bivanjsko resnico udejanjeno v troedinem Bogu. V daljno preteklost segajoche arhaichne razsez-

nosti shtevila tri se poleg tega nedvoumno zrcalijo tudi iz sštevilnih pravljicnih modelov in prisposodob (trije bratje, tri zhelje itd.). Arhaichna pravljichnost, povezana s filozofsko razpoznavnostjo iz teze, antiteze in sinteze, se na zanimiv način vedno znova zasvetlika tudi iz prichujochih pesnikovih lirichnih konstelacij. Vsekakor je Antichev *Trižob* vechsmeren pesnishki poskus in epigramaticno lapidaren preizkus prikaza napetega razmerja med posameznikom in svetom v zgodovini in v sodobnosti. Predvsem pa je ta pesnishka zbirka morda tudi avtoportret osamljenega pesnika – dechka. V ciklusu iz treh pesemskih enot *Dechke in morje* pride ta kot protagonist na obalo morja, v katerem »se zhrejo ptice in ribe«, da spozna resnico zhivljenja in postane pesnik, ki se dokonchno izgubi v »shkoljkasti hishi besede«.

Minimalistichni zarisi zla in chloveshke neumnosti

Razmislek ob Antichevi zbirki *Tripot*

Tripot, zbirka minimalistichnih zarisov zla, ki ga povzrochi chloveshka neumnost, povezana z manjvrednostnimi kompleksi, nekritichnim oportunistichnim podrejanjem tako imenovanim oblastnishkim elitam, je Antichev obtozhujochi obrachun z blizhno slovensko-balkansko in oddaljeno globalno negativno preteklostjo sredi nerazvite oziroma zaostale stvarnosti. Avtor nas v tem delu, ki ga je razdelil na tri vechje oddelke z desetimi podnaslovi, popelje predvsem v desetletno obdobje (1991 – 2001) (post)jugoslovanskih vojn, obrachunavanj in klanj, cheprav je svoje tekste utemeljil s shirshim nadchasovnim in svetovnim ozadjem. Zbirko oklepata filozofsko podchrtana prolog in epilog. V posameznih »scenah« se srechujemo z mediokriteto posameznih nasprotujochih si in med sabo pobijajochih se skupin, ki jim politichni zlochin ni nich tujega.

Avtor postavi staro titoistichno frazo o bratstvu in enotnosti jugoslovanskih narodov odlochilno pod vprashaj. She vech. Svoje tekste prestavi v globalni kontekst, v katerem se zhelja po miru in medchloveshki solidarnosti razkrije kot zasanjana utopija na ozadju vojn, propada in navzkrizhnih polomov. *Tripot* je v rimsko-latinski antiki kot trivium veljala za krizhishche in razpotje vech poti, toda Anticheva knjizhica pravzaprav poroča o krizhishchih iz vojn in zla, s katerih ne vodijo poti nikamor.

Si se, dragi bralec, zhe kdaj vprashal, zakaj se tragedija chloveshtva dogaja neprestano, iz dneva v dan, cheprav je kulminacija neumnosti in zla vchasih nekoliko zatishana, dokler ne izbruhne – kljub velichastno dobrim namenom visoke politike – v novo krvoprelitje? Sta se, draga bralka, dragi bralec, zhe kdaj morda vprashala, kaj je politichna demokracija, ki bi naj veljala za zashchitno sredstvo proti zlu v chloveku in družhbi? Zhivimo zares v pravi demokraciji in bratski povezavi z drugimi narodi? Ali pa je tudi to, kar nam vsak dan oznanjajo politiki in njihovi chasopisi, televizija in radio, samo navadna fraza, mlatenje prazne slame, ki koristi le oblastnishkim elitam pri izkorishchanju njim podrejenih?

Ali je politika, ki jo na rachun malih in odvisnih uveljavljajo zelo malo demokratične velesile, res tista garancija, ki bo preprečila nove vojne? Ali ni tako, da napetosti v nekaterih predelih sveta odločilno narashchajo? Ali se iz latentnih navzkrižij, ki se v nekaterih azijskih in afrishkih predelih kaj hitro razkrijejo kot zamaskirana oblika vojne, ne rojeva zlo novih obracunavanj med ljudmi, narodi in drzhavami? Ali imash, dragi bralec, o tem kako mnenje? Ali pa raje o vsem tem sploh ne razmishljash? Ker se itak ne da nich narediti, saj je (bilo) tako vedno in povsod, od pamtiveka do pamtiveka?

Odgovor na ta vprashanja lahko najdete v prichujochi zbirki. Ivo Antich nas v *Triptoti* namrech opominja in spodbuja k lastnemu kritichnemu razmishljanju. V svojem meneteku, uperjenem proti chlovekovi (chloveshki) nerazsodnosti, nas skusha predramiti z razlicnimi subverzivnimi in alternativnimi pristopi. Predvsem pa na shtevilne sporočilno-izrazne nachine izpoveduje svojo osebno prizadetost ob balkansko-jugoslovanskih dogodkih, ki so izbili sodu dno. Trpko registrira in dokumentira pantomimiko krvavega plesa, v katerem sodelujejo najrazlicnejshi, kot pravi avtor, »gavgenjaki veseljaki«. Antichevi verzificirani aforistichni zapisi se razrashchajo v obeshenjashko grotesko in satiro. Vendar se avtor pri svojem literarnem galgenhumorju ne zaustavi le pod vislicami, na katerih bingljajo brezsmiselno obesheni, temvech v svojih shtirivrstichnih epigramizmi na primer posega tudi v danashnje postjugoslovansko tranzicijsko zakulisje ter k obelezhjem ne prevech vzpodbudne slovenske stvarnosti, v kateri pod nashimi koraki vedno mochneje pokajo kosti na vseh straneh pobitih (avtor ta svoja porochila iz slovenske kostnice imenuje *Kostizmi*).

S pomocjo zanimivih ironichnih besednih iger ustvarja Antich zanimivo literarno atmosfero, pri chemer mu pridejo prav tudi njegove eksperimentalne izkushnje s konkretno poezijo in njenimi svojevrstnimi konstelacijami. Antichevi kratki lapidarni aforistichni teksti so pravzaprav kritichne lekcije, s katerimi se lahko distanciramo od kolapsa oportunistichnega zasebnega skrivanja na zapechku in se odpravimo na plan v konfrontacijo za bolj chloveshko obliko bivanja.

Haiku na novi neortodoksni ploskvi

Razmislek ob Antichevem Tristihu

Ivo Antich je avtor kratke lapidarne literature, ki jo vedno znova zreducira do filozofsko pogojenega absurda in v najboljših primerih zgoshcheno zaostri v globlji nadpomen. V ta namen rad uporabi nekatere vech ali manj znane kratke literarne oblike, med katerimi se je prvotno japonski haiku v zadnjih dveh desetletjih zhe dobro uveljavil tudi v slovenski literaturi. Antich to trivrstichno pesnishko obliko v zbirki Tristih uporabi na vech ali manj neortodoksen nachin. Vendar je kljub temu »klasichno« zavezan shtevilu tri, ki ga celo »potencira«, saj svoje trivrstichnice razdeli v tri vsebinske sklope po trideset enot.

Vsekakor tako kratka literarna oblika ne daje veliko manevrskega prostora. Zanj je značilen močan čustveno-miselni naboj, ki ulovi trenutek zhiavljenja v zaokroženo, čeprav velikokrat iz disonantnih elementov sestavljeno paradigmaticno podobo bivanja. Antich je v tem kontekstu nekonvencionalen. Izrabi ozhino za svoja nedogmatically soočanja s svetom, človekom, zgodovino, pokrajino ali naravo. Njegov pristop je velikokrat analitičen in racionalen, kar odpira nove možnosti pri pesnjenju v tej univerzalni in globalni pesniški obliki. Antichevi haikuji so pravzaprav tudi aforizmi in fragmentizmi, v katere večkrat vderejo sštevilni politični momenti. Standardni podobi haikuja se Antich v prichujochi zbirki še najbolj približa v prvem in delno drugem vsebinskem sklopu (A: 1 – 30 / zbir vech ali manj filozofsko-aforistichnih haikujev; B: 1 – 30 / zbir kvaziklasichnih, japonski tradiciji opevanja chlovekovega razpolozhenja sredi narave delno sledechih haikujev), kjer je objavljenih vech metaforichno in atmosfersko dobro oblikovanih trivrstichnic.

Najvechji odklon od standardno pojmovanega haikuja opazimo v tretjem vsebinskem sklopu (C: 1 – 30). Tu postane Antich radikalen eksperimentator z jezikom in besedami. S pomochojjo premen ali metatez, permutacij, zlogovnih premikov, ki lomijo in preoblikujejo posamezne besede v nove pojme, ustvari v nachinu *reductio ad absurdum* poseben ironichni univerzum iz novih besednih zvez in asociativnih iger, v katerem predvsem ozhigosa noro stanje splošnih družbenih in politichnih stvari (npr.: CRG: crna gora / chrna mora / gorski (slo)venec; SRB: srb grb skrb / srbija grbija / skrbija grchija).

Ta zadnji Antichev haikujski sklop je vsekakor zanimiv iz razlichnih razlogov. Zdi se, da igra avtor tu z besedami neke vrste shah. Operira z najmanjšim možnim sštevilom besed. Vsaka posamezna beseda je pri tem figura na shahovnici. Antich ji da, ko jo premakne na novo pozicijo, poseben in drugachen – nov – (ironichen) pomen. Ta nastane iz opozicije do druge figure – besede. Razmerja med posameznimi besedami vedno znova spreminjajo ravnotezhje sistema. Zato skozi ta razmerja med posameznimi besednimi fenomeni nastanejo nove relacije in perspektive. Opazno je, da Antich ni le literat, temvech tudi jezikoslovec, ki mu niso tuji izsledki novejshe lingvistike, kot so jo značilno utemeljili Ferdinand de Saussure, Baudouin de Courtenay ali Michel Bréal, pionir semantike. Antichev aforistichno in besedno igrivi *Tristib* bi lahko bil prava poslastica tudi za kakega nekonvencionalnega filologa, ki bi za zunanjo lapidarno sliko haikujskih »sporočil« morda odkril vrsto na prvi pogled nerazkritih zanimivosti, ki se ne kazhejo le v asociativnih namigih na pozabljene elemente iz klasichnih mitologij, temvech predvsem na jezikovni ploskvi v skoraj anagramatichnih spremembah posameznih chrk, ki spreminjajo besede v nove besede. Te uchinkujejo kot znamenja oziroma kot signali, ki utemeljijo novo sporočilnost (vsebino) prav iz razmerja posameznih besed do njihovega konteksta.

Ivo Antich

CHRKOVANJE IN VZKLIKANJE

Ivo Antich

SPEVORECHNI KRCH CHRK

Andrej Lutman: *Chrkovanje*,
Bistisk d.o.o.,
Ljubljana, 2005-2006; brez paginacije

Tanjsha knjiga pokončnega formata in trdih platnic z anonimno naslovnico: platnična vizualija avtorjevemu imenu in naslovu odmerja le hrbet, skritost za »zahrbtni obrat«. O določeni pomenljivosti tu ne more biti dvoma, saj se zdi *Chrkovanje* s pesniskimi teksti in z bogato likovno opremo celovito avtorsko dejanje. Ta pesniško-likovna dvotirnost ob avtorjevem pisanju proze nakazuje »trotirnost« delovanja.

Lutmanovi (pesniški) zacetki v prvi polovici 80-XX so označeni z ludizmom in konkretizmom kot prostoverzno igro z jezikom »takim, kot je«, tel quel, depoetiziran, prozaichen. Zhe v prvi, »samizdatni« zbirki s »proznim« naslovom *Opisovanja* (Idrija, 1984) je vech takih izvirnih jezikovno »samozadostnih« utrinkov, celo s »haikujevskim« primorskim kontekstom, npr. *Samomor* (»sam / o morje / samo morje«; str. 38), se pravi s pokrajinskim zaledjem, ki premore zhe določeno tradicijo prozne jezikovne bravuroznosti (Pregelj, Sasha Vuga), na katero se Lutman navezuje v svoji poetizirani prozi.

Radikalizirana »igra z jezikom« se zapleta z zankami »tehnicne pasti«, v katero je ujeta po svoji volji in doslednosti. Past tehnike jezikovnega sistema svojo napetost vzdržuje z »nasprotjem« bivanjskega sporočila, ki iz sistema vedno znova izvablja »korespondenčne« (Baudelaire) pomene, motive, vsebine, drobce zgodb. Sistem »kot tak« spontano porojeva vsaj nekatere, za »zahrbtnim obratom« prikrite elemente lastne pomenske presežnosti. Po Feliksu Devu je poezija »spevorečnost«, pesnik »spevorechnik«, izrekovalec speva, kovach jezika. Ali pri Lutmanu: *Naklepi sklepov kovanj* (In redchi in zgosti; str. 48).

Naslov *Chrkovanje* kazhe konkretistično pozornost ne le na besedo, temvech she ozhje in strozhje – na njene elemente (chrke – glasove). Iniciativa je (mallarméjevsko) prepushchena besedam. Pesem daje vtis spontanega brizga zaumne besedne energije v erotičnem krchu jezika brez obichajne ritmičnosti ali lepčnosti, zatikajoch se sama vase, nihajoch med mimetičnostjo in hermetičnostjo vse do »alkimije« v zbirki *In redchi in zgosti* (1998), ki je parafraza

alkimistichnega gesla »solve et coagula« (dezintegracija in reintegracija); tu je mdr. pesem *Al'kemik* (prim. Rimbaud: *Alkimija besede*). Hkrati se izpostavi tudi zakorachenje v duhovnost new agea in njegovega megaguruja Castanede (obshirni citati kot prolog in epilog). A ne gre le za nabijanje po tipkah: »Vsaka beseda ima svoj namen,« pravi Lutman (zbirka proze *Golochasje*, str. 18). Med abstrahiranim besedishchem so naturalistichni zaseki telesnih sokov in izlochkov z man(tr)ichno trojico fuk-pizda-kurc; zhe v prvi zbirki gre za »lepoto od oči do spushchene vode« (str. 19); v zbirki *Na prepihu* (1991) je ekstatična »himna« *Fukat nagi!* V zbirki *Vzbrsti vrst* (1999) »Mashinerija sanjanja in fukanja« (verz str. 75) izrazno skrepeni v nizanju vechstopenjskih genitivnih metafor s trenjem soglasnikov (aliteracija zhe v naslovu) in s tendenco po urejanju forme (vsaka pesem enostranska, 11 verzov, izjema 10 verzov na str. 93; vseh pesmi 56; tj. $5 + 6 = 11$). Od tod skoraj ni bilo videti izhoda, cheprav je zadnji verz »veder spev duha« (str. 115). A sledi *Chrkovanje* z osvezhenim dinamizmom jezika. Prva pesem *Nagovor* s celotnim prvim ciklom nadaljuje v vseh prejsnjih zbirkah navzoche nagovore med »jaz« in »ti« kot nihanja med »izpovedjo« govorca in skrivnostjo nagovorjenega (bitja, pesmi?). Brilljantno inventivna kompozicija treh ciklov z vzpenjajochimi se naslovi *z ussti*, *z ochesoma*, *z mislijo* in s shemo shtevila pesmi $7 + 11 + 18$ (tj. $18 + 18$). Kot v besedishchu tudi na fotovizualijah med abstrakcije udarja razvidna predmetnost. Trenutek zrele pesnishke identitete, izpolnjenosti, »sitosti«. Zadnja pesem *Razgon* pravi: »Je veselje v zhrtju in rjutju/... In je neskonchno zadovoljstvo/ ... shine smeh...« – Spevorechnik kot spevosrechnik?

VZKLIKANJE MAGME

Andrej Lutman: *Vzkliknice*,
Bistisk, zbirka Pesmarica 2;
Ljubljana, 2007; brez pag.

Troje znachilnosti je takoj opaznih in otipljivih pri tej broshuri: **korektnost** sicer skromnega dizajna (pripraven format, ugoden otip platnic, solidnost papirja, barva, velikost in tip chrk), **anonimnost** naslovnice (brez naslova in avtorjevega imena; oboje skoraj neopazno le na hrbtu), likovna in vsebinska **dvodelnost**. Barvna opozicija prve in zadnje strani platnic: prva rdeche-rumeno zhari kot magma, druga je v temachnih in hladnejshih tonih. Tudi likovna »sporochnost« je dvodelna: prva stran je abstraktno amorfna z nakazano falichno formo, druga je kompozicija »mimetichno« prepoznavnih predmetov. Prvo prelistanje vsebine razkrije z rimskima shtevilkama oznachen prvi in drugi del, delitev je natanko na polovici, med drugo in tretjo polo (vsega shtiri pole, tj. 64 neoshtevilchenih strani). Avtor opreme in treh notranjih fotoilustracij sicer ni naveden, a ker je na levem

zavihku med Lutmanovo bibliografijo opazno, da se poleg pisanja ukvarja tudi z likovno umetnostjo (slike, kipi, diapozitivi, preslikave) in da je naslov ene od njegovih razstav *Podobe in pesmoslike*, je mogoče sklepati, da je opremil tudi to svojo novo zbirko pesmi, pač vsaj deloma v smislu izvirnega literarno-likovnega pojma »pesmoslika«.

Branje pesmi v zbirki pokazže, da so zgoraj navedene »zunanje« znachilnosti speljane tudi na notranjem, vsebinskem nivoju, to pa seveda utrjuje vtis konceptualne invencije in domishljene celovitosti knjizhnega projekta v celoti. Gre za Lutmanovo vztrajno nadaljevanje in izpopolnjevanje v prejšnjih zbirkah utemeljenega (»zagorichnikovskega«) prepushchanja iniciativi jezika ali besed (po Mallarméju) kot besedni alkimiji (po Rimbaudu) na tisti strzhenski sledi moderne poezije, ki se ji rado natika bolj ali manj zasilno, poldomishljeno oznako »igra besed« ali »igra jezika«. Delovanje, ki v bistvu nujno izvira iz krvavih izkushenj in ki mu je, radikalno vzeto, posveчено zhivljenje za ceno smrti, ne more biti le nekakšno otrochje igrachkanje, kot to obichajno sugerira pojem igre, temvech gre bolj za igro kot dolocheno (hermetichno, zarotilno, svechenishko) obredje besedne ekspresije. Zarotovanje je vklikanje (blizhina pojma vzklitje), kot nakazuje naslovna oznaka »vzkliknice« za pesmi; nenehno ekstatchno »vzklikajochi«, bruhajochi tok lave (»Svechenica v valovih gleda vase /.../ pretakanje sokov skoz skrivnost meja; / kot zob zharech iz dna vulkana butne« je recheno zhe na koncu zbirke *Vzbrsti vrst*, 1999) se dopolnjuje, izmenjuje, alkimichno premeshuje z ohlajanjem, strjevanjem, omejevanjem, asketskim oblikovanjem kakor zhindra z zhonto (»Zhindra ali zhonta kaj je osnova, / kaj prva snov /.../ plamen izpodnebne zherjavice«; pesem *Obredanje* v zbirki *Vzkliknice*). Zarotovanje ali zarekovanje (prim. pesmi *Zarek* in *Zaroka*, konec slednje: »She bolj se zarekash.«) noche biti »obichajno« leposlovno leporechje, temvech je »Rezek rez raz zor ochi« (*Zarek*), »srhljivo drgnjenje kozh« (*Srebanje*), krcheviti »dir snovi v krch chrk« (*S povitjem*), kajti pesnik, besedni umetnik je po Mallarméju »charovnik chrk« (predhodna Lutmanova zbirka pesmi je *Chrkovanje*, 2006). Namesto leporechja gre za pesmotvorstvo v primarnem pomenu, ki aktualizira starodavni Devov pojem »spevorechje« (izrekanje speva) kot esencialno oznako za pesnishtvo, kakrshno se distancira od prigodnishkega »prepevanja«, pri tem pa dosledno – do nerazlochljivosti joka in smeha (gl. *Zarek*) – pretaplja »mimetichno sporochilnost« v abstraktnost zaumne zaloge jezika. Iz te nagonske (mag/mat/ichne) zaloge »vzklika« razosebljeni jezik »erotichne izpovedi« kot iz rázloke in razlike med »jaz« in »ti«, med govorechim in nagovorjenim, med prvim in zadnjim verzom knjige, ki je tokratni etapni obrok spevorechja: »Gledati rojstni chas /.../ O: si razodetno vesolje sredotezhne pizdne nakane.« (*Obnebnica*, Imam). Dvojnost dveh ciklov je dosledno »ponovljena« na ravni posameznih pesmi, ki so levo-desno zrcalno dvodelne (I) ali pa jih na levi zrcali prazna stran (II). Skratka: knjiga, ki je vech kot le knjizhica; je svojevrsten, markanten ustvarjalni dosezh.

Vprashalnica

Bogdan Novak

SKUPNA JEDRA SE URESNICHUJEJO

Spominjam se, da se je slovensko osamosvajanje v bistvu zachelo zaradi nasprotovanja Slovenije skupnim jedrom, kot so poimenovali nachrte, da bi v vse jugoslovanske shole uvedli enoten sholski program, ki bi uvajal tudi posrbljanje oziroma nekakshen srbo-hrvashko-slovenski skupen jezik in pri knjizhevnosti vech pouka o srbskih in hrvashkih avtorjih. To je bila sicer le ena od obchutljivih tochk tedanjega skupnega zhivljenja, a ne najmanj pomembna za nas, ki smo she posebej obchutljivi za svoj jezik in knjizhevnost.

Iz tega je nastal sploshen upor, ki je pripeljal do osamosvojitve. Zhhal pa smo po osamosvojitvi postali precej brezbrizhni do svojega jezika. She posebej jezik v chasnikih, chasopisih, na radiu in televiziji je naravnost grozljiv.

Nekateri jezikoslovci se smehljajo in pravijo, da je slovenshchina zhiv jezik in da ni z njo v javni rabi nich narobe. Do neke mere se s tem strinjam, kadar gre za prevzemanje tujejezichnih izrazov, ki si jih prilastimo in jih ponashimo. Ne moremo se izogniti temu, da mladi loudajo in daunloudajo igre na rachunalniku, kar je konchno chisto kul, dokler to ostane domena mladih, pa naj gre za njihov zasebni pogovor ali za javno rabo.

Chisto nekaj drugega pa je brezbrizhnost jezikoslovcev do temeljnega neznanja slovenskega jezika, ki vedno bolj prodira v javno rabo. Vzroka sta dva. Prvi je pomanjkljivo znanje piscev in govorcev, ki nastopajo v medijih. Cheprav imajo mnogi od njih diplomu visoke shole, so ostali polpismeni. Drugi vzrok je mnozhichen prodor v medije tistih novinarjev, katerih materni jezik ni slovenshchina. Cheprav so hodili v slovenske shole, so se slovenshchine uchili kot tujega jezika. In v slabem sholskem sistemu so se nauchili she manj kot tisti, ki jim je slovenshchina materni jezik.

Tako beremo v chasnikih in poslushamo na radiu in televiziji grozljivo slovenshchino. Nedolochne oblike sploh ni vech. Tako vedno beremo in slishimo, da je imel pijanec rdechi nos, na roki je nosil zlati prstan in hlache mu je opasal ozki pas. Pravilnega naglashanja besed tudi ni vech, vsak naglasha po svoje. Posebej modno je naglashanje na predzadnjem zlogu: polnochnica, uchiteljica, igrice, avto so popravili, jed so skuhali itd. Vmes stresajo napovedovalci tudi take nesmisle: trgovci so si manili roke ob razprodaji, pesek so odvozili s tovornjaki. Samostalnike srednjega spola obravnavaajo, kot da so moshkega: ta okno je bil

zaprt. Široki samoglasniki postajajo ozki: ókno, téta, téle. Da ne govorimo, kako trdovratno pishejo in govorijo: ti imash pa iste hlache kot jaz (enake), dozhivljenjski zapor (dosmrtni), da je temu tako (da je tako ali da je to tako). »Da je temu tako« je she posebej priljubljena krilatica Jelka Kacina in zhal tudi ministra za sholstvo Zvera.

Da ne boste mislili: vse te napake so mnozhichne tako v *Dnevniku* kot na TVS, POP TV, pa v bolj obskurnih chasopisih tipa *Zhurnal*, *Dobro jutro* itd. She posebej grozljivi pa so prevodi besedil pri TV programih, kot so *Discovery*, *National Geographic* in *Animal Planet*, zadnje chase celo pri filmih na *A kanalu* in POP TV. Ker je prevajanje filmov plachano vech kot bedno, se ga lotevajo prevajalci, ki jim slovenshchina ni materni jezik. Lektorjev pa seveda nimajo. Tako redno beremo v podpisih pod sliko, da je junak iz pushke ustrelil metek (v resnici je iz pishtole izstrelil kroglo), zadel ga je metek, bila je guzhva, guzhvali so se, jabolko je padlo na tlo, pesek so odvozili s tovornjaki, evo ti kureca, oken je bil zaprt, imel je mokro perelino itd. Vsak dan preberem v podpisih na televiziji in v chasnikih na desetine takih grozljivosti. Skupna jedra se očitno zhe uresnichujejo.

Polpismenost novinarjev pa se kazhe tudi drugache. Klasichen primer je chlanek *Pri Mariboru sinochi shest poshkodovanih v trchenju vlakov* (*Dnevnik*, 19. 4. 2008, prva stran). Najprej pishe, da sta si vlaka pripeljala »nasproti po istem tiru« (prav je naproti).

Komaj razumljivi so naslednji stavki: »Sprevodnik hitrega vlaka je prejel opozorilo, da mu nasproti pelje drugo tirno vozilo, zato je ustavil kompozicijo, izstopil iz kabine in prichel z mahanjem opozarjati sprevodnika potnishkega vlaka. Stekel je iz sprevodnishke v potnishko kabino, potem pa zaradi silovitega trka padel po tleh in se huje poshkodoval.« (V naslednji shtevilki *Dnevnik*a smo za namechek izvedeli, da to sploh nista bila sprevodnika, ampak strojevodja!)

Seveda spet nasproti namesto naproti. Tirno vozilo je nepotrebno spakovanje, pa tudi napachno. Tirno vozilo je npr. drezina, vagon, lokomotiva, medtem ko je naproti hitremu vlaku peljal potnishki vlak, ki nikakor ni tirno vozilo, ampak kompozicija, sestavljena iz tirnih vozil. Sprevodnikovo ravnanje je kaj chudno. Najprej je izstopil in mahal sprevodniku potnishkega vlaka, potem pa nenadoma stekel iz sprevodnishke v potnishko kabino, kjer je padel in se poshkodoval. Tako je vsaj napisano. Ubogi revezh, ki je pisal ta chlanek, je seveda mislil, da je sprevodnik hitrega vlaka mahal sprevodniku potnishkega vlaka in sprevodnik potnishkega vlaka je stekel iz svoje kabine v potnishko. Napisal pa je chisto nekaj drugega. Tudi »silovit trk« je slab izraz, ker vlaka ne trkneta, ampak trchita, zato je silovito trchenje bolje.

Krona tega chlanka pa je v zadnjem odstavku: »Vse ponesrechence – dva sta utrpela hujshe in dva lazhe telesne poshkodbe – so reshevalci prepeljali v mariborski klinichni center.« Dva in dva je she vedno shtiri – od kod, za vraga, potem v naslovu shest poshkodovanih v trchenju vlakov? Ja, treba je biti zares

mojster, da stlachish toliko shlamparije v en sam chlanchich s 23 vrsticami in se potem z njim celo bahash na prvi strani chasnika!

Ni pa edini. V levem stolpcu od tega chlanchicha je she en tak umotvor. V njem pishe o tem, kako je sin umoril ocheta: »Otroci pred blokom so povedali, da so iz stanovanja slishali krik, potem pa so videli mater, ki so jo policisti odpeljali na zaslisanje, ter za njo she sina, vklenjenega v lisice.«

Po tem stavku sodech so bili policisti priche umora, saj so otroci slishali krik, potem pa so zhe policisti iz stanovanja pripeljati mater in sina.

Moram pa priznati, da me je *Dnevnik* v chlanku o sodnikih na isti strani razveselil, ko je zapisal, da so sodniki soglasno zavrnili denar. Smo se le odvadili tega, da sprejemajo enoglasne odločitve? A zhe naslednji trenutek mi malce pokvarijo veselje, ker napishejo, da je ponudba vlade zavrzhna. Verjetno je to le tiskarski shkrat in menijo, da je ponudba zavrzhena oziroma moralno pokvarjena.

Che pomislimo, da sem vse te napake nashel na isti prvi strani chasnika, je očitno skrb za nash jezik v javni rabi grozljivo slaba. Vsakdo lahko z njim dela kot svinja z mehoma. Nashi jezikoslovci pa so zhe od Chopa naprej enaki: od sebe ne dajo nobene fige.

Jolka Milich

O PREVAJANJU IN POEZIJI (IX)

Pismo z' dezhele Miranu Hladniku in slovlitovcem z lirichnim uvodom
in o knjigah tako ali drugache

Zachela bom s poezijo, da se ogrejem, saj imam vse prste prezeble, navkljub kurjavi. Ne upam si dvigniti termostata iz strahu, da me na koncu meseca ne vrzhe Petrolova polozhnica vznak in mi popolnoma izsushi denarnico. 18 stopinj pa je za dolgo sedenje ob rachunalniku morda le premalo. Premalo ali prevech, pri osemnajstih bo ostalo, telesno temperaturo pa naj ... povzdigne poezija. Upam, da ji bo vsaj to uspelo. Da bi povishala tudi sobno, pa je od nje prevech prichakovati in gojiti iluzije.

Italijanski pesnik Silvano Demarchi (iz Bocna-Bolzana) mi je konec novembra poslal v darilo svojo zadnjo zbirko *Momenti* (Trenutki), ki je izshla oktobra 2007 pri zalozhbi Accademia Internazionale Lucia Mazzocco Angelone v Iserniji, spremno besedo pa je napisal esejist in kritik Antonio Crecchia. Zbirka ni naprodaj. Verjetno gre za poklon kakshne knjizhevne ustanove pesniku. Ga bom vprashala, zakaj je na zadnji platnici formula: Edizione fuori commercio. Mi tega skoraj ne poznamo, je pa dobro vedeti za obichaje pri sosedih. Cheprav se s Silvanom osebno ne poznavata, zhe dolgo let prijateljujeva, in prav toplo mi je postalo pri srcu, ko sem ob prejemu prebrala posvetilo: Ricordandoti con perenne amicizia (Spominjam se te s trajnim prijateljstvom).

Zbirko sestavlja pet sklopov ali ciklov: *Podobe in krajine*, *Srchni vzgibi – Ljubljani*, *Dogodivshchine*, *Tristia* in *Prebujenja*. Obichajno pishe (zelo) kratke pesmi – impresije ali male meditacije, prezhete z nostalgijo. Prevedla bom tri daljshe pesmi v pokushnjo:

Minljivost

»Za moje stihe kot za dragocena
vina bo slednjih le prishel chas,«
si pravila, Marina Cvetajeva, a
ko ne bosh vech tlachila zemlje
svoje ljube Rusije, kaj ti bo
koristilo priznanje?
Tvoje ime je odletela lastovka,
tvoje ime je, kot ime pesnikov,
minljivost.

*

Kdaj bo konec?

Kdaj bo konec
teh neznanskih grozot?
Po taborishchih s holokavstom,
gulagi s prisilnim delom,
kamikaze, gnani od sovrashtva,
mladostniki, izurjeni za vojskovanje,
pretirana bogastva in hude lakote:
vse to odseva iz nashih
prilagodljivih in poslušnih zhivljenj.

Najbrzh bolj kot Bogu bi morali
postaviti to vprashanje chloveku.

*

Srechevali smo se vsako leto
ob dnevu mrtvih na pokopalishchu,
potem vedno redkeje;
ker je ta ali oni prestopil prag.

Tako, da sem zdaj chisto sam
ob grobu svojih dragih,
ko pa se okrog oziram,
videvam le tuje obraze.

*

Ne vem

Smo prishli na ta svet
sluchajno
in bomo odshli, ne da bi vedeli,
kam in niti zakaj,
za vse je zhivljenje skrivnost.
Tedaj se vprasham:
Smo svobodni ali nas vodi
neznana usoda?
In ko pridemo na konchni cilj,
nas chaka prezhivetje
ali iznichenje
ali morda ponovno rojstvo
v druga mukotrpna zhivljenja?

Na ta vprasanja
moj razum odgovori:

Ne vem.

*

Odhod

Pozdravljal me je
z zhivahnim mahanjem roke
s krova ladje
prilozhnostni prijatelj,
ki sem ga malo prej spoznal
v pristanishchu, mornar dolge plovbe;
pozdravljal me je
in s sabo odnesel
moje hrepenenje po daljnih
dezhelah in po srechanjih.

(Meni podobno: rechem tri in jih prevedem pet. Skopushtva mi moji sorojaki ne bodo mogli očitati.)

Od gornjega poznojesenskega ali zgodnjezimskega pisanja, saj se ne spominjam vech, s premrazhenimi rokami in z nogami kot cvek, je minilo kar nekaj mesecev, zdi se, da smo she kar srečno prebrodili zimo in končno mehko pristali na pomladanskih in zhe ozelenelih livadah meseca aprila. Skrajni chas je, da dokoncham ta svoj chlanek. Prvich, da me ne bo urednishtvo zasulo z urgencami, in drugih, da spregovorim kaj malega o nashih zhe ponarodelih navadah polovicharskega prevajanja in o nashem novem kar nacionalnem analfabetizmu, saj ne vemo vech, kako se kaj chisto navadnega napishe, pa ga lomimo vsak po svoje na celi chrti. Smo zhe vsi taki **asi** kot pri POP TV, kjer se teden za tednom sprashujejo, seveda pravopisno narobe:

As ti tud not padu?!

Mi morda nismo she padli. Oni pa prav gotovo, na jezikovnem izpitu. Saj si ne znajo niti odgovoriti, kaj she pravilno napisati! A pojdimo po vrsti.

Lotila se bom najpoprej malce shaljivo in malce zares TV propagandnega oglasa, ki ga lahko prebiramo na vseh nashih kanalih po vechkrat na dan med oglasnimi televizijskimi premori.

Celjske mesnine zhe zelo dolgo reklamirajo na televiziji svoje izdelke z uchinkovitim geslom:

z' dezhele.

To naj bi pomenilo, da so tako pristni in okusni kot domachi, in morda tudi so.

Jaz se le sprashujem, kakšno velepomembno funkcijo opravlja apostrof za chrko **z**, ki je očitno narečna skrajshava za predlog **iz** in potemtakem bi moral biti apostrof spredaj: **'z** dezhele, kjer bi bil nadomestek chrke **i**. Morda gre le za grafično lepoto znamenje in bi kazalo vprashati oglashevalce, kaj lepega pomeni, da bomo tudi mi uzhivali ob njihovih likovnih ali grafičnih izpeljavah. Tudi glasbena skupina **Dej she 'n litro**, sodeč po tem, kako pishe njen chlan Damjan Jurich (Primorske novice, 13. 2. 2008), ne zna pisati pravilno svojega imena. V kratkem pojasnilu je kar devetkrat dal na pravo mesto apostrof (**'n** namesto **en**), nato pa ga je pokronal, ker je pozabil na razmik po prislovu **she** (in pisal **she'n** kot eno besedo, namesto **she 'n**). Morda pa izgovarjajo drugache in bi morali pisati **Dej sh' en litro**.

Rekli boste: pri toliko problemih, ki tarejo Slovenijo, se Jolka gre pikolovko, ki ishche dlako v jajcu in se izgublja z jezikovnimi malenkostmi. Verjemite, le na videz se zdijo malenkosti, v bistvu gre za nashe zhe splošno in kronično neznanje pa hudo pomanjkljivo poznavanje materinshchine (tako knjizhne slovenshchine kot narečnih govorov); to je za zdravje naroda in nacije zhe prav alarmantno, da ne rechem skoraj strashljivo.

Verjetno ste brali v neki zhe davni sobotni prilogi *Dela*, ki nosi datum 29. 12. 2007, intervju dr. Slavoj Zhizhka z novinarko Jelo Krechich, kjer je omenjena znamenita floskula o "Moni Lisi", ki jo nash svetovno znani filozof baje servira tujcem kot slovensko specialiteto z rahlo kvantashko razlago, in nato pogovor Mance Koshir z Vesno Milek, prav tako v sobotni prilogi *Dela*, le z dne 5. 1. 2007, kjer Koshirjeva ochita Zhizhku samo vulgarnost, ne pa tudi nepoznavanja slovenskega jezika, da o italijanskem niti ne govorimo, v zvezi z nemogoche hibridnim binomom "Mona Lisa". Kasneje je prishlo med obema intervjuvancema v poshntnem predalu 29 she do krajshih, a jedkih replik z izmenjavo diskreditornih besed na rachun moralnopolitichne integritete enega in drugega (19. in 26. 1. 2008).

Ko bi bili novinarji in nashi, recimo jim tako, najbolj iskani filozofi svetovnega formata pa popularni pisci vsaj malo bolj jezikovno podkovani, sploh ne bi moglo priti do tega spopada ali incidenta, iz katerega smo lahko razbrali, kar smo sicer v nochi chasov zhe vedeli, da sta sodila oba omenjena – in z njima kar lepo shtevilo danashnjih domnevnih disidentov (bolj kratkega spomina) – pod titovino alias SFRJ v tako imenovano in dalech naokrog razbobnano *jeunesse dorée* socializma, po kateri so se nam, podezhelskim shkribontarjem in pisarchkom, samo cedile sline. Zhizhek je malce slaboumno marnjal Krechichevi, odkod izvira nasmeshke Mone Lise – pisati bi moralo Monne Lise (po italijansko) ali Mone Lize (po slovensko), oboje nima zveze z beneshko-trzhashkim narečnim vulgarizmom "mona" (pishemo ga z malo zachetnico in z eno samo chrko **n**), ki smo ga tudi mi chisto brez vsake potrebe prevzeli od nashih sosedov, cheprav imamo zanj slovenski, dokaj rabljeni ekvivalent, in sicer pizdo, ki prav tako pomeni vulvo, s katero se tudi figurativno pokrivata v pomenih bedak, tepec, idiot in podobno. Che bi bila Krechicheva bolj podkovana v slovenshchini, bi morala Zhizhka elegantno prekiniti in ga vprashati, polna radovednosti, ali tujci njegovo neslano duhoviche-

nje, kateremu baje botruje lepota slovenskega jezika, sploh razumejo. Ko bi ga to vprashala in mu razlozhila razliko med spornimi besedami, bi se morda zavedel, da tujcem klati bedarije, in bi chimprej vrgel ta ponesrecheni primer iz svojega zheleznega repertoara rovtarskih vicev, da ga ne bo kdo, ki zna italijanshchino, imel za chisto navadno ali celo za *kvatarno mono*, kot pravimo na Krasu, namrech za bedaka nonplusultra, ki ne pozna razlike med Ma-donno (ma-dame) ali na kratko **Monno** (starodavni naziv za porochene zhenske) in **mono**. To je priblizhno tako abotno, kot che bi kdo razlagal, da njegov priimek Zhizhek pomeni v nashem lepem jeziku zizek ali cicek in da je zato vse, kar napishe, tako slastno in hranilno kot neposneto mleko kakshne shvicarske krave ali domache dojilije, ne pa zhuzhkasto ali zhuzhnjavo, kot bi chlovek povrshno presodil.

Za bozhjo voljo, pishoche ljudstvo z genialci in novinarkami vred, tu pa tam, vsaj pomotoma, vzemite v roke kakshno slovnico, slovar ali jezikovni uchbenik, pa cheprav so delno zhe zastareli, kot radi pravite, in zaudarjajo po naftalinu. Preden izustite ali pustite izustiti kaj tako butastega, kot je bila ta louvraska Mona alias prostashka Vulva – lisasta seveda (v pomenu: z madezhi) ali (z)lizasta, ki rada lizhe, anti ne svoj spolni organ, v tem primeru bi ji moral Modigliani podaljshati vrat vsaj za pol metra – preden torej bleknete kakshno tako flavzo ali falauzo, kot ji pravijo Idrchani (kdove, ali jo pishejo prav), odprite pravopis in poglejite, kako se sloveni Monno Liso; po moje namrech ni ustrezno, da poslovenimo le prvi del, drugega pa pustimo po italijansko, kot zadnje chase na debelo pochenjamo, slavisti in dialektologi pa ne rechejo niti mu, kaj shele jezhes in madonca, tako pa ne gre! Saj niti malo ne zastokajo ali potarnajo. Da bi se tu pa tam obrnili na prof. Mirana Hladnika in ga v slovlit@ijs.si pobarali, kako se reche, da bo recheno pravilno, pa jim ne pride niti na misel. Bog ne daj, utegnili bi dobiti mozhgansko kilo! Morda pa se s takimi jezikovnimi drobtinicami in trshchicami niti elitni slavisti ne ukvarjajo vech, vsi prevzeti od drugih, vechjih, pomembnejshih in gromozansko razseznhih vprashanj. Zanje je POPovski **as** ali domnevni jezikovni **a s'** chisto vseeno, vsak naj pishe, kakor ve in zna, che pa ne zna, naj pishe, kakor ne zna, skrajni chas je, da uradno, z zakonom, ukinemo sholsko in vsakrshno strahovlado. A povrnimo se k Giocondi.

Delovi novinarki je morala biti Zhizhkova poljudna razlaga o skrivnostnem nasmeshku celo tako vshech, da jo je posebej izpostavila v okvirchku s povechanimi chrkami. To se ne bi smelo zgoditi niti v rumenem tisku, slovitega filozofa bi morala prijeti delikatno v precep in vsaj z mezinchkom pokazati na njegove jezikovne vrzeli, ki bi jih le kazalo zapolniti.

Tudi ona je bila jezikovno teshcha, podobno kot kasneje Manca Koshir in Milekova. Ko se je prva zgrazhala nad banalno Zhizhkovo duhovitostjo, bi jo morala druga smeje opozoriti na kozle, ki jih simpatichni svetovljan mimogrede strelja v osrednjem chasopisu, saj ne lochi hrushk od neshpelj, in mesha pojme tjavendan v sadno kupo odvratno neslanega okusa. Saj so Slovenci taki butci (zakaj bi rabili trzhashko tujko, nich v sorodu z Leonardom, che imamo doma dovolj zgovoren izraz za tepcel!), da vzamejo vse za chisto zlato. Lahko jim rechesh, kar se ti zljubi,

oni vse pogoltnejo molche, che pride iz dovolj slovitih ust. Tudi slamo in drachje. In oralni seks, tudi ko sploh ni razloga zanj in ne namiga. Najbrz jim je vshech, da kdo kvanta kar tako larpurlartistichno, kvantanje zaradi kvantanja, brez ene same duhovite iskricice zraven. Nich zasoljeno in popoprano, do kraja plehko in neslano. Kot da bi shlo za zdravnishki predpis proti visokemu krvnemu tlaku.

Tudi Igor Bratozh, urednik *Knjižbevnih listov*, ki bi vechkrat zasluzhili, da jih *Delo* preimenuje v *Knjižbevni list(ich)*, bi potreboval kakshen dodatni techajchek v znanju slovenshchine. Tudi on je spustil na svojo ubogceno stranichko 16. januarja letos Reuterjevo novichko z naslovom *Kdo je bila Mona Lisa* kar dvakrat prevedeno le napol alias narobe!

Skrajni chas je, da se nasha chasopisna podjetja, ki nas dan za dnem naravnost zasipajo z najrazlichnejshimi reklamami in prilogami, korenito zavzamejo tudi za ubogo Pepelko, imenovano jezik, ki jim je, sodech po vsebinah, ki nam jih tako radodarno talajo, deveta briga, saj nima niti svoje rubrichice ali kotichka, medtem ko nas do nerazsodnosti razsipno zalagajo s tisocherimi drugimi nasveti, brez katerih bi najbrz enako srechno zhiveli, in sicer: kako naj se oblachimo, lichimo in lepotichimo, kako naj se zdravo hranimo, ko pa je na tehtnici prevech kil, kako naj najuchinkoviteje shujshamo (po mozhnosti ob enako preobilni hrani!); in kako naj vzgajamo otroke, kako naj se vedemo v družhbi in doma in se celo ljubimo, kako naj si uredimo stanovanje in poskrbimo za vrt, kakshen avto naj kupimo ali prikolico, pa v katerega boga naj verujemo in v kateri krozhek naj se vpishemo, pa od a do zh o pravilni negi hishnih prijateljev, o odpravi prshic, bramorjev, celulitisa in trdovratnih travnih ali kavnih madezhev, in kaj naj beremo, gledamo v kinu in na TV, da nam ne bo zhal, in kam naj gremo na izlet ali na pochitnice, in kakshno trugo in pogreb naj narochimo, pa kam s posmrtnimi ostanki, na britof poganjat po starem radich in chakat trombe sodnega dne, ki nam bodo oznanile vstajenje mesa in vечно zhivljenje, ali na secirno mizo kakshnega raziskovalca na anatomskem inshtitutu, pa s kom in kdaj in zakaj to in ono in vse, in kdaj naj preshaltamo od njihovih modnih in modrih nasvetov kar v psihiatriche dispanzerje po pomoch ali vsaj na divan njihovega psihoanalitika, ki bo razvozlal vse nashe vozle in zavrtnine in pripomogel k nashi normalizaciji. Enega takega psihoanalitika, zelo primernege za ta razvozlavajochi ali razmrshujochi posel, so nam ravnokar pricharali v *Chokoladnem prelivu Bonbona* (8. aprila 2008), prilogi *Primorskih novic* in *Vechera*. Zadeva zlasti zhenske. Sodech po njegovi strokovni sodbi-kolumnici-analizi, je bolj za to, da so zhenske predvsem lepotice. Kajti zhe s tem, da so privlachne, imajo v zhepu doktorat lepote, ki zdalech presega onega, ki ga je moch dobiti po dolgem shtudiju na univerzi. Zdi se, da se pri nas pretolchejo do slednjega le tiste, ki so telesno prej vprashljive in shantave kot mikavne in za navrh she s falichno pametjo (sic!) v glavi, pa to she ni dovolj: pogosto se dichijo in bahajo s kupljenim (!) doktoratom izobrazbe in znanosti, kar je – le priznajmo – nekakshen vishek vishkov klavrnosti. Uboge nelepotice! Ni dovolj, da so bile od rojstva prikrajshane za lepoto, zdaj jih nashi vrli psihoanalitiki opsujejo samo zato, ker so bile v pomanjkanju boljshega (to je zalega) videza vsaj ukazheljne. Po

njihovem mnenju, se zdi, so lahko grdi, debeloglavi, pleshasti in chokati pa kruljavi in fizichno hudo oporechni samo moshki, pa jim je ves ta lepotni manko s telesnimi minusi samo v prid in v okras. Nihche se ne sprashuje, kakshna vrsta pameti domuje v njihovi glavi: falichna ali ona pozhenshchena s smehljajem Gioconde? Zhiv krst si s tem ne dela problemov. Kot se tudi ne ugiba o njihovi diplomi: so jim jo starshi kupili ali so si jo sami prigarali v potu obraza? Pa zakaj se je *Bonbonov* kolumnist zhe chisto na zacetku avtodefiniral kot teoretski psihoanalitik, kritichni mislec in osebni svetovalec? Da nekako popravi svojo malce dvomljivo podobo in izboljsa »look«? Na tihem se taki psihoanalitichni privrzhenci zhenske lepote blazno bojijo zhenske konkurence, saj ni strahu, da bi jim lepe blondinke ali chrnolase misice, po možnosti z nedokonchano srednjo sholo ali le s prvim letnikom univerze, pri kakshnem natechajnem razpisu odpihnile prestizhno sluzhbeno mesto – kar pa ni recheno za ostale zhenske pohabe s falusom pod pazduho kot ona amerishka kiparka francoskega rodu, Louise Bourgeois, ki nam jo je – shviga shvaga – opisala Brina Svit, prav tako v sobotni prilogi *Dela* z dne 5. aprila 2008. Zatorej punce, izogibajte se sedenja in piflanja ob sholskih skriptih in uchbenikih, ne tvegajte lahkomiselno izgona iz beauty raja! Uchenost shkoduje lepoto! Le zadnjice zhenskam obupno shiri in jim kvechi mozhgane!

To psihoanalitichno zgodnico sem detajlno opisala, da bralcem nazorno priklicem v spomin, kaj vse mogochega in nemogochega nam nudijo dandanes chasopisi: nekakshno vsezhivljenjsko kompletno postrezhbo, ki nam jo dan na dan prinashajo na dom na pladnju, da ima chlovek zhe malce nadlezhen občutek, da je tudi duhovni invalid, ne samo telesni, ki sam brez vseh teh mnogoterih palchkov pomagalchkov ne zmore chisto nich, niti samostojno misliti, zato so ga, prizadevni, kakor so, vpisali zhe kar obvezno na vse te celodnevne techaje z nasveti, brez katerih, che hoche pravilno funkcionirati, ni vech mogoche tako rekoch od spochetja pa tja do zhare in she chez.

Torej, naj strnemo misel v zaključek: vsega nam dajejo do potratnosti veliko in na pretek, le v zvezi z jezikom niti mrvice ali tanke rezinice, ker jim je jezik, bodimo iskreni, ne le deveta briga, marvech zhe deseta in enajsta, saj jim ni slovenshchine, tako narechne kot knjizhne, niti malo mar. Z izjemo ob kakshnem simpoziju, ko se udelezenci med seboj poafnajo ali prerekajo. Niti na eni od teh papirnatih prilog med vsemi temi nonstop svetovalnimi laboratoriji in delavnicami ni chisto nobene male jezikovne krojachnice ali zakotne shivalnice ali vsaj kake micene popravljalnice jezika ali prenosne stojnice, postavljene ob sobotah pred kakshen zelo obiskovan supermarket, ob nedeljah in praznikih pa po mashi ali popoldanskih litanijah pred cerkvijo. Z zgovornim naslovom nad vrati ali po tleh: **Kako se reche in pishe, da je prav? – In kako se izgovarja? – In kaj pomeni? – Vprashajte in vam bomo tiktak povedali.**

Che je tako, pa bom vprashala. Novinarji, zlasti na nashem koncu, takole pishejo v slovenske chasopise, ne v kakshne narechne priloge, che pa jim postavish kakshno

vprasanje, ne(radi) odgovarjajo. Včasih jih imamo na sumu, da niti sami ne vejo, pa se nočejo blamirati. No, sprashujem, kaj pomenijo vsi ti izrazi pretežno iz chlankov o poceni in zdravem sezonskem kuhanju, včasih, a bolj poredko, je zraven tudi slovenski izraz, vendar so tuji, vechinoma iz njihovih narechij zapisani fonetichno, vedno na prvem mestu, kot da so namenjeni le polpismenim, ki ne znajo »po nashe«, pa jim morajo pomagati s spachenko, da sploh razumejo, o chem teche beseda. Najbrzh imajo pisci receptov do lastnega jezika manjvrednostni kompleks, pa nam najprej servirajo, recimo, zhe razkrichane **njoke** in shele nato v oklepaju pripishejo slovenski izraz, ki nam chrno na belem ne pove nich drugega, kot da gre za chisto navadne slovenske cmoke. Moja pripomba: Kakor jih dandanes na hitro zamesijo in nasekljajo, pa niso z onimi pred shestdesetimi leti, rahlimi kot misel in prelepo oblikovanimi, niti v daljnem sorodstvu ne glede, kako jim pravimo: cmoki, svaljki, gnocchi ali njoki v primorskem mishmash narechju. Drugache povedano ali (po lashko) tanto fa, bi slavne ali zloglasne **njoke** – le pravilno napisane gnocchi – lahko mirne dushe vrnili Italijanom, jim plachali dolgoletno sposojevalnino, se jim prisrchno zahvalili in se ne pachili vech, marvech bi se raje zatekali k slovenskim cmokom, ki se nashi govorici she najbolj prillegajo, saj zhe vech kot pol stoletja gulimo slovenske sholske klopi, nekdanje trshice in sedanje gospe ali gospodichne uchteljice bi konec koncev svojim uchencem le morale zlepa in izchrpno dopovedati, da je nespametno vztrajanje, ko govorimo knjizhno slovenshchino, pri **njokih, pashti, cuketah, rukoli, kanochih, ribi volpini** itd., ki niso zgolj dokaz nashe nevednosti (lahko berete: ignorance), temvech tudi brezbrizhnosti ali neljubezni (disamore) do lastnega jezika in, hochesh nochesh, nashe zhe prirojene ali priuchene nagnjenosti k servilnosti, saj imamo zanje tudi slovenska imena, nich manj povedna in blagozvenecha. Ni nakljuchje, da nas nashi sosedi vechkrat prav zachudeno ali skrajno radovedno vprashajo v zvezi s slovenshchino, ali gre sploh za jezik ali za kakshno narechje, ko pa imamo tako malo svojih besed in si jih kar naprej sposojamo pri njih in she pri kom, in jih uporabljamo popachene z lokalno patino, kot da bi zrasle na slovenskem zelniku, in nanje smo naravnost ljubosumno navezani, medtem ko do svojih lastnih kazhemo prej machehovski kot materinski ali zaljubljeni odnos.

Ista vprashanja veljajo tudi za **hroshtole, koncan kruh, peperonato, na shugo, na roshito, shtajon, fuzhe, plante, kafe cikorijo, kafe koreto, Ponterosh** in tako dalje v nedogled, z **rifugiom** vred, ki ga neki chasnikar celo omenja, kakor da bi shlo za zhenski samostalnik, kot so nashe gorske koche, v lashchini pa je moshki in pomeni tudi zatochishche, zavetje, pribezhalishche itd. tja do koche. Kot da smo si vtepli v glavo, da se nam sploh ni treba zatekati po izraze v slovenshchino, ko pa je veliko lazhje (podobno kot za chasa Italije, ko smo bili brez slovenskih shol in knjig chisto prepushcheni sami sebi) ohraniti stare, le po slovensko spachene italijanske izraze, nove pa podobno pachiti in sprebrachati.

Kaj pomeni in kam sodi oziroma odkod izvira **shkulja**, pa izpeljanki **shkuljach** in **shkuljati**? In najbrz sorodnica **shkrovca**? (Shkrovachi, shkrovcati?) Kaj pomeni **ugrizma u kalina**?

Za velikonočno istrsko jed **nakelda** pa bi bralci radi zvedeli, odkod ime in kaj pomeni. V rubriki *Zdravje – zdravilne zeli* (24. 10. 2007) lahko beremo chlanek **Zhizhole zoper zhalost**. In takoj spodaj je recheno, da so zhizhole, ki jim pravimo tudi zhizhule (*Zizyphus jujuba*), za prebivalce Slovenije, z izjemo Primorske, prava eksotika. Najbrz zato, ker jih ne poznajo drugi Slovenci, ki ne kradejo kot srake kar naprej in brez prestanka italijanskih izrazov nashim sosedom kot mi, in novinarkam *Primorskih novic*, ki so slabo plachane, pa se sploh ne ljubi, da bi poiskale in dale prednost slovenskemu strokovnemu imenu – **navadni chichimak**, ki ga je mogoche tudi vrtno gojiti, drugache raste raztreseno podivjano, kaj she, da bi poiskale she kaj bolj domachega, kak narechni izraz, a zares domachega izvora, ne takih iz tatinske nezakonite sposoje, ki jih najdesh, le bolj meshchanske in fine izgovorjave (*zizzola e giuggiola*) samo v italijanskih slovarjih, mi pa, da prikrijemo krajo, jih za silo podomachimo – tudi da jih bomo znali tekoche in brez zatikanja prebrati – in jim vsilimo svojo za nekaj stopinj bolj kmetavzarsko govorico na sh in zh.

Kaj pomenijo in kako beremo: **baul, kapesante, pulveriera, morachi, zhluk, nauzeja, nu vuzhance**? Pa napachno naglasheda in na ves glas prepevana **bibita**? In **fjera**? Zraven slednje je v oklepaju shagra, kar pa ni. Shagro smo prevzeli tudi mi, cheprav imamo zanjo kar tri lepe slovenske izraze: zhegnanje, proshchenje, opasilo, po njih pa skoraj ne segamo vech. In kateremu jeziku ali narechju pravzaprav pripada vsa tista shara in navlaka? Ali je dovolj, da jih od koder koli vzamemo ter jih vchasih pravilno in najvechkrat narobe pishemo in beremo?

Saj je zhe skoraj nashe zhivljenjsko nachelo: samo da ni po slovensko, kot nas je opozoril zhe profesor in jezikoslovec Janez Gradishnik.

Kako prav pishemo: **shtirna** ali **shterna**? In kako izgovarjamo **e**, che ga kot **e** izgovarjamo? Z ozkim ali shirokim e-jem ali kako drugache? In kako **ku che bet**? Tisti **bet** se mi zdi problematischen. Isto velja za kolono ali kalono: **o** in **a** izgovarjamo kot **a** ali kot **o** ali polglasni **e**? Kako je treba brati, bi moralo biti razvidno, ne pa da za vsako besedo sproti sprashujemo. Isto velja za senozheshke cuprance. Senozhejci tisti **a** berejo **a** ali polglasni **e**? Zdi se mi, da vleche bolj na polglasnik. Govor teche tudi o **frtalji** in o **frtajli**, pa o **frtadi, fritaji, friticalji** in o **frtaji**, vseh shest pa izvira od frittata (knjizhna italijanshchina) ali fritata (severno ital. narechje). Po slovensko cvrtje, saj fritto pomeni cvrt.

Kaj pomeni **vrbishche shjme** v svet? In kako beremo **shjme** in **shjmamo**? Pa **vrtejbnska shalamjada** in **salamijada**?

Kaj pomeni **sajeta**? **Shaltin**? **Shete pashi**? **Do**? **Novi**? **Chinkve**? **Mama mija**? – **Vhcet'vali** veselo kot nekdej – je pol narechno in pol knjizhno, ali se motim? Dvomim, da so nashi predniki kovali podobne hibride. In tisti zachetni **v** pri ohceti – kako naj ga beremo: kot trdi **v** ali kot **u** s polsamoglasnikom **e**? Bog si ga

vedi. Vendar bi kdo le moral narediti malo reda na tem področju. Moral bi nase prevzeti vlogo – redarja. Če se Marko Stabej in Jozhe Toporishich rajshi prerekata med seboj, kot da bi za vajeti prijela tega podivjanega domachega konja, ki se nam je iztrgal iz rok in nam zbezljal z vso svojo chredo neznanu kam, naj koga opolnomochita, da to stori namesto njiju ... Kakor smemo voziti le po desni strani, ne pa kot nam pade na misel, enkrat levo, drugih desno, tretjih po sredi in cikcak itd., prav tako bi lahko uredili promet z izgovorjavo, in potem naj svira ali gode ali muzicira vsak po svoje, v katerem koli jeziku ali narechju. Meni, ki sem radovedna, pa bi morala chasnikarka Ilona Dolenc le povedati, kako naj berem njen naslov, kjer so godli po – **jistrsko**. Placham ji kosilo v kakshni sezhanski gostilni, che mi iz grla tekoche potegne tisti **i** po zachetni chrki **j**. Edino, che dolgi **j** izgovarja po francosko, in sicer **zh**, bo nato lahko izgovorila tudi **i**, drugache pa ne.

Andrej Rozman Roza sicer, che bo bral ta moj zapis, bo morda oporekel tudi meni, ki bi si zhelela malo vech reda v pisavi, ko pa je on za to, da pishe vsak po svoje, ne da bi se jezikoslovci sploh vmeshavali. Zgolj potrpezhljivo in zaupno naj bi chakali, kaj se bo iz tega babilona izcimilo in nato vsake kvatre napisali konstatacijo, ki pa ne bo zavezovala nikogar, njim zhe ne bomo prepustili slovenshchine v upravljanje. Le kakshen jezikovni laik nashega kova in uporabniki jezika bodo lahko dali tu pa tam kakshen predlog, kakor on npr. o velikih zachetnicah, v znak sposhovanja, jaz pa bi imela rajshi male, ker sodim, da niso nich manj sposhtljive od velikih, le sposhtljivo jih morash napisati.

Na mizi se mi gnete kar cela gora chlankov, ki se ubadajo s problematiko jezika. Zhe naslovi so zgovorni: *Nesprejemljiv machebovski odnos do slovenshchine – Polpismeni so najboljsi drzhavljanjani – Besede, besede, besede: Schengenske meje in bordojsko vino – Prva (knjiga – dodala J. M.) v primorski knjizbni (sic!) slovenshchini (tudi sic! je moj) – Znanstvena publikacija o brishkem narechnem diskurzu ...* (izpod peresa slovenistke in znanstvenice na inshtitutu Frana Ramovsha Danile Zuljan Kumar); v tej publikaciji je stavek: »Zdaj pa ti **poviem** she ...« Vprashanje: kako naj beremo podchrtani narechni glagol? Povi-em (z naglasom na i) ali povjem (z naglasom na e)? To bi moralo biti razvidno zhe iz pisave, ne da se moramo za vsak izraz sproti sprashevati ali povprashevati druge ... *Polemichna okrogla miza s Toporishichem o jezikovnih normah – Da nas ne odpibnejo viharji* (Vech kot 40 ljubiteljev slovenske slovstvene dedishchine) – *Razmishljanje o slovenskem jeziku ...*

In she in she, a jaz se bom malce pomudila le ob treh chlankih, ki se mi zdijo emblematicni:

Sredi februarja letos (14. 2. 2008) so v koprski knjigarni Libris ob predstavitvi knjige jezikoslovke, etnologinje in pedagoginje dr. Marije Stanonik *Slovenska narechna knjizhevnost* govorce ugotovili, da »... **srce govori v narechju**«. Niso pa povedali, v katerem narechju se srce izrazha najlepshe in najbolj izvirno. Bomo kdaj zvedeli? Smo Primorci kje na chelu ali tik zraven?

Le nekaj mesecev prej, v KL *Dela* (14. 11. 2007), nam je trzhashki jezikoslovec in glasbenik Pavle Merku povedal, da so pri nas, dvomilijonskem narodu, narechja

zelo razvejena, saj jih imamo ních manj kot 45. Sprashujem se, vsa iz sebe, ker si ne znam odgovoriti, kateremu od njih neki pripada vsa tista sporna roba iz sposojevalnice, ki sem jo zgoraj nashtela. Ali gre nemara za 46. dodatni dialekt, imenovan privesek, iz katerega Primorci zastonj chrpamo, ko nam zmanjka domasih besed oziroma ko malodushno mislimo, da jih sami ne zmoremo tvoriti? Da ne gre za nekaj podobnega kot na onkoloshkem inshtitutu, kjer je eni od shtevilnih podzemnih ambulant, kjer paciente obsevajo, ime – neznana ambulanta. In ta pridevnik »neznana« – ko se nanj spomnim, mi le daje misliti. Kaj pomeni? Tudi tam prakticirajo kakshno neortodokšno mishmash zdravljenje kot pri nas na Primorskem mishmash govorjenje?

Prav tako v *Delu* z dne 14. 11. 2007, le na kulturni strani, spet zvemo o izredni dialektoloshki razchlenjenosti slovenshchine. Vera Smole, predsednica 26. mednarodnega simpozija *Obdobja*, je vsa himnichna zaupala novinarju Milanu Voglu, on pa je izročil shtafetno palico naprej nam, da »... industrijalizacija ni stopila narechij«. Ona bi mi potemtakem znala she najbolj natachno pa koncizno in precizno povedati vse o vsakem slovenskem narechju posebej, tako rekoch kaj, kje, od kod, pri kom, s chim in zakaj. Kaj je idrsko, kaj sezhanško, kaj jistrsko, kaj brkinsko in ... kaj tujerodno, in kec – scio scio bebe! – s tujo navlakó! Tujih ali potepinskih machkov ne bomo pitali z domasih mlekom niti jih trpeli v hishi. Aut – aut, naj se nauchijo po nashe ali naj se vrnejo tja, od koder so prishli. Tujega nochemo in svojega ne damo. Itd.

Sposhtovana gospa predsednica in doktorica Vera Smole, SOS, na pomoch!

Kot nagrado vsem tistim, ki so me prebrali brez preskakovanja vrstic in so zdrzhali do konca, she krashki dialektalni kviz. Kaj pomeni in kako pravilno pishemo narechni samostalnik SKDN, ki se zhe predolgo bohóti – menda v *kratilshchini ali skrajshbevalshchini* – nad vhodom neke krashke stavbe na Krasu, kakih deset kilometrov od Sezhané? Kdor ugane, dobi deset kepic sladoleda.

O KNJIGAH TAKO ALI DRUGACHE

Za záchetek o she vedno aktualni in na moch skrivnostni vednosti izpred petdesetih let. V *Delu* z dne 16. aprila 2008 sem prebrala porochilo Alenke Zgonik *Odkrivanje seksualnih skrivnosti*, z nadnaslovom *Ucbna ura z razstave Gola opica*, ki bo do 21. septembra letos na ogled v cerkvi svetega Franchishka v Vidmu, glavnem mestu Furlanije v Italiji. Nashim bralcem jih *Delo* ponuja kot tople zhemljice, pravkar vzete iz pechi in za Slovence verjetno tudi she vedno dovolj hrustljave. Pozabili pa so povedati, da so vse te razkrite spolne navade in skrivnosti stare ních manj kot petdeset let, saj jih je napisal in opisal svetovno znani zoolog Desmond Morris v knjigi *THE NAKED APE – A zoologist study of the human animal* (Gola opica – Zooloshka shtudija o chloveshki zhivali), ki je izshla v Londonu leta 1967, leto kasneje pa zhe prevedena v Italiji pri milanski zalozhbi Bompiani.

Chloveku kar zastane dih ob novici, da so petdeset let stare učne ure še vedno stoodstotno aktualne, ko pa pri nas zaradi pogostnih in zhe kroničnih reform in reformistov nobena stvar ne traja dlje kot nekaj let.

*

Dobila sem v dar knjigo ljubeznivih otroških pesmic *Zlata jata* izpod peresa Marte Gorup, ilustriral jo je Miki Muster, izdala in založila pa Modita d.o.o. v Kranju leta 2007. Med prepisovanjem podatkov iz kolofona mi je pod ceno knjige padla v oči naklada: 500 **kosov**.

Kar zdrznila sem se. Izraz se mi je zdel nesprejemljiv oz. shkripajoče neprimeren. Ko bi knjigo napisala jaz, bi zelo verjetno zahtevala od založnika, da **kose** spremeni v **izvode**.

*

Niti dobro si nisem opomogla od osuplosti, ko mi je dolgoletna znanka in slavistka prinesla v branje dvojezični zbornik *Odpri porton 2 – Portone aperto 2* Literarne sekcije Centra za kulturo, šport in prireditve Izola, brez datuma izdaje, le z navedbo, da je publikacija izšla v 500 izvodih, v italijanshchini pa so izvode (esemplari) spremenili kot zgoraj pri Moditi d.o.o. kar v kose (**pezzi**). Očitno gre za novo shego, ki je bolj v harmoniji z nasho danashnjo izrazito trzhno kot pa s kulturno mentaliteto z malce bolj zravnimi in manj koristoljubnimi tezhnjami, sem si rekla in se potem sprashevala, zhe ob naslovih, zakaj neki sta prevajalki, navedeni v knjigi, nash narečni **odprti porton** prevedli v knjizhno italijanshchino **portone aperto**, ne pa v njihovo narechje: **porton verto** ali **averto** – oziroma obratno: zakaj nista italijanski knjizhni **portone aperto** prevedli tudi v knjizhno slovenshchino, kar bi prav morali: **odprta vrata**. Niti ne bi bilo potrebno, da dodata vhodna (ali hishna) vrata, saj je na golo oko razvidno, o chem teche beseda. Kar pogosto dobivam vabila na dneve teh ali onih odprtih vrat in se nanje, ko le morem, tudi odzovem. Vechkrat se sprashujem, ko prebiram take neuskrajene prevode, ali nashi prevajalci sploh znajo misliti logichno in nato za navrh she dobro premisliti? Pred nekaj dnevi je v *Primorskem dnevniku* izshel oglas *Kulturnega doma* v Gorici – ne kakshnega vashkega amaterskega krozhka – z vabilom v knjizhni italijanshchini na koncert MA CHE FESTA È? Spodaj pa je shtrel prevod v oklepaju v narečni slovenshchini: (Kakshna feshta je pa to?). Che tuji organizatorji pishejo naslove knjizhno, ali ne bi bilo normalno in edino prav, da jih tudi mi prevedemo knjizhno? Da niti tega ne dojamemo, mora biti z nami nekaj hudo narobe, a je bolje, che ne razglabljam prevech, da si s hamletovskimi vprashanji ne zagrenim prelepega majskega dneva. Ko bi vsaj ostalo le pri nakladnih **kosih** in **pezzih**!

*

Zhe aprila mi je prishlo v roke nekaj knjig (tezhkih kot svinec – zdi se, da gre za novo modo na Slovenskem!), in sicer: vsebinsko vech kot odlicen zbornik *Pozabljena polovica – Portreti zhenske 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, ki tehta skoraj dva

kilograma (1.80), izdali pa sta ga lani založba Tuma in SAZU v Ljubljani. Za take, kot sem jaz, ki radi berejo lezhe v postelji, je nevarno, če jim slučajno zdrkne iz rok ali, ko za hip zakinkajo, da jih treshchi po glavi in lahko dobijo mozhganski pretres. Dalje je tu knjiga trijezični *Kras* (s podnaslovom: *zvestoba tradiciji – true tradition – fedeltà alla tradizione*), ne samo težka kot svinec in shkatlasta, za navrh je tudi nerodna (23,5 cm x 34 cm), da se prav namuchish, ko jo snameš s police in jo zahnesh prebirati; sodi med samozaložniške izdaje, Sezhana 2006, v nji pa kar mrgoli vechjezičnih pogreshk, vtis imam, da jih je še največ v slovenshchini, a to bom še preverila; če sem se s sodbo prenaglila, bom povedala in se avtorjem opravičila, a zhe chisto na zacetku ga jezikovno lomijo: v slovenshchini govorijo o petih elementih, v italijanshchini pa, dve vrstici nizhe, dodajo še šestega. Vrh tega teran, ki je slovensko vino oz. krashko in se celo bijemo za ekskluzivnost znamke ali kako se zhe reche, italijanchijo v terrano kot za chasa fashizma, in ga za nameček pishejo z veliko zacetnico, kar doleti tudi burjo. Bojim se, da je tudi italijanshchina te knjige vsaj tu pa tam vprashljiva, saj zemlji (ednina zh. sp.) zhe chisto na zacetku pritaknejo dolochni chlen za moshko mnozhino. Da jim ne bi delala krivice, sem vseeno prebrala pol prevedene strani in ugotovila, da so zacheli bolj slabo, a potem je italijanshchina kar stekla. O vsebini pa kdaj drugich, danes to knjigo omenjam predvsem zaradi njene peze, saj te skoraj mine volja vtikati nos vanjo. Tudi knjigo *Slovenski knjizhevniki – rojeni od leta 1920 do 1929* Marjete Zhebovec, ki je izshla pri Karantaciji leta 2007, bremeni ta velika hiba v zvezi s svincem, drugache je pa silno zanimiva zaradi shtevilnih fotografij omenjenih knjizhevnikov, zbranih na enem kupu, in zaradi drobnih, posrecheno izbranih in povechinoma nepoznanih intimnih informacij o sebi iz njihovih ust, cheprav se je vrinil kakshen majhen shkrat. Marjeti Zhebovec je uspelo, kar gre politikom in Spomenki Hribar bolj težko od rok: spravila je desne in leve, komuniste in njihove klete nasprotnike, in jih slozhno postavila bok ob bok, ne da bi si skochili v lase ali se kako drugache spoprijeli. Bravo! Tudi knjiga *Dragi Srechko – Mon cher ami! – Neobjavljena pisma Srechku Kosovelu*, ki jo je nadvse zgledno in pozhrtvovalno izdala Gorishka Mohorjeva družba, je prav tako na svincheno težkem papirju. Pravijo mi, ne vem, ali je res, da je ta papir tako priljubljen, ker je lepega videza in dovolj trpezhen, cheprav je najcenejši. Neznosno težek pa je nedvomno. Ne svetujem bralcem, ki bolehajo za osteoporozo, da knjige iz njega prepogosto vzamejo v roke. Brez postreshchka zraven rajshi ne, v izogib kakshnemu zlomu zapestij. No, shtevilo naklade omenjenih knjig bi resnichno lahko bilo oznacheno v **kosih**. Italijani nashim »shpehom« pravijo mattoni (zidaki, opeke). Po težhi bi tudi omenjene knjige lahko imenovali – opeke.

Slovenske založbe bi sicer kazalo prositi, tudi v imenu drugih rizičnih in navadnih bralcev, naj se vrnejo k navadnemu, prej lazhjemu kot težjemu papirju, in še rajshi k biblichnemu, ki je lahek kot peresce. Nashe zhivljenje je zhe brez težkih knjig chisto dovolj in še preveč težko, da nekaterniki zhe podlegamo pod njegovo težho, vsaj vi se nas usmilitel!

Dokumenti

Dokument 1

*Revija SRP**Rajko Shushtarshich*OPOMNJA SISTEMU:
SHE O NEODVISNIH MEDIJIH**KABINET PREDSEDNIKA VLADE RS**

Gregorčičeva 20, Ljubljana

MINISTRSTVO ZA KULTURO – KABINET MINISTRA

Maistrova ul. 10, Ljubljana

Pred dobrim letom smo sposhtovanega gospoda Janeza Jansho, ministrskega predsednika RS, vprashali: **Kaj je s skladom za neodvisne medije?**¹ Odgovora ni bilo.

Natanchneje: kochljiva zadeva *Revija SRP – Odprto pismo predsedniku vlade* je bila (kot je tudi sicer v drzhavni administraciji v navadi) prepushchena Niki Dolinar, vodji kabineta, ki je pisno vprashanje – *Odprto pismo* posredovala Ministrstvu za kulturo RS. Naj citiram njen dopis:

»Prosimo vas, da se z navedenim pismom seznanite, Reviji SRP odgovorite, odgovor pa v vednost posredujete tudi tukajshnjemu kabinetu.

Lepo pozdravljeni.

Nika Dolinar

VODJA KABINETA«²

Na MzK praviloma ne odgovarjajo na kochljiva vprashanja, she posebno che jih zastavlja neodvisni medij *Revija SRP*, zato so mirno spregledali proshnjo vodje Kabineta predsednika vlade.

Ker pa je za nas to vprashanje bistveno, moramo obchasno opomniti ključne dejavnike v sistemu, da je she vedno aktualno, da torej she chakamo na odgovor. Svobode misli in pisanja ni mogoche utishati.

¹ Predhodno pismo: *Odprto pismo Janezu Janshi /OP XII, Kaj se dogaja? – peto nadaljevanje*, zadeva: Neodvisni mediji/ objavljeno v *Reviji SRP 81/82*, na internetu pa marca 2007 v elektronski knjigi *Revije SRP: Zbigosana ustvarjalnost*.

² Kabinet predsednika vlade RS, shtev.: 651-2/2007-2, dat.: 02.04.2007

S sposhtovanjem

Rajko Shushtarshich

odgovorni urednik *Revije SRP*

V Ljubljani, 30. aprila 2008

Svojskost Revije SRP

Vodilo Revije SRP so
tri vrednotne orientacije individua,
tega ne nepomembnega drobca v sistemu institucij.

Te vrednote so: Svoboda, Resnica, Pogum.
Pomembne so, vsaka od njih posebej,
pomembno je prezhemanje teh vrednot.

Tak namen ima tudi uredništvo Revije SRP,
ki izhaja v posodobljenem prvotnem slovenskem chrkopisu bohorichici,
katere utemeljitev predstavlja *Zbornik 2001 Boborichica*.

Sama ustvarjalnost in avtonomija,
njuna utemeljenost v raziskovanju,
nachelno in splošno nista vprashljivi,
nihche, skoraj nihche ne bo nasprotoval
takim usmeritvam. Problem se pojavlja
shele na konkretnem nivoju, kot tak je
nerazviden in skrit ali zhe prikrit
in s tem tezhko reshljiv.

Problem ukinjanja ustvarjalnosti
(in avtonomije) se kazhe v shtevilnih,
a na videz nepomembnih malenkostih.
Lahko jih ne vidimo ali pa se moramo
spustiti na nivo konkretnosti, to je
na nivo ukvarjanja z malenkostmi
in postati malenkostni.

Institucija brez spomina je
kakor podjetje brez knjigovodstva,
mochni in mogochni v njej
pochno, kar jih je volja,
ker vse, kar pochno, utone
v pozabljivi zavesti chasa.

...

a ne gre za chas, ampak za dejstva zavesti,
kjer chasa ni, je samo trajanje,
obche vrednote so neposredna dejstva zavesti,
vsakomur dojemljive, preverljive,
nihche jih chloveku ne more ne dati ne vzeti,
ne sistem ne institucija ne propaganda, tudi kulturna ne,
samo che to sam hoche, jih bo nashel
le v sebi, sebstvu svojem.